

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

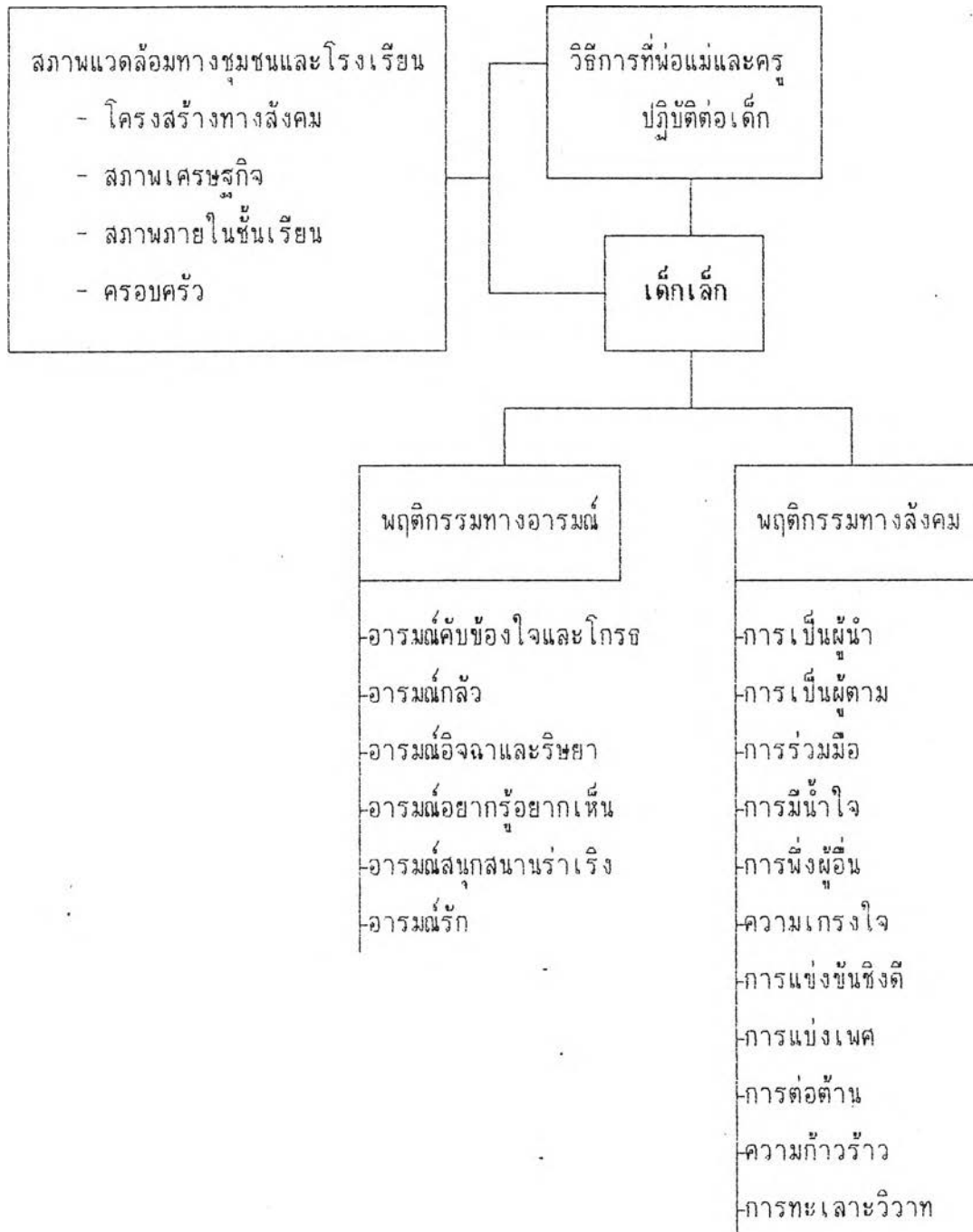
การวิเคราะห์ข้อมูลในบทนี้ หัวข้อแรกที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทางชุมชนและโรงเรียนนั้น จะกล่าวถึงสภาพทั่วไปของหมู่บ้าน อันประกอบไปด้วยระบบสังคม วัฒนธรรม ประเพณี การปกครอง และสภาพเศรษฐกิจการทำมาหากิน รวมทั้งสภาพภายในครอบครัวและวิถีชีวิตประจำวันของเด็ก นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงสภาพแวดล้อมทั่วไปของโรงเรียนและภายในห้องเรียนชั้นเด็กเล็ก โดยสภาพแวดล้อมที่กล่าวถึงนี้เป็น การแสดงข้อมูลเบื้องต้นเพื่อความเข้าใจถึงวิถีชีวิตของเด็กเล็กในชนบทว่าเจริญเติบโตขึ้นมาในสภาพแวดล้อมเช่นไร ซึ่งสภาพเช่นนี้ได้มีผลกระทบหรือเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการแสดงออกถึงพฤติกรรมทางอารมณ์และสังคมของเด็กไทย ส่วนหัวข้อต่อไปคือ ลักษณะพฤติกรรมทางอารมณ์และสังคมของนักเรียนชั้นเด็กเล็กและวิธีการที่พ่อแม่และครูปฏิบัติต่อเด็ก ข้อมูลส่วนนี้เป็นการประมวลพฤติกรรมต่าง ๆ ที่ค้นพบจากการเก็บรวบรวมข้อมูล พร้อมทั้งมีการวิเคราะห์ถึงสาเหตุและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการแสดงพฤติกรรมนั้น ๆ ของเด็ก ส่วนหัวข้อสุดท้ายเป็นการเปรียบเทียบลักษณะพฤติกรรมทางอารมณ์และสังคมของเด็กเมื่ออยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน โดยจะนำเสนอข้อมูลในรูปตารางวิเคราะห์ มีการแสดงแนวคิดและเหตุผลประกอบ

ทั้งนี้เนื่องจากการรายงานผลการวิจัย เป็นการแสดงข้อมูลตามสภาพความเป็นจริงที่ค้นพบ ดังนั้นการใช้ชื่อเฉพาะต่าง ๆ ที่อ้างถึงในการวิจัยนี้ จึงไม่ใช่ชื่อจริงเป็นเพียงชื่อสมมุติที่ตั้งขึ้น เพื่อความปลอดภัยของผู้ที่ถูกศึกษา นอกจากนี้สรรพนามต่าง ๆ ที่ใช้ เช่น กู มึง เอ็ง ไอ้ อี ฯลฯ ที่เขียนมานี้ ในสภาพความเป็นจริงในชนบทแล้ว ไม่ใช่คำหยาบคาย เป็นคำที่ชาวชนบททั่วไปใช้เหมือนสรรพนามธรรมดาที่คนในเมืองใช้ เทียบได้กับคำว่า ฉัน ผม เธอ เขา ฯลฯ

อนึ่ง เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของข้อมูลที่ค้นพบได้ทั้งหมดในการศึกษานี้ ซึ่งสามารถสรุปให้เห็นถึงความสัมพันธ์ต่าง ๆ ของข้อมูลได้ตั้งแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 1

สรุปความสัมพันธ์ต่าง ๆ ของข้อมูลทัศนพบ

สภาพแวดล้อมทางชุมชนและโรงเรียน

ข้อมูลในส่วนนี้จะกล่าวถึงสภาพแวดล้อมของเด็กกลุ่มประชากรในหมู่บ้านที่ศึกษา โดยตั้งชื่อสมมุติหมู่บ้านและโรงเรียนว่าหมู่บ้านโคปุระและโรงเรียนบ้านโคปุระ สภาพแวดล้อมที่จะกล่าวถึงนี้ เป็นการวางพื้นฐานในการทำความเข้าใจชีวิต ความเป็นอยู่ของเด็กในชนบทว่าเจริญเติบโตขึ้นมาในสภาพแวดล้อมเช่นไร ทั้งทางด้านสังคม วัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยม เศรษฐกิจและการปกครอง รวมทั้งสภาพแวดล้อมในโรงเรียนและชั้นเรียน ข้อมูลดังกล่าวส่วนใหญ่ได้มาจากการสังเกต การสัมภาษณ์ผู้เป็นกลุ่มและบุคคลในแต่ละครอบครัว ตลอดจนการศึกษาจากเอกสารท้องถิ่นและเอกสารงานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งข้อมูลเบื้องต้นดังกล่าว ได้แก่

ก. ลักษณะของชุมชนและสภาพความเป็นอยู่

1. ที่ตั้ง ขนาด และลักษณะทางกายภาพ บ้านโคปุระ ตั้งอยู่ในจังหวัดนครราชสีมา เป็นหมู่บ้านขนาดเล็กมีจำนวนครอบครัวทั้งสิ้น 75 ครอบครัว จำนวนประชากร 398 คน (ข้อมูล ณ วันที่ 1 เมษายน 2532 โดยการตรวจนับ) ซึ่งในจำนวนนี้เป็นประชากรที่อยู่ในช่วงอายุ 0-6 ปี ประมาณ 43 คน คิดเป็นร้อยละ 10.80 ของประชากรทั้งหมด และประชากรที่อยู่ในช่วงอายุ 6-12 ปี มีประมาณ 86 คน คิดเป็นร้อยละ 21.6 ของประชากรทั้งหมด หมู่บ้านโคปุระตั้งอยู่ห่างจากตัวอำเภอประมาณ 20 กิโลเมตร โดยเริ่มจากตัวอำเภอไปตามถนนลาดยาง (ถนนสายประธาน) เป็นระยะทาง 15 กิโลเมตร ต่อจากนั้นเป็นถนนลูกรัง (ทาง ร.พ.ช.) แยกเข้าหมู่บ้านเป็นระยะทางอีก 5 กิโลเมตร ซึ่งลักษณะที่ตั้งของหมู่บ้านจะอยู่ระหว่างหมู่บ้านอื่น ๆ ในตำบลเดียวกัน โดยมีระยะทางห่างกันประมาณ 3-5 กิโลเมตร การเดินทางติดต่อกับหมู่บ้านใกล้เคียงทำได้สะดวกทุกหมู่บ้าน ยกเว้นในช่วงฤดูฝนเพราะถนนลูกรังหรือถนนดินที่เชื่อมระหว่างหมู่บ้านจะเป็นหลุมเป็นบ่อ ยานพาหนะที่ใช้ติดต่อในช่วงฤดูฝนจึงไม่สะดวกเท่าที่ควร

ด้วยระยะทางที่ห่างจากตัวอำเภอไม่มากนักประกอบกับการเดินทางสะดวกและเป็นทางผ่านสำหรับหมู่บ้านอื่น จึงทำให้หมู่บ้านโคปุระมีความเจริญและได้รับการพัฒนาเพิ่มมากขึ้นในระยะ 2 ปีที่ผ่านมาคือ มีไฟฟ้าใช้ในหมู่บ้าน มีรถโดยสารในหมู่บ้านและจากหมู่บ้าน

อื่นวิ่งผ่านมากขึ้นทำให้มีร้านค้าอยู่ในหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น เศรษฐกิจและการซื้อขายมีความคล่องตัวมากขึ้น

ลักษณะทางกายภาพ สภาพพื้นดินบางส่วนเป็นดินร่วนปนทรายจึงเก็บความชุ่มชื้นได้น้อย ความอุดมสมบูรณ์ของดินต่ำ ประกอบกับพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่โคก (ที่สูง) ไม่เก็บน้ำ จึงทำการเพาะปลูกได้ไม่ดีเท่าที่ควร ดังนั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงนิยมปลูกมันสำปะหลังเป็นอาชีพหลักเพราะ พืชชนิดนี้ไม่ต้องการน้ำมาก นอกจากนี้ยังมีพื้นที่บางส่วนที่เป็นที่ลุ่มน้ำขังสามารถทำนาได้ ส่วนแหล่งน้ำธรรมชาติที่ใช้ในการเพาะปลูกมีเพียงน้ำฝนเท่านั้น หมู่บ้านนี้ไม่มีแม่น้ำลำคลอง หรือชลประทานไหลผ่าน ฉะนั้นถ้าฝนไม่ตกสภาพแวดล้อมส่วนใหญ่จึงดูแห้งแล้ง

2. ลักษณะของหมู่บ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องเป็นญาติกันเกือบทั้งหมู่บ้าน ลักษณะการปลูกบ้านเรือนจะอยู่ใกล้เคียงกันเป็นหมู่ ๆ ไม่มีรั้วกัน จะมีเขตบริเวณบ้านก็เพียงปักเสาไว้ตรงมุมที่ดินของบ้าน เพื่อให้รู้ว่าบริเวณที่ปักเสาหลักไว้เป็นที่ดินของใคร อย่างไรก็ตามจะมีรั้วที่เป็นธรรมชาติ เช่น รั้วต้นกระถิน ต้นมะขามเทศ ฯลฯ กันตามริมขอบถนนภายในหมู่บ้านเพื่อความสวยงาม

ศาสนานิกายยังคงเป็นศาสนาที่ชาวบ้านทุกคนนับถือ โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา มีพระภิกษุ 2 รูปที่อยู่ประจำวัด การทำบุญตักบาตร พระจะออกบิณฑบาตรในตอนเช้าและรับบาตรเฉพาะข้าวสุก แล้วชาวบ้านจะนำอาหารคาว หวาน มาถวายพระอีกครั้งในตอนสายโดยให้เด็กหรือคนแก่เป็นผู้นำมาถวายที่วัด เนื่องจากในช่วงเช้าที่พระออกบิณฑบาตรนั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังประกอบอาหารไม่เสร็จ ชาวบ้านจึงนำมาถวายในตอนสายแทน และจัดพา (สำหรับกับข้าว) สำหรับพระให้เรียบร้อย ส่วนในช่วงวันสำคัญทางศาสนาหรือวันที่เป็นประเพณีของชาวบ้าน ชาวบ้านเกือบทุกคนจะไปทำบุญตักบาตรที่วัด

การนับถือศาสนาพุทธของชาวบ้านนี้ได้แฝงความเชื่อที่สำคัญ คือ ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือคุณพระและการนับถือผี การนับถือคุณพระนั้นชาวบ้านมีความเชื่อว่าเมื่อมีเรื่องทุกข์ร้อนก็ให้หนักถึงพระ หรือการได้ปฏิบัติตนด้วยการบูชาและสวดมนต์ให้วันพระทุกวันจะทำให้จิตใจสบาย ส่วนการนับถือผีนั้นมีการนับถือผีที่เป็นบรรพบุรุษ ได้แก่ ผีปู่ ย่า ตา ยาย ที่ล่วงลับไปแล้ว เพื่อแสดงถึงความกตัญญูต่เวทีต่อบรรพบุรุษ พร้อมกันนี้ยังมีการนับถือผีบ้าน

ผีเรือน ผีป่า ผีดง เพราะเชื่อว่าผีเหล่านี้เมื่อนับถือแล้วจะช่วยคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุขและจะช่วยป้องกันอันตรายต่าง ๆ ได้ โดยเฉพาะในหมู่บ้านโคปุระนี้มีการเคารพนับถือ ผีตะปู (ภาษาท้องถิ่น) หรือผีตาปู่ (ภาษากลาง) ซึ่งถือว่าเป็นผีบรรพชนที่เคยเป็นผู้นำในการก่อสร้างหมู่บ้าน ลูกหลานจึงให้ความเคารพนับถือ สร้างศาลให้สิ่งสถิตอยู่เพื่อคอยปกป้องรักษาหมู่บ้าน สำหรับผีตาปู่ที่คอยรักษาหมู่บ้านโคปุระนี้เชื่อว่า ผีพ่อใหญ่พรหม ผู้ใหญ่ที่สูงอายุจะสั่งสอนลูกหลานไม่ให้ลบหลู่ ตูหมิ่นผีตาปู่ เพราะเป็นที่เคารพของคนทั้งหมู่บ้าน ใครที่มีเรื่องทุกข์ร้อนอันใดก็จะมาบนบานขอให้ผีตาปู่ช่วย ฉะนั้นในทุกปีจึงมีการเช่นไหว้ผีตาปู่จนเป็นประเพณีที่สำคัญสืบต่อกันมาของหมู่บ้าน เพื่อแสดงถึงการเคารพ เชื้อฟุ้งผู้สูงอายุและการกตัญญูทดแทนต่อบรรพชน ชาวบ้านจะกำหนดวันทำพิธีในวันพุธ เดือน 6 ซึ่งเป็นวันพุธใดก็ได้ที่ชาวบ้านพร้อมใจกัน ในการเช่นไหว้ ชาวบ้านแต่ละบ้านจะนำไก่ต้ม ไช้ต้ม เหล้า หรือขนมบัวลอย ฯลฯ มาทำพิธีร่วมกันที่ศาลตาปู่ โดยมีความเชื่อว่าถ้าบ้านไหนไม่มาหรือไม่นำของมาร่วมพิธีจะทำให้เกิดภัยอันตราย เมื่อทำพิธีเสร็จ ผีตาปู่มักจะมาเข้าทรงคนในหมู่บ้านคนหนึ่งและจะบอกกล่าวตักเตือนเกี่ยวกับเหตุอันตรายหรือทุกข์สุขของคนในหมู่บ้าน และจากการบอกเล่าของชาวบ้านเกี่ยวกับการไม่เคารพผีตาปู่นี้จะทำให้เกิดอันตราย ดังเช่นในปี 2530 ขณะที่ชาวบ้านส่วนใหญ่กำลังทำพิธีเลี้ยงผีตาปู่ได้มีชาวบ้านที่ขอบต้มเหล้าได้นำเอาเหล้าและของเช่นอื่น ๆ ไปกินก่อนที่พิธีจะเสร็จ ปรากฏว่าหลังจากทำพิธีเพียงไม่กี่วันก็เกิดพายุฝนอย่างหนักทำให้โรงเรียน และบ้านเรือนพังเสียหายเกือบ 40 หลังคาเรือน ชาวบ้านที่เป็นผู้สูงอายุส่วนใหญ่จึงลงความเห็นว่าเป็นเพราะผีตาปู่โกรธจึงทำให้เกิดภัยร้ายแรงแก่หมู่บ้านเช่นนี้

ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาและอิทธิพลของความเชื่อเกี่ยวกับผีต่าง ๆ นี้ ผู้ใหญ่ได้อบรมสั่งสอนเด็กในหมู่บ้านอยู่เสมอ ดังเช่นผู้ใหญ่มุ่งสอนให้เด็กรู้จักเรื่องบาป บุญ คุณ โทษ และผลแห่งกรรมในการทำความดี ความชั่ว ด้วยการสร้างความสำนึกให้เด็กว่าถ้าทำไม่ดีหรือทำในสิ่งที่พ่อ แม่ หรือผู้ใหญ่ห้ามจะเป็นบาป แม้ไม่มีใครรู้ใครเห็น แต่พระย่อมรู้ซึ่งจะนำไปสู่การตกนรก หรือขึ้นสวรรค์ ดังเช่นคำที่แม่ได้สอนลูกว่า "บ้อ อย่าตีน้องนะน้องเจ็บเดี๋ยวจะเป็นบาป" รวมทั้งการนำเรื่องผีที่ไม่ดี เช่น ผีปอบมาขู่เด็ก ไม่ให้กระทำในสิ่งที่ผู้ใหญ่ไม่ต้องการ ดังเช่น "บ้อ คำแล้วอย่าลงไปข้างล่าง ผีปอบจะมาหักคอ" ซึ่งการนำระบบความเชื่อของสังคมมาสอนหรือขู่เด็กให้เกิดความกลัวนี้ผู้ใหญ่ได้ใช้ในการอบรมสั่งสอน เพื่อสอดแทรกต่อการควบคุมเด็กให้อยู่ในโอวาทของตน

ในเรื่องการใช้ภาษา ภาษาท้องถิ่นที่ใช้ในหมู่บ้านนี้มีลักษณะผสมกันหลายท้องถิ่น ภาษาที่ใช้ส่วนใหญ่คือ ภาษาไทยโคราช และมีบางครอบครัวที่ใช้ภาษายวน (โยนก) ซึ่งเป็นภาษาท้องถิ่นทางภาคเหนือ รวมทั้งยังมีบางที่ใช้ภาษาลาวภาคอีสาน แต่ถ้าวัดโดยรวมแล้วภาษาเหล่านี้สำเนียงไม่แตกต่างกันมากนัก จะมีการแบ่งแยกกันก็เพียงแหล่งกำเนิดของภาษาเท่านั้น ส่วนลักษณะการใช้ภาษาเพื่อเรียกบุคคลนั้นว่า พ่อ แม่ หรือพ่อใหญ่ แม่ใหญ่ การแสดงออกเช่นนี้ย่อมสะท้อนถึงวัฒนธรรมของชาวชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้ว่า บุคคลที่ดีจะต้องให้ความเคารพต่อผู้สูงอายุกว่าโดยเฉพาะผู้สูงอายุในหมู่บ้านของตนเอง รวมทั้งยังได้แสดงถึงความเป็นญาติมิตรกันอีกด้วย

วัฒนธรรมประเพณีหรือการจัดงานบุญในเทศกาลต่าง ๆ ในหมู่บ้านโคปุระ ก็คล้ายคลึงกับประเพณีโดยทั่ว ๆ ไป ของชาวไทยในชนบท เช่น มีการทำบุญตักบาตรในวันปีใหม่ วันสงกรานต์ วันเข้าพรรษา ฯลฯ ส่วนการเล่นพื้นเมืองที่สำคัญในเทศกาลต่าง ๆ นั้นไม่มี แต่การเล่นพื้นเมืองประเภทเพลงโคราชหรือหมอลำ จะนำมาแสดงในหมู่บ้านก็ต่อเมื่อมีงานบุญ เช่น งานบวช งานเผากระดูก ฯลฯ หรือมีผู้มาจัดเปิดการแสดงเองและเก็บเงิน ต่ำนาน ๆ จะมีสักครั้งหนึ่ง

พฤติกรรมทางอาชญากรรมและ อบายมุขที่ร้ายแรงในหมู่บ้าน ยังไม่เคยปรากฏ มีเพียงการทะเลาะวิวาทกันเล็กน้อยหรือการตั้งวงดื่มเหล้าในเวลาเย็นหลังเลิกงานในไร่หรือที่ร้านค้าและในงานเลี้ยงต่าง ๆ หรือในช่วงเทศกาลสำคัญ เช่น วันปีใหม่ วันสงกรานต์พร้อมกันนี้ในช่วงเทศกาลต่าง ๆ จะมีการเล่นการพนัน เช่น ไฮโล กำถั่ว กันทั่วทั้งหมู่บ้าน โดยเฉพาะในช่วงวันสงกรานต์อาจมีการดื่มเหล้าและเล่นการพนันกันถึง 3 วัน 3 คืน เนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงหน้าแล้งไม่มีงานมากเท่าที่ควร และชาวบ้านถือเป็นการหยุดพักผ่อนจากงาน โดยชาวบ้านจะให้เหตุผลว่า "เมื่อถึงเวลาเล่นต้องเล่นให้สนุก และเมื่อถึงเวลาทำมาหากินจะทำอย่างจริงจัง"

สิ่งดังกล่าวนี้ได้แสดงถึงค่านิยมของชาวบ้านว่า การดื่มเหล้า เล่นการพนันในงานบุญหรืองานเลี้ยงต่าง ๆ เป็นเรื่องธรรมดา รวมถึงค่านิยมในการจัดงานประเภทเผาศพหรือฉลองกระดูก ชาวบ้านจะเห็นว่าเป็นเรื่องของงานบุญ จึงมีการฉลองจัดแสดงมหรสพอย่างใหญ่โต โดยมีความเชื่อว่าวิญญาณของผู้ล่วงลับไปนั้นจะได้ดูมหรสพที่ตนเคยชอบเมื่อครั้งที่มีชีวิตอยู่

เช่น มีการฉายภาพยนตร์ แสดงลิเก หรือแสดงหมอลำ ฯลฯ ค่านิยมของชาวบ้านอีกอย่างหนึ่งคือ ชอบความสนุกสนานรื่นเริงและความบันเทิง โดยสังเกตจากเมื่อมีภาพยนตร์ หรือลิเก มาแสดงภายในหมู่บ้าน ทั้งเด็กและผู้ใหญ่จะไปชมการแสดงอยู่จนถึงรุ่งเช้า และเมื่อขึ้นวันใหม่ ชาวบ้านจะหยุดงานต่าง ๆ พร้อมทั้งอนุญาตให้เด็กหยุดโรงเรียนเพื่อพักผ่อน

ในด้านค่านิยมทางการศึกษา มีชาวบ้านบางส่วนที่ไม่เห็นความสำคัญของการศึกษา ชาวบ้านเหล่านี้มักจะคำนึงถึงเศรษฐกิจหรือการมีกินมีใช้ในแต่ละวันเป็นสิ่งสำคัญ ดังเช่น ในบางครอบครัวจะให้ลูกซึ่งกำลังเรียนในระดับประถมศึกษาหยุดเรียนเพื่อมาช่วยเลี้ยงวัว เลี้ยงควาย หรือให้หยุดเรียนเพื่อไปรับจ้างถากหญ้า (สำหรับเด็กโต ชั้น ป.5-6) พร้อมกันนี้ยังไม่นิยมให้บุตรหลานได้เรียนสูงกว่าการศึกษาภาคบังคับ แม้ว่าเด็กจะมีสติปัญญาที่จะสามารถเรียนได้ โดยชาวบ้านจะให้เหตุผลว่า "ไม่มีเงิน" หรือ "เรียนสูงไปก็เท่านั้น" สู้ออกมาทำงานรับจ้าง หรือเลี้ยงวัว ควาย ยังจะช่วยน้อมแม่ได้ดีกว่า" แต่ในปัจจุบัน (ปีการศึกษา 2532-2533) ชาวบ้านเริ่มให้ความสนใจที่จะส่งบุตรหลานให้เรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาเพิ่มมากขึ้น จากปีก่อน ๆ ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากมีการแนะนำของครู ทั้งในระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษา เพื่อชี้แจงรายละเอียดของแผนการเรียนแผนกต่าง ๆ ให้ผู้ปกครองได้เข้าใจพร้อมทั้งมีการจูงใจโดยไม่เก็บค่าเล่าเรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 และยังให้ยืมหนังสือเรียนได้อีกด้วย สิ่งเหล่านี้ผู้ปกครองจะพอใจมาก ประกอบกับการเดินทางไป-กลับของนักเรียนมีความสะดวกมากขึ้น โดยมีรถยนต์รับจ้างในหมู่บ้านวิ่งรับส่งนักเรียนถึงโรงเรียนซึ่งอยู่ไกลจากหมู่บ้านประมาณ 10 กิโลเมตร ส่วนเหตุผลทางอ้อมนั้น อาจกล่าวได้ว่าระบบสังคมภายในหมู่บ้านเองที่มีการผูกพันชกชวนกัน โดยชาวบ้านที่ส่งลูกไปเรียนต่อก็จะมาชวนเพื่อนบ้านคนอื่นให้เห็นคล้อยตามในลักษณะตามอย่างกัน และอีกประการหนึ่งได้มีเด็กในหมู่บ้านคนหนึ่ง เรียนจบมัธยมศึกษาปีที่ 6 แล้วสามารถเข้าเรียนต่อในระดับมหาวิทยาลัยและได้รับทุนของมหาวิทยาลัยนั้นจนจบการศึกษา สิ่งเหล่านี้จึงเป็นเหตุจูงใจให้ผู้ปกครองเริ่มนิยมส่งบุตรหลานให้เรียนต่อเพิ่มมากขึ้น

การปกครองในหมู่บ้าน บ้านโคปุระเป็นหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง (อปป.) มีการแบ่งครอบครัวออกเป็นคุ้ม ๆ การแบ่งคุ้มในหมู่บ้านจะแบ่งตามบริเวณใกล้เคียงกัน ประมาณ 6-10 ครอบครัวรวมกันเป็น 1 คุ้ม เพื่อสะดวกในการปกครองและติดต่อ ในแต่ละคุ้มจะสร้างศาลาคู่จะมีป้ายประกาศต่าง ๆ ของทางราชการ บางคุ้มที่มีการพัฒนาจะให้สมาชิกแต่ละคุ้มเลือกผู้ใดคนหนึ่งเป็นหัวหน้าคุ้ม และให้หัวหน้าคุ้มเป็นกรรมการหมู่บ้านด้วยการประชุมของผู้ใหญ่บ้าน

จะใช้วิถีทีเกราะเรียกชาวบ้านทั้งหมดไปร่วมประชุม ที่บริเวณบ้านผู้ใหญ่บ้าน หรือบริเวณกลางหมู่บ้าน และบางครั้งอาจไปประชุมกันที่วัดโดยใช้ช่วงเวลาประชุมประมาณ 06.00 น. ซึ่งเป็นเวลาก่อนที่ชาวบ้านจะออกไปทำงานในไร่ หรือประมาณ 19.00 น. หลังจากที่ชาวบ้านกลับจากไร่ และกินข้าวกันเรียบร้อยแล้ว การประชุมแบบนี้จะใช้เฉพาะเรื่องที่สำคัญหรือด่วน และเป็นเรื่องที่ต้องการความคิดเห็นและความร่วมมือร่วมใจจากชาวบ้านส่วนใหญ่ เช่น เรื่องการแจ้งข้อราชการที่สำคัญ การปรึกษาหารือเรื่องโครงการส่งหมู่บ้านเข้าประกวดในระดับอำเภอ เป็นต้น วิธีการประชุมอีกรูปแบบหนึ่งที่ผู้ใหญ่บ้านมักนิยมคือ ผู้ใหญ่บ้านจะนัดหัวหน้าคุ้ม ซึ่งเป็นกรรมการหมู่บ้านมาปรึกษาหารือ หรือแจ้งข้อราชการให้หัวหน้าคุ้มทราบ แล้วให้นำข้อราชการหรือเรื่องที่ปรึกษาหารือไปแจ้งให้สมาชิกทราบอีกต่อหนึ่ง การประชุมแบบนี้จะประชุมบ่อยครั้งอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง

การให้ความร่วมมือของชาวบ้านในเรื่องของส่วนรวม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการพัฒนาวัด พัฒนาโรงเรียน ชาวบ้านจะให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ดังเห็นได้จากถนนภายในหมู่บ้านหรือบริเวณวัดมีความสะอาดสวยงาม รวมทั้งชาวบ้านจะให้ความร่วมมือและช่วยเหลือโรงเรียนในด้านแรงงานอย่างพร้อมเพรียงและสม่ำเสมอ ดังเช่นเมื่อคราวโรงเรียนถูกวาตภัยชาวบ้านได้มาช่วยทำการรื้อถอนอาคารเรียนที่ถูกวาตภัยพัดเสียหาย จำนวน 2 หลัง และยังช่วยทำการซ่อมแซมอาคารที่เสียหายนี้ให้ใช้การได้ ส่วนไม้ที่เหลือจากการรื้อถอนชาวบ้านนำมาสร้างบ้านพักครูแบบเรือนแถวชั้นเดียว จำนวน 4 ห้อง นอกจากนี้ ยังมีส่วนช่วยสร้างค้ายลูลูเสื่อบริเวณหน้าโรงเรียนอีกด้วย สิ่งเหล่านี้ได้แสดงถึงความสัมพันธ์อันดีระหว่างชุมชนกับโรงเรียน รวมถึงความร่วมมือและความมีน้ำใจอย่างหนึ่งของชาวชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ในด้านสาธารณูปโภคและการช่วยเหลือของรัฐ หมู่บ้านโคปุระนี้เริ่มมีไฟฟ้าใช้ตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2530 ในปัจจุบันจึงได้มีการติดตั้งศูนย์ประชาสัมพันธ์ (กระจายเสียงในหมู่บ้าน) โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่วัด ศูนย์ประชาสัมพันธ์นี้จะทำหน้าที่เผยแพร่ข่าวสารที่สำคัญทางราชการและเรื่องภายในหมู่บ้าน มีกรรมการวัดหรือเจ้าอาวาสทำหน้าที่ประกาศข่าวสารต่าง ๆ และในตอนเช้าจะมีการถ่ายทอดเสียงข่าว 6.00-6.30 น. จากสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยให้ชาวบ้านฟัง แต่กระทำได้เพียงชั่วระยะเวลาหนึ่งแล้วก็ไม่ได้ปฏิบัติต่อ ในด้านการใช้น้ำภายในหมู่บ้าน กรมทรัพยากรธรณี ได้มาขุดเจาะบ่อน้ำบาดาลให้ถึง 3 แห่ง โดยเป็นน้ำบาดาลที่โยกด้วยมือ 2 แห่ง และน้ำบาดาลที่ใช้ไฟฟ้าปั๊มขึ้นมาอีก 1 แห่ง ซึ่งติดตั้งภายใน

บริเวณโรงเรียนแม่ในหมู่บ้านจะมีน้ำบาดาลให้อย่างพอเพียง แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงนิยมใช้น้ำจากสระมาใช้อาบหรือดื่มมากกว่า แม้ว่าน้ำสระจะอยู่บริเวณรอบนอกหมู่บ้านซึ่งต้องไปนำมาไกลกว่าน้ำบาดาล และบางสระน้ำจะขุ่นไม่ใสชาวบ้านก็ยังนำมาใช้มากกว่าน้ำบาดาล ทั้งนี้เนื่องจากน้ำบาดาลนั้นมีความเค็มและความกระด้างพอสมควรเมื่อนำมาอาบจะรู้สึกไม่สบายตัวและอีกประการหนึ่งเป็นเพราะว่าวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้านเคยใช้น้ำสระมาก่อน จึงใช้สืบทอดกันไปจนเป็นความเคยชินถึงแม้ว่าจะขุ่นอย่างไรก็สามารถดื่มหรือนำมาประกอบอาหารและใช้อาบได้โดยไม่รู้สึกว่าน้ำไม่สะอาด

ในด้านเศรษฐกิจและการทำมาหากิน ชาวบ้านโคปุระเกือบทุกครอบครัวมีอาชีพหลัก คือ การทำไร่ ทำนา และการรับจ้างทางเกษตรกรรม วิชาชีพเศรษฐกิจที่ปลูก คือ มันสำปะหลัง ซึ่งจะปลูกกันเกือบทุกครอบครัวโดยเฉลี่ยครอบครัวละประมาณ 10 ไร่ วิชาชีพที่ปลูกปลูกรองลงไป คือ ข้าวโพด ส่วนการปลูกลูกไม้ จะปลูกกันภายในบริเวณบ้าน ผลผลิตที่ได้จากการปลูกลูกไม้พอจำหน่ายเพียงเล็กน้อย (มีรถยนต์มารับซื้อถึงในหมู่บ้าน)

อาชีพหรือการทำงานในไร่ของชาวบ้านส่วนใหญ่ ได้แก่ การดูแลไร่ มันสำปะหลัง หรือ ไร่ข้าวโพด โดยการหมั่นตากหญ้าซึ่งจะใช้แรงงานภายในครอบครัวอันได้แก่พ่อ แม่ หรือลูกที่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 แล้ว การทำงานในไร่นี้จะทำไปเรื่อย ๆ เมื่อว่างจากงานอื่น แต่ถ้าในช่วงฤดูฝนตั้งแต่ เดือนมิถุนายน-กันยายน จะม้งานในไร่มาก เช่น มีทั้งการปลูกลูกไม้สำปะหลังและ ปลูกข้าวโพด ถึงแม้การปลูกลูกไม้สำปะหลังจะสามารถปลูกได้ตลอดทั้งปี เนื่องจากเป็นพืชที่ไม่ต้องการน้ำมาก มีเพียงแค่ความชื้นของน้ำค้างในตอนเช้า มันสำปะหลังก็สามารถขึ้นได้ แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงนิยมปลูกลูกไม้สำปะหลังกันในช่วงฤดูฝนเพราะมีน้ำมาก ทำให้ต้นมันสำปะหลังโดนน้ำขังมากหัวมันอาจจะเน่าและตายได้นอกจากนี้ในช่วงฤดูฝน หญ้าซึ่งเป็นวัชพืชจะเจริญเติบโตมาก ชาวบ้านจึงม้งานในไร่เพิ่มมากขึ้นคือ ต้องหมั่นตากหญ้าอยู่เป็นประจำเพื่อไม่ให้หญ้าโตขึ้นมาแย่งอาหาร ทำให้มันสำปะหลังไม่โตเท่าที่ควร ดังนั้น ในช่วงนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงนิยมการช่วยแรงงาน (เหมือนประเพณีลงแขก) คือ มีทั้งช่วยแรงตากหญ้าและช่วยแรงปลูกลูกไม้ เพราะถ้าใช้เฉพาะแรงงานในครอบครัวจะทำให้ตากหญ้าได้ไม่ทันหรือปลูกลูกไม้ได้ไม่ทันฝนอีกอย่างหนึ่งการปลูกลูกไม้ต้องใช้แรงงานคนมาก กล่าวคือ ต้องใช้คนปลูกลูกไม้เรียงหน้ากระดานในแต่ละร่องดิน และเดินปักหัวมันไปพร้อมกันทั้งหมด โดยให้มีระยะห่างแต่ละช่วงเท่า ๆ กันโดยจะมีเส้นเชือกขึงไว้เป็นแนวเป็นระยะ ๆ

วิธีการช่วยแรงกันนี้ชาวบ้านที่เป็นหมู่เครือญาติกันหรือคุ้มบ้านใกล้เคียง ๆ กัน จะนัดรวมกลุ่มกัน ซึ่งในหมู่บ้านนี้จะแบ่งกลุ่มชาวบ้านในการช่วยแรงกันออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มคุ้มบ้านฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตกของหมู่บ้าน โดยในแต่ละกลุ่มนั้นจะเวียนไปช่วยแรงกันในแต่ละวันให้แล้วเสร็จแต่ถึงงานไม่เสร็จอาจจะมาช่วยกันต่ออีกในวันถัดไป โดยชาวบ้านที่ช่วยแรงกันนี้จะจำกันเองว่าไปช่วยแรงบ้านใครกี่วัน และจะใช้แรงแทนกันไปเรื่อย ๆ จนครบ ในการช่วยแรงนี้เจ้าของไร่จะบริการเรื่องรถ หรือจ้างรถบรรทุกรับ-ส่งผู้มาช่วยแรงถึงในไร่ แต่ถ้าไร้มันของใครอยู่ใกล้หมู่บ้านก็อาจจะเดินกันไปเอง นอกจากนี้ยังให้บริการเลี้ยงอาหารกลางวันและสุราในตอนเย็นหลังเลิกงานอีกด้วย การช่วยแรงนี้เมื่อใช้แรงกันครบแล้ว ถ้าเจ้าของไร่มาติดต่อให้ไปลากหญ้าต่ออีกชาวบ้านจะคิดเป็นการรับจ้างคือ ต้องมีการจ่ายค่าแรงกันในราคาวันละ 35 บาท ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ นอกจากนี้ครอบครัวใดที่มีที่ดินปลูกมันสำปะหลังมาก จะมีการจ้างแรงงานเพิ่มเติมนอกเหนือจากการช่วยแรง ซึ่งส่วนใหญ่ชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง หรือ ผู้ที่มีที่ดินน้อย หรือผู้ที่ทำงานในไร่ของตนเองเสร็จเรียบร้อยแล้วก็จะมารับจ้างลากหญ้ากัน

ส่วนอาชีพทำนานั้น ในช่วงฤดูฝนถ้าปีใดฝนตกมีน้ำขังในที่นาชาวบ้านก็จะปลูกข้าวนาดำ แต่พื้นที่ทำนาในบริเวณหมู่บ้านนี้ส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่โคก (ที่สูง) เมื่อฝนตกน้ำจะไม่ขัง ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงไม่สามารถปลูกข้าวแบบนาดำได้ จึงต้องปลูกโดยการหว่านเมล็ดข้าวเปลือกไปบนพื้นที่นา แล้วรอน้ำฝนธรรมชาติเท่านั้น ฉะนั้นถ้าปีใดฝนไม่ตกหรือตกไม่มากนักข้าวอาจไม่ขึ้น หรือถ้าโตขึ้นภายหลังก็อาจจะตายหมด การปลูกข้าวนาหว่านนี้จะได้ผลผลิตน้อยกว่าการปลูกข้าวแบบนาดำ การทำนาในปีหนึ่งจะทำได้เพียงครั้งเดียวและได้ผลผลิตอย่างมากแค่เพียงพอกับการบริโภคภายในครอบครัว บางครอบครัวที่มีพื้นที่การทำนามากอาจมีข้าวเปลือกจำหน่ายบ้างเล็กน้อย แต่ถ้าหากปีใดฝนแล้งชาวบ้านบางครอบครัวจะปล่อยพื้นที่ว่างเปล่าไม่ปลูกอะไรเลย เพราะถ้าปลูกข้าวก็จะได้ผลผลิตน้อยและอาจตายหมด

พร้อมกันนี้ชาวบ้านได้ประกอบอาชีพหลักอีกอย่างหนึ่ง คือ การรับจ้างทางเกษตรกรรมภายในหมู่บ้าน เช่น การรับจ้างขุดมันสำปะหลัง และการรับจ้างถากธูป (ถากหญ้า) ซึ่งจะได้อัตราค่าจ้างวันละ 35 บาทต่อคน ทั้งผู้ใหญ่และเด็กที่เพิ่งจบการศึกษาภาคบังคับก็จะได้เท่ากัน การรับจ้างถากหญ้านี้จะมีบางช่วงเวลาที่เท่านั้น กล่าวคือ ชาวบ้านไม่สามารถออกทำงานหรือออกรับจ้างได้ทุกวัน จึงมีผลทำให้รายได้ของชาวบ้านบางส่วนไม่แน่นอน โดย

เฉพาะในช่วงที่มีการว่างงาน เช่น ช่วงต้นฤดูหนาว หรือช่วงฤดูแล้งซึ่งเป็นช่วงที่ต้นทุนไม่คอยขึ้นมากนัก การรับจ้างถางหญ้าจึงมีน้อยประกอบกับมันสำปะหลังก็ยังไม่โตพอที่จะขุดขึ้นมาขายได้ เศรษฐกิจของชาวบ้านในช่วงเวลาดังกล่าวจึงไม่ค่อยดี

บางครอบครัวนอกจากจะมีอาชีพทำไร่ ทำนาแล้ว ยังมีการเลี้ยงสัตว์ได้แก่ วัว ควาย ซึ่งจะเลี้ยงไว้เกือบทุกครอบครัว แต่อย่างน้อยเลี้ยงไว้กี่ตัวแล้วแต่ฐานะ การเลี้ยงวัวนั้นส่วนใหญ่เลี้ยงไว้ขายกินเนื้อ ซึ่งราคาประมาณ 5,000-10,000 บาท ส่วนควายจะเลี้ยงไว้เพื่อช่วยไถนา การเลี้ยงสัตว์นี้จะให้สมาชิกในครอบครัว ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเด็กที่เพิ่งจบการศึกษาภาคบังคับ แต่ถ้าบางครอบครัวที่มีวัวหรือควายเลี้ยงไว้ฝูงใหญ่ประมาณ 40-100 ตัว (รวมทั้งรับจ้างฝากเลี้ยงด้วย) ในครอบครัวเหล่านี้จะเลี้ยงวัวหรือควายเป็นอาชีพหลัก หัวหน้าครอบครัวจะเป็นผู้รับผิดชอบในการดูแล แต่ถ้าวันไหนที่พ่อแม่ไม่ว่าง เช่น ต้องออกไปทำงานในไร่หรือไปธุระลูกที่กำลังเรียนก็ต้องหยุดเรียนมาช่วยเลี้ยงวัว ควาย หรือดูแลน่องที่บ้านแทน

ในบางครอบครัวที่มีเด็กเพิ่งจบการศึกษาภาคบังคับ หรือนักเรียนที่มีอายุระหว่าง 13-15 ปี บางคนจะออกไปทำงานที่อื่น เช่น ที่กรุงเทพฯ หรือ ต่างจังหวัด โดยทำงานประเภทรับจ้าง เช่น ทำงานในโรงงานเย็บผ้า หรืออื่น ๆ เมื่อทำงานได้ประมาณ 3-4 ปี ส่วนใหญ่จะกลับมาทำงานในหมู่บ้านอีก หรือในบางครอบครัวซึ่งมีอยู่ประมาณ 5-6 ครอบครัว ที่หัวหน้าครอบครัวได้ไปทำงานต่างประเทศเช่นประเทศซาอุดีอาระเบีย ประเทศบรูไน โดยจะมีรายได้ประมาณเดือนละ 8,000-10,000 บาท ส่งมาให้ทางบ้าน ครอบครัวเหล่านี้บางครอบครัวจะเป็นครอบครัวที่มีฐานะดีครอบครัวหนึ่งในหมู่บ้าน

ในเรื่องการทำมาหากินและอาชีพต่าง ๆ ของชาวบ้านสรุปได้ว่า จะเป็นไปในลักษณะวนเวียนไปตามฤดูกาล นั่นคือ ในช่วงปลายฤดูร้อนและต้นฤดูฝน ประมาณเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน ในช่วงนี้เริ่มมีฝนบ้างแล้ว ชาวบ้านจะเริ่มปลูกล้มมันสำปะหลังและถางหญ้าซึ่งจะมีมาก ส่วนในช่วงกลางฤดูฝน (กรกฎาคม-สิงหาคม) จะมีฝนตกมาก น้ำจะขังในที่นา ชาวบ้านก็จะเริ่มปลูกข้าว โดยจะใช้แรงงานในครอบครัวและหมู่เครือญาติ แต่ถ้าวันใดฝนตกมากชาวบ้านไม่สามารถออกไปทำงานในไร่นาได้ชาวบ้านส่วนใหญ่ออกจับปลา จับกบ เพื่อนำมาประกอบอาหาร เช่น ทำปลาร้า ทำน้ำปลา แต่ปัจจุบันนกปลาต่าง ๆ จะหาได้ยาก ชาวบ้านจึงมักซื้อน้ำปลาหรือปลาร้าจากร้านค้ามากกว่า นอกจากหาปลา หากบแล้ว ชาวบ้านจะ

ออกเก็บผักตามธรรมชาติ เช่น ผักขี้เหล็ก ผักตำลึง ผักสะเดา ผักกระถิน ในช่วงฤดูฝนนี้กับข้าวของร้านค้าจะขายไม่ค่อยดี หลังจากชาวบ้านบางส่วนได้ปลูกมันสำปะหลังหรือปลูกข้าวแล้ว บางครอบครัวจะเริ่มปลูกข้าวโพดกันต่อ ข้าวโพดที่ปลูกส่วนใหญ่จะส่งโรงงานรับซื้อ เพื่อนำไปทำอาหารสัตว์ ข้าวโพดจะมีระยะเวลาเจริญเติบโตประมาณ 4-5 เดือน โดยมีระยะเวลาเก็บพร้อม ๆ กับการเกี่ยวข้าว

เมื่อเข้าช่วงต้นฤดูหนาว (เดือนพฤศจิกายน) ชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเองหรือมีที่ดินน้อยจะว่างงานกันเป็นส่วนใหญ่เพราะการจ้างตากหญ้าจะน้อยลง แต่ก็มีงานอย่างอื่นทำ เช่น ปลูกต้นหอม หรือปลูกกระเทียม โดยการไปจองที่ดินบริเวณใกล้ ๆ สระน้ำ และปักเขตอย่างเป็นสัดส่วนและจะมารดน้ำในตอนเช้าและเย็นทุกวัน นอกจากนี้บางครอบครัวจะมีการปลูกต้นยาสูบ ซึ่งเป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในช่วงฤดูหนาว ไว้ในบริเวณบ้านของตน

ต่อจากนั้นในช่วงเดือนธันวาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ จะเริ่มการขุดมันสำปะหลังไปขาย การขุดมันนี้จะจ้างแรงงานผู้ชายเป็นกลุ่ม ๆ กลุ่มละประมาณ 9-10 คน ช่วยกันขุดมันในแต่ละเที่ยวรถ โดยได้อัตราค่าแรงประมาณต้นละ 100 บาท ต่อกลุ่มคนที่ช่วยกันขุดมัน ซึ่งเฉลี่ยแล้ว 1 คน จะได้ค่าแรงในการขุดมันวันละประมาณ 90-100 บาท เมื่อที่ดินของใครได้ขุดมันไปขายแล้วก็จะจ้างรถแทรกเตอร์ที่มีอยู่ในหมู่บ้านมาไถที่ดินเป็นร่อง ๆ เตรียมรอฝน ถ้าเกิดมีฝนตกบ้างและเจ้าของที่ดินว่าง รวมทั้งมีแรงงานในครอบครัวหรือหมู่เครือญาติเพียงพอก็จะเริ่มปลูกมันสำปะหลังกันต่อ แต่ถ้าฝนไม่ตกเลย เจ้าของที่ดินก็จะปล่อยที่ดินว่างเปล่ารอไปจนกว่าฝนจะตก ส่วนที่นาก็เช่นกัน เมื่อเกี่ยวข้าวในนาเสร็จแล้วก็ปล่อยที่นาว่างเปล่าจนถึงช่วงฤดูฝน จึงจะเริ่มปลูกข้าวกันใหม่

ส่วนในช่วงฤดูแล้ง (เดือนกุมภาพันธ์-พฤษภาคม) นั้น จะมียานในไร่นาลดลงมีเพียงการดูแลไร่และผลผลิต โดยการตากหญ้าอย่างสม่ำเสมอ ในช่วงนี้ครอบครัวใดที่ปลูกต้นหอม ต้นกระเทียมไว้ก็จะเก็บมาตากแดด เมื่อแห้งดีแล้วจะนำมามัดรวมกันเก็บไว้ประกอบอาหารได้ตลอดปี ซึ่งเกือบทุกครอบครัวจะมีการปลูกหอมและกระเทียมไว้กินเอง ถ้าบ้านไหนปลูกน้อยและกินหมดก่อนก็มีการแบ่งปัน และถ้าเมื่อใดมีงานบุญ เช่นทอดผ้าป่า หรือมีงานสำคัญที่โรงเรียน ชาวบ้านจะนำหอมหรือกระเทียมมาร่วมบริจาคทำบุญที่วัดหรือให้แก่โรงเรียนอยู่เป็นประจำ โดยชาวบ้านถือว่าหอมหรือกระเทียมนี้เป็นสิ่งของที่พอหาได้ไม่เดือดร้อนอะไรที่จะ

แจกจ่ายให้กับผู้อื่น

นอกจากการตากหอมตากกระเทียมในช่วงหน้าแล้งนี้แล้ว บางครอบครัวที่ปลูกยาสูบไว้ แม่บ้านก็จะใช้เวลาว่างในช่วงนี้เก็บใบยาสูบมาหั่นซอยให้ละเอียด แล้วนำไปตากให้แห้งสนิท เก็บไว้ให้พอใช้โดยไม่ต้องหาซื้อหรือยาสูบจากร้านค้าเป็นการประหยัดรายจ่ายหรือบางครอบครัวที่ปลูกมันไว้ใกล้ ๆ บ้าน แม่บ้าน คนชรา หรือเด็ก ๆ จะช่วยกันแกะมันจากฝัก แล้วจะมีรถยนต์ มาบริการแยกมันกับเมล็ดมันออกให้ โดยไม่คิดค่าแรงแต่จะขอเมล็ดมันนั้นไปขายต่อเพื่อทำน้ำมัน ส่วนปุ๋ยนั้นชาวบ้านจะเก็บไว้ทำหมอน ทำที่นอน หรือผ้าห่ม ซึ่งจะเย็บด้วยมือกันเอง หรือถ้ามีมากก็จะนำไปขายที่ตลาด หรือขายกับรถที่มารับบริการ ในบางครอบครัวผู้ชายอาจไปหาเศษไม้ในไร่ หรือที่โคก(ที่ไม่ไกลออกไปจากหมู่บ้านมาก) มาทำฟืนเผาถ่าน ซึ่งปัจจุบันการเผาถ่านจะมีน้อยลงเพราะชาวบ้านบางส่วนเริ่มนิยมการใช้เตาแก๊สมากขึ้น เนื่องจากมีรถโดยสารวิ่งไปตัวอำเภอหลายคัน การส่งแก๊สจึงสะดวกขึ้น

ในด้านการจำหน่ายสินค้าหรือระบบเศรษฐกิจ เมื่อก่อนหมู่บ้านนี้มีเพียงร้านค้าใหญ่เพียงร้านเดียว แต่ในปัจจุบันเมื่อได้มีการทำถนน รนช. (ถนนลูกรังอย่างดี) ผ่านหมู่บ้านทำให้การไป-มากับอำเภอสะดวกขึ้นจึงทำให้มีร้านค้าย่อย ๆ เพิ่มขึ้นอีก 3 ร้านค้าในช่วงเวลา 1 ปี การมีร้านค้าเพิ่มขึ้นมากขึ้นนี้ย่อมส่งผลต่อเศรษฐกิจในหมู่บ้านเช่นกัน กล่าวคือ ชาวบ้านจะมีความต้องการซื้อสินค้ามากขึ้นแต่รายได้มีจำกัดจึงเกิดระบบการเซ็นของ คือ การนำสินค้าไปก่อนแล้วค่อยนำเงินมาจ่ายทีหลัง เมื่อขายมันล้าปะหลังได้ วิธีการเช่นนี้ร้านค้าต่าง ๆ ก็ยินยอม เพราะเป็นการเรียกลูกค้าได้อย่างหนึ่ง อย่างไรก็ตามก็ดีถึงแม้ในหมู่บ้านนี้จะมีการรวมกลุ่มจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าภายในหมู่บ้าน และมีตัวแทนสมาชิกรับดำเนินการ แต่ก็ดำเนินการอยู่ได้ประมาณ 6 เดือน เนื่องจากไม่ได้รับความร่วมมือจากสมาชิกเท่าที่ควร ซึ่งอาจเป็นเพราะว่าการซื้อสินค้าจากสหกรณ์นั้นต้องจ่ายเงินสด ไม่สามารถเซ็นของได้ ชาวบ้านจึงไม่นิยมหรืออาจเป็นเพราะผู้รับดำเนินการได้รับค่าตอบแทนไม่คุ้มกับแรงงานที่ต้องลงทุน รวมทั้งได้รับการว่ากล่าวจากชาวบ้านบางคนที่มีร้านค้าย่อยในหมู่บ้าน ในลักษณะที่ไม่ไว้วางใจเกี่ยวกับเรื่องการเงินของสหกรณ์จึงทำให้ผู้รับดำเนินการไม่รับเป็นตัวแทนดำเนินการต่อไป จึงมีผลทำให้สหกรณ์ร้านค้าภายในหมู่บ้านต้องล้มเลิกไป

อนึ่ง สถานะเศรษฐกิจของครอบครัวส่วนใหญ่จะวัดกันด้วยเครื่องใช้ต่าง ๆ ภายในครอบครัวว่ามีอย่างน้อยเพียงไร เช่น ครอบครัวที่มีโทรทัศน์ ฝัลดม ตู้เย็น สเตอริโอ หรือ

เตาแก๊ส จะเป็นครอบครัวที่จัดอยู่ในประเภทที่มีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างดีของหมู่บ้าน

ปัญหาการทำมาหากิน เนื่องจากการทำมาหากินของชาวบ้านทุกครอบครัว มีอาชีพทางเกษตรกรรม ปัญหาส่วนใหญ่จึงเกิดจาก

ก) ลักษณะพื้นที่เป็นที่ดินปนทรายไม่อุ้มน้ำ และไม่มีแหล่งน้ำตามธรรมชาติ เช่นแม่น้ำ ลำคลอง ห้วย การปลูกพืชไร่หรือการทำนาจึงอาศัยน้ำฝนจากธรรมชาติเพียงอย่างเดียว รวมทั้งขาดการบำรุงรักษาดิน เช่น การไม่ใส่ปุ๋ยบำรุงพืช หรือใส่ปุ๋ยไม่ครบตามสูตรที่กำหนด เพราะชาวบ้านคิดว่าจะทำให้ต้นทุนการผลิตสูง ด้วยเหตุนี้แร่ธาตุในดินจึงหมดไป อันมีผลทำให้พืชไร่ไม่เจริญเติบโตเท่าที่ควร ทำให้มีรายได้ไม่เต็มที่

ข) ลักษณะภูมิอากาศ ถ้าปีใดฝนไม่ดีจะมีผลกระทบต่อผลผลิต (มันสำปะหลัง) ผลผลิตจะได้น้อย รายได้ของชาวบ้านจะลดลง

ค) การปลูกพืชไร่ในลักษณะตามอย่างกัน คือ ปลูกพืชชนิดเดียวกันตลอด คือ มันสำปะหลัง จึงทำให้บางฤดูกาลมีผลผลิตล้นตลาด ราคามันสำปะหลังจะตกต่ำ ชาวบ้านจะมีรายได้ลดลง

3. ครอบครัวและระบบเครือญาติ ในแต่ละครอบครัวโดยทั่วไปจะมีสมาชิก โดยเฉลี่ยครอบครัวละประมาณ 5 คน มีเด็กอายุ 0-12 ปี โดยเฉลี่ยครอบครัวละประมาณ 2 คน ชายหญิง เมื่อแต่งงานแล้วโดยประเพณีฝ่ายชายจะมาอยู่ร่วมกับฝ่ายหญิงก่อน เพื่อให้แม่ฝ่ายหญิงได้อบรมแนะนำความเป็นแม่บ้านให้กับฝ่ายหญิง อีกประการหนึ่ง ประเพณีวัฒนธรรมของหมู่บ้านถือว่าเป็นการให้ฝ่ายหญิงได้มีโอกาสรับใช้บิดา มารดา หรือผู้มีพระคุณก่อนที่จะแยกครอบครัวไปสร้างครอบครัวใหม่ ทั้งนี้เมื่อแต่งงานแล้วผู้ชายต้องทำงานเพื่อเลี้ยงดูภรรยาและบุตร รวมทั้งมีภาระสำคัญที่จะต้องช่วยเหลือสนับสนุนครอบครัวบิดาและมารดาของภรรยาด้วย การแยกบ้านเรือนออกไปตั้งครอบครัวใหม่ นิยมกระทำกันในช่วงหลังจากที่แต่งงานกันได้ประมาณ 1 ปี ผ่านไปแล้ว หรือในช่วงที่ภรรยามีบุตรแล้ว 1-2 คน หรือตอนที่มีการครอบครัวใหม่เข้ามาเพิ่มในบ้านใหญ่ แต่ในบางครอบครัวการแยกบ้านมาปลูกใหม่อาจคำนึงถึงด้านเศรษฐกิจและความพร้อมด้วยแล้วแต่กรณี เมื่อแยกบ้านเรือนไปปลูกใหม่นิยมปลูกในบริเวณใกล้ ๆ กับบ้านพ่อแม่ ฝ่ายหญิงลักษณะการปลูกบ้านจึงปลูกรวมกันเป็นหมู่ ๆ ในบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงกันตามแต่พ่อแม่ หรือผู้

ใหญ่จะจัดแบ่งที่ดินให้ปลูกบ้าน ด้วยลักษณะเช่นนี้จึงก่อให้เกิดความผูกพันในกลุ่มเครือญาติพี่น้องกัน อย่างใกล้ชิดมากขึ้น ลักษณะครอบครัวจึงเป็นแบบครอบครัวเดี่ยวถึงครอบครัวขยาย นั่นคือมีการ แยกครอบครัวใหม่แต่ก็ยังอยู่ใกล้เคียงกัน มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในหมู่บ้านญาติพี่น้อง ซึ่ง ยังคงเปรียบเสมือนเป็นครอบครัวเดียวกันอยู่

องค์ประกอบของครอบครัวจะสมบูรณ์ได้ก็ต่อเมื่อมีผู้สืบสายโลหิต อันได้แก่ เด็กที่เกิดออกมา เด็กที่เกิดมานี้จะเป็นจุดรวมความสนใจ และความสามัคคีของครอบครัวและ ญาติพี่น้องโดยเฉพาะเด็กทารกที่อายุต่ำกว่า 1 ขวบครึ่ง ญาติพี่น้อง พ่อ แม่ หรือบุคคลรอบข้างจะให้ความสนใจและมาช่วยเหลือดูแลอย่างพิเศษ โดยเฉพาะมารดาจะให้ความเอาใจใส่ ดูแลลูกที่ยังเล็กอย่างใกล้ชิดมารดาจะหยุดงานต่าง ๆ เพื่อดูแลลูกที่ยังเล็กเพียงอย่างเดียว เด็กได้มีโอกาสตีนมจากมารดาจนอายุเกือบ 1 ขวบ รวมถึงมีสิทธิพิเศษที่จะได้รับการอุ้มพาไป เที่ยวรอบ ๆ บ้าน หรือหมู่บ้าน จากพ่อ แม่ หรือ ญาติที่ใกล้ชิด มีสิทธิได้รับของเล่น เช่น นวดตุ๊กตา รถพลาสติก เป็นพิเศษแล้วแต่โอกาสแต่เมื่อเด็กเติบโตขึ้นจนสามารถเดินและเล่นกับ เพื่อนวัยเดียวกันได้แล้ว แม่จะเริ่มหันไปสนใจการทำงานในไร่ นา หรือไม่ก็หันความสนใจไป ให้บุตรที่เกิดมาใหม่ ดังนั้นจึงปรากฏว่าเด็กวัยระหว่าง 1 ขวบครึ่ง ถึง 5 ขวบ มักจะถูกปล่อย ให้เล่นอยู่กับปู่ ย่า ตา ยาย ญาติพี่น้องที่ใกล้ชิด หรือพี่ ๆ และเด็กอื่น ๆ รอบ ๆ บริเวณบ้าน

ระบบเศรษฐกิจที่ต้องช่วยตนเองและครอบครัวนี้ มีผลทำให้สมาชิกใน แต่ละครอบครัวมีส่วนช่วยเหลือด้านแรงงาน ทั้งผู้หญิงหรือ เด็กที่จบการศึกษาภาคบังคับ แม้เด็ก ที่ยังไม่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ก็มีส่วนสำคัญในการใช้แรงงานด้านเกษตรกรรมด้วย ดัง ปรากฏว่าในช่วงเวลากลางวันโรงเรียนเปิดเรียน และชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องออกไปทำงานใน ไร่ ในหมู่บ้านนี้บางครั้งจะพบเพียงผู้สูงอายุอยู่เฝ้าบ้าน และมีเด็กอายุ 1 ขวบครึ่งถึง 5 ขวบ เล่นกันอยู่ตามลำพัง เด็กพวกนี้จะใช้เวลากลางวันส่วนใหญ่ไปในการเล่นภายในบริเวณบ้านไม่ กล้าออกไปเล่นไกลบ้านมากนัก ทั้งนี้เพราะพ่อ แม่ จะสั่งไว้เสมอไม่ให้ลูกที่ยังไม่เข้าโรงเรียน ไปเล่นไกลบ้าน กลัวเป็นอันตรายแล้วจะไม่มีคนเห็น เด็กก็มีการเชื่อฟังอย่างดี การเล่นของเด็ก ส่วนใหญ่เป็นการเล่นตามธรรมชาติ เช่น เล่นดินเล่นทรายหรืออุปกรณ์ที่ชำรุดและเครื่องใช้ในบ้าน

เมื่อเด็กอายุถึง 5-6 ขวบ ก็เริ่มเข้าโรงเรียนในชั้นเด็กเล็กของโรงเรียนประถมศึกษา ในช่วงนี้เด็กจะเริ่มได้รับความสนใจเป็นพิเศษจาก พ่อ แม่ และญาติสนิท

อีกครั้งหนึ่ง โดยผู้ปกครองที่สนใจลูกจะซื้อหนังสือการอ่านตัวอักษร ก ถึง ฮ ให้เด็ก พร้อมทั้งสอนให้เด็กหัดอ่านและฝึกเขียนก่อนที่เด็กจะได้เข้าเรียน หรือถ้าเด็กนั้นมีกำลังเรียน ส่วนใหญ่ผู้ที่จะเป็นคนสอนน้องก่อน ซึ่งการสอนเด็กก่อนเข้าชั้นเด็กเล็กเช่นนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่จะให้เหตุผลว่า เด็กจะได้เป็นหนังสือก่อน และต้องการให้เด็กอ่าน หรือเขียนหนังสือเก่งตั้งแต่ยังเล็ก จะได้ไม่เหมือนตนซึ่งเรียนหนังสือน้อย อ่านหนังสือไม่ค่อยออก จึงต้องมีอาชีพทำไร่ ทำนา เหตุผลเหล่านี้ได้สะท้อนถึงค่านิยมของชาวบ้านที่ว่า ถ้าเด็กคนไหนเรียนเก่ง (คือ อ่านออก เขียนได้) จะมีสิทธิ์ได้เรียนสูงและจะได้ทำงานที่สบายไม่ต้องมาตากแดด ทำไร่ ทำนา เหมือนตนเอง พร้อมกันนี้เหตุผลอีกประการหนึ่งนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่จะกลัวว่า เมื่อลูกตนเองเข้าชั้นเรียนแล้วถ้าอ่านหรือเขียนหนังสือไม่ได้ครูจะว่าลูกตนเองโง่ สิ่งเหล่านี้จึงส่งผลต่อชาวบ้านให้มีความสนใจดูแลเรื่องการอ่าน และ เขียนหนังสือให้แก่เด็กตั้งแต่ยังไม่เข้าโรงเรียน รวมทั้งยังมีความสนใจต่อการจัดเตรียมเสื้อผ้า อุปกรณ์การเรียน ฯลฯ ให้เด็กในช่วงเริ่มแรกของการเข้าเรียนด้วย ทั้งนี้สังเกตได้จากการแต่งตัวของนักเรียนชั้นเด็กเล็กจะเป็นของใหม่หมด มีอุปกรณ์การเรียนพร้อม แต่เมื่อเปรียบเทียบกับพี่น้องที่เรียนชั้นสูงกว่าซึ่งเด็กบางคนจะใส่เสื้อผ้าเก่า ๆ ไม่มีรองเท้า สมุด ดินสอ และหนังสือ ไม่ได้ได้รับความสนใจจากพ่อแม่เท่าที่ควร อย่างไรก็ตามความสนใจของพ่อและแม่ เช่นนี้จะเกิดได้เพียงชั่วระยะเวลาหนึ่งประมาณ 3-4 เดือนแรกเท่านั้น ต่อจากนั้นเด็กเล็กก็จะมีสถานการณ์แต่งตัวคล้ายกับเด็กในชั้นเรียนอื่น ๆ คือ ได้รับความสนใจเรื่องความสะอาดของเสื้อผ้า รวมถึงในเรื่องอื่น ๆ อีกด้วย

นอกจากตัวบุคคลที่บ่งบอกถึงความเป็นครอบครัวกันนั้นลักษณะการปลูกสร้างบ้านเรือน และการแบ่งหรือจัดสัดส่วนในบ้าน ก็ได้แสดงถึงความอบอุ่นใกล้ชิด ความรับผิดชอบของแต่ละบุคคลในครอบครัวได้อย่างหนึ่ง รวมทั้งยังได้แสดงถึงการจัดพื้นที่ใช้สอยให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่กล่าวคือ บ้านส่วนใหญ่จะปลูกเป็นบ้านไม้ทรงสูง 1 ชั้น หลังคาสังกะสีใต้ถุนโล่ง ซึ่งชาวบ้านใช้สำหรับเลี้ยงสัตว์ วัว-ควาย หรือไว้สำหรับเก็บเครื่องมือการเกษตรต่าง ๆ หรือบางครอบครัวที่มีฐานะดี และมี วัว-ควายเป็นจำนวนมาก และจะแยกคอกสัตว์ไว้ต่างหากแต่ยังคงอยู่ในบริเวณบ้าน บางครอบครัวที่เพิ่งจะแยกครอบครัวมาปลูกบ้านใหม่ หรือบ้านที่มีฐานะทางเศรษฐกิจปานกลางและต่ำ จะปลูกบ้านชั้นเดียวทรงเตี้ยโดยยกพื้นดินเล็กน้อยและยกพื้นบ้านให้ต่างระดับระหว่างตัวบ้านและระเบียงบ้านเล็กน้อย ตัวบ้านจะกันห้องเพียงห้องเดียวหรือบางบ้านไม่มีการกันห้อง แล้วแต่ฐานะของแต่ละครอบครัวที่นั่งเล่นหรือทำครัวจะใช้บริเวณระเบียงบ้านแทน และหลังคาบ้านอาจมุงด้วยจาก หญ้าคม หรือสังกะสีก็ได้แล้วแต่ครอบครัวเช่นกัน

ลักษณะการแบ่งห้องในบ้านทั่วไป ส่วนใหญ่จะกันเพียงห้องนอนห้องเดียว ตีฝาด้วยไม้กระดานอย่างถาวร บริเวณที่เหลือจะปล่อยเป็นที่โล่ง แต่ถ้าต้องการห้องเพิ่มสำหรับ ครอบครัวที่มีลูกกำลังจะโตเป็นสาวอาจนำตุ้ลื้อผ้ามากันเป็นห้องแทน หรือในบางบ้านอาจไม่มีการ กันห้องเลย จะปล่อยเป็นพื้นที่โล่ง แต่จะอาศัยหลับ-นอนโดยการกางมุ้งตามมุมห้อง การนอนรวม กันของสมาชิกในครอบครัวบางครอบครัว พ่อ แม่และลูกทั้งหมด (ประมาณ 1-3 คน) จะ นอนรวมในมุ้งเดียวกัน แต่บางครอบครัวที่มีลูกหลายคน อาจจะให้เฉพาะลูกคนเล็กมานอนมุ้ง เดียวกับพ่อ แม่ จนโต เมื่อลูก ๆ โตแล้ว (อายุประมาณ 13-15 ปี) จะแยกมุ้งนอนต่างหาก หรือถ้าบางครอบครัวที่มีลูกสาวหลายคนอาจจะกันห้องอย่างถาวรให้นอนรวมกัน หรือพ่อ แม่ จะ ยกห้องนอนของตนให้ลูกสาวนอนแทน ส่วนพ่อ แม่ จะออกมานอนนอกห้อง เด็กผู้ชายที่โตแล้วหรือ คนหนุ่มอาจจะนอนบริเวณชานบ้าน หรือแคร่ใต้ถุนบ้านเพื่อดูแลสุขภาพหรือป้องกันอาการลักขโมย

จากลักษณะการปลูกสร้างบ้านเรือนให้มีพื้นที่โล่ง และมีการแบ่งกันห้อง น้อยที่สุดนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่ได้ให้เหตุผลถึงภูมิอากาศที่ร้อนและแห้งแล้ง จึงต้องปลูกบ้านให้ สามารถรับลมได้มากที่สุด ส่วนลักษณะการอยู่ร่วมกันของบุคคลในครอบครัว เช่น ในครอบครัว ขนาดเล็กที่ พ่อ แม่ และลูก นอนรวมกันจนลูกโต หรือในบางครอบครัวที่สมาชิกแต่ละคนจะเลือก ที่นอนตามแต่ละดวงไม่มีการแบ่งห้องอย่างเป็นสัดส่วนนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่จะให้เหตุผลว่า ทำให้ ครอบครัวอบอุ่นใกล้ชิดกันยิ่งขึ้น พ่อ แม่ ได้เห็นพฤติกรรมต่าง ๆ ของลูกว่าใครเป็นอย่างไรแม้ จะไม่ได้มีการซักถามพูดคุยกันอย่างใกล้ชิดก็ตาม และการที่ลูกนอนรวมมุ้งเดียวกันกับพ่อ แม่ จน โต พ่อ แม่ ก็ไม่ได้คิดว่าเป็นการไม่เหมาะสมเพราะที่ผ่านมาก็ไม่เคยมีปัญหาอะไร

ส่วนลักษณะเครื่องใช้ภายในบ้านได้พบว่า เกือบทุกครอบครัวจะมีวิทยุหนึ่ง ส่วนครอบครัวที่มีโทรทัศน์นั้นมีประมาณ 20 ครอบครัว ในจำนวนนี้เป็นครอบครัวที่มีโทรทัศน์สี จำนวน 5 ครอบครัว

4. วิถีชีวิตประจำวันของชาวบ้านและเด็กกลุ่มประชากร

ก) วิถีชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ในตอนเช้าแม่บ้านต้องตื่นเพื่อ หุงข้าว จัดเตรียมอาหารเพื่อนำไปกินในไร่ หรือจัดเตรียมสำหรับให้เด็กไปโรงเรียน ลักษณะ อาหารเช้าจะเป็นอาหารที่จัดทำง่าย ๆ เช่น ทอดไข่ ต้มไข่ ทอดปลาทุ น้ำพริกผง (พริกป่น

ผสมน้ำปลา มะนาว ผงชูรส) หรือน้ำพริกอื่น ๆ เป็นต้น ในตอนเช้าไม่นิยมประกอบอาหารประเภทแกง เพราะจะทำให้เสียเวลาในการทำมาหากิน แต่อาหารพวกแกงนี้นิยมทำเตรียมไว้แต่แต่เมื่อเย็นและเหลือเพื่อไว้กินในมื้อเช้าและกลางวันของอีกวันหนึ่ง ในบางครอบครัวในตอนเช้าแม่บ้านจะไปซื้อข้าวสำเร็จรูปจากร้านค้าในหมู่บ้าน ซึ่งออกไปรับมาจากตลาดตั้งแต่ตอนเช้ามีคนนำมาขายราคาถุงละ 3-5 บาท หรือบางครั้งร้านค้าในหมู่บ้านอาจจะทำกับข้าวสำเร็จรูปขายเอง แต่การขายกับข้าวสำเร็จรูปนี้จะเป็นในช่วงฤดูกาลที่มีการออกรับจ้างทำงานในไร่มาก และช่วงเศรษฐกิจของหมู่บ้านอยู่ในช่วงดี

บางครอบครัวที่มีลูกสาว (อายุ 9 ปีขึ้นไป) ที่โตพอจะช่วยเหลืองานบ้านได้ จะช่วยเหลือและรับผิดชอบในเรื่องการทำความสะดวก หุงข้าว ฯลฯ ก่อนที่จะไปโรงเรียน ส่วนพ่อบ้านนั้นเมื่อตื่นตอนเช้า ในช่วงม้งงานในไร่มากอาจมีการเตรียมพวกเครื่องมือเกษตร เช่น ลับมีด ลับจอบ บางครอบครัวที่เลี้ยงวัวมากพ่อบ้านอาจออกไปดูแลวัวก่อนที่จะพาออกไปเลี้ยง ถ้าวันไหนพ่อบ้านไม่ต้องออกไปทำงาน เมื่อตื่นเช้าแล้วอาจออกไปคุยกับเพื่อนบ้านที่ศาลาคุ่มหรือร้านค้า หรือบางคนอาจออกไปหาผัก เช่น ผักกระถิน ผักสะเดา ที่ปลูกอยู่ใกล้บริเวณบ้านมาให้แม่บ้านปรุงเป็นอาหาร เมื่อถึงเวลากินข้าวเช้า (ประมาณ 7.00 น.) พ่อบ้านจะกลับมากินข้าวพร้อมกับสมาชิกในครอบครัวก่อนที่จะแยกย้ายกันไปทำหน้าที่ของแต่ละคน

หน้าที่ของแต่ละบุคคลสำหรับผู้ใหญ่ในส่วนใหญ่ได้แก่ การทำงานในไร่สวน หรือการออกไปเลี้ยงสัตว์ ซึ่งลักษณะการทำงานดังกล่าวได้กล่าวไว้อย่างละเอียดแล้วในส่วนของการเศรษฐกิจและการทำมาหากินของชาวม้ง ฉะนั้นในส่วนต่อไปจะกล่าวถึงกิจกรรมที่ชาวม้งส่วนใหญ่กระทำในช่วงตอนเย็นหรือใกล้ค่ำ กล่าวคือ

หลังจากที่ชาวม้งได้กลับมาจากการทำงานแล้ว จะมีภาระกิจที่จะกระทำ กล่าวคือ ครอบครัวใดที่ไม่มีลูกที่โตพอจะช่วยงานบ้านได้ พ่อแม่จะออกไปลากน้ำหรือตักน้ำบาดาลหรือน้ำในสระ แต่ส่วนมากหน้าที่นี้จะเป็นของลูกที่โตแล้วทั้งผู้หญิงและผู้ชาย นอกจากนี้บางครอบครัวอาจแบ่งหน้าที่ให้สมาชิกบางคนไปรดน้ำผัก (ต้นหอม ต้นกระเทียม คื่นฉ่าย) ที่ปลูกไว้ริมสระน้ำ เมื่อหมดภาระกิจในการลากน้ำหรือรดน้ำผักแล้ว แม่บ้านและสมาชิกคนอื่น เช่น ลูกสาวจะจัดเตรียมอาหารมื้อเย็น โดยอาหารหลักของชาวม้งส่วนใหญ่ได้แก่น้ำพริกผักจิ้ม เช่น น้ำพริกปลาป่น น้ำพริกปลาร้า น้ำพริกผง น้ำพริกปลาทุบ ฯลฯ ส่วนผักนั้นก็

ผักที่หาได้ในท้องถิ่น เช่น ผักกระถิน ผักแว่น ผักขี้มด มะเขือ ฯลฯ เมื่อประกอบอาหารเสร็จ ข้างครอบครัวจะเรียกให้เด็ก ๆ มารับประทานอาหารก่อน ส่วนผู้ใหญ่จะรับประทานอาหารทีหลัง โดยให้เหตุผลว่าถ้ากินข้าวพร้อมกับเด็ก ๆ เด็กจะรบกวนทำให้กินข้าวไม่อร่อย ในบางครอบครัวที่มีสมาชิกไม่มากผู้ใหญ่และเด็กจะรับประทานอาหารพร้อมกัน นอกจากนี้ยังพบว่าการกินข้าวของผู้ใหญ่หรือเด็กในบางครั้งจะเน้นในลักษณะใครหิวก่อนก็หากินกันเอง หรือกินข้าวกันได้ตลอดเวลาเมื่อหิว หลังจากรับประทานอาหารเสร็จจะเป็นช่วงเวลานักผ่อนโดยการนั่งคุยกัน ฟังวิทยุหรือดูโทรทัศน์ สำหรับบ้านที่ไม่มีโทรทัศน์อาจไปดูโทรทัศน์ที่บ้านใกล้เคียงที่เป็นญาติพี่น้องกัน หรือที่ร้านค้า หรือไม่ก็อาจจะเข้านอนกันตั้งแต่หัวค่ำประมาณ 20.00-21.00 น. ส่วนพวกที่ชอบดูโทรทัศน์มักจะเข้านอนหลังจากดูละครโทรทัศน์จบแล้ว (เวลาประมาณ 22.00 น.)

ข) วิถีชีวิตประจำวันของเด็กกลุ่มประชากร (อายุ 5-6 ปี) วิถีชีวิตประจำวันของเด็กที่ศึกษานี้ พบว่ากิจกรรมต่าง ๆ ของเด็กที่กระทำนั้นมีอยู่หลายลักษณะ ซึ่งสามารถประมวลได้ในแต่ละช่วงเวลาดังนี้

ในวันหยุดเรียน พ่อแม่ส่วนใหญ่จะปล่อยให้ลูกนอนตื่นตามสบาย แต่จะไม่เกินเวลาประมาณ 8.00 น. โดยมีความเชื่อว่าถ้าปล่อยให้เด็กนอนตื่นสายมากจนแดดส่องถึงแล้วจะทำให้เด็กเป็นคนขี้เกียจได้ เด็กส่วนใหญ่เมื่อตื่นแล้วจะช่วยเหลือตนเองในเรื่องการหาข้าวกินเอง เด็กที่พ่อแม่มีฐานะ เศรษฐกิจดีหรือเด็กที่พ่อแม่ไม่ชอบให้ลูกไปเล่นไกลบ้าน เด็กประเภทนี้จะใช้เวลาส่วนใหญ่ในการดูโทรทัศน์หรือเล่นกับญาติพี่น้องที่บ้านของตนหรือบ้านใกล้เคียงเกือบตลอดทั้งวัน ส่วนเด็กที่บ้านไม่มีโทรทัศน์และพ่อแม่ให้อิสระเด็กมักจะมาดูโทรทัศน์ที่ร้านค้าใหญ่กลางหมู่บ้าน และถ้าร้านค้าปิดโทรทัศน์เด็กจะรวมกลุ่มกันเล่น (มีเด็กอายุตั้งแต่ 4-12 ปี) ในบริเวณลานดินกลางหมู่บ้านใกล้กับร้านค้า ซึ่งเด็กที่มาเล่นนี้ส่วนใหญ่จะเป็นเด็กที่มีบ้านอยู่ใกล้ ๆ บริเวณนั้น ส่วนเด็กที่บ้านอยู่ไกลออกไปเด็กจะเล่นกันอยู่เฉพาะในบริเวณกลุ่มคุ้มบ้านของตน

อย่างไรก็ดี ได้มีเด็กบางคนโดยเฉพาะเด็กผู้ชายที่พ่อแม่ให้อิสระในการเล่น ประกอบกับตัวเด็กนั้นมีความสามารถที่ช่วยเหลือตนเองได้ เด็กพวกนี้ในวันหยุดมักจะออกจากบ้านไปรวมกลุ่มกับเด็กผู้ชายที่โตกว่า (อายุประมาณ 7-12 ปี) ประมาณ 5-6 คน ซึ่งมีบ้านอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน เด็กกลุ่มนี้จะออกไปเที่ยวเล่น เก็บผลไม้ ไปเล่นน้ำในทุ่งนา หรือ

อาจจะไปหาชิงนก ยิงกระปอม ฯลฯ ในบริเวณที่ไกลหมู่บ้านออกไป บางทีเด็กอาจออกไปเที่ยวเล่นทั้งวันโดยไม่กลับมาถึงบ้านกลางวันที่บ้าน การที่เด็กไปเล่นไกลบ้านเช่นนี้ พ่อแม่ส่วนใหญ่ไม่ถือว่าเป็นเรื่องเสียหายเพราะเด็กจะช่วยเหลือตนเองได้ตั้งคำตอบที่ว่า "เด็กไปกับมันจะดูแลตัวเอง แต่ถ้าไม่มีมันไปด้วยก็ไม่ให้มันไป" หรือคำตอบที่ว่า "มันชอบไปเล่นไกล ๆ ก็ตามเรื่องมันเดี๋ยวมันก็นำหาชิงนก ยิงกระปอม กินกันเอง"

นอกจากนี้ยังได้พบว่า มีเด็กบางคนทั้งผู้หญิงและผู้ชายได้มีส่วนร่วมในการออกไปเลี้ยงวัวหรือควายกับพวกนี้ ๆ หรือผู้ใหญ่อื่น ๆ อีกด้วย ซึ่งการออกไปเลี้ยงวัวควายนี้อ ส่วนมากเด็กจะร้องขอผู้ใหญ่พาไปมากกว่าที่ผู้ใหญ่จะนำเด็กไปเอง หรือในบางครั้งถ้าพ่อแม่ต้องออกไปทำงานในไร่ นา เช่น ออกไปปลุกมันล่าปะหลัง หรือเกี่ยวข้าว ซึ่งงานเหล่านี้เป็นงานที่ต้องใช้แรงงานมากทั้งแรงงานในหมู่เครือญาติและการช่วยแรงงาน จึงทำให้ไม่มีผู้ใดอยู่ดูแลเด็ก ด้วยเหตุนี้พ่อแม่ มักจะนำลูกที่ยังเล็ก (3-6 ขวบ) หรือลูกคนอื่น ๆ ไปทำงานในไร่นา กันทั้งครอบครัว เด็กเล็ก (อายุ 3-6 ขวบ) ที่ไปด้วยส่วนใหญ่จะไปนั่งเล่นหรือวิ่งเล่นกันในบริเวณร่มไม้ใกล้ ๆ กับที่พ่อแม่ทำงาน

ในวันที่เด็กต้องไปโรงเรียน เด็กส่วนใหญ่จะตื่นนอนประมาณ 7.00 น. แต่ก็มีเด็กบางคนที่ติดแม่และต้องนอนใกล้แม่ เด็กพวกนี้มักจะตื่นแต่เช้าตามแม่ที่ลุกมาหุงข้าว ส่วนเด็กคนอื่น ๆ นั้นพบว่า พ่อ แม่ หรือพี่ จะต้องปลุกให้ตื่นเป็นประจำ เมื่อตื่นนอนแล้วเด็กส่วนใหญ่จะไม่ได้แปรงฟันแต่จะใช้เพียงการล้างหน้าด้วยน้ำเปล่าต่อจากนั้นก็ช่วยตนเองในเรื่องการแต่งตัวมาโรงเรียนและการหาข้าวเช้าที่แม่ได้จัดทำไว้ให้กินเอง แม่หรือพี่จะเป็นฝ่ายเตรียมห่อข้าวเพื่อให้เด็กนำไปกินที่โรงเรียนในตอนกลางวัน เด็กเล็กส่วนมากจะเดินไปโรงเรียนกันเองกับพี่ ๆ หรือเด็กเพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้ ๆ กัน ในขณะที่เดินมาโรงเรียนนี้เด็กโตจะช่วยเด็กเล็กถือกระเป๋าหรือกล่องข้าว และมีการหยอกล้อกันตลอดทาง ส่วนเด็กเล็กนั้นจะเป็นฝ่ายเดินตามพี่เป็นส่วนใหญ่ เมื่อมาถึงโรงเรียนเด็กแต่ละคนต่างแยกย้ายกันทำหน้าที่ของแต่ละคน (จะกล่าวรายละเอียดต่อไปในส่วนของสภาพแวดล้อมทางโรงเรียน)

เด็กเมื่อกลับจากโรงเรียนมาถึงบ้านตนเองจะเปลี่ยนเสื้อผ้า แล้วออกมาเล่นกับเด็กข้างบ้านด้วยกัน หรือไม่เช่นนั้นเด็กที่บ้านไม่มีโทรทัศน์ก็จะมาดูโทรทัศน์ที่ร้านค้าที่จะเปิดโทรทัศน์ตั้งแต่เวลา 16.30 น. เด็กจะนั่งดูโทรทัศน์กันเต็มไปหมดในบริเวณร้านค้า

โดยจะนั่งดูโทรทัศน์จนจบรายการในช่วงเย็น คือเวลา 18.30 น. จึงแยกย้ายกันกลับบ้าน นอกจากนี้เด็กบางคนอาจติดตามพี่ออกไปเล่นที่สนามของโรงเรียน โดยเด็กโตจะมาเล่นกีฬา เช่น ฟุตบอล วอลเลย์บอล ตะกร้อ ส่วนเด็กเล็ก ๆ ส่วนใหญ่จะมาวิ่งเล่น มายืนดู หรือบางครั้งอาจได้ร่วมเล่นกีฬาต่าง ๆ นั้นกับเด็กที่โตกว่า หรืออาจได้ลูกวอลเลย์บอล หรือลูกฟุตบอลมาเล่นกันเองกับเด็กอายุไล่เลี่ยกัน การที่เด็กได้มีส่วนร่วมในการเล่นเช่นนี้ พบว่ามีผลทำให้เด็กมีทักษะทางกีฬา โดยสังเกตได้จากเด็กผู้ชายจะมีทักษะการเตะฟุตบอลได้อย่างดี ส่วนเด็กผู้หญิงก็สามารถโยน รับ หรือตีลูกวอลเลย์บอลได้ดีเช่นกัน นอกจากการเล่นที่โรงเรียนแล้ว อาจมีเด็กบางคนติดตามพี่หรือผู้ปกครองไปลากน้ำบาดาล หรือไปอาบน้ำที่บ่อน้ำบาดาล เด็กเหล่านี้บางคนได้มีส่วนช่วยเหลือพี่หรือผู้ปกครอง เช่น ขณะที่ผู้ใหญ่โยกน้ำ เด็กเล็กจะคอยเปลี่ยนถังน้ำเมื่อน้ำเต็ม หรือลงมาช่วยลากรถเมื่อรถติดทราย ฯลฯ

ในเวลาใกล้จะค่ำ เด็กส่วนใหญ่จะกลับมากล้ามาเล่นในบริเวณบ้านของตน ถ้าเด็กคนใดยังไม่ได้ไปอาบน้ำที่บ่อน้ำบาดาลก็จะมาอาบน้ำที่บ้าน เมื่ออาบน้ำเสร็จเด็กจะหาข่าวกันเองได้ หรือบางคนจะรอกินข้าวพร้อมสมาชิกคนอื่นในครอบครัว ในขณะที่กินข้าวเด็กส่วนใหญ่มักจะนำเรื่องเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ได้ประสบมาแล้วให้พ่อ แม่ หรือพี่น้อง ซึ่งเรื่องส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับเพื่อนหรือครูที่โรงเรียนมากที่สุด ต่อจากนั้นเด็กอาจดูโทรทัศน์หรือหลักขงดูโทรทัศน์แล้วผู้ใหญ่จึงจะอุ้มไปนอน เด็กส่วนใหญ่จะนอนเวลาประมาณ 20.00 น. อย่างไรก็ตามจากการสังเกตโดยทั่วไป ไม่พบว่าเด็กคนใดได้แปรงฟันก่อนนอนเลย

ข. สภาพแวดล้อมทางโรงเรียน

1. สภาพทั่วไปของโรงเรียน โรงเรียนบ้านโคปุระ เป็นโรงเรียนประถมศึกษาแห่งชาติ ตั้งอยู่ในบริเวณหมู่บ้านโคปุระ (ดูแผนภาพที่ ประกอบ) โรงเรียนนี้ตั้งขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2501 เปิดสอนครั้งแรกตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 โดยอาศัยอาคารเรียนชั่วคราวที่ชาวบ้านร่วมใจกันสร้างให้เป็นอาคารเรียน ปี พ.ศ. 2518 ทางโรงเรียนได้รับงบประมาณจากทางราชการสร้างอาคารเรียนหลังที่ 1 ปี พ.ศ. 2522 โรงเรียนได้ขยายการศึกษาถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 แต่ทางราชการไม่มีงบประมาณให้ ผู้ปกครองนักเรียนจึงได้ช่วยกันบริจาคทรัพย์และอุปกรณ์รวมทั้งแรงงานในการสร้างอาคารเรียนชั่วคราว จากนั้นในปี พ.ศ. 2526 จึงได้งบประมาณได้อาคารเรียนหลังที่ 2 ขนาด 6 ห้องเรียน ในปีการศึกษา 2527 ทางโรงเรียน

ได้เปิดสอนในระดับชั้นเด็กเล็ก โดยรับเด็กที่มีอายุก่อนเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับ 1 ปี คือ มีอายุอยู่ในระหว่าง 5-6 ปี ตามโครงการขยายชั้นเด็กเล็กในโรงเรียนประถมศึกษา ของสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ

เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม 2530 โรงเรียนได้ประสบวาทภัย อาคารถล่ม ภายหลังทางราชการจึงได้ให้งบประมาณสร้างอาคารเรียนแบบ 2 ชั้น 12 ห้องเรียน ซึ่งเป็นอาคารเรียนในปัจจุบัน อาคารเรียนหลังนี้ใช้เป็นที่เรียนของทุกชั้นเรียนรวมทั้งเด็กเล็กด้วย

ปัจจุบันโรงเรียนบ้านโคปุระมีนักเรียนจาก 5 หมู่บ้าน แต่ละหมู่บ้านมีระยะห่างจากโรงเรียนประมาณ 2 กิโลเมตร ยกเว้นหมู่บ้านโคปุระซึ่งเป็นหมู่บ้านที่โรงเรียนตั้งอยู่ โรงเรียนบ้านโคปุระเปิดสอนตั้งแต่ระดับชั้นเด็กเล็ก ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีจำนวนนักเรียนทั้งสิ้น 274 คน (ปีการศึกษา 2532) จำนวนครู 12 คน ในจำนวนนี้มีครูลาศึกษาต่อ 2 คน และครูที่ไปช่วยราชการ 1 คน ดังนั้นจึงเหลือครูปฏิบัติหน้าที่สอนเพียง 9 คน มีครูจำนวน 4 คน ที่อาศัยอยู่ที่บ้านพักครูในบริเวณโรงเรียน ส่วนที่เหลือเป็นครูที่เดินทางไป-กลับระหว่างโรงเรียนกับอำเภอ ในจำนวนครูที่ไป-กลับนี้รวมถึงครูประจำชั้นเด็กเล็กด้วย

สภาพฐานะทางเศรษฐกิจของผู้ปกครองนักเรียนส่วนใหญ่ อยู่ในระดับปานกลางและยากจน ผู้ปกครองมีอาชีพทำไร่ ทำนา เกือบทั้งสิ้น สภาพความเป็นอยู่ของเด็กนักเรียนในแต่ละหมู่บ้านมีความแตกต่างกันอยู่บ้าง โดยเฉพาะเด็กนักเรียนที่มาจากหมู่บ้านโคปุระที่โรงเรียนตั้งอยู่ เด็กจะมีสภาพสังคม ฐานะทางเศรษฐกิจ และความพร้อมในการเรียนค่อนข้างสูงกว่าเด็กนักเรียนที่มาจากหมู่บ้านอื่น ๆ ความแตกต่างของเด็กในแต่ละหมู่บ้านเช่นนี้ มีผลต่อการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของโรงเรียนอยู่บ้าง

กิจกรรมของเด็กนักเรียนเมื่อมาถึงโรงเรียน เด็กนักเรียนที่อยู่ในหมู่บ้านโคปุระ ส่วนใหญ่มาถึงโรงเรียนเวลาประมาณ 7.15-8.00 น. ส่วนเด็กหมู่บ้านอื่นจะมาสายกว่าเล็กน้อย การเดินทางมาโรงเรียนของเด็กหมู่บ้านอื่น ๆ ตั้งแต่ระดับเด็กเล็กถึงเด็กโต ส่วนใหญ่จะเดินมานอกเหนือจากทางครอบครัวที่พอมีฐานะจะซื้อรถจักรยานเด็ก (รถจักรยาน BMX) ให้เด็กใช้ขี่มาโรงเรียนเด็กนักเรียนเมื่อมาถึงโรงเรียนจะแยกย้ายกันนำกระเป๋าไปเก็บที่ห้อง

ของแต่ละคน แล้วถึงลงมาเล่นกันนอกเสียจากเด็กคนใดที่มีหน้าที่ทำความสะอาดห้องในแต่ละวัน ก็จะต้องอยู่ทำความสะอาดห้องให้เสร็จเสียก่อนแล้วถึงจะลงมาเล่นได้ ซึ่งเด็กก็สามารถปฏิบัติได้อย่างดี นอกจากนี้เด็กนักเรียนทั้งหมดยังมีหน้าที่ในการทำความสะอาดบริเวณโรงเรียนอีกด้วย โดยครูจะแบ่งนักเรียนทั้งหมดออกเป็น 5 กลุ่ม ปฏิบัติหน้าที่ในแต่ละวัน เรียกว่า กลุ่มเวรสี โดยมีนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เป็นประธานสี และมีครูเวรในแต่ละวันเป็นผู้ตรวจและดูแลจากการสังเกตการทำเวรสีของเด็กนักเรียนนี้พบว่าเด็กมีความรับผิดชอบกันได้อย่างดี ถึงแม้ว่าครูเวรจะไม่ค่อยได้ตรวจตราอย่างสม่ำเสมอก็ตาม นอกจากการรับผิดชอบทำความสะอาดในห้องเรียนและบริเวณโรงเรียนแล้ว เด็กในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 ยังมีหน้าที่เป็นเจ้าหน้าที่สหกรณ์โรงเรียน โดยการจัดแบ่งเวรกันเพื่อมาทำหน้าที่ขายของให้กับสหกรณ์ของโรงเรียน นอกจากนี้กลุ่มนักเรียนในระดับชั้นดังกล่าวยังต้องแบ่งเวรกัน เพื่อมาช่วยคุณครูเตรียมเครื่องประกอบอาหารสำหรับทำอาหารกลางวันจำหน่ายเด็กนักเรียนทั้งโรงเรียนอีกด้วย ส่วนเด็กที่ไม่ได้มีหน้าที่ดังที่กล่าวมาแล้ว กิจกรรมส่วนใหญ่ของเด็กพวกนี้คือการเล่นอย่างอิสระ เด็กผู้ชายส่วนใหญ่จะเล่นฟุตบอลอยู่กลางแจ้งสนามหญ้า เด็กผู้หญิงจะเล่นตีลูกวอลเลย์บอลอยู่ข้างสนามหญ้า ส่วนเด็กระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3 มักจะเล่นอยู่ในบริเวณร่มไม้ เช่น เล่นกระโดดยาง เล่นตาข่าย ฯลฯ ส่วนนักเรียนชั้นเด็กเล็กจะเป็นฝ่ายยืนดูเด็กคนอื่นเล่นกัน แต่ก็มีเด็กเล็กบางคนที่มีความสามารถและกล้าแสดงออกก็จะได้ร่วมเล่นกับเด็กที่โตกว่า และมักจะเล่นเฉพาะกับเด็กหมู่บ้านเดียวกัน เสียเป็นส่วนใหญ่

จากกิจกรรมที่เด็กในระดับชั้นต่าง ๆ ได้กระทำกันในช่วงเช้าก่อนเข้าเรียนนี้ จะเห็นได้ว่าเป็นกิจกรรมที่ต้องใช้ความร่วมมือ และความรับผิดชอบของเด็กแต่ละคน ประกอบกัน ในกิจกรรมเหล่านี้ถึงแม้ว่าเด็กนักเรียนชั้นเด็กเล็กจะไม่ค่อยได้มีส่วนร่วมและรับผิดชอบอะไรมากนัก แต่จากการสังเกตพบว่าเด็กเล็กจะติดตามพี่ ๆ และมีส่วนร่วมในกิจกรรมบางอย่างโดยการเฝ้าดูหรือบางครั้งอาจมีส่วนช่วยกระทำงานดังกล่าวตามที่พี่สั่งด้วยเช่นกัน

ในกิจกรรมช่วงเช้านี้เด็กจะกระทำกันจนถึงเวลา 8.30 น. เมื่อระฆังดัง เด็กทุกคนจะไปยืนเข้าแถวเคารพธงชาติและสวดมนต์ที่หน้าเสาธง โดยกิจกรรมหน้าเสาธงนี้จะดำเนินการโดยเด็กนักเรียนเกือบทั้งสิ้น กล่าวคือ ตัวแทนของเวรหมู่สีจะออกมารายงานถึงผลการปฏิบัติหน้าที่ของหมู่สีตนและเรื่องอื่น ๆ ต่อจากนั้นจะมีตัวแทนนักเรียนอีกคนหนึ่งออกมานำร้องเพลงมาร์ชของโรงเรียนและเพลง จปฐ. 8 ประการ (สิ่งจำเป็นพื้นฐาน 8 ประการ)

แล้วถึงนำแสดงท่ากายบริหารและแม่ไม้มวยไทยอย่างละ 8 ท่า ซึ่งเด็กทุกคนก็ปฏิบัติตามได้อย่างดี
 อย่างไม่รู้ก็ตาม จากการสังเกตพบว่านักเรียนชั้นเด็กเล็กส่วนใหญ่จะพยายามทำกิจกรรมหน้าเสาธง
 ตามอย่างพี่ ๆ ในลักษณะถูกบังคับบ้าง โดยที่ครูประจำชั้นไม่ได้สนใจจะแก้ไขหรือแนะนำอะไร
 แก่เด็กคงปล่อยให้เด็กเรียนรู้และปฏิบัติตามกันเอง

หลังจากเด็กปฏิบัติกิจกรรมหน้าเสาธงเสร็จเรียบร้อยแล้ว ครูเวรหรือ
 อาจารย์ใหญ่จะมากล่าวตักเตือนในบางเรื่อง จนถึงเวลา 8.45 น. นักเรียนจะเดินแถว
 เข้าชั้นเรียนของตน ในช่วงเวลา 8.45-9.00 น. นี้ครูประจำชั้นจะเข้าห้องเรียนเพื่อตรวจ
 การมาเรียนของเด็ก หรืออาจกล่าวแนะนำอะไรเพิ่มเติมอีกหรือไม่เช่นนั้นบางชั้นอาจมี
 การสอนข่าว และเหตุการณ์ประจำวัน จนถึงเวลา 9.00 น. จึงเริ่มเรียนในแต่ละวิชา โดย
 กำหนดช่วงเวลาเรียนวิชาละ 1 ชั่วโมง

สภาพการเรียนการสอนในแต่ละวัน ครูยังคงใช้วิธีการสอนแบบบรรยาย
 เนื้อหาตามหนังสือแบบเรียน หรือการอธิบายโดยมีครูเป็นศูนย์กลาง แล้วให้เด็กทำแบบฝึกหัด
 การใช้สื่อการเรียนการสอนหรือการจัดกิจกรรมเสริมทางวิชาการน้อยมาก ลักษณะการจัดชั้น
 เรียนในระดับชั้นเด็กเล็ก ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จะมีครูประจำชั้นคนเดียวสอนทุกวิชา

ส่วนการเรียนการสอนของชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 จะมีครูรับผิดชอบเป็น
 รายวิชาและจะเลิกเรียนในเวลา 16.00 น. แต่ในทางปฏิบัติแล้วเด็กส่วนใหญ่จะเรียนถึง
 เวลา 15.00 น. เพราะในช่วงสุดท้ายจะเป็นวิชาเกี่ยวกับเกษตร การงานพื้นฐานอาชีพ ซึ่ง
 ครูมักจะไม่ค่อยได้สอนเท่าที่ควร แต่จะปล่อยให้เด็กเล่นหรือทำกิจกรรมอื่น เช่น รดน้ำต้นไม้
 ซ่อมกีฬา ฯลฯ เมื่อถึงเวลาเลิกเรียน คือเวลา 16.00 น. ครูจะให้เด็กมาเข้าแถวตามหมู่บ้าน
 ของตน แล้วจึงปล่อยให้เด็กเดินเป็นแถวกลับบ้าน

2. สภาพภายในห้องเรียนชั้นเด็กเล็ก

ก) ลักษณะโดยทั่วไป โรงเรียนบ้านโคปุระมีจำนวนนักเรียนชั้นเด็กเล็ก
 ทั้งสิ้น 33 คน แยกเป็นชาย 13 คน และหญิง 10 คน มีห้องเรียน 1 ห้องเรียน และครูผู้สอน
 เพียงคนเดียว ซึ่งในจำนวนเด็กนักเรียนที่มากเช่นนี้ ตามเกณฑ์มาตรฐานนี้ได้กำหนดอัตราครูผู้สอน

ในระดับก่อนประถมศึกษา กับจำนวนนักเรียนเท่ากับ 1:23 นั่นคือถ้ามีจำนวนนักเรียนที่มากกว่า อัตราส่วนนี้เห็นควรให้จัดแบ่งห้องเรียนเพิ่มอีก แต่ในทางปฏิบัติแล้วโรงเรียนมีอัตราครูไม่เพียงพอ นักเรียนจึงต้องมาเรียนรวมกันทั้งหมด ด้วยนักเรียนที่มากเช่นนี้จึงมีผลทำให้ห้องเรียนคับแคบและแออัด ครูดูแลนักเรียนได้ไม่ทั่วถึง

ในด้านเกี่ยวกับตัวครูผู้สอนอันได้แก่ ประวัติส่วนบุคคล วุฒิ ประสบการณ์ และเจตคติของครูผู้สอนในระดับชั้นเด็กเล็กของโรงเรียนบ้านโคปุระ พบว่า ครูประจำชั้นเด็กเล็ก เป็นครูสตรี อายุ 39 ปี เป็นครูที่มีอายุมากที่สุดในกลุ่มครูสายผู้สอน มีครอบครัวแล้ว และมีบุตร 3 คน ครูผู้นี้เดินทางมาโรงเรียนแบบไปเช้าเย็นกลับระหว่างตัวอำเภอ และโรงเรียนด้วยรถจักรยานยนต์ทุกวัน ด้านวุฒิและประสบการณ์สอนชั้นเด็กเล็กนั้น ครูผู้นี้ได้ผ่านการอบรมการสอนชั้นเด็กเล็ก ตั้งแต่ปีการศึกษา 2527 จากจังหวัดแรกที่บรรจุอยู่ก่อนที่จะย้ายมาสอนที่โรงเรียนบ้านโคปุระ ช่วงที่ครูผู้นี้ย้ายเข้ามาเป็นช่วงที่ทางโรงเรียนบ้านโคปุระกำลังขาดครูที่ทำหน้าที่สอนชั้นเด็กเล็กเพราะครูคนอื่นและครูที่ผ่านการอบรม หรือครูที่เคยสอนชั้นเด็กเล็กต่างก็เลือกสอนชั้นอื่นกันหมด ฉะนั้นเมื่อมีครูย้ายมาใหม่และมีประสบการณ์เพียงพอ ผู้บริหารจึงมอบหมายให้สอนในระดับชั้นนี้ก่อน โดยที่ครูก็ได้เต็มใจเท่าที่ควร ดังจะเห็นได้จาก คำพูดของครูผู้นี้ที่ว่า "เป็นครูย้ายมาใหม่เขาให้สอนชั้นไหนก็ต้องรับไว้ก่อน" ด้วยเหตุนี้เมื่อครูผู้นี้สอนชั้นเด็กเล็กได้ 1 ปีการศึกษาจึงขอผู้บริหารให้เปลี่ยนตนไปสอนชั้นอื่น แต่ปรากฏว่าไม่มีครูคนใดยอมเปลี่ยนด้วย โดยคณะครูทุกคนต่างมีความเห็นว่าครูผู้นี้สอนชั้นเด็กเล็กได้เหมาะสมที่สุด ฉะนั้นครูผู้นี้จึงต้องจำใจสอนชั้นเด็กเล็กต่อไป เมื่อเริ่มปีการศึกษา 2532 ครูผู้นี้ก็ได้รับมอบหมายให้สอนชั้นเด็กเล็กอีก ในช่วงนี้จึงเป็นช่วงที่เธอเริ่มเห็นตเห็น้อยกับการสอนเด็กเล็กมาก ดังคำบอกเล่าของครูที่ว่า "ครั้งแรกที่ฉันขอ สอนชั้นเด็กเล็กจากโรงเรียนเก่านั้นก็เนื่องจากอยากลอง เพราะลูกคนเล็กกำลังอยู่ในช่วงวัยนี้ จะได้นำลูกมาเรียนด้วย แต่เมื่อสอนได้แค่ 2 ปี ก็รู้สึกไม่ไหวแล้ว จึงขอย้ายมาสอนชั้น ป.4 เมื่อย้ายมาสอนที่นั่นก็โดนสอนชั้นเด็กเล็กอีก ในปีแรกก็ไม่เป็นไร แต่ปีหลัง ๆ นี้ไม่ไหวแล้ว รักก็รักเด็กอยู่หรอก แต่การจับปูใส่กระด้งเดี่ยวคนนั้นฟ้องเดี่ยวคนนี้ทะเลาะกัน ปวดหัวไปหมด ปีหน้าคิดว่าจะลองขอเปลี่ยนไปสอนชั้นอื่นดูบ้าง"

ด้วยเหตุแห่งความเบื่อหน่ายและการขาดแรงจูงใจของครู รวมทั้งสาเหตุและปัจจัยอื่น ๆ เช่น การมาโรงเรียนสาย (ประมาณ 9.00 น.) และกลับก่อน (16.00 น.) รวมถึงสุขภาพของครูที่เป็นโรคมึนงงหูไม่ได้ และการหยุดสอนอยู่บ่อยครั้งเพื่อ

รักษาสุขภาพสิ่งเหล่านี้ ได้มีผลต่อการจัดสภาพแวดล้อมในห้องเรียนอยู่บ้างเช่นกัน นั่นคือสภาพแวดล้อมภายในชั้นเรียนเด็กเล็กนี้ขาดการเอาใจใส่ดูแล ห้องเรียนสกปรก ไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย การจัดการเรียนการสอนเป็นไปในลักษณะสอนไปวัน ๆ ตามความเคยชินที่เคยสอนมา สื่อการสอนก็ผลิตเพิ่มเติมไม่มากนัก การวางแผนหรือการเตรียมการสอนมีน้อย จากการสังเกตห้องเรียนในวันเปิดเรียนวันแรกผู้วิจัยได้พบว่า สภาพห้องเรียนชั้นเด็กเล็กในวันเปิดเรียนยังคงสภาพห้องเรียนเดิมไม่มีการตกแต่งอะไรเพิ่มเติมจากปีก่อน ครูประจำชั้นได้เข้ามาดูนักเรียนอยู่สักพักก็ออกไปเพราะต้องยุ่งอยู่กับการขายหนังสือให้โรงเรียน ส่วนเด็กนั้นวิ่งเล่นไล่จับหรือทะเลาะกันเสียงดังหรือไม้ก่ีร้อของเล่นต่าง ๆ ในตู้ นำออกมาเล่นและวางระเกะระกะเต็มห้องไปหมด

ข) ปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับเด็กนักเรียน เช่น การแสดงความรักและความสนใจเด็ก ด้วยการสัมผัส ยิ้ม หรือนุดคุดด้วยท่าทางที่เป็นมิตรนั้น พบว่าครูมีการสัมผัสเด็ก เช่น จับมือเด็กเขียนหนังสือหรือเข้าไปใกล้ชิดรวมกลุ่มกับเด็กลittleน้อยมาก ทั้งนี้ครูได้ให้เหตุผลเกี่ยวกับสุขภาพตนเองว่าเป็นโรคภูมิแพ้ ถ้าอยู่ใกล้ชิดกับเด็กและได้กลิ่นอับในตัวเด็กมาก ๆ จะเกิดการแพ้ คือ มีอาการหายใจไม่ออก หรือจามตลอดเวลา แต่อย่างไรก็ตามการสัมผัสเด็กโดยการจับศีรษะ การโอบกอดเพื่อแสดงความรัก ความอบอุ่น หรือการปลอบใจเด็กเมื่อเด็กร้องไห้ ครูได้กระทำอยู่บ้าง ส่วนการนุดคุดซักถามกับเด็กลittleนั้นได้พบว่า ส่วนใหญ่ครูจะนุดกับเด็กด้วยน้ำเสียงห้วน ๆ เหมือนการสั่ง หรือการขู่เด็กมากกว่าการปลอบโยน หรือชี้แจงเหตุผล ดังตัวอย่างเช่น เมื่อครูต้องการให้เด็กนอนหลับในช่วงเวลาบ่าย ครูจะถือไม้เรียวทาบตีเสียงดังขู่เด็กแล้วสั่งให้เด็กหลับตา หรือไม่เช่นนั้นก็จะพูดว่า "หลับตาเสียนะ เดี่ยวยักษ์จะมาหักคอคนไม่ยอมนอน" ลักษณะที่ครูมักจะใช้การขู่ บังคับเด็กให้ปฏิบัติตามที่ครูสั่งนั้น ได้พบว่าเด็กจะเชื่อฟังและปฏิบัติตามเพียงชั่วระยะเวลาหนึ่ง เช่น ยอมหลับตาหรือทำท่ากลัวตามที่ครูขู่ แล้วสักพักถ้าครูไม่สนใจ เด็กก็จะแสดงพฤติกรรมหยอกล้อกันอีก หรืออีกตัวอย่างหนึ่งเมื่อครูพบว่าเด็กนักเรียนทะเลาะกันแล้วร้องไห้ ถ้ามีเพื่อนมาฟ้องครูจะถามเด็กว่า "เด็กชายบ๊อทำไมถึงร้องไห้" เด็กชายบ๊อตอบว่า "เด็กชายตุ้ยตีผมครับ" ครูจะไปถามเด็กชายตุ้ยว่า "เด็กชายตุ้ยเธอตีเขาทำไม" เด็กชายตุ้ยตอบว่า "เด็กชายบ๊อเอาดินสอผมไปครับ" แล้วครูจะพูดว่า "บ๊อทีหลังเธออย่าไปเอาดินสอเขาไปนะเดี๋ยวจะถูกตีอีก เด็กชายตุ้ยก็เช่นกันมีอะไรก็แบ่งให้เพื่อนใช้บ้างสิ" จากตัวอย่างดังกล่าวจะเห็นว่าครูได้แสดงถึงความห่วงใยไม่สนใจจะแก้ปัญหาหรือสอบสวน ซักถามเด็กอย่างจริงจัง ครูได้ใช้เพียงการสั่งหรือการห้ามเด็กเพื่อยุติปัญหาดังกล่าว

ลักษณะเช่นนี้ได้มีผลทำให้เด็กมีความรู้สึกว่าคุณครูไม่ได้เป็นที่พึ่ง คุณครูไม่สามารถตัดสินได้ว่าใครถูกใครผิด ฉะนั้นจึงทำให้พบอยู่เสมอว่าเมื่อเด็กทะเลาะกัน เด็กส่วนใหญ่จะแก้ปัญหาตัวเองโดยการใช้กำลังเป็นการตัดสิน

ในด้านการตอบสนองต่อเด็ก เช่น การตอบคำถาม การฟัง และการให้ความช่วยเหลือของคุณครู ใ้พบว่า การกระทำเหล่านี้จะขึ้นอยู่กับอารมณ์ของคุณครูเป็นสำคัญ นั่นคือถ้าวันใดหรือช่วงเวลาใดที่คุณครูอารมณ์ดี ไม่มีอาการของโรคหอบ คุณครูก็จะยิ้มเป็นนุกนุญ และรับฟังคำฟ้องต่าง ๆ ของเด็ก หรือบางครั้งคุณครูจะหัวเราะเพราะเข้าใจคำถามของเด็ก และในทางตรงกันข้าม ถ้าวันใดคุณครูเหนื่อย อารมณ์ไม่ดี ฯลฯ คุณครูมักจะดุเด็กให้เงียบ หรือไม่ก็พูดว่า "เธอไม่ต้องฟ้องหรอกครูรู้แล้วเดี๋ยวครูตีเด็กชายตุ้ยเอง"

สรุปได้ว่า ปฏิสัมพันธ์ระหว่างคุณครูกับเด็กนักเรียน จะ เป็นไปในลักษณะที่คุณครูไม่ได้ใกล้ชิดกับเด็กเท่าที่ควร และใช้วิธีออกคำสั่ง ขู่ บังคับ ให้เด็กปฏิบัติตาม เพื่อควบคุมชั้นเรียนให้เงียบ ซึ่งลักษณะเช่นนี้เด็กจะเชื่อฟังเพียงชั่วระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น ถ้าครูไม่สนใจหรือไม่มีการอยู่ในห้องเด็กก็จะแสดงพฤติกรรมที่ไม่เป็นระเบียบอีก

ค) สภาพการเรียนการสอน ลักษณะการเรียนการสอนในชั้นเด็กเล็ก โรงเรียนบ้านโคปุระ มีจุดมุ่งหมายที่จะเตรียมเด็กให้มีความพร้อมในการเรียนระดับประถมศึกษาต่อไป โดยยึดถือแนวการจัดประสบการณ์ชั้นเด็กเล็ก ของกองวิชาการ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งพิมพ์เผยแพร่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2527 เป็นแนวทางในการเรียนการสอน ตามแนวการจัดประสบการณ์ได้กำหนดตารางกิจกรรมประจำวันโดยทั่วไป ซึ่งครูได้เขียนตารางกิจกรรมนี้ไว้หน้าห้อง เพื่อแสดงให้เห็นบุคคลอื่นทราบว่าได้จัดกิจกรรมอะไรบ้างแก่เด็กในแต่ละวันดังนี้

ตารางกิจกรรมประจำวัน

08.30 - 08.45 น.	รับเด็กเป็นรายบุคคล พาเด็กไปห้องน้ำ
08.45 - 09.00 น.	เคารพธงชาติและสวดมนต์
09.00 - 09.10 น.	สนทนา ข่าว และเหตุการณ์
09.10 - 09.30 น.	กายบริหารและจิ้งหหวะ
09.30 - 10.30 น.	ศิลปะ การฝึกทักษะพื้นฐาน และการเล่นตามมุม
10.30 - 10.40 น.	พัก (รับประทานอาหารว่าง)
10.40 - 11.00 น.	กิจกรรมในวงกลม
11.00 - 11.30 น.	เล่นกลางแจ้ง
11.30 - 12.30 น.	พักรับประทานอาหาร
12.30 - 14.00 น.	นอนพักผ่อน
14.00 - 14.20 น.	เก็บที่นอน ล้างหน้า
14.20 - 14.30 น.	พัก (รับประทานอาหารว่าง)
14.30 - 14.45 น.	เกมส์การศึกษา

อนึ่งในทางปฏิบัติจริงแล้วการดำเนินกิจกรรมในแต่ละวันนั้นไม่สามารถจัดได้ครบและตรงตามตารางที่กำหนดตามนี้ โดย เฉพาะกิจกรรมรับเด็กหรือดูแลเด็กในตอนเช้าก่อนการเรียนการสอน ครูไม่สามารถกระทำได้เพราะครูจะมาถึงโรงเรียนสาย เมื่อมาถึงจะพบว่าเด็กรออยู่ในห้องแล้ว ส่วนการจัดกิจกรรมอื่น ๆ ก็ขึ้นอยู่กับเวลาของครูเป็นสำคัญ ซึ่งกิจกรรมโดยรวมในแต่ละวันจะเป็นไปในลักษณะต่อไปนี้

เมื่อครูมาถึงโรงเรียนกิจกรรมต่าง ๆ จะเริ่มต้น นั่นคือ ครูและเด็กนักเรียนชั้นเด็กเล็กบางกลุ่มจะช่วยกันกวาดห้องเรียน ซึ่งก็ไม่สะอาดเท่าไรนัก แล้วครูจะเรียกเด็กที่อยู่นอกห้องมานั่งเป็นแถว ทำความเคารพคุณครูต่อจากนั้นจะเริ่มต้นด้วยกิจกรรมสนทนา ข่าว และเหตุการณ์ และบางครั้งอาจรวมถึงกิจกรรมในวงกลม ซึ่งเกี่ยวกับการอภิปราย สนทนา เล่านิทานในกิจกรรมนี้ต้องการฝึกให้เด็กได้แสดงความคิดเห็น พัฒนาความเข้าใจภาษา รวมถึงให้มีความรู้ความเข้าใจในสิ่งแวดล้อม ครูจะดำเนินการโดยการซักถาม พูดคุยกับเด็ก ให้เด็กได้แสดงความคิดเห็นและกล้าพูดด้วยการยกมือและลุกขึ้นตอบ หรือให้ออกมาเล่า

เรื่องหน้าห้อง แต่ผลส่วนใหญ่ปรากฏว่าเด็กที่กล้าพูดหรือกล้าแสดงออกอยู่แล้วมักจะยกมืออยู่บ่อยครั้งให้ครูเรียกตนและมีการพูดโต้ตอบกับครูได้คล่องแคล่ว ส่วนเด็กที่ไม่ยกมือส่วนใหญ่จะเป็นเด็กหมู่บ้านอื่น และถ้าครูเรียกเด็กกลุ่มนี้ให้ลุกขึ้นพูดหรือให้ออกมาเล่าเรื่องเด็กมักจะยินเฉย ๆ แม้ครูจะพยายามซักถามให้กำลังใจหรือใช้ภาษาง่าย ๆ เด็กในกลุ่มนี้ก็ยังคงพูดโต้ตอบได้เป็นคำ ๆ ไม่คล่องแคล่ว หรือเด็กบางคนจะไม่ยอมพูดอะไรเลย อย่างไรก็ตามก็คิดว่าครูก็ได้พยายามช่วยเหลือเด็กโดยการหมั่นเรียกเด็กอย่างทั่วถึงให้มีโอกาสพูดและแสดงความคิดเห็น และจากการสังเกตเด็กในช่วงปลายภาคเรียนที่ 3 ได้พบว่า เด็กที่พูดโต้ตอบกับครูได้เป็นบางคำในช่วงแรกสามารถพัฒนาตนเองให้กล้าและพูดโต้ตอบคล่องแคล่วมากขึ้น ส่วนเด็กที่ไม่ยอมพูดอะไรเลยก็ยังคงมีพฤติกรรมเช่นเดิม

กิจกรรมต่อไปคือ กายบริหารและจังหวะ ส่วนใหญ่ครูก็จะสอนร้องเพลง และแสดงท่าทางประกอบตามแนวประสบการณ์ที่ได้แนะนำไว้ เมื่อเด็กสนุกสนานพอสมควรแล้วครูก็จะเริ่มกิจกรรมการฝึกทักษะพื้นฐานหรือศิลปะ โดยครูจะสั่งให้เด็กแยกนั่งเรียนกันเป็นกลุ่ม ๆ ให้เด็กฝึกขีดเส้นหรือฝึกวาดรูปทรงเรขาคณิต ในลักษณะและรูปทรงต่าง ๆ เมื่อเด็กมีความพร้อมครูจะให้เด็กทำกิจกรรมฝึกทักษะพื้นฐาน ศิลปะ หรือเขียนหนังสือจะเป็นช่วงเวลาในห้องเรียนจะเจียบที่สุด และเมื่อเด็กทำงานได้สักพักจะมีเด็กบางคนทำงานตามที่ครูสั่งเสร็จก่อนแล้วนำมาส่งครู พร้อมทั้งจะขออนุญาตครูเพื่อออกไปเล่นนอกห้อง ในช่วงนี้เด็กคนอื่น ๆ ก็จะรีบทำงานของตนและแย่งกันมาส่งครูเพื่อที่จะได้ออกไปเล่นบ้าง ตอนในห้องเรียนจะเริ่มวุ่นวายอีกครั้งหนึ่ง ในขณะที่เด็กบางคนยังทำงานไม่เสร็จครูได้จัดให้เด็กที่ทำงานเสร็จแล้วให้เล่นตามมุมต่าง ๆ อย่างเสรี มุมต่าง ๆ ที่ครูสามารถจัดได้นี้ ได้แก่ มุมบ้าน ในมุมนี้จะมีของเล่นประเภทเครื่องครัวเล็ก ๆ มีกระจกแป้ง และหวี

มุมพยาบาล ครูได้จัดเตียงเล็ก ๆ ใวมุมหนึ่งของห้อง มีตุ๊กตพยาบาลที่ทำเองด้วยไม้ และภาพวาดนางพยาบาลไว้ให้เด็กได้ดู

มุมดนตรี ครูจัดโดยนำโขนขนาดต่าง ๆ 4 ใบ มาผูกคาคด้วยหนังยางเส้นใหญ่ เด็กจะเล่นโดยการตีหนังยางขึ้น แล้วจะเกิดเสียงในระดับต่าง ๆ ตามขนาดของโฆ

มุมบล็อก ในมุมนี้จะมีแป้งตัวอ่อนพลาสติกที่คนครูซื้อมาจากตลาด ให้เด็กได้เล่นเป็นรูปทรงต่าง ๆ

มุมหนังสือ ครูได้จัดทำโดยนำหนังสือการ์ตูนญี่ปุ่น และหนังสือเกี่ยวกับดาราศาสตร์และความบันเทิงต่าง ๆ เพื่อให้เด็กได้ดูรูปภาพแม้จะอ่านไม่ได้ก็ตาม ครูนำหนังสือเหล่านี้มาจัดใส่ในกระเป๋าผ้า และแขวนไว้ที่ฝาผนังห้องด้านหนึ่งสำหรับเด็กสามารถหยิบและใส่หนังสือเก็บเองได้

มุมธรรมชาติ ครูได้จัดแต่งกระบะทรายโดยจำลองให้เหมือนสภาพทิวทัศน์ทางธรรมชาติ คือ มีภูเขา มีต้นไม้ มีตัวการ์ตูนพลาสติกตั้งอยู่ด้วย มุมธรรมชาตินี้ครูได้จัดตั้งไว้ในห้อง เพื่อสอนให้เด็กรู้จักสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

มุมกระบะทราย กระบะทรายนี้เป็นกระบะทรายขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่ภายนอกห้องเรียน มีไว้ให้เด็กได้เล่นเพื่อฝึกกล้ามเนื้อ

ในการเล่นตามมุมต่าง ๆ ของเด็กส่วนใหญ่พบว่าเด็กจะให้ความสนใจเฉพาะในช่วงแรก ๆ ที่ครูได้จัดทำหรือแนะนำไว้เท่านั้น ต่อมาเมื่อถึงช่วงเวลาเล่นตามมุมเด็กมักจะหนีออกไปเล่นกันนอกห้องมากกว่า ส่วนกิจกรรมเล่นกลางแจ้ง ครูเองก็ไม่ค่อยได้นำเด็กออกไปเล่นกลางแจ้งมากนัก ส่วนใหญ่จะปล่อยให้เด็กไปวิ่งเล่นกันเองอย่างอิสระมากกว่า จึงอาจกล่าวได้ว่ากิจกรรมหลังจากที่เด็กได้ฝึกทักษะพื้นฐาน หรือศิลปะ และการเขียนหนังสือแล้ว ก็คือการออกไปวิ่งเล่นนอกห้องเสียเป็นส่วนใหญ่ ในบางวันถ้าครุมีเวลาโดยที่ไม่ได้ทำงานอื่น เช่น งานธุรการในชั้นเรียน งานสหกรณ์ของโรงเรียน หรือเป็นวันที่สุขภาพของครูแข็งแรง ฯลฯ ครูอาจเรียกเด็กที่ปล่อยให้ไปเล่นนอกห้องนั้นมาเข้าห้องเรียนเพื่อทำกิจกรรมในวงกลมหรืออาจให้เด็กร้องเพลงที่ครูเคยสอนไว้ รวมถึงการแจกขนมให้เด็กที่ทำงานเรียบร้อยในแต่ละวันด้วย แต่ถ้าวันไหนครูไม่ว่างครูอาจปล่อยให้เด็กเล่นกันจนถึงเวลานักเรียนรับประทานอาหารกลางวันเลย

การรับประทานอาหารกลางวันของเด็ก ในช่วงเปิดเรียนใหม่ ๆ ครูจะควบคุม ดูแลให้เด็กนำอาหารมารับประทานร่วมกัน เด็กรับประทานอาหารกันได้อย่างมีระเบียบ แต่เมื่อเวลานานไปครูจะปล่อยให้เด็กรับประทานอาหารกันเอง ในช่วงนี้เด็กจะแยกย้ายไปรับประทานอาหารกันเป็นกลุ่ม ๆ ตามความพอใจ เด็กบางคนก็ไม่ยอมห่อข้าวมา ซึ่งครูประจำชั้นบางครั้งก็ไม่ได้กวดขันดูแล รวมถึงความเป็นระเบียบในการรับประทานอาหาร

ครูก็ไม่ได้สนใจอีกเช่นกัน

เด็กจะไล่พี่กกลางวันจะถึงเวลา 13.00 น. ในช่วงบ่ายส่วนใหญ่จะพบว่าไม่มีการเรียนการสอน ครูจะให้เด็กสวดมนต์และนอนพักผ่อน ลักษณะการนอนของเด็กจะนอนกับพื้นห้องซึ่งปูด้วยเสื่อน้ำมัน ไม่มีหมอนหนุนหัว เด็กส่วนใหญ่จะนอนกันจนถึงเวลาประมาณ 14.30 น. เมื่อเด็กตื่นนอนแล้วครูก็ปล่อยให้เด็กออกไปเล่นได้ จนถึงเวลาใกล้จะเลิกเรียน (16.00 น.) เล็กน้อยครูจึงเรียกเด็กมาเข้าห้องเพื่อสรุปบทเรียน แล้วจึงปล่อยให้เด็กออกไปเข้าแถวกลับบ้าน

ลักษณะพฤติกรรมทางอารมณ์และสังคมของนักเรียนชั้นเด็กเล็กและวิธีการที่พ่อแม่และครูปฏิบัติต่อเด็ก

ผู้วิจัยได้ไปสังเกต และสัมภาษณ์เด็กและผู้ใหญ่อย่างมีส่วนร่วม (Participant Observation and Interview) โดยได้เข้าไปทำความคุ้นเคยกับบุคคลต่าง ๆ ที่ต้องการศึกษาอยู่เป็นเวลานานหลายเดือนจนกระทั่งบุคคลเหล่านั้นมีพฤติกรรม ทั้งการกระทำและคำพูดที่ผู้วิจัยได้ตรวจสอบว่าเป็นพฤติกรรมตามธรรมชาติ เช่น พฤติกรรมที่พวกเขาปฏิบัติอยู่ตามปกติ จากนั้นผู้วิจัยได้สังเกตพฤติกรรมต่าง ๆ และซักถามพูดคุยกับบุคคลเหล่านั้นเพื่อตรวจสอบสาเหตุและเจตนาที่แท้จริง จากการเก็บรวบรวม วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูล พบว่าเด็กมีลักษณะพฤติกรรมทางอารมณ์และสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับวิธีการที่ผู้ใหญ่ปฏิบัติต่อเด็ก อาจแยกวิเคราะห์ตามประเภทของพฤติกรรมทางอารมณ์และสังคมได้ดังนี้

ก. ลักษณะพฤติกรรมทางอารมณ์ของนักเรียนชั้นเด็กเล็กและวิธีการที่พ่อแม่และครูปฏิบัติต่อเด็ก

ข้อมูลในส่วนนี้จะกล่าวถึงลักษณะพฤติกรรมทางอารมณ์ในแต่ละอารมณ์ที่สามารถค้นพบได้จากการเก็บข้อมูล โดยข้อมูลในแต่ละอารมณ์ประกอบไปด้วยสาเหตุที่ทำให้เด็กเกิดอารมณ์หรือความรู้สึกเช่นนั้น รวมถึงวิธีการแสดงออกของเด็ก และปฏิกิริยาหรือการปฏิบัติของผู้ใหญ่ต่อการแสดงอารมณ์ต่าง ๆ ของเด็กพร้อมกันนี้ยังได้วิเคราะห์ถึงปัจจัย และองค์ประกอบต่าง ๆ ที่มีผลให้เด็กหรือผู้ใหญ่กระทำต่อพฤติกรรมเหล่านั้น ลักษณะอารมณ์ต่าง ๆ ของเด็กที่สามารถเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ได้ในงานวิจัยนี้ได้แก่

1. ความคับข้องใจและอารมณ์โกรธ

ความคับข้องใจเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ ซึ่งถ้ามีระดับความรุนแรงมาก จะแปรเปลี่ยนเป็นอารมณ์โกรธ อารมณ์คับข้องใจและโกรธสามารถพบเห็นได้จากพฤติกรรมที่แสดงออก อารมณ์โกรธจะสังเกตได้ง่ายกว่าอารมณ์คับข้องใจ เพราะสังเกตเห็นได้ง่ายกว่าจากพฤติกรรมที่เด็กแสดงออกอย่างไรก็ตามการสังเกตพฤติกรรมเพียงอย่างเดียว ไม่เป็นการเพียงพอที่จะสรุปได้อย่างแน่ชัด จึงต้องอาศัยการซักถาม และสังเกตพฤติกรรมอื่น ๆ ควบคู่ไปด้วย

ก) สาเหตุของการเกิดความคับข้องใจและอารมณ์โกรธ ได้แก่

1) เด็กไม่ได้รับการตอบสนองในสิ่งที่ตนต้องการ เด็กเกิดความคับข้องใจ เมื่อเด็กมีความต้องการอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วถูกขัดใจหรือไม่ได้รับการสนองตอบ สาเหตุสำคัญที่พบคือ เมื่อเด็กขอเงินซื้อขนม ขอบของเล่น ขอเสื้อผ้าใหม่

โดยกรณีของการขอเงินซื้อขนมแล้วไม่ได้จะเกิดขึ้นมากที่สุด ทั้งนี้ เพราะการซื้อของเล่น และขอเสื้อผ้าใหม่นั้น เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นเพียงครั้งคราว และความต้องการของเด็กในเรื่องนี้ไม่รุนแรง เนื่องจากปัจจัยกระตุ้นความต้องการของเด็กไม่มีมากนัก กล่าวคือ เด็กคนอื่น ๆ ในหมู่บ้านก็มีสภาพเดียวกัน หรือไม่แตกต่างกันเท่าไรนัก

ความรู้สึกคับข้องใจ หรือความรู้สึกโกรธของเด็กเมื่อไม่ได้รับการตอบสนองในสิ่งที่ตนต้องการนั้นพบว่า ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ก่อนหน้าด้วย กล่าวคือ ถ้าโดยปกติเด็กได้รับการตอบสนองความต้องการอยู่เสมอหรือนอสมควร การที่เด็กถูกขัดใจเป็นบางครั้ง ก็ไม่ทำให้เด็กเกิดความโกรธอาจมีเพียงความคับข้องใจเล็กน้อย ซึ่งแสดงออกไม่รุนแรงนัก เช่น หน้าบึ้ง เดินหนี แล้วไปหาสิ่งอื่นทดแทน เช่น เมื่อขอตักตาไม่ได้ ก็ไปเล่นขายของแทน เป็นต้น

2) เด็กถูกแย่งของเล่นหรือสิ่งของที่ตนรัก กรณีการแย่งของเล่นหรือสิ่งของต่าง ๆ ระหว่างพี่น้อง หรือ กลุ่มเพื่อน ข้อมูลในส่วนนี้จะพบได้มากอยู่เช่นกัน โดยเด็กที่เป็นฝ่ายถูกแย่งของนั้นจะแสดงกิริยาอาการโกรธออกมาให้เห็นอย่างเด่นชัด ดังเช่น

เด็กหญิงกบถูกเพื่อนแย่งเตาและกะทะใบเล็ก ๆ ขณะกำลังเล่นขายของในห้องเรียน เด็กหญิงกบจึงแสดงสีหน้าบึ้งและพูดว่า "นี่เล่นก่อนมึงไปเล่นที่อื่น" หรือเมื่อเด็กหญิงกบถูกเพื่อนแย่งกระดาษขณะทำงานกลุ่ม เด็กหญิงกบได้พูดกับเพื่อนว่า "ของกูเดียวตบ"

เด็กหญิงปุย ถูกเด็กนักเรียนชายแย่งชุดต่อขณะที่กำลังเล่นอยู่ เด็กหญิงปุยจึงนุดตะคอกด้วยเสียงอันดังว่า "ไอ้ป้อ" แต่เด็กชายป้อไม่สนใจ เด็กหญิงปุยจึงร้องไห้

เด็กชายกาญถูกเพื่อนนักเรียนหญิงมาแย่งชุดโดมิโนที่ตนกำลังเล่น เด็กชายกาญจึงแย่งกลับและพูดว่า "ของกูเล่นก่อน"

เด็กชายเสมถูกเพื่อนแย่งรถพลาสติก ขณะที่กำลังเล่น เด็กชายเสมจึงแย่งกลับและต่อหน้าเพื่อนที่มาแย่งของตนจนร้องไห้ หรือขณะที่เด็กชายเสมอยู่ที่บ้านถูกน้องสาวแย่งรถพลาสติก เด็กชายเสมก็ได้หยิกและตบน้องจนร้องไห้เช่นกัน

เด็กหญิงต้อยถูกพี่สาวแย่งของเล่น ขณะที่กำลังเล่นอยู่ด้วยกัน เด็กหญิงต้อยจึงได้ตำหนิพี่สาวด้วยถ้อยคำที่รุนแรง

เด็กหญิงปุยกำลังคุุโทรทัศน์ เมื่อมีโฆษณาพี่สาวได้เปลี่ยนช่องรายการ เด็กหญิงปุยโกรธจึงร้องไห้ไม่ยอมให้เปลี่ยน พี่สาวจึงต้องเปลี่ยนกลับมาดูช่องเดิม

จากการสังเกต โดยทั่วไปพบว่าในการแย่งชิงของกันระหว่างพี่น้องนั้นมักจะ เป็นฝ่ายยอมหรือให้ของแก่พี่น้องมากกว่า ถึงแม้ว่าน้องจะเป็นฝ่ายผิดที่มาแย่งของเล่นของพี่ก่อนก็ตาม เหตุที่เป็นเช่นนั้นพบว่าพ่อแม่ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญแก่พี่น้อง ซึ่งเป็นผู้ที่อ่อนแอ และมักจะสั่งสอนผู้ที่ เป็นพี่ให้รู้จักแบ่งปันสิ่งของให้พี่น้อง ดังที่แม่ของเด็กชายเสมได้พูด "เสมตบน้องทำไม มีอะไรก็แบ่งให้น้องเล่นบ้างสิ น้องยังเล็กไม่รู้เรื่อง" หรือในบางครั้งถ้าเด็กที่เป็นพี่ทำร้ายน้อง เพราะถูกแย่งของเล่นแล้วพอดีผู้ใหญ่มาเห็น เด็กคนนั้นอาจถูกพ่อแม่ ต่ำ หรือตีได้ เช่นคำพูดที่ได้จากการสัมภาษณ์ว่า "เสมได้หยิกน้องจนร้องไห้เพราะโกรธที่มาชิงของที่เขาหามาได้ ฉันเห็นพอดีเลยคะและตีเขาที่ไปรังแกน้อง" ลักษณะการอบรมสั่งสอนให้พี่เป็นฝ่ายที่ยอมน้องเช่นนี้ ใน

บางครั้งอาจเป็นสาเหตุหนึ่ง ที่ทำให้เด็กที่เป็นผู้เกิดความคับข้องใจที่ไม่สามารถระบายความโกรธแก่น้องได้เช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ในการแย่งชิงของเล่นกันระหว่างพี่น้องจนถึงขั้นแสดงอารมณ์โกรธได้นั้นพบว่า มีจำนวนน้อยครั้งกว่าการแย่งชิงของเล่นกันในหมู่เพื่อนนักเรียน ซึ่งจะพบเห็นได้เกือบทุกวัน ทั้งนี้อาจมีสาเหตุจากลักษณะทางกายภาพ กล่าวคือเมื่อเด็กมาอยู่ที่โรงเรียน เด็กมีเพื่อนมากมาย แต่ของเล่นที่มีให้ มีจำนวนจำกัดการแย่งชิงของเล่นกันจึงเกิดได้บ่อยครั้งหรือลักษณะการเรียนการสอนที่ส่งเสริมการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มทำให้เด็กได้มีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันอยู่บ่อยครั้ง ถ้าเด็กไม่ได้รับการพัฒนาหรือส่งเสริมจากครูด้วยการชี้แนะให้เด็กเล่นของเล่นอย่างมีระเบียบ ให้อุปกรณ์ของเล่นให้เพื่อนด้วยความเต็มใจ รวมทั้งการดูแลที่ไม่ทั่วถึงของครู สิ่งเหล่านี้ย่อมมีผลทำให้เด็กแสดงอารมณ์โกรธออกมา เนื่องจากการแย่งชิงของเล่นกันอยู่บ่อยครั้งได้

3) เด็กถูกบังคับให้กระทำการสิ่งหนึ่ง ในขณะที่เด็กต้องการกระทำอีกสิ่งหนึ่ง เช่น เด็กชายป้อ (เป็นลูกคนสุดท้าย มีพี่น้องหลายคนฐานะทางเศรษฐกิจดี) กำลังดูโทรทัศน์แล้วพี่สาวได้ใช้ให้เด็กชายป้อออกไปซื้อของที่ร้านค้าให้ตน ป้อจึงแสดงความคับข้องใจหรืออารมณ์โกรธด้วยการทำหน้าบึ้ง และพูดว่า "ไม่ออกไปก็ยังไม่ไปอีก" แต่ผลสุดท้ายเด็กชายป้อก็ยอมปฏิบัติตามที่พี่สาวสั่ง หรืออีกเหตุการณ์หนึ่งเด็กชายตี (เด็กอยู่ในฐานะปานกลางแต่พ่อได้หนีไปอยู่ที่อื่น) กำลังเล่นกองดินอยู่ที่ลานดินหน้าบ้าน แล้วพี่สาว (อายุ 9 ปี) ได้เรียกให้เด็กชายตีไปช่วยกันลากน้ำ แต่เด็กชายตีไม่ออกไปจึงตะโกนเสียงดังว่า "อ้อไปงูกูไม่ไปหรอก" แล้วเด็กชายตีก็ไม่ไปตามที่พี่สาวสั่ง อย่างไรก็ตามในสถานการณ์เช่นเดียวกันนี้ได้พบว่าเด็กอีกคนหนึ่งจะไม่แสดงออกถึงอารมณ์โกรธ เช่นเด็กชายป้อ และเด็กชายตี ดังตัวอย่าง ขณะที่เด็กชายต้อย (เป็นเด็กที่ทางบ้านมีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ) กำลังดูโทรทัศน์ที่ร้านค้า เด็กชายโอ (อายุ 9 ปี) ซึ่งเป็นพี่ชายได้มาเรียกให้เด็กชายต้อยไปช่วยกันลากน้ำ เด็กชายต้อยก็ยอมปฏิบัติตามโดยดี โดยไม่แสดงอาการเช่นไร

จากการซักถามเด็กทั้ง 3 คน พบว่า เด็กชายป้อนั้น พ่อแม่ไม่ได้มอบหมายให้หน้าที่ช่วยเหลืองานบ้านแต่อย่างใด เพราะมีพี่สาวหลายคน พี่ ๆ จะเป็นฝ่ายจัดการให้หมดแต่เด็กชายป้ออาจถูกใช้บ้าง เช่น ให้ไปซื้อของที่ร้านค้า และการที่เด็กชายป้อแสดงอารมณ์โกรธ หรือความคับข้องใจเพียงแค่งการบ่นให้เห็น เช่นนี้อาจเป็นเพราะว่าพี่สาวซึ่งโตเป็นผู้ใหญ่แล้ว มีอำนาจสามารถบังคับหรือตีเด็กชายป้อได้ ถึงแม้เด็กชายป้อจะไม่พอใจเพียงไร

ก็ตามแต่ก็ไม่กล้าขัดขืนหรือแสดงอารมณ์โกรธมากนักและก็ต้องยอมปฏิบัติตามที่พี่สาวสั่ง ส่วนเด็กชายที่นั้นได้แสดงอารมณ์โกรธให้เห็นอย่างเด่นชัด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้ที่บังคับคนนั้นคือพี่สาวซึ่งอายุแก่กว่าตนไม่มาก เด็กชายที่จึงไม่เกรงกลัวและเมื่อซักถามต่อไปว่า ถ้าบุคคลที่บังคับให้เด็กชายที่ไปช่วยลากน้ำนั้นเป็นแม่ เด็กชายก็จะกล้าแสดงอารมณ์เช่นนี้หรือไม่ได้รับคำตอบจากพี่สาวว่า "ถ้าเป็นแม่ก็จะไม่กล้าละ โทษเสียงดังอย่างนี้กลัวโดนแม่ตี" พร้อมทั้งจากการซักถามยังได้พบว่า แม่ไม่ได้มอบหมายให้เด็กชายที่รับผิดชอบเรื่องการลากน้ำแต่อย่างใด ในบ้านส่วนใหญ่แม่จะให้พี่สาว เป็นผู้ช่วยเหลือมากกว่า ดังนั้นเมื่อพี่สาวขอความช่วยเหลือจากที่เด็กชายที่จึงไม่เต็มใจและแสดงความไม่พอใจออกมาให้เห็น ส่วนการซักถามเด็กชายตุ้ยได้พบว่าเด็กชายตุ้ย เต็มใจที่จะไปช่วยพี่ชายเพราะแม่ได้สั่งไว้ให้เด็กชายตุ้ยมีหน้าที่ช่วยพี่ชายลากน้ำ

จากเหตุการณ์เช่นนี้ จะเห็นได้ว่า การอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ในชนบทบางกลุ่มมีความมุ่งหวังให้เด็กได้ช่วยเหลืองานในบ้าน ซึ่งการให้เด็กมีส่วนช่วยเหลืองานในครอบครัวเช่นนี้ เด็กจะเกิดความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ดังนั้นเมื่อถูกใช้ให้ไปทำงานในขณะที่ตนกำลังเล่นหรือดูโทรทัศน์ เด็กก็จะทำด้วยความเต็มใจและไม่รู้สึกว่าตนเองถูกบังคับ รวมทั้งไม่แสดงออกถึงความไม่พอใจแต่อย่างไร

4) เด็กต้องการกระทำในสิ่งหนึ่งแต่ไม่ได้รับการตอบสนอง หรือถูกขัดขวาง เช่น ในขณะที่ดูโทรทัศน์เด็กชายบ่ออยากดูภาพยนตร์การ์ตูน แต่พี่สาวหรือแม่อยากดูละครบ่อต้องยอม แต่ก็ได้แสดงความโกรธหรือความคับข้องใจออกมาด้วยการหนีไปร้องไห้ในมุ้งเพื่อไม่ให้คนอื่นเห็นหรืออีกเหตุการณ์หนึ่ง ขณะที่เด็กชายบ่อกำลังเล่นมิดิโดยนำมานั่งต้นไม้บริเวณบ้าน พี่สาวได้ห้ามบ่อไม่ให้เล่นเดี๋ยวจะเป็นอันตรายแต่บ่อไม่เชื่อยังคงเล่นต่อไป พี่สาวจึงหยิบมิดินั้นขว้างทิ้งไป เด็กชายบ่อโกรธจึงแสดงออกด้วยการกระทุ้งเท้าลงกับพื้นดินแรง ๆ แล้วเดินหนีไปและพูดว่า "อะไรก็ไม่ให้เล่น"

5) เด็กถูกหยอกเย้าหรือล้อเลียน อารมณ์โกรธที่เกิดจากสาเหตุนี้สามารถพบได้ทั้งที่บ้านและที่โรงเรียน ถ้าเด็กอยู่ที่บ้านเด็กจะถูกพี่หรือน้องล้อเลียนจนทำให้โกรธได้ เช่น เด็กชายบ่อ ถ้าพี่สาวล้อว่าเป็นแฟนกับโย (ผู้หญิงวัยรุ่นคนหนึ่งในหมู่บ้านซึ่งมีหน้าตาไม่สวย) เด็กชายบ่อจะแสดงอารมณ์โกรธด้วยการโต้เถียงหรือไม่ก็ร้องไห้ถ้าเถียงสู้พี่ ๆ ไม่ได้ ส่วนเด็กชายตุ้ยถ้าอยู่ที่บ้านจะเป็นเด็กเฉย ๆ ไม่ค่อยพูดเล่นกับพี่น้องมากนัก แต่ถ้าพี่หรือพ่อ

มาหยอกเย้า (แห่) พุดเล่นด้วยตุ้ยจะไม่ชอบและแสดงความโกรธออกมาด้วยการไล่เตะพี่ชาย หรือถ้าพ่อแห่มาก ๆ ตุ้ยจะร้องไห้ สำหรับเด็กชายกาณูนัน ถ้าถูกเด็กหญิงใหม่ (ลูกพี่ลูกน้อง) ล้อว่า "ไอ้กาณูตาหยิบ" เด็กชายกาณูจะโกรธมากและพูดขู่ว่า "เดี๋ยวกูเตะ" แต่ถ้าน้องยังไม่หยุดล้อเด็กชายกาณูก็จะวิ่งไปเตะน้องจริง ๆ

อย่างไรก็ดี เมื่อเด็กอยู่ที่โรงเรียน การหยอกเย้าหรือล้อเลียนกันระหว่างเพื่อนในชั้นก็มีมากเช่นกัน ซึ่งเรื่องที่ล้อเลียนกันส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการล้อว่าใครเป็นแฟนกับใคร เช่น เด็กชายกาณูซึ่งชอบเล่นหรือทำงานกับกลุ่มเด็กผู้หญิง จึงมักถูกเด็กผู้ชายด้วยกันล้อว่าเป็นแฟนกับเด็กหญิงสนิ หรือเด็กเกือบทั้งห้องมักจะล้อว่าเด็กชายป้อเป็นแฟนกับเด็กหญิงปุย เพราะเด็กทั้งคู่ได้ถือพานในวันไหว้ครูด้วยกัน การล้อเรื่องแฟนกันนี้ เด็กที่ถูกล้อมักจะแสดงอาการโกรธด้วยการโต้เถียง และพูดว่าเพื่อนคนที่ล้อนั้นกลับเช่นกัน หรือไม่ก็กล่าวปฏิเสธ เช่น เด็กชายตุ้ยได้ล้อว่าเด็กชายกาณูเป็นแฟนกับเด็กหญิงสนิ เด็กชายกาณูจึงตอบว่า "ไม่ใช่ไว้ยกูไม่ได้เป็นแฟนกัน มึงนั่นแหละเป็น" ส่วนเด็กหญิงสนิ พูดว่า "กูไม่ได้เป็นแฟนไอ้กาณูหรือเป็นเพื่อนกัน" แต่ในบางครั้งเด็กบางคนถ้าถูกเพื่อนล้อเรื่องเป็นแฟนกันมาก ๆ เด็กจะร้องไห้ และเมื่อมีเด็กคนอื่นไปฟ้องคุณครู ครูถึงเข้ามาตักเตือนและชี้แจงให้เด็กเข้าใจในความหมายของคำว่าแฟนและเพื่อน หรือในอีกเหตุการณ์หนึ่งเด็กจะใช้การล้อเลียนเพื่อนให้โกรธเพื่อความสนุกสนานของตน เช่น เด็กชายป้อเห็นเด็กชายกาณูวิ่งไล่ตีกับเด็กชายตุ้ย เด็กชายป้ออยากเล่นด้วยจึงพูดล้อเด็กชายกาณูว่า "กาณูตุตใหญ่เท่ากระดิ่ง" เด็กชายตุ้ยจึงพูดตามและหัวเราะ เด็กชายกาณูโกรธจึงนำไม้วิ่งไล่ตีเด็กทั้งสองด้วยลีลาขึงตึง

6) สาเหตุจากการวางเงื่อนไขของผู้ใหญ่และผู้ใหญ่ไม่ยอมปฏิบัติตามเงื่อนไขนั้น อารมณ์โกรธของเด็กเช่นนี้พบได้ในครอบครัวของเด็กชายตุ้ย เพราะพ่อและเด็กชายตุ้ยมีความใกล้ชิดกันมาก โดยเฉพาะพ่อของตุ้ยจะชอบตีแม่แล้วนำลูกคนนี้ไปด้วยหรือบางครั้งพ่อนั่งตีแม่แล้วก็ใช้ให้ลูกไปซื้อกับแกล้มที่ร้านค้า การใช้ลูกให้ไปซื้อของนี้พ่อก็มักจะมีเงื่อนไข เช่น สัญญาว่าถ้าลูกซื้อของมาให้แล้วพ่อก็จะให้เงิน แต่เมื่อลูกขอเงินตามที่พ่อบอกไว้ พ่อกลับไม่ยอมให้เงินลูกตามสัญญาหรือไม่ก็แกล้งพูดเรื่องอื่น ๆ โดยไม่สนใจเด็กชายตุ้ย เมื่อเป็นเช่นนี้เด็กชายตุ้ยจะโกรธและแสดงหน้าขึง (ไม่ร้องไห้) แล้วพ่อก็หัวเราะ สุดท้ายก็ยอมให้เงินแก่ลูกโดยดี จากการซักถามแม่ของเด็กชายตุ้ยเพิ่มเติมพบว่าพ่อของเด็กชายตุ้ยนั้น มีนิสัยชอบหยอกล้อ หรือแกล้งลูกให้โกรธอยู่เสมอ ทั้งเวลาเมาและไม่เมา ในครอบครัวของ

เด็กชายที่ก็เช่นกัน ซึ่งพ่อของมันก็มักจะออกไปทำงานนอกหมู่บ้านเป็นเวลาแรมเดือนถึงกลับมาบ้านครั้งหนึ่ง เมื่อกลับมาบ้านแต่ละครั้งพ่อจะสัญญาว่าครั้งต่อไปจะซื้อของหรือให้เงินแก่เด็กชายที่แต่ส่วนใหญ่พ่อจะไม่ค่อยได้ทำตามสัญญาเด็กชายที่จึงแสดงอารมณ์โกรธให้เห็นอยู่เสมอแสดงออกโดยการทำหน้าบึ้งและเดินหนี หรือบางครั้งถ้าที่โกรธจะตำพ้อด้วยถ้อยคำรุนแรงหรือไล่พ้อออกไปจากบ้าน

7) เด็กถูกบังคับหรือพ่อแม่มีความเข้มงวดในเรื่องความเป็นระเบียบและความถูกต้อง ความเป็นระเบียบของเด็กเมื่ออยู่ที่บ้านนั้นส่วนใหญ่จะขึ้นอยู่กับ การปฏิบัติตามคำสั่งของพ่อแม่หรือผู้ใหญ่ภายในบ้าน รวมทั้งการปฏิบัติตามให้ถูกกาลเทศะ หรือตามค่านิยมของชุมชน ซึ่งเด็กส่วนใหญ่ก็ปฏิบัติตามได้อย่างดี ในบางครั้งหรือบางครอบครัวเด็กอาจจะทำในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง หรือไม่ถูกใจผู้ใหญ่ผู้ใหญ่จึงใช้อำนาจของตนบังคับเด็กให้ทำในสิ่งที่ถูกต้องถึงแม้ว่าเด็กจะยอมกระทำตามโดยดี แต่ในบางครั้งเด็กได้แสดงถึงความไม่พอใจที่ต้องถูกบังคับเช่นนั้น จึงแสดงออกถึงความโกรธ แต่ลักษณะเช่นนี้จะมีอยู่เพียงส่วนน้อย ตัวอย่างเช่น เด็กชายโรจน์ ใส่กางเกงตัวเดียวออกไปวิ่งเล่นอยู่กลางแจ้ง ยายจึงเรียกให้เข้ามาใส่เสื้อก่อน เด็กชายโรจน์ไม่ยอม ยายจึงถือไม้จะไปตีหลาน เด็กชายโรจน์จึงยอมเดินเข้ามาในบ้านและทำหน้าที่ใส่ยาย ส่วนเด็กชายเสนนั้นเป็นเด็กที่กินข้าวช้าและชอบอมข้าวไว้ในปาก ในเช้าวันหนึ่ง แม่ได้ดูเสนให้กินข้าวเร็ว ๆ เดียวไปไม่ทันโรงเรียน แต่เสนก็ยังกินข้าวช้าเช่นเดิม แม่จึงเงื้อมมือจะตีเสน เสนได้มองหน้าแม่อย่างบึ้งตึงและเดินหนีออกไป

อย่างไรก็ตามจากการสังเกตโดยทั่วไป ในแต่ละครอบครัวพ่อแม่ส่วนใหญ่ก็ไม่ได้วางกฎระเบียบของครอบครัว หรือบังคับลูกให้ปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดมากนัก เช่น เมื่อแม่สั่งให้เด็กชายกาญไปอาบน้ำก่อนจะมากินข้าว แต่เด็กชายกาญไม่ยอมปฏิบัติตาม พ่อแม่ก็ไม่ได้ว่าอะไรก็ยอมให้ลูกกินข้าวโดยดี หรือในบางครั้งที่เด็กเล่นของเล่นแล้วไม่ได้เก็บให้เป็นที่เป็นทาง พ่อแม่ส่วนใหญ่ก็ไม่ได้เข้มงวดหรือบังคับลูกให้มีระเบียบวินัยในการใช้และการเก็บของแต่อย่างใด จึงเป็นข้อสังเกตได้ว่า ในสังคมชนบทไทยพ่อแม่ส่วนใหญ่จะไม่เข้มงวดในการฝึกอบรมเด็กเกี่ยวกับกฎระเบียบภายในบ้าน เด็กส่วนใหญ่จึงไม่รู้สึกรู้สึกรัดหรือคับข้องใจจนถึงขั้นแสดงอารมณ์โกรธอย่างรุนแรงออกมาให้เห็นอย่างเด่นชัดมากนัก แต่เด็กจะมีอารมณ์โกรธเพราะถูกผู้ใหญ่ใช้อำนาจบังคับมากกว่า และเป็นที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่งเมื่อเด็กเหล่านี้มาอยู่ในสังคมห้องเรียน ความเป็นระเบียบของนักเรียนส่วนใหญ่ก็ขึ้นอยู่กับคำสั่งของครูเช่นกัน เช่น ครูสั่งให้

นักเรียนเดินกันเป็นแถว สั่งให้นักเรียนนอนหลับในตอนบ่าย ฯลฯ ความเป็นระเบียบหรือการปฏิบัติ ตามกฎเกณฑ์เช่นนี้ บางครั้งได้แฝงไว้ด้วยการบังคับ ขู่เข็ญ เช่นกัน ซึ่งจะสังเกตได้จากครูถือไม้เรียวขณะคุมให้เด็กเดินแถวหรือนอนหลับ แต่เด็กส่วนใหญ่ก็ปฏิบัติตามโดยดี ไม่พบว่าเด็กคนใด แสดงความไม่พอใจครูจนถึงขั้นแสดงความโกรธออกมา และที่เป็นเช่นนี้จากการสัมภาษณ์พ่อแม่ และครู ต่างให้เหตุผลที่สอดคล้องกันคือ เพราะเด็กกลัวหรือเกรงใจครูมากกว่าพ่อแม่

ด้วยสาเหตุต่าง ๆ ที่ทำให้เด็กแสดงอารมณ์โกรธ จะเห็นว่า เมื่อเด็กอยู่ที่บ้านเด็กจะมีอารมณ์โกรธเนื่องจากถูกผู้ใหญ่ขัดใจ ไม่ตอบสนองในสิ่งที่เด็กต้องการ โดยเฉพาะไม่ให้เงินตามที่เด็กขอหรือเด็กถูกบังคับให้กระทำในสิ่งที่เด็กไม่พอใจ และเมื่อเด็ก อยู่ในกลุ่มเพื่อนทั้งที่บ้านและโรงเรียน สาเหตุสำคัญที่จะทำให้เด็กแสดงอารมณ์โกรธได้ก็คือ การแย่งชิงของและการล้อเลียนซึ่งกันและกัน

ข) นฤติกรรมหรือวิธีแสดงออกของเด็กเมื่อมีความคับข้องใจหรือมีอารมณ์ โกรธ จากสาเหตุต่าง ๆ ของการเกิดความคับข้องใจและอารมณ์โกรธของเด็กที่กล่าวมานี้ จะเห็นว่าเด็กได้แสดงออกด้วยวิธีการต่าง ๆ หลายลักษณะ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1) แสดงกิริยารุนแรงให้เห็นอย่างเด่นชัด เช่น

(ก) ร้องไห้ การร้องไห้เป็นวิธีการแสดงออกที่พบได้มากที่สุด เมื่อเด็กมีอารมณ์โกรธ และพบได้ในเด็กเกือบทุกคนโดยเฉพาะเด็กจะร้องไห้เมื่อโกรธที่พ่อแม่หรือผู้ใหญ่ไม่ยอมให้เงิน หรือสิ่งของเล็กน้อย เช่น ลูกอม ตามที่ตนต้องการ ซึ่งลักษณะการร้องไห้ ของเด็กมีความคับข้องใจหรือโกรธนี้ สามารถวิเคราะห์ได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

(1) เด็กร้องไห้ทันที การร้องไห้ทันทีนั้นได้พบว่าเด็กจะ แสดงออกเมื่อถูกผู้ใหญ่ปฏิเสธในสิ่งที่ตนต้องการ เช่น เด็กหญิงป่วยได้ตามแม่ไปที่ร้านค้าและพูดว่า "แม่ฉันเอาไอติมอันหนึ่ง" แม่ได้ปฏิเสธอย่างรวดเร็วว่า "ไม่เอา กินแต่ขนมทั้งวันแม่ ไม่มีเงิน" ต่อจากนั้นเด็กหญิงป่วยจะเริ่มทำหน้าบึ้ง ตาแดง และส่งเสียงร้องไห้ทันที แต่เสียงไม่ ดังมากนักและยังคงร้องขอให้แม่ซื้อไอติมให้อีก แม่จึงดุด้วยเสียงดังและไล่ให้ลูกกลับบ้าน แล้ว เด็กหญิงป่วยก็เริ่มร้องไห้เสียงดังมากยิ่งขึ้น แม่จึงใช้มือตี และลากแขนลูกออกไปนอกร้านค้า ป่วย ก็คงร้องไห้ต่อไปโดยที่แม่ไม่สนใจ สักพักเด็กหญิงป่วยก็หยุดร้อง

(2) เด็กร้องไห้โอดเสียงดังหรือร้องไห้แล้วลงไปนอนดิ้น การที่เด็กจะร้องไห้โอดเสียงดังนี้ ส่วนใหญ่เกิดจากเมื่อเด็กร้องไห้ออกมาแล้วไม่มีใครปลอบโยน หรือชี้แจงเด็กก็จะยิ่งร้องไห้เสียงดังยิ่งขึ้นเพื่อเรียกร้องให้ผู้ใหญ่สนใจตน หรือถ้าผู้ใหญ่มีการตอบสนองอย่างรุนแรงด้วยการทำร้ายร่างกายเด็กก็จะยิ่งร้องไห้โอดมากยิ่งขึ้น เช่น เด็กชายที่ร้องไห้เสียงดัง พร้อมทั้งลงนอนดิ้น เมื่อแม่ไม่ให้เงินและแม่ก็ไม่ได้สนใจในกิจวัตรเช่นนี้ของลูก นที่ก็ยิ่งร้องไห้ดังมากยิ่งขึ้น ร้องไห้อยู่สักพักแม่เกิดความรำคาญจึงใช้ไม้ตีลูก เด็กชายที่ดิ้นและสุมแม่แล้วจึงวิ่งหนีไปบ้านคนอื่น หรือในบางกรณีที่แม่ยิ่งพูดกับลูกอย่างรุนแรงก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ลูกร้องไห้เสียงดังยิ่งขึ้น เช่นในกรณีเด็กหญิงป๋วยที่ได้กล่าวมาแล้ว หรือบางครั้งถ้าแม่หรือคนอื่นพยายามพูดดี ๆ กับเด็กเพื่ออธิบายถึงสาเหตุที่ไม่ให้เงินหรือสิ่งของ แต่ถ้าเด็กมีความต้องการมาก เด็กจะยิ่งร้องไห้เสียงดังเพื่อเรียกร้องเอาสิ่งของนั้นให้ได้ โดยไม่ฟังเหตุผล ดังเช่นเด็กหญิงป๋วยและเด็กชายนที ซึ่งเด็กประเภทนี้มักถูกผู้ใหญ่เรียกว่าเด็กที่เอาแต่ใจตัวเอง

(3) เด็กร้องไห้แบบไม่มีเสียงมีเพียงน้ำตาคลอ ลักษณะเช่นนี้จะ เป็นลักษณะเฉพาะตัวของเด็กบางคนหรือเด็กจะมีพฤติกรรมเช่นนี้เมื่ออยู่ในสถานการณ์หนึ่งที่มีบุคคลอื่นที่เด็กเกรงกลัวจนไม่สามารถแสดงพฤติกรรมที่รุนแรงได้ เช่น เด็กชายจิโรจน์ได้ขอเงินยายบวัด และกิริยาที่เด็กขอเงินนั้นก็ไม่ได้พูดออกมาตรง ๆ แต่ใช้การเข้าไปนั่งใกล้ ๆ ยาย และทำเสียงเหมือนสะอื้น พร้อมทั้งเอามือล้วงไปที่กระเป๋าเสื้อของยาย แต่ยายบอกไม่มี เด็กชายจิโรจน์จึงมีสีหน้าเศร้าและน้ำตาก็เริ่มคลอและไหลออกมาโดยไม่มีเสียง (ขณะนั้นผู้วิจัยได้นั่งอยู่ใกล้ ๆ กับยาย) แต่ยายก็ไม่ได้สนใจจิโรจน์ สักพักเด็กก็หยุดร้องเอง ส่วนเด็กหญิงกบก็เช่นกัน ได้ขอเงินยายในขณะที่ผู้วิจัยนั่งอยู่ด้วย เมื่อยายไม่ให้กบก็เดินหนีไปมีน้ำตาคลอแต่ไม่ส่งเสียงร้องไห้ดัง ๆ ออกมา ส่วนเด็กคนอื่นนั้นทั้งจากการสังเกตและซักถามพบว่าเด็กไม่ได้แสดงออกเช่นนี้ ถ้าเด็กโกรธเมื่อไม่ได้สิ่งที่ตนต้องการส่วนใหญ่จะร้องไห้มีเสียงออกมาให้ได้ยิน

(ข) แสดงกิริยาด้วยการพูดหรือการด่า ลักษณะการด่านี้จะพบได้ในเด็กบางคน ถ้อยคำที่เด็กด่าจะเป็นถ้อยคำที่รุนแรง หรือบางครั้งก็เป็นคำที่ไม่มีความหมาย และจะพบได้มากในกลุ่มเด็กผู้หญิง ตัวอย่างเช่น เด็กหญิงต้อยด่าพี่สาว (อายุ 9 ปี ซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้องกัน) ในขณะที่เล่นด้วยกันว่า "อีกระหรี" "อีหมา" การด่าเช่นนี้พี่ก็ไม่ได้โกรธน้องแต่อย่างไร ยังคงเห็นเป็นเรื่องสนุกที่จะแกล้งให้น้องได้โกรธ ส่วนปฏิกิริยาของแม่นั้นเมื่อพบว่าลูกชอบใช้คำด่าที่รุนแรง เช่นนี้แม่จะห้ามและสั่งสอนลูก หรือพูดประชดประชัน เช่น "ถ้าเรื่องที่แม่ไม่สอน

ทำไมจำดีแท้" แต่จากการสังเกตพบว่า ในขณะที่เด็ก ๆ เล่นกันนั้น เมื่อโกรธหรือทะเลาะกัน จนถึงขั้นด่ากันอย่างรุนแรง ส่วนใหญ่ผู้ใหญ่จะไม่เข้ามายุ่งเกี่ยว โดยให้เหตุผลว่า "เด็กมัน โกรธกัน ด่ากันเดี๋ยวมันก็ตีกันเอง" หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง เด็กชายนที เมื่อโกรธพ่อมักจะด่าพ่อว่า "ไอ้แนวสี่เขี้ยว" ซึ่งเป็นคำที่ไม่มีความหมาย เมื่อลูกด่า พ่อมักจะหัวเราะ เห็นเป็นเรื่องสนุก โดยที่ไม่มีการว่ากล่าวตักเตือนแต่อย่างใด

จากการสังเกตเมื่อเด็กอยู่ที่โรงเรียนขณะที่เล่น หรือทำงานร่วมกัน และเมื่อเกิดขัดใจกัน เด็กส่วนใหญ่จะแสดงออกถึงความโกรธด้วยการตบ ตะคอก การแสดงความเป็นเจ้าของในสิ่งนั้น หรือทำเสียงดังให้อีกฝ่ายหนึ่งกลัว มากกว่าการที่จะด่าเพื่อนด้วยถ้อยคำรุนแรงดังที่เคยด่ากันที่บ้าน คำที่รุนแรงที่สุดจากการสังเกตในห้องเรียนคือ คำว่า "ไอ้หมา" เช่นเด็กหญิงปยุได้ด่าเด็กชายป้อ ซึ่งมาแย่งของเล่นว่า "ไอ้หมาป้อ มึงเอาของกูมานะ" คำด่าเหล่านี้ถ้าครูได้ยินจะเรียกเด็กคนที่ด่านั้นมาว่ากล่าวตักเตือน จากการสัมภาษณ์และสังเกตได้พบว่าครูมีการอบรมสั่งสอนเด็กในเรื่องการพูดจาให้ไพเราะ และไม่ให้เด็กด่ากัน อยู่เป็นประจำ เช่น สอนว่า "การเรียกหรือด่าเพื่อนว่า ไอ้หรืออั้นั้น เป็นคำไม่สุภาพ หรือการด่าเพื่อนว่า ไอ้เหี้ย ไอ้สัตว์ ไอ้หมา ก็เป็นคำไม่เหมาะสม เด็ก ๆ ไม่ควรพูดกันทั้งที่บ้านและที่โรงเรียน ใครได้ยินเพื่อนด่ากันให้มาบอกครูเข้าใจไหม" ลักษณะคำสอนเช่นนี้จึงมีผลทำให้เด็กเรียนรู้ที่จะไม่ด่ากันอย่างรุนแรงเมื่ออยู่ในห้องเรียน

(ค) การกระต๊อบเท้า ทำเสียงบึงบึงแบบประชดประชัน ลักษณะเช่นนี้จะพบได้ในเด็กบางคนเท่านั้น เช่น เด็กหญิงกบ เมื่อขอ เงินย่ายแล้วย่ายไม่ให้ก็กระต๊อบเท้าเสียงดัง แล้วเดินเข้าไปในห้องนอนเงียบ ๆ เด็กชายป้อเมื่อถูกพี่ขัดใจก็มักจะทำหน้าองและเดินกระต๊อบเท้า หนีออกไปเช่นกัน

(ง) การทำร้ายผู้อื่นที่ทำให้ตนโกรธด้วยการตี เตะ ชกต่อย เช่นเด็กชายตุ้ยวิ่งไล่เตะพี่ชายเมื่อมาล้อเลียนหรือหยอกล้อตนให้โกรธ เด็กหญิงต้อยวิ่งไล่ตีพี่สาวเมื่อมาแย่งของเล่น ซึ่งเด็กทั้งสองนี้จะหาวิธีโกรธเมื่อนิยมให้ตนเองตีหรือเตะโดยดี หรือบางครั้งก็อาจมีการพูดแลกเปลี่ยน เช่น "ต้อยเดี๋ยวพี่ให้ขนม" หรือมีการชกชว่น้องให้ไปเล่นอย่างอื่นเช่น "ต้อยเราไปหาชิงนกกันดีกว่า" การทำร้ายผู้อื่นที่ทำให้ตนเองโกรธนี้เด็กมักจะแสดงออกเฉพาะกับบุคคลที่ยอมตนหรืออ่อนแอกว่าตนเอง ดังเช่นต้อยที่ไล่ตีพี่เพราะเรียนรู้ว่าพี่มักจะ

เป็นฝ่ายยอมตนเองเสมอ หรือการที่เด็กชายเสมติน้องเมื่อถูกแย่งของเล่น แต่ในบางครั้งเมื่อเด็กชายเสมอยู่ที่โรงเรียนโดนเพื่อนแย่งของเล่น เด็กชายเสมก็ไม่ได้แสดงกิริยาโต้ตอบแต่อย่างใด

2) แสดงกิริยาที่ไม่รุนแรงมากนัก การแสดงกิริยาเช่นนี้ส่วนใหญ่จะแสดงออกเมื่อเด็กมีความรู้สึกคับข้องใจ หรือมีอารมณ์โกรธอยู่บ้าง แต่บางครั้งไม่สามารถแสดงอารมณ์ออกมาให้เห็นได้อย่างเด่นชัด เนื่องจากสถานการณ์หรือปัจจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งการแสดงออกเหล่านี้ได้แก่

(ก) การเงยเฉย หรือแยกตัวเองออกมาต่างหาก หรือแสดงสีหน้าบึ้งตึง ลักษณะเช่นนี้จะพบได้ในเด็กบางคน เช่น เด็กชายตุ้ย ซึ่งเป็นเด็กที่พ่อแม่อยู่ในฐานะยากจน เมื่อตุ้ยขอเงินแม่ แม่ไม่มีเงินแม่จะพูด ๆ กับลูกว่า "แม่ไม่มีเงินนะ ต้องเก็บเงินเอาไว้อีกกับข้าว" ในตอนแรกตุ้ยจะทำหน้าบึ้งแล้วจึงเดินหนีไป เมื่อผู้วิจัยถามตุ้ยว่าโกรธแม่หรือไม่ที่ไม่ให้เงิน ตุ้ยตอบว่า "ไม่โกรธครับ แม่ไม่มีเงินจริง ๆ" หรืออีกตัวอย่างหนึ่งคือ เด็กชายเสมได้ติน้องจนร้องไห้ เพราะน้องมาแย่งของเล่นของตน เมื่อแม่เห็นจึงตีเสม เสมโกรธจึงเดินหนีไป เมื่อผู้วิจัยถามเสม เสมได้ตอบว่า "เสมโมโหแม่ที่มาตีเสม" การที่เสมเดินหนีไปเช่นนี้แม่ให้เหตุผลว่า "เขาคงคิดว่าเขาไม่ผิด แต่ฉันไปตีเขา" ส่วนเด็กชายบ๊อก็เช่นกัน เมื่อถูกพี่สาวแย่งตุ๊กตาคันและบ๊อต้องเป็นฝ่ายยอม บ๊อก็จะทำหน้าบึ้งและเดินหนีไปที่อื่น ฯลฯ

(ข) แสดงออกทางสีหน้าอย่างเศร้าหมอง หรือแสดงสีหน้าถึงความอยากได้ของผู้อื่นแต่ไม่สามารถได้ในสิ่งที่ต้องการ กิริยาเช่นนี้เป็นเพียงแค่ความรู้สึกคับข้องใจ ยังไม่รุนแรงถึงขั้นเป็นความโกรธได้ ดังตัวอย่างเด็กชายนทีได้ร่วมนั่งกินข้าวกลางวันกับเด็กคนอื่น จากการสังเกตเห็นว่าเด็กชายนทีอยากกินเนื้อทอดของเด็กชายบ๊อ แต่กิริยาของเด็กชายบ๊อนั้นไม่ยอมให้ใครกินเนื้อทอดของตน จึงพยายามนั่งหันหน้าออกไปนอกวง และหันกลองข้าวพร้อมเนื้อออกไปนอกวงด้วย เด็กชายนทีจึงได้แต่มองดูเด็กชายบ๊อกินเนื้อทอดด้วยสายตาที่อยากกิน แล้วเด็กชายนทีจึงได้พูดว่า "บ๊อกินเนื้อบ้าง" เด็กชายบ๊อพูด "ฮิ" (คือไม่ให้กิน) และยิ่งหันหน้าออกไปนอกวงมากยิ่งขึ้น เด็กชายนทีมองเด็กชายบ๊ออยู่สักพักแล้วก็ไม่ได้สนใจอะไร และยังคงร่วมกินข้าวกับเด็กคนอื่น ๆ ได้อย่างปกติ และเมื่อผู้วิจัยได้ถามเด็กชายนทีว่า "อยากกินเนื้อทอดมากไหม" เด็กชายนทีได้หัวเราะและสีหน้าเป็นการไม่ยอมรับว่าตนเองอยากกินเนื้อทอดของผู้อื่น เหตุการณ์เช่นนี้แสดงให้เห็นว่าเด็กชายนทีเกิดความคับข้องใจอยู่บ้าง คืออยากกินเนื้อทอดแต่ไม่สามารถได้รับการตอบสนองในสิ่งที่ตนต้องการ เพราะสิ่งที่

ตนอยากได้นั้น เป็นของคนอื่นที่หวังและตนไม่มีสิทธิ์ที่แย่งเอามาได้ หรือด้วยระบบกลุ่มเพื่อนที่นั้น กินข้าวกันอยู่หลายคนพร้อมทั้งมีผู้วิจัยนั่งอยู่ใกล้ ๆ เด็กชายที่จึงเก็บความคับข้องใจนั้นไว้และ แสดงออกได้เพียงสายตาทที่มองดูเพื่อนกินเนื้อทอดอย่างเอร็ดอร่อย โดยที่ผู้วิจัยสามารถสังเกตเห็น ได้ และถึงแม้ว่าเด็กชายที่จะปฏิเสธว่าไม่อยากกินเนื้อทอดก็ตาม แต่การปฏิเสธของเด็กนั้น อาจเป็นธรรมชาติของเด็กเอง หรือจากลักษณะการอบรมสั่งสอนของพ่อแม่ที่ส่วนใหญ่จะไม่ต้อง การให้ลูกไปขอกินของของผู้อื่น เพราะทำให้รู้สึกเสียศักดิ์ศรี เด็กชายที่อาจมีความรู้สึก เช่นนั้นจึงไม่ยอมรับว่าตนอยากกินเนื้อทอดของผู้อื่น

วิธีแสดงออกของเด็กเมื่อมีความคับข้องใจ หรือมีอาการโกรธใน ลักษณะต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าเด็กจะแสดงออกด้วยกิริยาที่รุนแรง ซึ่งบ่งบอกให้เห็น ได้อย่างชัดเจนว่าเด็กมีอาการโกรธ โดยเฉพาะการแสดงออกด้วยการร้องไห้จะพบได้มากที่สุด ส่วนการแสดงออกด้วยกิริยาที่ไม่รุนแรง เช่น การเงยเบย การแสดงออกทางสีหน้าหรือการ เดินหนีออกไป กิริยานี้ก็สามารถพบได้ในเด็กบางคนเช่นกัน

ค) การปฏิบัติของผู้ใหญ่ เมื่อเด็กแสดงความคับข้องใจหรืออาการโกรธ การปฏิบัติของผู้ใหญ่ในที่นี้ ส่วนใหญ่จะเป็นพฤติกรรมของพ่อแม่ หรือผู้เลี้ยงดูเด็กเมื่อเด็กอยู่ที่ บ้านมากกว่าการตอบสนองที่ครูมีต่อเด็ก ทั้งนี้เป็นเพราะเมื่อเด็กอยู่ที่โรงเรียน พฤติกรรมการ แสดงอาการโกรธต่าง ๆ นั้น เด็กไม่ได้แสดงออกมาให้เห็นมากนัก ส่วนใหญ่เด็กจะแสดงออก เฉพาะกลุ่มเพื่อนนักเรียนด้วยกัน ครูจึงมีโอกาสรับรู้ในพฤติกรรมของเด็กได้น้อยมาก และอีก ประการหนึ่งเด็กมีจำนวนมาก การดูแลไม่ทั่วถึง รวมทั้งความใกล้ชิดระหว่างเด็กกับครูนั้นยังมีน้อย ประกอบกับเด็กในห้องเรียนส่วนใหญ่จะแสดงอาการโกรธในระดับที่ยังไม่รุนแรงมากนัก มีเพียง การโต้เถียงหรือด่ากันเพราะถูกแย่งของเล่น และถ้าครูเห็นหรือได้ยินก็จะใช้วิธีการดูหรือ ว่ากล่าวตักเตือนเท่านั้น อีกประการหนึ่งครูได้เห็นว่าการแสดงอาการโกรธของเด็กเพียงเล็กน้อย เช่นนี้เป็นเรื่องปกติที่จะพึงเกิดแก่เด็กได้อยู่เป็นประจำ (จากการสัมภาษณ์) ครูจึงไม่ค่อยได้สนใจ ต่อพฤติกรรมเหล่านี้ของเด็กมากนัก แต่ถ้าทราบใดที่เด็กมีอาการโกรธที่รุนแรงมาจนถึงขั้นทะเลาะ วิวาทกัน หรือมีฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดร้องไห้และแสดงอาการที่รุนแรง และถ้าครูรับรู้ (มีเด็กมาฟ้อง หรือครูเห็นเอง) ครูจะปฏิบัติโดยการเข้าไปปลอบหรือบอกให้เด็กนั้นหยุดร้องไห้ แล้วครูจะทำการซักถามว่าใครผิดใครถูกแล้วจึงว่ากล่าวตักเตือนทั้งสองฝ่าย ส่วนใหญ่ครูจะไม่ใช้การลงโทษ ด้วยการตี แต่บางครั้งจะมีบ้างเพียงการดูหรือขู่ ซึ่งจะกล่าวละเอียดในส่วนของพฤติกรรมการ

ทะเลาะวิวาทต่อไป

จะเห็นว่าการแสดงอารมณ์โกรธของเด็ก เมื่ออยู่ที่โรงเรียนนั้นไม่ได้สร้างความเดือดร้อนให้กับครูมากนัก รวมทั้งเหตุผลอื่น ๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว สิ่งเหล่านี้จึงทำให้ลักษณะการตอบสนองของครูเมื่อเด็กมีอารมณ์โกรธไม่เด่นชัดมากนัก

ในทางตรงกันข้ามเมื่อเด็กอยู่ในสภาพแวดล้อมที่บ้านและครอบครัวการแสดงอารมณ์โกรธหรือความคับข้องใจของเด็กนั้นจะเกิดขึ้นได้อย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะเมื่อเด็กไม่ได้ในสิ่งที่ตนเองต้องการคือเงินเพื่อนำไปซื้อขนมกิน เด็กส่วนใหญ่จะใช้การร้องไห้เป็นการเรียกร้องหรือวิธีการอื่น ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งวิธีการเหล่านี้บางครั้งพบว่าเป็นการสร้างความสะดวกและรำคาญใจแก่ผู้ใหญ่เป็นอย่างมาก ดังนั้นจึงได้พบว่าพ่อแม่หรือผู้เลี้ยงดูเด็กอื่น ๆ ได้มีการตอบสนองต่อการแสดงอารมณ์โกรธของเด็กในหลายลักษณะ โดยที่การตอบสนองนั้นมีจุดประสงค์เพื่อให้เด็กหยุดพฤติกรรมเรียกร้องต่าง ๆ อันได้แก่

1) การปลอบโยน ดังคำพูด "แม่ตีผิดป้อหยุดร้องซะ" หรือแสดงด้วยกิริยาโดยการเข้าไปโอบกอดลูกและพูดให้ลูกหยุดร้อง ซึ่งก็พบได้ในครอบครัวของเด็กชายป้อเช่นกัน แต่จากการสังเกตเด็กในครอบครัวอื่น ๆ ไม่พบกิริยาเช่นนี้ และเมื่อมีการซักถามพ่อแม่เกือบทุกคนจะแสดงออก ในลักษณะอื่นมากกว่าการปลอบโยน ดังที่พ่อแม่ของเด็กคนหนึ่งได้ตอบว่า "จ๊ก (ภาษาถิ่น หมายถึง ไม่รู้) จะปลอบอะไรมัน ร้องมากนักรู้มันเดี๋ยวก็เจียบ"

2) การชี้แจงเหตุผล ส่วนใหญ่จะกระทำเมื่อลูกมาขอเงินแล้วแม่ไม่ให้ เมื่อลูกร้องไห้ ถ้าแม่ไม่มีเงินจริง ๆ แม่จะอธิบายให้ลูกเข้าใจ เช่น พูดว่า "ต๊วยแม่ไม่มีเงิน พ่อเอ็งก็ไม่ได้ทำงาน จะเอาเงินที่ไหนมาให้" "กาญจน์ยังไม่ได้ขุดมันมาขาย แม่ยังไม่มีเงินหรอก" การชี้แจงเหตุผลเช่นนี้สามารถหยุดพฤติกรรมของเด็กได้บางคนหรือบางขณะเท่านั้น จากการซักถาม เด็กส่วนใหญ่จะไม่ยอมฟังเหตุผลใด ๆ ทั้งสิ้น เมื่อโกรธก็จะร้องขอแต่เงินอย่างเดียว จนในที่สุดแม่ก็ต้องยอมให้เงินลูก โดยให้เหตุผลว่า "เมื่อลูกขอเงินตัวเองก็ไม่มีเลย พูดเท่าไรหรอกก็ไม่ยอมฟัง ยืนน้ำตาไหล ฉันเห็นก็สงสารลูกต้องเที่ยวไปยืมเขามาให้ลูก"

3) การว่ากล่าวตักเตือน ดังตัวอย่างเช่นเด็กหญิงต้อยได้ตำหนิสาวที่มาแย่งของเล่น แม่ได้ยื่นพ้อตจึงพูดว่า "ถ้าเรื่องที่แม่ไม่สอนทำไมจำตักแท้ ทิหลังอย่าค่าให้ได้"

ยีนอีกนะ" หรือแม่ของเด็กหญิงป่วยได้พูดว่า "ป่วยร้องไห้กรีดกราดอย่างนี้เป็นสาวละอายเขาแยء" ส่วนเด็กหญิงกับโกรธยายที่ไม่ให้เงินตน กบจึงเดินลงจากบ้านโดยการใช้เท้ากระแทกพื้นแรง ๆ ยายจึงพูดว่า "อีกบมึงเดินเบา ๆ หน่อย เป็นผู้หญิงอะไรเดินบึงบั้ง" ลักษณะการว่ากล่าวตักเตือนของผู้ใหญ่นั้นจะพบได้น้อยอยู่เช่นกัน และคำที่ผู้ใหญ่ใช้ตักเตือนเด็กบางครั้งจะใช้น้ำเสียงที่กระด้าง เป็นไปในลักษณะคล้ายกับการขู่หรือดุด่ามากกว่าการตักเตือน

4) การวางเงื่อนไขหรือการหลอก เช่น "ถ้าไม่หยุดเดี๋ยวไม่ให้ดั่งค์นะ" "ถ้าไม่หยุดร้องเดี๋ยวไม่พาไปซื้อขนม" "ป่วยร้องไห้มาก ๆ ไม่สวย" เงื่อนไขหรือการหลอกที่จะให้เด็กหยุดพฤติกรรมได้นั้น ส่วนใหญ่จะเป็นสิ่งที่เด็กกำลังต้องการ และผู้ใหญ่สามารถปฏิบัติตามเงื่อนไขได้หรือเป็นสิ่งที่เด็กชอบ จากการสังเกตและซักถามพบว่าถ้าผู้ใหญ่ปฏิบัติเช่นนั้นต่อเด็ก ส่วนใหญ่จะหยุดพฤติกรรมของเด็กได้

5) ให้อะไรในสิ่งที่เด็กต้องการ ลักษณะเช่นนี้จะพบได้ลุ่มำเสมอเช่นกัน โดยที่ในตอนแรกเด็กถูกขัดใจ หรือไม่ได้รับการตอบสนองตามความต้องการ เด็กจะแสดงอารมณ์โกรธออกมาแต่ถ้าผู้ใหญ่อารมณ์ดีหรือเกิดความรำคาญในขณะนั้น รวมทั้งอาจมีสาเหตุและปัจจัยอื่น ๆ ผู้ใหญ่จะยอมทำตามความต้องการของเด็ก เช่น เมื่อเด็กชายบ่อกุญนี้สาวแย่งตุรกายการโทรทศัน เด็กชายบ่อกุญนี้ไปฟ้องแม่ แม่จึงพูดว่า "เปิดให้มันดู" หรือในครอบครัวของเด็กหญิงเพ็ญที่แม่บอกว่า "ฉันยอมให้เงินมันเสมอ เห็นมันร้องไห้แล้วรำคาญ"

6) การปล่อยเฉย ลักษณะเช่นนี้จากการสัมภาษณ์พ่อแม่ส่วนใหญ่จะให้เห็นผลว่า "ฉันรำคาญมัน ยิ่งสนใจมันก็ยิ่งร้องฉันเลยเฉย ๆ เดี่ยวมันก็หยุด" "บางทีมันอยากได้อะไรมันก็ร้องเอา ฉันเองก็ไม่มี ไม่ค่อยได้ให้อะไรมัน ทำเฉย ๆ มันคงรู้ สักพักมันก็หยุดแล้วไปเล่น" ทั้งนี้จากการสังเกตก็ได้พบว่าเมื่อพ่อแม่ไม่สนใจและปล่อยเฉยเช่นนี้ เด็กจะร้องให้อยู่สักพักจนเหนื่อย หรือเปลี่ยนจากร้องไห้เป็นเสียงคราง "อือ อือ" จนเหนื่อยและหยุดร้องไปเอง

7) การดู การขู่ การด่า การตี การตอบสนองเช่นนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นการตอบสนองที่ต่อเนื่องและสัมพันธ์กัน หรือบางครั้งผู้ใหญ่อาจใช้วิธีใดวิธีหนึ่ง นอกจากนี้ยังพบว่าลักษณะเช่นนี้จะเกิดกับผู้ใหญ่ในขณะที่ผู้ใหญ่มีอารมณ์ไม่ดี หรือเด็กมีการแสดงกิริยาที่รุนแรง

จนผู้ใหญ่ไม่สามารถใช้วิธีอื่นที่จะหยุดพฤติกรรมนั้นได้ ดังเช่น แม่ของเด็กหญิงป่วยได้พูดว่า "แม่บอกให้หยุดร้องนะ (การดุโดยใช้น้ำเสียงที่ดังและแข็งกระด้าง) ยังไม่ยอมหยุดร้องอีกเดี่ยวแม่วิ่งโงม้นออกมากินคนร้องให้ (การขู่ให้เด็กกลัว)" หรือคำพูดของแม่เด็กชายคนที่ว่า "ไอ้นทีมึงไปเที่ยวทะเลลวนมาทั้งวันยังมีหน้ามาขอตั้งค้กอีก (คำ) ไม่ต้องร้องไห้กะกูไม่มีให้หрок (ดู) ยังไม่เจียบอีกเดี่ยวกุตินะ (ขู่) มึงอยากลองใช้ไหม (ตี) "หรือจากการซักถามแม่ของเด็กชายโรจน์ได้ตอบว่า "ไม่ให้ร้องต้องถือไม้ไว้ ครั้งแรกตีตัวก่อน ต่อไปถ้าร้องไห้ก็ตีกระดานขู่แล้วเจียบไม่กล้าร้อง" ทั้งนี้จากการสังเกตการดุ การขู่ เพื่อให้เด็กหยุดพฤติกรรมเรียกร้องนั้น จะพบได้มากกว่าทำร้ายร่างกายเด็กด้วยการทุบตี จากการซักถามพ่อแม่ส่วนใหญ่จะให้เหตุผลว่า จะตีเด็กก็ต่อเมื่ออารมณ์ไม่ดีจริงๆ โดยเฉพาะในช่วงเวลาเย็นที่กลับมาจากทำงานเหนื่อย ๆ เมื่อเจอหน้าลูกก็ร้องไห้ขอแต่เงิน จะทำให้พ่อแม่อารมณ์ไม่ดีจนถึงขั้นทุบตีลูกได้

จากลักษณะการปฏิบัติของผู้ใหญ่ ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จะเห็นว่า บางลักษณะเป็นการปฏิบัติต่อเด็กในทางสร้างสรรค์หรือส่งเสริมพฤติกรรมที่ดีแก่เด็ก เช่น มีการปลอบโยน การชี้แจงเหตุผล และการว่ากล่าวตักเตือน ส่วนการตอบสนองลักษณะอื่น ๆ นั้น จะเห็นว่า อารมณ์ของผู้ใหญ่พฤติกรรมเรียกร้องของเด็ก และสาเหตุที่ทำให้เด็กโกรธ จะเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้การตอบสนองของผู้ใหญ่มีความรุนแรงมากน้อยต่างกัน กล่าวคือ ถ้าผู้ใหญ่อารมณ์ดีและเด็กมีพฤติกรรมเรียกร้องที่ไม่รุนแรงมากนัก ประกอบกับถ้าสาเหตุที่ทำให้เด็กโกรธไม่เกี่ยวข้องกับผู้ใหญ่ หรือไม่ทำให้ผู้ใหญ่เดือดร้อนรำคาญใจมาก ผู้ใหญ่จะตอบสนองเด็กในทางที่ดีหรือมีพฤติกรรมตอบสนองที่ไม่รุนแรงนัก เช่น อาจปล่อยเฉยหรือมีการวางเงื่อนไขกับเด็ก หรือไม่ก็มีเพียงการดุ การขู่ ให้เด็กกลัว แต่ถ้าผู้ใหญ่มีอารมณ์ไม่ดี รวมทั้งเด็กมีพฤติกรรมเรียกร้องที่รุนแรง เช่น ร้องไห้เสียงดัง หรือลงไปนอนดิ้น หรือเด็กมีการโต้เถียงกัน เสียงดังจนผู้ใหญ่รำคาญ ผู้ใหญ่อาจตอบสนองเด็กจนถึงขั้นทุบตีร่างกายเด็กได้เช่นกัน

ง) พฤติกรรมตอบสนองของเด็ก จากลักษณะการตอบสนองของผู้ใหญ่ที่กล่าวมานี้ จะเห็นว่า มีจุดประสงค์เดียวกัน คือ ต้องการให้เด็กหยุดพฤติกรรมเรียกร้องของเด็ก และจากข้อมูลส่วนใหญ่วิธีการเหล่านี้ก็สามารถหยุดการเรียกร้อง (การร้องไห้) ของเด็กได้ แต่เด็กบางคนก็มีวิธีการอื่นที่ตามมาได้แก่

1) หยุดพฤติกรรมแล้วมีการพูดวางเงื่อนไขหรือพูดขู่ เช่น เมื่อแม่เด็กชายกาญได้บอกลูกว่า "แม่ไม่มีเงิน" เมื่อเด็กชายกาญหยุดร้องไห้แล้วได้พูดว่า "ถ้าพ่อกู้มันได้แม่ซื้อขนมให้กาญเยอะ ๆ นะ" หรือเด็กชายโรจน์เมื่อแม่ปล่อยให้หยุดร้องไห้ และสัญญาว่าจะให้เงินลูกในตอนหลัง โรจน์จึงพูดขู่ว่า "ถ้าแม่ไม่ให้ นาย (คำเรียกแทนตัวเด็กผู้ชาย) ไม่ทำงานให้"

2) ไม่หยุดร้องไห้ทันทีแต่จะร้องไห้เสียงเบา ๆ หรือเป็นเสียงสะอื้นอยู่สักพัก เมื่อเห็นว่าไม่มีใครสนใจแล้วเด็กก็จะหยุดร้อง เช่น เด็กชายโรจน์เมื่อแม่ตจจะร้องไห้สะอึกสะอื้นบางครั้งนานเป็นชั่วโมง แต่แม่ไม่ได้สนใจ แล้วโรจน์ก็หยุดไปเอง หรือบางครั้งถ้าแม่เห็น โรจน์ร้องไห้นานมาก แม่ส่งสารก็จะเข้าไปปลอบ โรจน์ถึงจะหยุดร้อง

3) ยิ่งร้องไห้เสียงดังมากยิ่งขึ้น ลักษณะเช่นนี้ถึงแม้ว่าผู้ที่ทำให้เด็กโกรธ จะใช้วิธีการเช่นใดก็ตามเด็กก็คงร้องไห้ไม่หยุด โดยเฉพาะเด็กหญิงปุ๋ย และเด็กชายนที แต่เด็กหญิงปุ๋ยจะหยุดร้องไห้เมื่อนักคนหนึ่ง (เป็นคนที่เด็กรักและผูกพัน) มาปลอบ หรือต้องโดนพ่อตี ปุ๋ยจึงจะหยุดได้ ส่วนเด็กชายนทีนั้นจะหยุดร้องก็ต่อเมื่อโดนพ่อตี หรือเมื่อโดนแม่ตีเด็กชายนทีก็จะวิ่งไปอยู่บ้านคนอื่นจนแม่หายโกรธถึงกลับมาบ้าน

จากการแสดงออกของเด็กเมื่อมีอาการโกรธ รวมทั้งการปฏิบัติของผู้ใหญ่ต่อการแสดงอารมณ์โกรธของเด็กดังที่กล่าวมาแล้วนั้น สามารถวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่มีส่วนกำหนดพฤติกรรมของเด็กและผู้ใหญ่ได้ดังนี้

จ) ปัจจัยที่กำหนดพฤติกรรมเด็ก ประกอบด้วย

1) อำนาจของผู้ที่ทำให้เด็กคับข้องใจหรือโกรธไม่พอใจ บุคคลที่มีอำนาจสำหรับเด็กก็คือบุคคลที่สามารถควบคุม ชี้นะ ลงโทษเด็กได้ ซึ่งบุคคลเหล่านี้เด็กจะมีความเกรงกลัวหรือเกรงใจ ดังนั้นเมื่อเด็กมีอาการโกรธกับบุคคลเหล่านี้ บางครั้งเด็กจะไม่แสดงอารมณ์โกรธที่รุนแรง หรือมีการระงับความโกรธนั้นไว้ หรืออาจหยุดพฤติกรรมการเรียกร้องต่าง ๆ ได้ ดังเช่น เด็กชายป๋อ ซึ่งถูกพี่สาว (อายุ 25 ปี) ใช้ให้ไปซื้อของ ป๋อก็ยอมปฏิบัติตามโดยดี แต่เด็กชายนทีเมื่อถูกพี่สาว (อายุ 7 ปี) ใช้ให้ไปช่วยแม่ยกน้ำ เด็กชายนทีจะแสดงอารมณ์

โกรธไม่พอใจด้วยการด่าพี่สาวและไม่ยอมปฏิบัติตาม ซึ่งกิริยาเช่นนี้จะไม่พบในเด็กชายป่อ ส่วนเด็กชายนัทก็เช่นกันถ้าเปลี่ยนบุคคลที่ใช้ที่ไปลากน้ำเป็นแม่หรือพ่อ ซึ่งเป็นบุคคลที่หนักแล้ว นัทก็จะยอมปฏิบัติตามโดยดี ลักษณะเช่นนี้จะเห็นว่าพี่สาวของเด็กทั้งสองหรือพ่อแม่ของเด็กชายนัทกับพี่สาวนั้นมีอำนาจที่แตกต่างกัน จึงมีผลทำให้เด็กแสดงพฤติกรรมเกี่ยวกับอารมณ์โกรธที่แตกต่างกันออกไป

2) สถานะทางสังคมของผู้ที่ปฏิสัมพันธ์กับเด็ก โดยจะเห็นได้ว่าครูจะเป็นบุคคลที่มีสถานะทางสังคมที่แตกต่างจากบุคคลอื่นในหมู่บ้าน เป็นบุคคลที่สังคมหมู่บ้านโคปุระให้การยกย่องนับถือ พ่อแม่มักจะสั่งสอนให้ลูกเคารพ เกรงใจและเชื่อฟังครูตั้งแต่มายังไม่เข้าโรงเรียนโดยสังเกตได้จากเมื่อเด็กพบครูอยู่ที่ไหนถ้ามีผู้ใหญ่อยู่ด้วย ผู้ใหญ่จะบอกให้เด็กยกมือไหว้ หรือบอกให้เด็กพูดคำสุภาพเมื่อครูถามและให้หุดลงท้ายด้วยคำว่า "ค่ะ" หรือ "ครับ" ทุกครั้ง ลักษณะนี้เด็กจึงเรียนรู้ว่าครูเป็นบุคคลสำคัญที่แตกต่างจากพ่อแม่ ฉะนั้นในบางครั้งที่เด็กมีอาการโกรธเนื่องจากสาเหตุต่าง ๆ แต่ถ้ามีครูอยู่ในสถานการณ์นั้น ๆ เด็กบางคนจะระงับความโกรธให้รุนแรงน้อยลง หรือไม่กล้าแสดงอารมณ์โกรธออกมา เช่น เด็กชาย โรจน์ที่ขอเงินยายแล้วไม่ให้ โรจน์ก็เพียงร้องไห้ละอื่นไม่มาก หรือเด็กหญิงกบก็เช่นกันที่แสดงความไม่พอใจที่ยายไม่ให้เงินด้วยการเดินหนี ทั้งนี้เพราะมีผู้วิงษ์นั่งอยู่ด้วย

ในทำนองเดียวกันเมื่อเด็กอยู่ที่โรงเรียน ครูจะเป็นบุคคลที่คอยอบรมสั่งสอน ชี้แนะ รวมถึงการบังคับ ขู่ ฯลฯ แก่เด็ก และเป็นผู้ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับเด็กมากที่สุด ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นพ่อแม่คนที่ 2 ของเด็ก แต่ด้วยสถานะความเป็นครูที่เด็กต้องเคารพ เชื่อฟัง และเกรงใจ ฯลฯ จึงทำให้ไม่พบว่าเด็กมีการเรียกร้องในสิ่งที่ตนเองต้องการมากมายนัก ดังเช่นเมื่อเด็กอยู่ที่บ้าน อีกทั้งเมื่อครูใช้การบังคับ ข่มขู่ หรือลงโทษ (พบได้บ้าง) เช่นเดียวกับที่พ่อแม่เด็กเคยกระทำ แต่กลับไม่พบว่าเด็กมีพฤติกรรมการโกรธเคืองหรือไม่พอใจครูแต่อย่างใด

3) ประสบการณ์เดิมที่เด็กเคยได้รับ นอกเหนือจากพัฒนาการของเด็กในวัยต่าง ๆ แล้วนั้น ประสบการณ์เด็กเคยได้รับก็มีส่วนสำคัญอยู่ด้วยเช่นกัน กล่าวคือ ถ้าเด็กคนใดเคยขอเงินพ่อแม่แล้วพ่อแม่จะให้อยู่เสมอ แต่ถ้าปรากฏว่าครั้งใดที่แม่ไม่ยอมให้เงิน เด็กจะมีกิริยาเรียกร้องที่รุนแรงอยู่เสมอและจะไม่ยอมหยุดโดยง่ายตาย ในทางตรงกันข้ามเด็กที่ไม่ค่อยได้เงินจากพ่อแม่มากนัก ดังเมื่อเด็กขอเงินแล้วไม่ได้เด็กก็ไม่รู้สึกเดือดร้อน กิริยาที่แสดงออกก็

ไม่รุนแรง อาจแสดงออกเพียงสีหน้า การเงยบงกช หรือเดินหนี

ง) ปัจจัยที่กำหนดพฤติกรรมของผู้ใหญ่ ในการตอบสนองต่อพฤติกรรมของเด็กเมื่อมีอารมณ์โกรธ ได้แก่

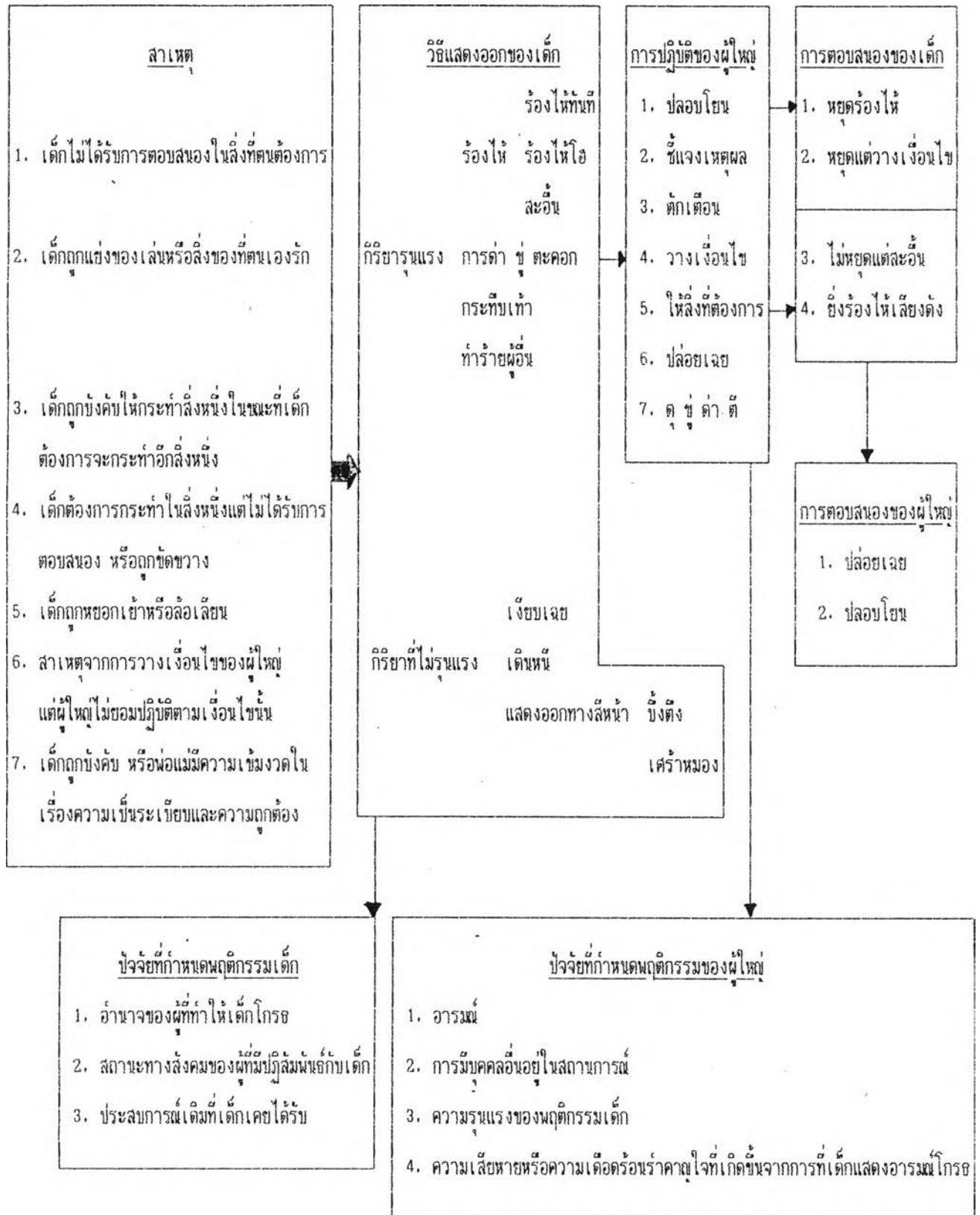
1) อารมณ์ของผู้ใหญ่ ทราบได้ถ้าผู้ใหญ่อารมณ์ดีอาจมีการปลอบโยน ชี้แจงเหตุผล ว่ากล่าวตักเตือน ฯลฯ ให้เด็กเข้าใจเพื่อที่จะได้หยุดพฤติกรรมโกรธเหล่านั้น แต่ถ้าเวลาใดที่ผู้ใหญ่อารมณ์ไม่ดี โดยเฉพาะในตอนเย็นที่กลับจากงานในไร่ ผู้ใหญ่อาจปฏิบัติต่อเด็กในทางที่ไม่ดีได้ เช่น ตู ด่า ขู่ ตี หรือลงโทษด้วยวิธีอื่น

2) การมีบุคคลอื่นอยู่ในสถานการณ์ จากการสังเกตส่วนใหญ่พบว่า พ่อแม่จะมีความเกรงใจบุคคลอื่นหรือไม่ต้องการเสียหน้า ดังนั้นถ้ามีบุคคลอื่นที่ไม่สนิทหรือมีบุคคลอื่นที่พ่อแม่เกรงใจอยู่ในสถานการณ์นั้นด้วย พ่อแม่อาจกระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่ไม่รุนแรงกับเด็กมากนัก เช่น ถ้าลูกขอเงินในขณะที่แม่จะยอมให้เงินลูกโดยดี หรือถ้าไม่ให้แล้วลูกร้องไห้ แม่อาจมีการปลอบโยน ชี้แจง ฯลฯ โดยพยายามหลีกเลี่ยงการตัก ด่า ขู่ ตะคอก หรือตีเด็กต่อหน้าบุคคลอื่น

3) ความรุนแรงของพฤติกรรมเด็ก กล่าวคือถ้าเด็กมีการแสดงกิริยาที่รุนแรง เมื่อมีอารมณ์โกรธ เช่น ร้องไห้โวย โยนของ ผู้ใหญ่อาจโต้ตอบพฤติกรรมนี้ด้วยความรุนแรงเช่นกัน

4) ความเสียหายหรือความเดือดร้อนรำคาญใจ ที่เกิดขึ้นจากการที่เด็กแสดงอารมณ์โกรธ การที่เด็กแสดงอารมณ์โกรธที่รุนแรง เช่น ไปทุบตีน้องร้องไห้ ก็เป็นความเดือดร้อนอย่างหนึ่งเพราะน้องเจ็บและร้องไห้ แม่จะรู้สึกรำคาญและเดือดร้อนใจจนถึงขั้นทุบตีลูกได้ แต่ถ้าเด็กมีอารมณ์โกรธแล้วเก็บเงยบงกช หรือเดินหนี แม่จะไม่รู้สึกเดือดร้อนรำคาญใจมากนัก ทำให้ไม่มีปฏิกิริยาโต้ตอบอื่นใด ในด้านความเสียหายอีกอย่างหนึ่ง เช่น จำนวนเงินหรือสิ่งของที่ลูกขอถ้าเป็นเงินหรือสิ่งของเล็กน้อยที่แม่พอหาได้ แม่ก็อาจให้ลูกโดยดี ก็ทำให้ลูกไม่เกิดอารมณ์โกรธ แต่ถ้าเป็นจำนวนเงินมากเพื่อไปซื้อของเล่นชิ้นใหญ่ ๆ พ่อแม่บางคนก็ไม่สามารถหาให้ลูกได้ ประกอบกับพูดชี้แจงให้ลูกฟังแล้วลูกยังไม่เข้าใจยังคงเรียกร้องต่อไป พ่อแม่จะมีการปฏิบัติต่อลูกที่รุนแรงได้

สรุป ในความสัมพันธ์ของข้อมูลที่ค้นพบเกี่ยวกับการแสดงความคับข้องใจและอารมณ์
โกรธของเด็กที่ศึกษา ทั้งในด้านสาเหตุ วิธีการแสดงออกของเด็ก การปฏิบัติของผู้ใหญ่และ
การตอบสนองของเด็ก รวมถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่มีส่วนกำหนดพฤติกรรมของเด็กและผู้ใหญ่ ที่กล่าว
มาทั้งหมดนี้สามารถสรุปตั้งแผนภูมิต่อไปนี้

สรุปจากแผนภูมิดังกล่าว จะเห็นว่าข้อมูลในแต่ละส่วนนั้นเป็นการแจกแจงหรือวิเคราะห์ในแต่ละประเด็น แต่ในสถานการณ์จริงแล้วข้อมูลเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยพฤติกรรมการแสดงออกหรือการตอบสนองของบุคคลแต่ละฝ่าย (ผู้ใหญ่และเด็ก) ต่างก็เป็นพฤติกรรมที่ตอบสนองต่อพฤติกรรมของอีกฝ่ายหนึ่งเป็นลูกโซ่ที่ต่อเนื่องกันไป ซึ่งสามารถสรุปลักษณะโดยทั่วไปได้ว่า เมื่อเด็กขอเงินพ่อแม่ถ้าไม่ได้ เด็กจะโกรธและแสดงออกด้วยการร้องไห้ เมื่อลูกร้องไห้ถ้าแม่อารมณ์ดี แม่ก็จะปลอบโยน อธิบายเหตุผล แต่ถ้าลูกยังคงร้องไห้ต่อไปไม่หยุด แม่จะเริ่มอารมณ์เสียอาจมีการพูดคุ ขู่ ตะคอก ต่ำ จนถึงขั้นลงโทษด้วยการตี จากนั้นเด็กอาจหยุดพฤติกรรม หรือไม่ก็ยังคงร้องไห้ต่อไป แต่ถ้าแม่ไม่สนใจปล่อยให้ร้องไห้ต่อไปเป็นเวลานาน เด็กอาจหยุดร้องไห้เอง พฤติกรรมเช่นนี้จะพบได้เสมอในเด็กที่สังเกตเกือบทุกคน

2. อารมณ์กลัว

อารมณ์กลัวตามความหมายในงานวิจัยนี้หมายถึง สภาพจิตใจที่ระหวนตกใจเมื่อเผชิญอันตราย หรือสิ่งที่เด็กคิดว่าจะเป็นอันตราย แต่ในบางครั้งสิ่งนั้นอาจไม่เป็นอันตรายหรือเป็นอันตรายแก่เด็กก็ได้ อารมณ์กลัวของเด็กสังเกตได้จากกิริยาท่าทางและพฤติกรรมที่เด็กแสดงออก เช่น ตัวสั่น ขาสั่น วิงหนี หรือการร้องไห้ รวมทั้งจากการสัมภาษณ์ความรู้สึกของเด็ก

ก) สิ่งที่เด็กกลัว จากข้อมูลพบว่าเด็กมีความกลัวในสิ่งต่าง ๆ ทุกคน สิ่งที่เด็กกลัวสามารถประมวลมาได้นี้มีทั้งสิ้น 5 ประเภท ได้แก่

1) สัตว์ ซึ่งมีมากมายหลายชนิดโดยแบ่งเป็นสัตว์ประเภทต่าง ๆ คือ

(ก) สัตว์ที่มีรูปร่างน่าเกลียดน่ากลัว เช่น ตุ๊กแก ตัวบุง

แมวโพง

ตุ๊กแกเป็นสัตว์ที่เด็กเคยเห็นและจะกลัวเกือบทุกคน โดยกลัวว่าตุ๊กแกจะมากัดคอ นอกจากเด็กชายตุ้ยที่บอกว่าไม่กลัวเพราะเคยจับมาเล่น และเด็กชายนทีซึ่งได้สัมภาษณ์แล้วได้บอกว่า "นทีบางครั้งก็กลัวบางครั้งกล้า ถ้ามีเด็กโต ๆ คนอื่นอยู่ด้วย นทีจะไม่กลัวบางครั้งก็ไปจับมาแก้มคนอื่น"

แมวโพง เป็นสัตว์อีกชนิดหนึ่งที่เด็กส่วนใหญ่จะกลัวกัน
 แมวโพง (ภาษาท้องถิ่น) เป็นแมวชนิดหนึ่งที่อยู่ในป่า ตัวสีดำ บางตัวก็เป็นลาย ชอบเข้ามาใน
 หมู่บ้านในตอนกลางคืน เด็กส่วนใหญ่จะไม่เคยเห็นแมวชนิดนี้ แต่ที่เด็กกลัวเพราะผู้ใหญ่จะพูดกับ
 เด็กอยู่เสมอว่าแมวโพงชอบกัดเด็ก ซึ่งลักษณะการพูดกับเด็กให้กลัวแมวโพงนี้ สามารถพบเห็น
 ได้จากการร้องเพลงกล่อมเด็กของผู้ใหญ่ที่ว่า "แมวโพงเอ๋ย มากัดคอเด็กน้อยเด้อ เอ้อ เออ
 เอ้อ บ่มีไผ่ช่วย มากินตับเด็กน้อยเด้อ เอ้อ เออ เอ้อ" นอกจากนี้ผู้ใหญ่บางคนยังมีการบอกลักษณะ
 ต่าง ๆ ให้เด็กกลัว ฉะนั้นเมื่อเด็กเห็นแมวบ้านที่เลี้ยงไว้ในตอนกลางคืน เด็กบางคนก็จะกลัว
 โดยคิดว่าเป็นแมวโพงตามที่ผู้ใหญ่เคยบอก อย่างไรก็ตามจากการซักถามได้พบว่าเด็กชายเสมอได้
 บอกว่าตนไม่กลัวแมวโพงและไม่รู้จัก ซึ่งไม่ได้ให้เหตุผลว่า "ฉันไม่เคยหลอกเขา"

ตัวบุง เป็นสัตว์ที่มีขาหลายขา ลักษณะคล้ายปู ตัวสีดำ
 มีขนเต็มไปหมด เป็นสัตว์ที่เด็กหญิงเห็นจะกลัวมาก ๆ โดยแม่ได้เล่าว่าที่เด็กหญิงเห็นกลัวตัวบุง
 เพราะเมื่อตอนยังไม่เข้าโรงเรียนแม่จะพาเด็กหญิงเห็นไปในไร่ด้วย โดยแม่จะทิ้งให้เห็นนั่ง
 เล่นคนเดียว แล้วตัวบุงนี้ได้คลานมาไต่ขาเด็กหญิงเห็น เห็นจึงตกใจร้องไห้และกลัวมาก ต่อมา
 เห็นตัวบุงที่ไหนเห็นจะเดินหนี

เป็นที่น่าสังเกตว่า เด็กทุกคนจะตอบว่าไม่กลัวงิ้งก่า
 (กระปอม) แม้ว่าผู้ใหญ่บางคนจะบอกว่างิ้งก่าเพราะรูปร่างมันน่าเกลียดแต่ที่เด็กไม่กลัวงิ้งก่า
 เช่นนี้ ได้ให้เหตุผลว่า เด็กเคยจับมันมาเล่นหรือไล่มันอยู่เป็นประจำ

(ข) สัตว์ที่เด็กคิดว่าอาจจะทำอันตรายแก่เด็กได้ เช่น งู
 สุนัขบ้า เด็กที่กลัวสัตว์พวกนี้คือเด็กที่ไม่ได้ออกไปเที่ยวไกลบ้านหรือตามพ่อแม่ไปในไร่นาบ่อยนัก
 แต่ถ้าเป็นเด็กผู้ชายที่ได้ออกไปเที่ยวไกล ๆ บ้าน และได้พบเห็นงูอยู่บ่อยครั้งเด็กพวกนี้จะบอกว่า
 ไม่กลัวงู เช่น เด็กชายตุ้ยและเด็กชายนที

สุนัขบ้า เด็กชายกาญและเด็กชายตุ้ย ได้บอกว่ากลัว
 เพราะเด็กทั้งสองได้ประสบมากับตัวเอง คือ เมื่อครั้งที่มิช่าลือว่าในหมู่บ้านนี้มีสุนัขอยู่ และ
 เด็กชายตุ้ยได้โดนสุนัขกัด ตุ้ยได้นอนร้องไห้ทั้งคืนโดยคิดว่าตนโดนสุนัขกัดแล้วจะต้องตาย ส่วน
 เด็กชายกาญนั้นได้โดนสุนัขวิ่งไล่กัด และแม่ได้บอกว่าเป็นสุนัขบ้าให้วิ่งขึ้นบ้าน เด็กทั้งสองจึงจำ

เหตุการณ์นั้นได้อย่างดี และเด็กคนอื่น ๆ ก็เช่นกันเมื่อถามว่ากลัวสุนัขบ้างหรือไม่ เด็กส่วนใหญ่ตอบว่ากลัวแต่ไม่เคยเห็น มีเพียงเด็กชายเสมอเท่านั้นที่บอกว่าไม่กลัว ทั้งนี้แม่ได้ให้เหตุผลเช่นเดียวกันว่า "เสมอเขาไม่รู้ มันไม่เคยหลอกหรือขู่เขา"

(๑) สัตว์ที่มีความร้ายแต่เด็กไม่เคยเห็นตัวจริง เช่น เสือ ช้าง สิงโต ฯลฯ ซึ่งเด็กบางคนได้บอกว่าจะกลัวสัตว์พวกนี้เพราะเคยเห็นจากในโทรทัศน์และหนังสือ แต่ก็มีเด็กบางคนบอกว่าไม่กลัว เช่น เด็กชายป๋อ เด็กชายต๋อย เด็กชายหนึ่ การที่เด็กกลัวสัตว์ประเภทนี้อาจเกิดจากจินตนาการของเด็กเองที่คิดว่าสัตว์พวกนี้เป็นสัตว์ที่ดุร้าย น่ากลัว

อย่างไรก็ดี จากการซักถามพูดคุยได้พบว่า เด็กบางคนจะกลัวสัตว์บางประเภทเมื่อตอนเล็ก ๆ แต่เมื่อโตขึ้นรวมทั้งได้พบเห็นสัตว์ชนิดนั้นอยู่บ่อยครั้งเด็กจะคลายความหวาดกลัวหรือไม่กลัวในสัตว์ชนิดนั้น เช่น แม่ของเด็กหญิงต๋อยได้บอกว่า "ตอนเล็ก ๆ ต๋อยมันกลัวกระป๋อม (กิ้งก่า) แต่เดี๋ยวนี้ไม่เห็นมันกลัว ยังจับมาเล่นกับพวกเด็ก ๆ"

2) สถานการณ์ที่น่ากลัว หมายถึง เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เด็กได้ประสบหรือพบเห็นมาด้วยตนเองและทำให้เด็กรู้สึกตกใจ ไม่ปลอดภัยหรือเกิดความเจ็บปวด สถานการณ์ต่าง ๆ นี้ได้แก่

(ก) การลงโทษของพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ รวมทั้งการลงโทษของครู การลงโทษนี้มีส่วนทำให้เด็กเกิดความกลัวได้โดยคำสัมภาษณ์พ่อแม่ของเด็กทุกคนจะให้คำตอบที่ตรงกันคือ เด็กส่วนใหญ่จะกลัวพ่อมากที่สุด โดยให้เหตุผลว่าพ่อกจะไม่ตีลูกบ่อยครั้งนัก แต่ถ้าจะตีลูกแล้วจะตีอย่างหนัก และเด็กก็จะจำตลอดไป หรือบางครั้งแม้การพูดคุยของพ่อเด็กก็กลัวแล้ว ดังตัวอย่างเช่นเด็กชายหนึ่ที่แม่ได้บอกว่า "ไอ้หนึ่มันไม่กลัวฉันหรือตีมันให้ตายมันก็ไม่หยุด แต่ถ้าพ่อกมันอารมณ์ไม่ดีแค่หยิบไม้มันก็กลัวแล้ว" หรือเด็กชายกาญกัก็เช่นกันแม่ได้บอกว่า "กาญกักลัวพ่อตี หนีซุกไปไม่ให้พ่อเห็น" ส่วนเด็กชาย โรจน์ก็กลัวลุง ล้นกับแม่ใหญ่ (ยาย) เขาก็ไม่กลัว" ส่วนเด็กหญิงกบก็เช่นกันจะกลัวตาติ ดังจะเห็นว่าเด็กส่วนใหญ่จะกลัวการลงโทษของผู้ใหญ่ที่เป็นผู้ชายมากกว่าผู้หญิงและมีการจำเหตุการณ์เมื่อครั้งถูกลงโทษได้นาน

ส่วนการลงโทษของครุ นั้น ถ้าผู้วิจัยถามเด็กว่า "กลัวครุ ตีหรือไม่" เด็กทุกคนจะตอบว่า "กลัวครุตี" แต่ถ้าผู้วิจัยถามว่า "กลัวครุสมศรี (ชื่อสมมุติ) หรือไม่" เด็กส่วนใหญ่จะตอบว่า "ไม่กลัว ครุสมศรีใจดี" แสดงให้เห็นว่าการตีหรือการลงโทษของครุ นั้นเป็นสิ่งที่เด็กทุกคนจะกลัว และเป็นความกลัวทั้งที่เกิดแก่ตัวเองหรือจากการที่เด็กได้เห็นเพื่อนถูกตี ทั้งนี้เป็นเพราะครุยังคงใช้วิธีการลงโทษเด็กด้วยการตอยู่บ้าง แต่ไม่รุนแรงหรือบ่อยครั้งนัก แต่เด็กที่เคยถูกครุตีก็ยังคงจำเหตุการณ์นั้นได้และนำมาเล่าให้ผู้วิจัยฟัง ในบางครั้งความกลัวของเด็กเช่นนี้ ได้มีผลต่อทัศนคติของเด็กอยู่บ้างดังคำพูดของเด็กชายกาญที่ว่า "ผมไม่อยากจะขึ้นชั้นสูง ชั้นเรียน ครูตีเจ็บ" นอกจากความกลัวการลงโทษของครุที่เกิดจากการประสบด้วยตนเองของเด็กแล้ว ยังพบว่าคำบอกเล่าหรือคำขู่ของผู้ใหญ่ก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เด็กกลัวการลงโทษของครุได้เช่นกัน ดังที่สังเกตพบว่าเมื่อลูกไม่เชื่อฟัง พ่อแม่บางคนจะใช้คำขู่ที่ว่า "เดี๋ยวบอกให้ครุตีเลย" หรือ "นั่งตี ๆ เดี่ยวครุตี" และ "มึงร้องไห้แบบนี้ ครูเขาดินะ" ฯลฯ แต่ด้วยวิญญานแห่งความเป็นครูของครุสมศรีที่ได้ให้ความรัก การอบรมสั่งสอนและปฏิสัมพันธ์ที่ดีแก่เด็ก จึงทำให้ความกลัวในตัวบุคคลของเด็กกลดน้อยลงได้

อย่างไรก็ดีได้มีข้อมูลจากการสังเกตครั้งหนึ่งได้พบว่า การลงโทษของครุที่นอกเหนือจากการตีแล้ว การใช้การขู่และการว่ากล่าวก็เป็นสิ่งที่ทำให้เด็กกลัวได้ อย่างมากเช่นกัน ดังตัวอย่างเด็กชายกาญ เด็กชายตุ้ย และเด็กชายนที ได้เล่นกันเสียงดังในช่วงนิธินานไหว้ครุ เมื่อนิธิเสรีจครุฝ่ายปกครองได้เรียกเด็กทั้งสามออกมาซักถามและว่ากล่าวเด็กด้วยสีหน้าบึ้งตึง ขึงขัง แสดงกิริยาเหมือนโกรธเด็กที่กระทำเช่นนั้น (ครุได้แก้งกระทำ) เมื่อครุพูดได้สักพักเด็กทั้งสามมีสีหน้าเศร้าแสดงความหวาดกลัวด้วยสายตา เมื่อครุได้พูดขู่เด็กมาก ๆ เด็กชายกาญจึงทำหน้าเบะและส่งเสียงร้องไห้เรียกหาแม่ด้วยเสียงอันทัง

(ข) สถานการณ์เมื่อเด็กพบคนแปลกหน้า โดยส่วนรวมแล้ว โอกาสที่เด็กจะพบปะคนแปลกหน้านั้นมีอยู่ได้น้อยมาก เนื่องจากสภาพหมู่บ้านเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ ชาวบ้านส่วนใหญ่จะรู้จักกันหมด แต่ถ้าทราบใดเด็กได้พบคนแปลกหน้าซึ่งอาจเป็นญาติพี่น้องหรือคนรู้จักที่เด็กไม่เคยเห็นโดยที่มีบุคคลที่เด็กรู้จักอยู่ด้วย เด็กส่วนใหญ่จะมีความสนใจและอยากรู้อยากเห็นมากกว่าที่จะแสดงความกลัว เช่น จะถามพ่อแม่ว่าคนเหล่านั้นคือใคร หรือนำข้อมูลของคนที่พบเห็นนั้นมาเล่าให้พ่อแม่ฟัง แต่จากคำบอกเล่าหรือคำขู่ของผู้ใหญ่มากกว่าที่เด็กจะประสบด้วยตนเอง ดังเช่น ในช่วงที่มีข่าวแก๊งค์ลักเด็กไปฆ่า ซึ่งจะจับเด็กขึ้นรถตุ๊กสีขาว จากข่าวนั้นพ่อแม่

จึงขู่หรือหมิ่นตักเตือนเด็กไม่ให้ไปเล่นไกลหมู่บ้าน ให้ระวังถ้าเห็นรถตุ๊กตุ๊กต้องรีบมาบอกพ่อแม่ หรือถ้าเจอคนแปลกหน้าก็ไม่ให้พูดคุยด้วย และขู่ว่าคุณคนพวกนี้จะจับเด็กไปควักลูกตา ด้วยคำขู่ เช่นนี้ได้มีผลทำให้เด็กส่วนใหญ่บอกว่า กลัวคนแปลกหน้ามากควักลูกตาหรือกลัวรถตุ๊กตุ๊ก และในช่วงที่ข่าวนำกำลังดังสังเกตเห็นว่าเด็กส่วนใหญ่จะไม่กล้าไปเล่นไกลบ้านมากนัก แต่ลักษณะเช่นนี้ก็เป็นอยู่ได้ประมาณ 1 เดือน เมื่อข่าวนี้เงียบหายไปเด็กก็ออกเที่ยวเล่นเหมือนเดิม ส่วนพ่อแม่ก็ยังพูดขู่เด็กอยู่เสมอเช่นกัน

(ค) สถานการณ์อื่น ๆ เช่น เด็กจะกลัวเสียงดังของการนูด เออะอะไว้วาย หรือการทะเลาะวิวาทกัน ดังตัวอย่างเช่นเด็กหญิงต้อยซึ่งมีบ้านอยู่ใกล้กับร้านค้า ที่มีคนมากินเหล้าและพูดคุยกันเสียงดังหรือบางครั้งมีการทะเลาะวิวาทกันด้วย เมื่อต้อยได้ยินจะบอกแม่เสมอว่าต้อยกลัว ส่วนเด็กชายต้อยนั้นจะกลัวพ่อเมื่อน่อเมาเหล้า เพราะบางครั้งพ่อจะทะเลาะกับแม่อย่างรุนแรงแม่เด็กชายต้อยได้บอกว่า "ถ้าพ่อบางครั้งต้อยไม่กล้าเข้าไปหาพ่อเลย จะหลบไปนอน และถ้าพ่อใช้ใครก็ต้องไป ถ้าไม่ไปก็จะขู่แต่ไม่ค่อยดี"

3) สิ่งที่เป็นธรรมชาติ ได้แก่ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่าง ๆ เช่น ฝนตก ฟ้าร้อง ลมพัด จากการซักถามเด็กทั้งหมดได้พบว่ามีเด็กที่กลัวฟ้าร้องหรือฝนตกแรง ๆ อยู่เป็นบางคน เหตุที่กลัวนั้นเป็นเพราะเมื่อครั้งลมพายุพัดหมู่บ้านเสียหาย เด็กได้อยู่ในเหตุการณ์นั้น และอยู่ในสถานที่ที่ไม่ปลอดภัยไม่มีผู้ใหญ่ ลมได้พัดบ้านของเด็กเสียหาย จากเหตุการณ์ครั้งนั้นได้ทำให้เด็กผู้หญิงคนหนึ่งกลัวลมกลัวฝนอย่างมาก โดยที่แม่ได้บอกว่า "เมื่อเวลาลมฝนมาแรง ๆ ต้อยจะพูดว่า "ต้อยกลัว แม่เข้าบ้านกันเถอะ" แต่จากการซักถามเด็กคนอื่นก็ไม่ปรากฏว่าเด็กกลัวสิ่งนี้จนฝังใจแต่อย่างไร แต่ก็มีแม่ของเด็กบางคนได้บอกว่า "มันไม่กลัวกันหรอก ดีแต่ร้องขอออกไปเล่นน้ำฝน แต่ถ้าฉันบอกให้รับขึ้นเตียงผ้าฝ้ายมันก็กลัวกันนะ ครั้งต่อไปก็เห็นออกไปเล่นกันอีก" ส่วนแม่ของเด็กชายเสมอก็ให้เหตุผลเช่นเหตุการณ์อื่น ๆ คือ "เสมไม่กลัว ฉันไม่ขู่ และวันที่ฝนตกแรง ๆ บ้านไม่พัง"

4) สิ่งนอกเหนือธรรมชาติ เป็นความกลัวในสิ่งที่ไม่มีตัวตนหรือสิ่งที่เชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และเป็นเรื่องของจินตนาการของเด็กเป็นส่วนใหญ่ และสิ่งที่เด็กทุกคนบอกว่ากลัวมากที่สุด คือ "ผี" โดยที่เด็กทุกคนจะตอบตรงกันว่า "เคยเห็นผีในโทรทัศน์" หรือบางคนจะบอกเพิ่มเติมว่า "เคยเห็นในหนังสือการ์ตูน" แต่เด็กส่วนใหญ่รวมทั้งผู้ใหญ่ก็ไม่มีใคร

เคยเห็นผิจริง ๆ ลักคน นอกจากเด็กชายป้อและเด็กชายนที ที่บอกว่าเคยเห็นผิ ตรงต้นไม้ และกอไผ่หน้าบ้านในตอนกลางคืน แต่จากการซักถามอย่างละเอียดได้พบว่าสิ่งที่เด็กเห็นนั้นคือ จินตนาการของเด็ก โดยเฉพาะเด็กชายป้อซึ่งเป็นเด็กที่ฉลาด กล้าแสดงออก นุดจาได้คล่องแคล่ว และเป็นเด็กที่มีความคิดและจินตนาการมาก ส่วนเด็กชายนทีนั้นได้หลุดจากจินตนาการที่สัมพันธ์ กับความเป็นจริงบางอย่าง คือ ตรงบริเวณกอไผ่ที่เด็กบอกว่าเห็นผินั้นเป็นที่ที่เด็ก ๆ เคยนำสุนัข ที่ตายแล้วมาฝังไว้ นทีจึงคิดว่าที่ตรงนั้นจะต้องมีผิและเมื่อผ่านบริเวณนั้นที่จะต้องวิ่งหนีเป็นประจำ

นอกจากการใช้จินตนาการของเด็กโดยคิดว่าผิมีจริงแล้ว ยังพบว่าคำบอกเล่า คำขู่ หรือการหลอกของบุคคลอื่น ๆ ก็เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เด็กเกิดความกลัวผิได้ เช่น พี่ของเด็กชายป้อ ชอบแกล้น้องขณะดูโทรทัศน์หนึ่งผิด้วยกันโดยพูดว่า "ป้อระวังผิออกมา หักคอ" เด็กชายป้อจะกลัวโดยปิดตาไม่กล้าดูหรือวิ่งไปหาพ่อหรือแม่ หรือจากคำตอบของเด็กชายนทีที่ว่า "กลัวผิตาแดงเพราะมีคนล้อ (ขู่)" ส่วนเด็กหญิงเพ็ญได้บอกว่า "กลัวผิเพราะ ผิชอบหลอก พี่รินทร์บอก"

จะเห็นได้ว่าการที่เด็กกลัวผิ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นนอกเหนือธรรมชาติ เช่นนี้ ส่วนใหญ่จะเกิดจากจินตนาการของเด็กเอง รวมถึงคำบอกเล่าในลักษณะขู่หรือหลอกให้ เด็กกลัวของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับเด็ก

5) ความมืด ความกลัวความมืดนี้ได้จากคำตอบของเด็กชายกาญ "ผมกลัวแมงโพงในตอนกลางคืนครับ ตอนเช้าไม่กลัว" หรือจากคำสัมภาษณ์พี่สาวของเด็กชายป้อ ได้บอกว่า "ในตอนกลางคืนป้อขึ้นบ้านแล้วไม่กล้าลงไปเลย มีครั้งหนึ่งใช้ให้ไปซื้อของ ป้อลงไปได้ แป๊บเดียวก็วิ่งตัวสั่นบอกว่ามันมีผิผมไม่กล้าไป" การที่เด็กกลัวความมืดนั้นในบางครั้งอาจเป็นไปได้ว่าเด็กได้แฝงจินตนาการเกี่ยวกับสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ เช่น ผิ และคิดว่าในความมืดนั้นสิ่งนี้ จะมาทำร้ายตน จึงทำให้เด็กมีความกลัวเพิ่มมากขึ้นจากปกติ ดังตัวอย่างของเด็กชายนทีที่บอกว่า ในตอนกลางคืนนั้นจะกล้าผ่านกอไผ่ แต่ถ้าเป็นเวลากลางคืนนั้นจะไม่กล้าเดินผ่านคนเดียว หรือ ถ้าจำเป็นก็จะวิ่งผ่านไปโดยเร็วที่สุด

ในความกลัวต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ เด็กจะกลัวสิ่งนอกเหนือธรรมชาติหรือสิ่ง ที่อยู่ในจินตนาการของเด็กมากที่สุด การกลัวสัตว์นั้นจะพบได้ในเด็กบางคน ซึ่งจะกลัวสัตว์

แต่ละประเภทไม่เหมือนกันแล้วแต่การเรียนรู้ ประสบการณ์ ความเคยชิน และจินตนาการของเด็กแต่ละคน ส่วนสถานการณ์ที่ทำให้เด็กกลัวนั้น การลงโทษของครูและพ่อแม่เป็นสิ่งที่ทำให้เด็กกลัวได้มากเช่นกัน

ข) สาเหตุและปัจจัยที่ทำให้เด็กเกิดความกลัว สืบเนื่องจากสิ่งที่เด็กกลัวตั้งที่กล่าวมาแล้วนั้น จะเห็นว่าการที่เด็กกลัวในสิ่งต่าง ๆ นี้ในการสืบค้นข้อมูลแล้วสามารถสรุปได้ถึงสาเหตุและปัจจัยที่ทำให้เด็กเกิดความกลัวได้คือ

1) ประสบการณ์โดยตรง หมายถึง สิ่งที่เกิดกลัวนี้เป็นสิ่งที่เด็กเคยพบเคยเห็น หรือประสบมาด้วยตนเองและสามารถนำมาเล่าให้ผู้วิจัยฟังได้ เช่น เด็กหญิงค้อยและเด็กชายกาญจกัณฑ์กลัวฝนตก ฟ้าร้อง เด็กหญิงเพ็ญกัญฉวีกลัวตัวบุงเพราะเคยโดนตัวบุงไล่ขา เด็กทั้งหลายที่เคยโดนพ่อแม่และครูทำโทษก็จะกลัวการถูกลงโทษ หรือเด็กหญิงต้อยก็กลัวคนเอะอะวอยวาย และเด็กชายต๋อยก็กลัวพ่อเมาเหล้า ฯลฯ จากข้อมูลแสดงให้เห็นว่าเด็กแต่ละคนก็มีสิ่งที่เด็กกลัวไม่เหมือนกัน ทั้งนี้เป็นเพราะประสบการณ์ที่เด็กได้รับมาในแต่ละคน

2) คำบอกเล่าของบุคคลต่าง ๆ ในที่นี้หมายถึง การที่เด็กเรียนรู้หรือมีความรู้สึกกลัวสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จากคำบอกเล่าหรือคำขู่ของบุคคลที่มีความสัมพันธ์กับเด็ก ซึ่งบุคคลเหล่านี้ได้แก่ พ่อแม่ หรือญาติพี่น้อง เพื่อน รวมทั้งครูที่โรงเรียน การบอกเล่าหรือคำขู่ให้เด็กกลัวของบุคคลที่มีความสัมพันธ์กับเด็กนั้น ส่วนใหญ่มีจุดประสงค์ใน 3 ลักษณะ คือ

(ก) เพื่อความสนุกสนาน เช่น พี่หลอกน้องว่าเดี๋ยวผีจะมาหลอก เมื่อน้องแสดงกิริยาถึงความกลัว พี่ก็จะหัวเราะเห็นเป็นเรื่องสนุกสนาน

(ข) เพื่อเป็นการควบคุม ไม่ให้เด็กกระทำในสิ่งที่ผู้ใหญ่ไม่ต้องการ หรือเพื่อให้เด็กเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งของผู้ใหญ่ ดังเช่น ถ้าพ่อแม่อยากให้เด็กนอนหลับในตอนกลางวัน มักจะพูดกับเด็กว่า "หลับตาซะเดี๋ยวตุ๊กแกมันจะมากัดคอ กินน้ำ 3 ตุ่มมันถึงจะปล่อย" หรือคำขู่ของครูที่ว่า "ใครไม่นอนหลับตาก็จะจับไปกิน" "ถ้าใครไม่หลับตาเดินไปเล่นข้างนอกห้องเดี๋ยวจะถูกคนจับไปขาย" หรือจากการสังเกตในห้องเรียนพบว่าครูได้ถามเด็กว่า "ไม้อ้อ (ไม้อ้อ) นี่เอาไว้ทำไม" เด็กได้ตอบว่า "เอาไว้ตีคนไม่ตีครับ (คะ)" ครูได้พูดต่อว่า "ใช้ขวักเธอกลัวไหม ถ้ากลัวก็ต้องทำตัวให้ดี ไม่ออกไปเล่นนอกห้อง เชื่อฟังครู ครูจะได้ไมตี"

(ค) เพื่อเป็นการตักเตือนเด็ก ให้ระวังในสิ่งที่จะเป็นอันตรายแก่เด็กได้ เช่น ให้ระวังคนแปลกหน้า โดยขู่ว่า "จะจับเด็กไปควักลูกตา"

ทั้งนี้ จากการสังเกตได้พบว่า พ่อแม่หรือครูส่วนใหญ่จะไม่ใช้การขู่หรือหลอกล่อเด็กเกี่ยวกับเรื่อง "ผี" แต่ผู้ที่ขู่เด็กส่วนใหญ่จะเป็นพี่หรือเพื่อนกันมากกว่า

3) จินตนาการของเด็ก ในที่นี้หมายถึง การที่เด็กคิดหรือนึกเอาเองว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่น่ากลัว โดยที่

(ก) เด็กไม่เคยมีประสบการณ์พบเห็น หรือไม่เคยมีคนบอกเล่าลักษณะเช่นนี้ ดังตัวอย่างของเด็กชายป้อ ที่ได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังถึงเมื่อครั้งที่แม่ได้ใช้ให้ตนไปซื้อของในตอนกลางคืน เมื่อตนลงจากเรือน ได้เห็นผีตาแฉะ ๆ (อาจเป็นแสงไฟจากที่อื่น) เลยกลัววิ่งขึ้นบ้าน หรือเด็กชายคนที่กลัวผีบริเวณกอไม้ โดยคิดว่ามีผีของสุนัขที่เอาไปฝัง หรือในขณะที่เด็ก ๆ กำลังดูโทรทัศน์ เมื่อมีเหตุการณ์หน้าตึ้นเต็นปรากฏบนจอโทรทัศน์ เด็กบางคนจะแสดงอาการหวาดกลัวด้วยการชกหน้า หรือปิดตา ที่เป็นเช่นนั้นนั้นเกิดจากเด็กได้ใช้จินตนาการของตนตามเหตุการณ์เหล่านั้นไปด้วยทำให้เกิดความกลัวได้ จะเห็นว่าสิ่งที่เด็กกลัวเป็นสิ่งที่เด็กคิดขึ้นมาเองในขณะนั้น เมื่อพบเหตุการณ์ต่าง ๆ

(ข) เด็กได้เชื่อมโยงจากสิ่งที่เคยเห็นจากสิ่งอื่น หรือเคยมีคนบอกเล่าเอาไว้ เช่น เด็กบางคนจะกลัวยักษ์ กลัวแมงโงง กลัวสัตว์ที่เด็กคิดว่าดุร้าย เช่น เสือ ช้าง และโดยเฉพาะเด็กจะกลัวผี ซึ่งจินตนาการลักษณะของผีของเด็กแต่ละคนก็แตกต่างกันออกไป เช่น เด็กชายที่บอกว่า "ผีตาแดง หน้าละ" เด็กชายกาญบอกว่า "ผีตาเหลือก น่ากลัว" เด็กชายป้อบอกว่า "ผีหน้าละ ชอบหลอก" แต่จากการสืบค้นหรือซักถามเด็กและผู้เกี่ยวข้องอย่างละเอียดแล้วได้พบว่า ในจินตนาการของเด็กเหล่านี้ได้เชื่อมโยงมาจากการบอกเล่าของผู้อื่น หรือจากสิ่งที่เด็กได้เห็นมาจากโทรทัศน์เกือบทั้งสิ้น

สาเหตุและปัจจัยเหล่านี้ จะพบว่าเด็กวัย 5-6 ปี จะกลัวในสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดจากประสบการณ์ การบอกเล่าหรือขู่ของบุคคลอื่น ๆ รวมทั้งจินตนาการของเด็กเอง โดยที่สิ่งที่เด็กกลัวบางอย่าง ส่วนใหญ่จะเกิดจากสาเหตุทั้ง 3 ประการนี้ หรือบางครั้งอาจเกิดจาก

สาเหตุหนึ่งก็ได้

ค) วิธีแสดงออกของเด็กเมื่อเกิดความกลัว การแสดงออกของเด็กเมื่อเกิดความกลัวในสิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวนี้ เด็กส่วนใหญ่จะแสดงออกด้วยกิริยาที่รุนแรงออกมา เช่น

1) แสดงกิริยาทางร่างกายออกมา เช่น ตัวลั่นหรือขาลั่น บ่อมลู้นี้ พบได้ดังคำสัมภาษณ์พี่สาวเด็กชายป๋อที่บอกว่า "ป๋อลงไปแป้ปีเดียวก็วิ่งตัวลั่นบอกว่ามันมีคตมไม่กล้าไป" หรือจากการสัมภาษณ์หน้าชายของเด็กชายคนที่ผู้วิจัยถามว่า "เจอรู้ได้อย่างไรว่าเขากลัวผี" หน้าชายได้ตอบว่า "ผมเห็นเขาขาลั่นครับ"

2) วิ่งหนี จะเป็นกิริยาที่เด็กจะแสดงเพื่อไปให้พ้นจากสิ่งที่ตนกลัวหรือป้องกันไม่ให้นตนเองได้รับอันตรายจากสิ่งที่กลัวและประสบนั้น เช่น เด็กเห็นตุ๊กแกก็วิ่งหนีเพราะกลัวมันกัดคอ หรือเห็นสัตว์ที่มีอันตราย เช่น เห็นงู หรือเห็นสุนัขที่เด็กคิดว่าเป็นสุนัขบ้าเด็กก็วิ่งหนีเพื่อป้องกันตัวเองก่อน หรือเด็กจินตนาการว่าในตอนกลางคืนนั้นจะมีผีออกมา และเมื่อเด็กเห็นบางสิ่งบางอย่างที่เด็กคิดว่าคงเป็นผีเด็กจะใช้การวิ่งหนีเช่นกัน และเป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อเด็กถูกลงโทษด้วยการตีจากพ่อแม่ เด็กบางคนไม่ต้องการรับความเจ็บปวดเช่นนั้นก็จะใช้การวิ่งหนีหลบไปไม่ให้พ่อแม่เห็น แต่ได้พบว่าถ้าเป็นการลงโทษของครูเด็กจะไม่กล้าแสดงกิริยาเช่นนี้คงยอมให้ครูลงโทษโดยดี

3) ร้องไห้ เป็นกิริยาที่แสดงออกเมื่อเด็กกลัวสิ่งใดสิ่งหนึ่งในขณะที่ตนเองหรือบุคคลอื่นไม่สามารถช่วยเหลือให้พ้นจากอันตรายในสิ่งที่กลัวได้ เช่น เด็กหญิงหนึ่งได้ร้องไห้เมื่อพบว่าตัวขึงได้ไต่ขึ้นมาบนขาของตน เด็กชายกาญร้องไห้เพราะกลัวว่าครูฝ่ายปกครองจะตีตน หรือเด็กส่วนใหญ่ก็จะใช้การร้องไห้ก่อนที่พ่อแม่จะทำโทษตน ซึ่งการร้องไห้เช่นนี้อาจเป็นเพราะกลัวความเจ็บปวดที่ได้รับจากการตีและอาจเป็นการร้องไห้เพื่อให้พ่อแม่สงสาร แล้วจะได้ไม่ทำโทษตนก็ได้ เป็นที่น่าสังเกตว่าเด็กที่มีความผูกพันกับแม่อย่างใกล้ชิด เป็นลูกคนเล็กหรือลูกคนเดียวของพ่อแม่ที่พ่อแม่มีความเอาอกเอาใจเป็นพิเศษ เมื่อลูกเกิดความกลัวในสิ่งต่าง ๆ ส่วนใหญ่จะวิ่งหาแม่ และร้องไห้แง เกาเขตีตแม่ตลอดกิริยาเช่นนี้สามารถพบได้ในเด็กหญิงต้อย (ลูกคนเดียว) และเด็กชายจิโรจน์ (ลูกคนเล็ก)

จะเห็นได้ว่าการแสดงออกของเด็กเมื่อเกิดความกลัวนั้น จะเป็นปฏิกิริยาที่แสดงออกอย่างทันทีทันใด และสามารถสังเกตเห็นได้ชัดเจนว่าเด็กเกิดความกลัว

ง) การปฏิบัติของผู้ใหญ่เมื่อเด็กเกิดความกลัว ดังจะเห็นว่าเมื่อเด็กเกิดความกลัว เด็กได้แสดงกิริยาบางอย่างที่บ่งบอกให้ผู้ใหญ่ได้ทราบว่าเด็กมีความหวาดกลัว ซึ่งผู้ใหญ่เองก็ได้มีการปฏิบัติเพื่อตอบสนองพฤติกรรมดังกล่าว ซึ่งจากการซักถามนั้นได้พบว่า การปลอบโยนลูกให้คลายความหวาดกลัวเป็นสิ่งที่พ่อแม่ทุกคนจะปฏิบัติมากที่สุด โดยพ่อแม่ส่วนใหญ่จะบอกว่าจะไปหาแม่แล้วร้องไห้หรือวิ่งมาชุกอยู่ใกล้ ๆ แล้วจะสงสารลูก พ่อแม่จะปลอบลูกด้วยการสัมผัส เช่น ลูบหัวหรือโอบกอดหรือปลอบโยนด้วยคำพูด เช่น เด็กชายตุ้ยได้เห็นแมวบนบ้านในตอนกลางคืนแล้ววิ่งมาหาแม่แม่ได้ปลอบว่า "มันไม่ใช่แมวโง่งหรือก มันแมวบ้าน" หรือในบางครั้งที่แม่เห็นว่าลูกกลัวในสิ่งที่ไม่ได้ทำอันตรายแก่ลูก เช่น เมื่อลูกเห็นงูเลื้อยผ่านไป แล้วเห็นตุ๊กแกอยู่บนหลังคา หรือเห็นนกบินโฉบไปมา ถ้าลูกวิ่งมาหาแม่ แม่ก็จะปลอบและบอกว่า "มันไม่กัดไม่ต้องกลัว" แต่ก็มีแม่บางคนก็บอกว่า "ฉันจะเฉย ๆ ไม่สงสารเพราะรู้ว่ามันไม่ทำอะไร"

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่าในบางเหตุการณ์ผู้ใหญ่เองเป็นผู้ที่ทำให้เด็กกลัวในสิ่งบางอย่างด้วยการใช้คำพูดขู่ เช่น เมื่อเด็กไม่เชื่อฟังก็จะพูดขู่ว่าเดี๋ยวแมวโง่งมากัด หรือตุ๊กแกจะมากัดที่คอแต่ในกาลต่อมาเมื่อเด็กแสดงความหวาดกลัวในสิ่งเหล่านี้จริง ๆ ผู้ใหญ่กลับปลอบโยน และบอกว่าสิ่งเหล่านี้ไม่สามารถทำอันตรายแก่เด็ก ได้แสดงให้เห็นว่าผู้มีการอบรมสั่งสอนเด็กที่ขัดแย้งกันเอง แต่ก็พบว่าเด็กส่วนใหญ่ก็สามารถปฏิบัติตามผู้ใหญ่ในทุกโอกาส กล่าวคือถ้าผู้ใหญ่บอกหรือขู่ให้กลัวเด็กก็จะกลัวตาม หรือเมื่อผู้ใหญ่ปลอบโยนเด็กก็ยอมตามคือหยุดพฤติกรรมความกลัวต่าง ๆ นั้น

พร้อมกันนี้ยังมีข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือ การปลอบโยนของผู้ใหญ่เมื่อลูกมีความกลัวเกี่ยวกับ "ผี" หรือสิ่งนอกเหนือธรรมชาติอื่น ๆ นั้น ผู้ใหญ่จะให้ความสำคัญกับเรื่องนี้เป็นพิเศษ โดยจากข้อมูลไม่พบว่าพ่อแม่และครูใช้การพูดขู่ให้เด็กกลัวเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้มากนัก ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ว่าผู้ใหญ่ได้คิดว่าจะทำให้ลูกกลัวในสิ่งที่ไม่มีตัวตนมากเกินไปและเป็นคำขู่ที่ไม่ดี โดยสังเกตได้จากเมื่อพี่น้องหรือเพื่อนได้พูดเล่าหรือขู่เกี่ยวกับเรื่องผีให้เด็กฟังจนเด็กกลัว ถ้าพ่อแม่อยู่ในเหตุการณ์ก็จะว่ากล่าวตักเตือนนี้ เช่น แม่ของเด็กชายป๋อได้พูดว่า "พวกมันไปหลอกน้องทำไมก็รู้ว่าน้องกลัว" หรือพ่อแม่บางคนจะให้การปลอบโยนลูกได้ เช่น

"ไม่ต้องกลัวหรอก ฝีมือในโลกนี้" ซึ่งสิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าพ่อแม่และครูในหมู่บ้านนี้มีความรู้ความเข้าใจอยู่บ้างในสิ่งที่ควรหรือไม่ควรกลัว แต่ก็ยังพบว่าเด็กมีความกลัวในสิ่งนอกเหนือธรรมชาตินี้อยู่มากเช่นกัน

สรุป เด็กวัย 5-6 ปี จะมีความกลัวในสิ่งต่าง ๆ เช่น ลัตุว์ สถานการณ์ที่น่ากลัว โดยเฉพาะการลงโทษของครูและพ่อแม่ เป็นสิ่งที่ทำให้เด็กกลัวได้มากที่สุดรวมทั้งความกลัวในสิ่งที่ เป็นธรรมชาติ ความมืด และสิ่งทีนอกเหนือธรรมชาติ เช่น "ผี" จะเป็นสิ่งที่เด็กกลัวมากที่สุด ความกลัวของเด็กแต่ละคนจะแตกต่างกันไปแล้วแต่การเรียนรู้ ประสบการณ์ การได้รับคำบอกเล่า จากผู้อื่น ความเคยชิน และจินตนาการของเด็กแต่ละคน เมื่อเด็กเกิดความกลัวเด็กส่วนใหญ่จะแสดงปฏิกิริยาออกมาอย่างทันทีทันใด เช่น ตัวสั่น ขาสั่น วิงหนหรือร้องไห้ ส่วนผู้ใหญ่เมื่อเห็นเด็กเกิดความกลัว ส่วนใหญ่จะใช้การปลอบโยนให้เด็กคลายความหวาดกลัวนั้น

3. อารมณ์وجدณาและริษยา

ในการเก็บข้อมูลได้พบว่า อารมณ์وجدณาและริษยา เป็นอารมณ์ที่เกิดจากสาเหตุและองค์ประกอบที่สัมพันธ์กัน ในบางสถานการณ์ไม่สามารถวิเคราะห์ได้อย่างเด่นชัดว่าเป็นอารมณ์ที่เกิดจากความรู้สึก เช่น โศก และขันในการศึกษาจึงกล่าวถึงอารมณ์ทั้งสองไปพร้อม ๆ กัน นั่นคือ

อารมณ์وجدณาและริษยา หมายถึง สภาวะความรู้สึกไม่พอใจในตัวเอง ซึ่งเด็กคิดว่าเป็นผู้มีส่วนของ มีความสามารถมากกว่าตน หรือเป็นความรู้สึกของเด็กที่ไม่อยากเห็นใครดีเด่นกว่าตน รวมทั้งเป็นความรู้สึกไม่พอใจบุคคลซึ่งเด็กคิดว่าเป็นผู้แย่งความรัก ความสนใจจากบุคคลที่ตนรัก ซึ่งความรู้สึกเหล่านี้สามารถค้นพบได้จากการสังเกตพฤติกรรมที่เด็กแสดงออก เช่น การแสดงปฏิกิริยาก้าวร้าวโดยตรง ด้วยการชก ต่อย เตะ ตี บุคคลที่ตนรักหรือบุคคลที่เป็นคู่แข่งหรือการแสดงปฏิกิริยาก้าวร้าวทางอ้อมโดยการทำลายข้าวของ ฯลฯ รวมถึงจากการซักถามความรู้สึกของเด็กเอง และการซักถามจากผู้อื่นใกล้ชิดอื่น ๆ

ก) ลักษณะและสาเหตุของการเกิดอารมณ์وجدณาและริษยา ลักษณะอารมณ์เช่นนี้สามารถพบได้ในเด็กทุกคน โดยเด็กที่มีความوجدณาและริษยาบุคคลอื่นนั้น ส่วนใหญ่มีพื้นฐานความรู้สึก

ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1) เด็กมีความรู้สึกว่าคุณคนอื่นมีสิ่งของมากกว่าตน จากการสัมภาษณ์ ผู้ใกล้ชิดกับเด็กและการสังเกต ได้พบว่า ความรู้สึกเช่นนี้มักเกิดแก่เด็กที่ศึกษาบางคนโดยเด็ก จะมีความรู้สึกต่อบุคคล 2 พวก คือ

(ก) ในระหว่างพี่น้องด้วยกัน โดยสาเหตุสำคัญที่ทำให้เด็กมีความรู้สึกเช่นนี้ ส่วนใหญ่จะเกิดจากการปฏิบัติตนของพ่อแม่ นั่นคือ

(1) การซื้อสิ่งของให้เด็กได้ไม่ทั่วถึงกัน โดยเฉพาะ การซื้อเสื้อผ้า หรือสิ่งของที่ใช้เฉพาะส่วนตน เช่น กระเป๋า รองเท้า ฯลฯ ความรู้สึกเช่นนี้ สามารถพบได้จากคำพูดของเด็กเช่น "ที่ไอ้โตได้ฉันไม่ได้" หรือจากคำบอกเล่าของแม่เด็กคนหนึ่ง ว่า "ถ้าพี่ได้ ตัวไม่ได้คือกัน จะทะเลาะแย่งกัน"

อย่างไรก็ตาม การที่พ่อแม่ซื้อสิ่งของให้ลูกได้ไม่ทั่วถึงกันนั้น แม่จะให้เหตุผลในทำนองเดียวกันว่า ตนเองมีเงินน้อยไม่สามารถซื้อเสื้อผ้าให้ลูกได้ครบ หรือจากคำพูดที่ว่า "มีเงินมาแค่นี้ก็ซื้อชุดเดียวแต่ลูกไม่ยอม" ลักษณะเช่นนี้จะพบได้ใน บางครอบครัวที่มีลูกตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป โดยเฉพาะในครอบครัวที่มีลูกมาก เช่น ครอบครัวของเด็กคนหนึ่ง ซึ่งมีพี่น้องทั้งสิ้น 4 คน และมีอายุใกล้เคียงกันทั้งหมด ดังนั้นถ้ามีเงินน้อยเช่นนี้ แม่ จะเลือกซื้อเสื้อผ้าให้พี่ก่อนเพราะคิดว่าถ้าซื้อให้พี่แล้ว น้องก็ยังสามารถใส่ต่อจากนี้ได้

นอกจากนี้ยังพบว่า ความคิดความเข้าใจของพ่อแม่ ก็มีผลต่อการซื้อสิ่งของให้เด็กได้ไม่ทั่วถึงกันอีกด้วย ดังเช่น แม่คนหนึ่งได้บอกว่า "ซื้อกางเกงให้แต่คนพี่ ก็คิดว่าน้องมันยังเล็กคงไม่คิดอะไร มาถึงบ้านน้องมันไม่ยอม"

จากข้อมูลในส่วนดังกล่าวนี้จะเห็นว่า การที่พ่อแม่ซื้อสิ่งของให้ลูกได้ไม่ทั่วถึงกันเนื่องจากเศรษฐกิจในครอบครัวเป็นข้อจำกัด จะมีผลทำให้น้องรู้สึก อิจฉาริษยาพี่มากกว่าที่พี่จะแสดงต่อน้อง

(2) ความรักและความสนใจของพ่อแม่ที่มีต่อลูกแต่ละคน ไม่เท่าเทียมกัน ได้พบว่า พ่อแม่จะให้ความรักความสนใจต่อลูกคนเล็กมากกว่าจึงมีผลทำให้ ลูกคนเล็กได้สิ่งของพิเศษหรือมากกว่าพวกนี้ ๆ ลักษณะเช่นนี้ได้มีผลทำให้เด็กที่เป็นพี่รู้สึก อิจฉาริษยาน้อง ดังตัวอย่างของครอบครัวหนึ่งซึ่งมีลูก 3 คน พี่สาวคนโตได้เล่าให้ฟังว่า "ส่วนมากแม่จะซื้อของให้เหมือนกันหมดแต่น้องคนเล็กจะได้มากกว่า เด็กชายนี้ (ลูกคนกลาง) ไม่พอใจ จะบ่นคนเดียว"

จากข้อมูลทั้งหมดแสดงให้เห็นว่า สภาพเศรษฐกิจของครอบครัว รวมทั้งความรู้ความเข้าใจ ตลอดจนความรักและความสนใจของพ่อแม่ มีผลต่อการแสดงความรู้สึก ไม่พอใจบุคคลที่มีสิ่งของมากกว่าตน ซึ่งนำไปสู่การมีอารมณ์อิจฉาและริษยากันระหว่างพี่น้องได้

(ข) ในระหว่างกลุ่มเพื่อน จากการสังเกตโดยทั่วไปเพื่อนที่ เด็กจะมีความรู้สึกไม่พอใจนั้นส่วนใหญ่จะเป็นเพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้กัน หรือญาติลูกพี่ลูกน้องที่เด็กเคย เล่นใกล้ชิดกันมาตั้งแต่เด็ก และยังพบว่า การไม่พอใจเช่นนี้ของเด็ก เด็กจะไม่แสดงกิริยาในทาง ทำลายหรือแสดงกิริยาใด ๆ ที่บ่งบอกว่ามีความไม่พอใจต่อเพื่อนโดยตรง กล่าวคือ ถ้าเด็กเห็น เพื่อนบ้านมีของเล่นหรือสิ่งของใหม่ ๆ ซึ่งตนไม่มีและเด็กต้องการเล่นด้วย เด็กจะใช้การเฝ้าดู เฉย ๆ หรือไปขอเพื่อนเล่น เด็กจะไม่ใช้การแย่งชิงหรือร้องไห้เพื่อจะนำของผู้อื่นมาเป็นของตน แต่ถ้าในขณะนั้นมีพ่อแม่หรือญาติของเด็กอยู่ด้วย เด็กบางคนอาจร้องไห้เพื่อจะเอาสิ่งของนั้นจาก ผู้ใหญ่แทน อย่างไรก็ตามการศึกษาความรู้สึกไม่พอใจเพื่อนที่มีสิ่งของมากกว่าตนของเด็กนั้น ข้อมูล ส่วนใหญ่จะได้จากการสัมภาษณ์พ่อแม่ และผู้ใกล้ชิดกับเด็กเป็นสำคัญ ได้พบว่าเด็กจะนำความรู้สึก นี้มาบอกเล่าแก่พ่อแม่และผู้ใกล้ชิดให้รับรู้ว่าเพื่อนคนอื่น ๆ มีสิ่งของอะไรใหม่ ๆ บ้าง และ โดยเฉพาะเมื่อเด็กได้เข้าโรงเรียน เด็กจะมีเรื่องเกี่ยวกับเพื่อนที่มีสิ่งของต่าง ๆ มาเล่าให้พ่อแม่ฟังมากขึ้น การบอกเล่าของเด็กเช่นนี้เมื่อสืบค้นข้อมูลอย่างละเอียดแล้ว พบว่าเด็กได้ แฝงความรู้สึกอยากมี อยากได้ในสิ่งที่เพื่อนมีเช่นกัน รวมทั้งเป็นการเรียกร้องให้ผู้ใหญ่ได้รับรู้ถึง ความรู้สึกของตน เพื่อที่ผู้ใหญ่จะได้ตอบสนองในความต้องการสิ่งของนั้น ดังตัวอย่างของเด็ก คนหนึ่งที่ได้ร้องไห้และบอกให้แม่ซื้อรองเท้านักเรียนให้เหมือนกับเพื่อน หรือเด็กชายอีกคนหนึ่งได้ บอกให้พ่อซื้อกล่องข้าวสีฟ้าแบบเดียวกับของเพื่อนผู้หญิงที่อยู่บ้านใกล้กัน และเรียนอยู่ชั้นเดียวกัน

2) เด็กมีความรู้สึกว่าคุณคนอื่นที่ความสามารถมากกว่าตน หรือเป็นความรู้สึกของเด็กที่ไม่อยากเห็นหรืออยากให้คุณคนอื่นดีกว่าตน ความรู้สึกเช่นนี้เด็กจะแสดงออกเมื่อเด็กคิดว่าผู้ใหญ่ เช่น พ่อแม่ หรือครูได้ให้ความสนใจหรือมีการยกย่องชมเชยเด็กอีกคนหนึ่ง โดยความรู้สึกเช่นนี้เด็กได้แสดงต่อบุคคล 2 พวกเช่นกันคือ

(ก) ในระหว่างพี่น้อง ความรู้สึกที่มีต่อพี่น้องกันนั้นพบว่าน้องจะมีความอิจฉาริษยาที่มากกว่า และสามารถพบได้เพียงครอบครัวเดียว คือครอบครัวของเด็กคนหนึ่ง ซึ่งพ่อแม่ได้เลี้ยงร่วมกัน เด็กอยู่กับแม่และยายในครอบครัวนี้มีลูกชาย 2 คน มีอายุห่างกัน 1 ปี ลูกคนเล็ก (เด็กประถมศึกษา) จะมีความรู้สึกเช่นนี้ต่อพี่ชายอยู่บ่อยครั้ง โดยเด็กจะแสดงออกถึงความรู้สึกเช่นนี้เมื่อพบว่าพี่ชายมีความสามารถสร้างของเล่นได้เอง และถ้าในขณะนั้นได้มีบุคคลอื่นให้ความสนใจพี่ชายมากกว่าตน ดังตัวอย่าง เมื่อผู้วิจัยได้เฝ้ามองดูพี่ชายของเด็กคนนี้เล่นสร้างบ้านจากเศษวัสดุและมีการซักถามพูดคุยด้วย น้องซึ่งนั่งดูพี่ชายเฉย ๆ ได้แสดงถึงความอิจฉาและริษยาโดยการลุกขึ้นมาเตะบ้านหลังนั้นทิ้งเสียหาย และอีกสักพักเด็กคนนี้ก็เข้ามาเล่นต่อบ้านแบบเดียวกับที่พี่ชายได้เล่นไว้

อย่างไรก็ตาม เมื่อผู้วิจัยได้เฝ้าสังเกตเด็กทั้งสองคนนี้ รวมถึงเด็กในครอบครัวอื่น ๆ ที่เล่นกันเองในระหว่างพี่น้องหรือในกลุ่มเพื่อนเล่นด้วยกัน โดยไม่มีผู้ใหญ่ให้ความสนใจต่อการเล่นนั้น ไม่พบว่าเด็กคนนี้และเด็กคนอื่นได้แสดงออกถึงความรู้สึกอิจฉาและริษยาแต่อย่างใด และเมื่อมีการซักถามพ่อแม่และผู้ใกล้ชิดกับเด็กเกี่ยวกับการให้ความสนใจในความสามารถและการเล่นของลูก ๆ พบว่า ผู้ใหญ่ส่วนใหญ่ไม่ค่อยให้ความสนใจในเรื่องนี้แก่เด็กมากนัก คงปล่อยให้เด็กได้เล่นกันอย่างอิสระ โดยไม่มีผู้ใหญ่เข้าไปยุ่งเกี่ยว รวมถึงการยกย่องชมเชยเด็กว่ามีความสามารถ แล้วนำไปเปรียบเทียบกันในหมู่พี่น้อง ก็ปรากฏได้น้อย

จึงสรุปได้ว่า การที่น้องแสดงความรู้สึกเช่นนี้ต่อนั้นเกิดจากการที่เด็กคิดว่าพี่มีความสามารถและได้รับความสนใจจากบุคคลอื่น แต่ถ้าเมื่อใดบุคคลที่มีความสามารถมากกว่าตนนั้นไม่ได้รับการยกย่องชมเชยในความสามารถนั้น เด็กก็จะไม่เกิดความรู้สึกอิจฉาและริษยามากนัก นอกจากนี้การที่พบว่าเด็กส่วนใหญ่มีความรู้สึกอิจฉาและริษยาเช่นนี้ต่อน้องและน้องกันมากนัก อาจเนื่องมาจากลักษณะการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ ที่ให้อิสระในการเล่นแก่ลูก

ไม่สนใจและไม่ยกย่องชมเชยลูกมากนัก เด็กจึงไม่รู้สึกว่ามีหรือเรื่องที่ใกล้ชิดกัน มีความสามารถ และได้รับความสนใจมากกว่าตน เด็กจึงไม่แสดงออกถึงความอิจฉาและริษยาออกมา

(ข) ในระหว่างกลุ่มเพื่อน ความรู้สึกอิจฉาริษยาเพื่อนที่มี ความสามารถมากกว่าตนหรือความรู้สึกของเด็กที่ไม่อยากเห็นเพื่อนดีเด่นกว่าตน โดยความรู้สึกนี้ จะพบได้บ่อยครั้งเมื่อเด็กอยู่ในห้องเรียน หรือในขณะที่เด็กเล่นกับเพื่อน ๆ

สาเหตุสำคัญที่ทำให้เด็กเกิดความรู้สึกเช่นนี้ จากการ สังเกตพบว่าเกิดจาก

(1) เด็กถูกเพื่อนที่มีความสามารถมากกว่าหรือเก่งกว่า แสดงกิริยาเยาะเย้ยโดยการใช้อคำพูดหรือสายตา ในลักษณะที่ว่าตนมีความสามารถมากกว่าเพื่อน เมื่อเด็กที่ด้อยกว่าได้รับการเยาะเย้ยเช่นนี้ ก็จะแสดงปฏิกิริยาโต้ตอบถึงการไม่ยอมรับในความสามารถเช่นนั้นของเพื่อน ตัวอย่างเช่น เมื่อครูได้เรียกให้เด็กผู้หญิงคนหนึ่งตอบคำถามของครูและ เด็กคนนั้นสามารถตอบคำถามนั้นได้ถูกต้อง ครูจึงพูดชมเชยพร้อมทั้งให้เพื่อน ๆ ตามมือให้เด็กคนนั้น ขณะที่เพื่อนตามมือให้นั้น เด็กคนนี้ได้หันมามองหน้าเด็กผู้หญิงอีกคนหนึ่งพร้อมทั้งอมยิ้มและทำหน้า เข็ด (เป็นการเยาะเย้ย) เด็กที่ถูกมองหน้าจึงแสดงความอิจฉาและริษยาโดยการทำหน้าบึ้งอย่าง ไม่พอใจและทำปากยื่นใส่เด็กคนแรก

(2) การแสดงความภาคภูมิใจ หรือโอ้อวดในความสามารถของตนของเด็กที่เก่งกว่า ซึ่งกิริยาเช่นนี้ อาจทำให้เด็กที่ด้อยกว่าเกิดความรู้สึกไม่พอใจ และแสดงปฏิกิริยาออกมาในทำนองเดียวกับการไม่ยอมรับในความสามารถเช่นนั้น ซึ่งเด็กบางคน อาจแสดงกิริยาทั้งทางสีหน้าหรือคำพูด ดังตัวอย่าง - ในขณะที่เด็กผู้ชายคนหนึ่ง เล่นเป่าหนังยางขณะ เด็กผู้หญิงคนหนึ่ง จนได้หนังยางเต็มข้อมือ เด็กผู้ชายจึงพูดว่า "กูได้ยางเยอะเลย" พร้อมทั้งขมูมือ ที่มีหนังยางขึ้นสูง เด็กผู้หญิงได้แสดงสีหน้าบึ้งตึงอย่างไม่พอใจและพูดกลับไปว่า "ก็ไปได้ไปซิ"

อย่างไรก็ตามนอกจากสาเหตุสำคัญที่กล่าวมานี้ ซึ่งมีผล ทำให้เด็กแสดงความรู้สึกอิจฉาริษยาเช่นนี้ออกมา แต่จากการวิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มเติม พบว่า มีปัจจัยอื่น ๆ อีก ที่ทำให้เด็กเกิดความรู้สึกเช่นนี้ต่อเพื่อนอยู่บ่อยครั้ง ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ได้แก่

(1) ลักษณะการเรียนการสอน ซึ่งให้ความสำคัญของการจัดกิจกรรมกลุ่ม มีการฝึกให้เด็กได้แสดงออก รวมทั้งการใช้กิจกรรมเกมที่มีการแข่งขัน

(2) ลักษณะของครูและนักเรียน กล่าวคือ ถ้าครูให้ความสนใจกับเด็กคนใดเป็นพิเศษ เช่น เรียกใช้เด็กคนนั้นอยู่เสมอหรือให้โอกาสเด็กคนนั้นได้แสดงความสามารถของตนอยู่บ่อยครั้ง เช่น ให้ออกมานำหน้าห้อง หรือเรียกให้ตอบคำถาม และถ้าเด็กคนนั้นสามารถกระทำตามที่ครูต้องการได้ดี ครูจะยกย่องชมเชย หรือให้เพื่อนคนอื่นแสดงความยินดีในความสามารถนั้นด้วยการตบมือ

จากปัจจัยหรือลักษณะที่กล่าวมานี้ พบว่าเป็นตัวเสริมแรงให้เด็กมีการเปรียบเทียบถึงความสามารถของกันและกันมากขึ้น ซึ่งนับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลทำให้เด็กเกิดความรู้สึกอิจฉาและริษยากันในระหว่างเพื่อนได้บ่อยครั้ง

นอกจากปัจจัยที่เกี่ยวกับลักษณะการเรียนการสอน หรือลักษณะของครูดังกล่าวแล้ว ยังได้พบว่าองค์ประกอบที่เกี่ยวกับลักษณะของเด็กเอง ก็มีผลทำให้เด็กเกิดความรู้สึกอิจฉาและริษยากันได้เช่นกัน โดยเด็กที่เป็นคู่จ้อจลาและริษยากันเช่นนี้ ส่วนใหญ่มีลักษณะดังนี้

(1) เป็นเด็กที่มีความสามารถ กล้าแสดงออก กล้าพูด หรือเป็นเด็กที่มีระดับสติปัญญาสูงใกล้เคียงกัน โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กที่กล้าแสดงออกหรือกล้าพูด จะพบได้บ่อยครั้งที่สุด

(2) เป็นเด็กเพื่อนบ้านที่ใกล้ชิดและเล่นด้วยกันมาตลอดทั้งที่บ้านและที่โรงเรียน ลักษณะนี้สังเกตได้จาก เด็กเมื่ออยู่ในห้องเรียนจะแสดงความรู้สึกอิจฉาริษยากันเฉพาะในกลุ่มเด็กที่อยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน แต่ถ้าเป็นเด็กที่อยู่หมู่บ้านอื่น หรือเป็นเด็กที่อยู่ในหมู่บ้านเดียวกันแต่ถ้ามีบ้านอยู่ไกลกันมากไม่ค่อยได้เล่นด้วยกันบ่อยครั้ง ก็จะไม่พบปฏิกริยาใด ๆ ที่บ่งบอกถึงความรู้สึกเช่นนี้ออกมา

3) เด็กมีความรู้สึกว่าคุณคนอื่น จะได้รับหรือแย่งความรักความสนใจจากบุคคลที่ตนรัก ส่วนใหญ่เด็กจะมีความรู้สึกเช่นนี้ในระหว่างพี่น้องด้วยกันมากกว่าที่จะแสดงต่อเพื่อน โดยความรู้สึกนี้ในหมู่พี่น้องนั้นสามารถพบได้เฉพาะเด็กบางคนที่อยู่ในครอบครัวที่มีลูก

ประมาณ 2-3 คน และในครอบครัวเหล่านี้พ่อแม่ส่วนใหญ่จะมีความผูกพัน ให้ความใกล้ชิด ความสนใจแก่ลูกอย่างสม่ำเสมอ แต่จะให้ความสนใจแก่ลูกคนสุดท้ายเป็นพิเศษ ดังคำพูดที่ว่า "ฉัน รักลูกเท่ากันทุกคน แต่ก็ห่วงคนเล็กมันยังช่วยตัวเองไม่ได้" และเด็กที่มีความรู้สึกเช่นนี้ สามารถ พบได้ทั้งในกลุ่มเด็กที่เป็นพี่ และเด็กที่เป็นน้องคนสุดท้ายซึ่งสาเหตุที่ทำให้เด็กเกิดความรู้สึกเช่นนี้ ส่วนใหญ่เกิดจากความกลัวของเด็กที่คิดว่าพ่อแม่จะรักคนอื่นมากกว่าตน การที่เด็กมีความกลัว ส่วนใหญ่ก็เกิดจากสถานการณ์หรือการกระทำของพ่อแม่นั่นเอง กล่าวคือ

(ก) เมื่อเด็กเห็นบุคคลที่ตนรักให้ความใกล้ชิด ความสนใจ หรือความผูกพันต่อลูกหรือเด็กคนอื่น เช่น ในเด็กกลุ่มที่เป็นพี่นั้น (โดยเฉพาะพี่ที่มีน้องอายุห่างกัน ไม่มากประมาณ 1-2 ปี) ถ้าเห็นพ่อแม่ให้ความรักความสนใจกับน้อง เช่น ถ้าน้องนอนหลับคุณแม่ ข้างหนึ่งพี่ก็จะเข้าไปนอนหนุนตักแม่อีกข้างหนึ่ง หรือถ้าแม่กำลังอุ้มน้องอยู่พี่ก็จะขอให้แม่อุ้มตนเอง ด้วย ส่วนในกลุ่มเด็กที่เป็นลูกคนสุดท้ายนั้นก็เช่นกัน โดยเด็กบางคนถ้าเห็นพี่นอนหนุนตักแม่ เด็ก ก็จะไปนอนด้วย หรือบางครั้งอาจใช้เท้าถีบพี่ให้ออกไปไม่ให้มานอนใกล้แม่ หรือเด็ก บางคนอาจแสดงออกโดยการไม่ชอบให้แม่ไปอุ้มเด็กคนอื่น (โดยเฉพาะเด็กที่มีอายุน้อยกว่าตน) เช่น เมื่อเด็กเห็นแม่ไปอุ้มเด็กคนอื่น เด็กบางคนอาจเข้าไปแย่งอุ้มน้องคนนั้นออกมา หรือ แสดงการทุบตีแม่หรือน้องคนนั้น แต่เมื่อผู้วิจัยได้ถามเด็กที่เป็นลูกคนสุดท้ายส่วนใหญ่จะบอกว่า ตนเองรักน้อง อยากให้แม่มีน้องใหม่ เพื่อที่จะได้มีเพื่อนเล่น

(ข) เมื่อบุคคลที่เด็กรักได้ใช้คำพูด (ล้อเล่น) ที่แสดงว่าเด็ก นั้นไม่มีความสำคัญหรือไม่ใช่ลูกของตน ตัวอย่างเช่น แม่ของ ด.ช. ป๋อ ได้ไปอุ้มเด็กคนอื่นและ พูดว่า "คนนี้ลูกแม่ แม่ซื้อมาแล้ว ต่อไปป๋อไม่ใช่ลูกแล้ว (ลูกคนสุดท้าย)" ซึ่งคำพูดเช่นนี้ทำให้ ด.ช. ป๋อกลัวว่าแม่จะรักเด็กที่อุ้มมากกว่าตน ด.ช. ป๋อ จึงรีบวิ่งไปนั่งตักแม่เพื่อไม่ให้เด็กคนนั้นนั่ง หรืออาจเป็นเพราะว่าเด็กชายป๋อกลัวว่าตนจะไม่ได้เป็นลูกคนสุดท้าย และไม่ได้รับการเอาอก เอาใจเหมือนเคย

จึงสรุปได้ว่า สาเหตุสำคัญที่เด็กเกิดความรู้สึกอิจฉาและริษยา ก็คือ ความรู้สึกถูกแย่งความรัก ซึ่งความรู้สึกและการแสดงออกเหล่านี้ส่วนใหญ่ จะพบได้ใน ครอบครัวที่พ่อแม่มีการแสดงออกถึงความรัก ความสนใจและความใกล้ชิดกับลูกอย่างเปิดเผย ลักษณะเช่นนี้จะทำให้เด็กได้ซึมซับถึงความรัก ความสนใจที่พ่อแม่มีต่อตน ฉะนั้นเมื่อเด็กได้พบว่า

พ่อแม่ได้แสดงความรักเช่นนี้ต่อลูกหรือเด็กคนอื่นอีก เด็กจึงเกิดความกลัวว่าพ่อแม่จะรักลูกหรือเด็กคนอื่นมากกว่าตน เด็กจึงแสดงพฤติกรรมถึงความรู้สึกนี้ออกมา แต่พฤติกรรมส่วนใหญ่ก็ไม่รุนแรงมากนัก

อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่า ในครอบครัวอื่น ๆ ที่ไม่พบว่าเด็กได้มีความรู้สึกเช่นนี้ อาจเป็นเพราะว่า ลักษณะการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่บางคนยังมีความเชื่อว่า ไม่ควรเลี้ยงลูกอย่างเอาใจให้ความสนใจแก่ลูกมากนัก หรือถ้ารักลูกก็อย่าแสดงให้ลูกรู้ เพราะจะทำให้ลูกได้ใจ และจะทำให้การว่ากล่าวตักเตือนลูกได้ยาก ลักษณะดังกล่าว อาจมีผลทำให้เด็กบางคนไม่ได้เรียนรู้ถึงความรัก ความสนใจที่พ่อแม่มีต่อตน ฉะนั้นเมื่อเด็กพบว่าพ่อแม่ได้แสดงความรัก ความสนใจต่อลูกหรือเด็กคนอื่นเด็กจึงเกิดความรู้สึกอิจฉาริษยา

ข) พฤติกรรมหรือวิธีแสดงออกของเด็ก เมื่อมีความรู้สึกอิจฉาและริษยาผู้อื่น จากรายละเอียดของลักษณะและสาเหตุที่ทำให้เด็กเกิดอารมณ์อิจฉาและริษยากันนี้ สามารถสรุปถึงวิธีการแสดงออกของเด็กเมื่อมีความรู้สึกดังกล่าวได้ดังนี้

1) แสดงปฏิกิริยาก้าวร้าวโดยตรงต่อบุคคลที่เด็กอิจฉาหรือริษยาหรือบุคคลซึ่งเด็กต้องการให้รักและเอาใจใส่ตนมากกว่า เช่น ชก ต่อย ตี เตะ กัด ผลัก ดังเช่น ด.ช. จิโรจน์ที่เข้าไปตีแม่และผลัดเด็กที่แม่กำลังอุ้มอยู่ หรือ ด.ช. กานต์ที่เข้าไปนอนหนุนตักแม่แล้วใช้เท้าถีบพี่สาวซึ่งนอนอยู่ก่อนแล้วให้ออกไป

2) แสดงปฏิกิริยาก้าวร้าวทางอ้อม เช่น การทำลายข้าวของ โดยพบได้ในครอบครัวของด.ช. จิโรจน์ซึ่งได้เตะบ้าน (ของเล่น) ที่พี่ชายได้สร้างขึ้น เมื่อเห็นว่าผู้วิจัยให้ความสนใจแก่พี่ชายมากกว่าตน

3) แสดงกิริยาไม่ยอมรับ ในบุคคลที่เด็กมีความรู้สึกอิจฉาและริษยา เช่นการแสดงออกทางสีหน้าอย่างบึ้งตึง หรือการทำปากเบะรวมทั้งการใช้คำพูดที่แสดงถึงความไม่พอใจหรือการไม่ยอมรับในความสามารถของเพื่อน ดังเช่น กิริยาของเด็กหญิงกบที่มีต่อ ด.ญ. ปุ้ย เมื่อครูให้การชมเชยในความสามารถของ ด.ญ. ปุ้ย ซึ่ง ด.ญ. กบได้แสดงออกโดยการทำหน้าบึ้งนัยตาตุ และทำปากเบะใส่ ด.ญ. ปุ้ย หรือกิริยาของ ด.ญ. ปุ้ย ที่มีต่อ ด.ช. ต๋อย เมื่อ

ด.ช. ต้อย เล่นเป่าหนังยางขณะด.ญ. ป้อย และได้หนังยางมาเติมข้อมือ ด.ญ. ป้อย ได้แสดงออกโดยการทำหน้าขี้ หน้าอ และพูดว่า "ก็ได้อไปซี" จากการสังเกตส่วนใหญ่พบว่า เด็กผู้หญิงจะมีการแสดงออกเช่นนี้มากกว่าเด็กผู้ชาย

4) พยายามทำตัวให้เหมือนกับคู่แข่ง (ผู้ที่ตนอิจฉาและริษยา) ลักษณะเช่นนี้สามารถพบได้มากเช่นกัน ดังตัวอย่าง ด.ช. เสม ด.ช. นที และ ด.ช. ชาญ เมื่อเห็นน้องหรือพี่น้องคนหนึ่งเข้ามานอนตักแม่ก็จะเข้าไปนอนด้วย หรือเด็กบางคนอาจขอให้แม่อุ้มตนเหมือนกับที่แม่อุ้มน้องอยู่ ส่วนด.ช. จิโรจน์นั้นได้แสดงถึงความรู้สึกอิจฉาและริษยาพี่ชาย โดยการพยายามสร้างบ้านจากเศษวัสดุให้เหมือนตึกที่พี่ชายได้เล่นมาก่อนแล้วซึ่งตนได้ทำพังไป

5) พยายามเก็บกดเอาไว้ ลักษณะเช่นนี้พบว่าเด็กบางคนจะไม่แสดงกิริยาออกมาอย่างเด่นชัดนักกว่ามีความรู้สึกอิจฉาริษยาผู้อื่น โดยเฉพาะความรู้สึกอิจฉาผู้ที่มิสิ่งของมากกว่าตน ทั้งนี้การที่เด็กพยายามเก็บกดความรู้สึกเช่นนี้โดยไม่แสดงกิริยาใด ๆ เช่น เข้าไปแย่งชิงสิ่งของ อาจเป็นเพราะว่า ลักษณะการอบรมสั่งสอนของพ่อแม่ในชนบทที่สอนให้ลูกรู้จักพอใจในสิ่งที่ตนมี ไม่อยากมีอยากได้ของผู้อื่น โดยเฉพาะการอยากได้สิ่งของของผู้อื่นเป็นสิ่งที่น่าอาย ซึ่งลักษณะเช่นนี้ วิเคราะห์ได้จากเมื่อผู้วิจัยสัมภาษณ์ผู้ใกล้ชิดเด็กแต่ละคน ส่วนใหญ่จะให้คำตอบในทำนองเดียวกันว่า ลูกของตนไม่เคยมีความอยากได้ในสิ่งของของผู้อื่น นอกจากนี้ลักษณะการปลูกฝังให้ลูกรู้จักฐานะของตนเองก็มีส่วนทำให้เด็กรู้จักเก็บกดความรู้สึกไว้ได้ ดังเช่นคำพูดของแม่คนหนึ่งที่ว่า "ไม่เห็นไอ้ต้อย มันอยากได้ของใคร ฉันจะบอกมันเสมอว่าบ้านเราจนหาของเล่นดี ๆ มาให้มันไม่ได้หรอก"

อย่างไรก็ตามในทางตรงกันข้าม เมื่อเด็กมาอยู่ในสภาพแวดล้อมในห้องเรียน พบว่าพฤติกรรมการแย่งชิงสิ่งของของผู้อื่น เป็นพฤติกรรมที่สามารถพบได้บ่อยครั้ง ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้ว่าเมื่อเด็กอยู่ในห้องเรียนเด็กจะมีความคิดว่าสิ่งของทุกอย่างในห้องทุกคนมีสิทธิ์เป็นเจ้าของไม่ใช่ของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ดังนั้นในบางครั้งถ้าเด็กอยากจะได้เล่นในสิ่งของบางอย่างที่เพื่อนกำลังเล่นอยู่ เด็กก็จะใช้การแย่งชิงสิ่งนั้นมา

6) เด็กเรียกร้องในสิ่งของตามที่บุคคลอื่นมีในภายหลัง เมื่อเด็กเห็นเพื่อนคนอื่นมีสิ่งของและตนเองอยากได้ เด็กจะนำความรู้สึกนี้มาบอกเล่าและเรียกร้องให้พ่อแม่หา

ของสิ่งนั้นมาให้ตน

ทั้งนี้ จากการสังเกตวิธีการแสดงออกของเด็ก เมื่อมีความรู้สึกอิจฉาและริษยาโดยทั่วไปแล้วนั้นส่วนใหญ่เด็กจะแสดงออกด้วยกิริยาที่ไม่รุนแรงมากนัก

ค) การปฏิบัติของผู้ใหญ่ เมื่อเด็กแสดงออกถึงความรู้สึกอิจฉาและริษยาจากการสัมภาษณ์พ่อแม่ส่วนใหญ่มีการรับรู้ว่าคุณสมบัติของเด็กที่มีความรู้สึกอิจฉาและริษยากันตั้งในระหว่างพี่น้องและเพื่อนบ้านด้วยกัน ยกเว้นในครอบครัวของ คุณแม่ คีตติ์ ที่คุณแม่เล่าว่าเธอของครอบครัวนี้ ซึ่งแม่ได้บอกว่าคุณสมบัติของเด็กไม่เคยมีความรู้สึกเช่นนั้น เพราะไม่เคยเห็นว่าลูกได้แสดงกิริยาอะไรต่อบุคคลอื่น ซึ่งสอดคล้องกับที่ผู้วิจัยได้สังเกต

ส่วนพ่อแม่ของเด็กคนอื่น ถ้าพบว่าลูกของตนได้แสดงกิริยาที่บ่งบอกถึงความรู้สึกอิจฉาและริษยาให้เห็น พ่อแม่บางคนจะให้การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในขณะนั้น เช่น การยอมกระทำตามสิ่งที่ลูกต้องการ คือ ยอมอุ้มลูกหรือให้ลูกนอนหนุนตักอีกข้างหนึ่งโดยดี แต่ถ้าเป็นการร้องขอเพื่อเอาสิ่งของต่าง ๆ ให้เหมือนกับของคนอื่น พ่อแม่ส่วนใหญ่จะไม่ยอมกระทำตามทันที เพราะกลัวลูกจะได้ใจ แต่จะใช้การพูดปลอบโยนหรือพูดให้สัญญาว่าครั้งต่อไปจะซื้อสิ่งของนั้นให้ลูก เช่นจะพูดว่า "เดี๋ยวจะซื้อให้น้องป้อให้สวยกว่าเขาเลย" หรือ "เดี๋ยวแม่มีเงินก็จะซื้อให้" ซึ่งจากการสัมภาษณ์เพิ่มเติมพบว่า พ่อแม่บางคนจะให้สิ่งของตามที่สัญญาไว้ในภายหลัง ทั้งนี้เพราะ "ลูกมันจะทวงทุกครั้งทีฉันไปตลาดหรือมีเงิน"

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้การปฏิบัติตนของผู้ใหญ่ ในบางครั้งจะมีส่วนเป็นสาเหตุหรือปัจจัยที่ทำให้เด็กเกิดความรู้สึกอิจฉาและริษยาได้มากดังที่กล่าวมาแล้วนั้น แต่จากการสัมภาษณ์พ่อแม่ส่วนใหญ่ ก็มีการรับรู้ว่าการปฏิบัติของตนนั้นมีส่วนทำให้ลูกเกิดความรู้สึกอิจฉาและริษยากันได้ ดังนั้นจึงได้พบว่าพ่อแม่บางคนมีการปฏิบัติตนเพื่อป้องกันหรือทำให้ลูกมีความรู้สึกอิจฉาและริษยาลดน้อยลงได้ วิธีการดังกล่าวนี้เช่น

1) การอบรมสั่งสอนลูกให้รู้จักการเสียสละ พี่และน้องต้องรักกัน โดยเฉพาะพี่ต้องแบ่งของให้น้อง ลักษณะนี้สังเกตได้จากคำพูดของแม่ที่พูดกับลูกว่า "พี่น้องกันต้องรักกันแบ่งขนมให้กัน" หรือจากคำพูดของแม่เด็กคนหนึ่งซึ่งบอกว่า "ตุ้มมันรักน้อง พี่มีอะไรก็จะให้น้องเลือกก่อน น้องจึงไม่รู้สึกอิจฉาพี่หรือแย่งของกัน"

2) การปลุกฝังให้ลูกพอใจในสิ่งที่ตนมีหรือให้ลูกรู้จักฐานะของตนเอง เพื่อที่ลูกจะได้ไม่คิดอยากมีอยากได้ ดังคำพูดที่ว่า "ฉันจะบอกมันเสมอว่าบ้านเราจน หาของเล่นดี ๆ มาให้มันไม่ได้หรอก"

3) การพยายามให้สิ่งของแก่ลูกอย่างเท่าเทียมกัน ซึ่งจากคำตอบของพ่อแม่ส่วนใหญ่ก็จะตอบเช่นนั้น ดังตัวอย่าง "มีเงินก็ให้เท่ากัน" แต่บางครั้งที่พ่อแม่ไม่สามารถให้สิ่งของแก่ลูกได้ทั่วถึงก็เพราะมีเหตุจำเป็นเช่นมีเงินไม่พอ หรือไม่คิดว่าลูกจะคิดอะไร

4) การไม่บอกลูกว่ารักลูกคนใดคนหนึ่งมากกว่าเมื่อลูกถาม ลักษณะเช่นนี้จะทำให้ลูกแต่ละคนไม่พูดข่มกันว่าแม่รักตนมากกว่าอีกคนหนึ่ง แต่ลูกจะพูดว่าแม่รักตนเอง ซึ่งจะได้ไม่ทำให้ลูกมีการเปรียบเทียบในความรักที่แม่มีให้ตน

สรุปได้ว่า อารมณ์อิจฉาและริษยาเป็นอารมณ์หนึ่งที่สามารถพบได้ในเด็กที่ศึกษาเกือบทุกคน โดยสาเหตุที่มีผลโดยตรงต่อความรู้สึกของเด็กนั้น ส่วนใหญ่จะเกิดจากการอิจฉาเลียดดูหรือการปฏิบัติตนของผู้ใหญ่ และจากพฤติกรรมของเพื่อนที่ใกล้ชิดกับเด็ก รวมทั้งมีปัจจัยและองค์ประกอบอื่น ๆ อีกเช่น สภาพและลักษณะของครอบครัว ลักษณะตัวเด็กเอง เช่น วัย (ช่วงอายุของเด็กกับผู้เด็กอิจฉาและริษยา) เพศ ลำดับที่การเกิด ความสามารถและสติปัญญาของเด็ก รวมถึง ลักษณะของเพื่อนที่เด็กได้ใกล้ชิด และเมื่อเด็กมีความรู้สึกอิจฉาและริษยาจะแสดงกิริยาออกมาในหลายลักษณะทั้งปฏิกิริยาก้าวร้าวทางตรงและทางอ้อม การพยายามทำตนให้เหมือนกับคู่แข่ง หรือพยายามเก็บกดความรู้สึกเอาไว้ รวมทั้งมีการเรียกร้องเพื่อให้ได้ในสิ่งที่ตนต้องการ แต่พฤติกรรมที่แสดงออกเหล่านี้ ไม่ปรากฏว่าเป็นพฤติกรรมที่รุนแรงมากนัก ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากลักษณะการอบรมสั่งสอน การปฏิสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูก การปลุกฝังความสำนึกแก่เด็กที่เป็นไปในลักษณะการป้องกันหรือการทำให้ความรู้สึกอิจฉาและริษยาของเด็กลดน้อยลงได้

4. อารมณ์อยากรู้ อยากเห็น

ความอยากรู้อยากเห็นของเด็กในที่นี้ หมายถึง ความรู้สึกสงสัยในสิ่งต่าง ๆ ที่แตกต่างไปจากที่เด็กเคยเห็น เมื่อเด็กเกิดความสงสัยจะสังเกตเห็นได้จากพฤติกรรมการสำรวจค้นคว้า เช่น การลูบคลำ การจับต้องด้วยตนเอง การเฝ้ามอง รวมทั้งการซักถามผู้อื่น

ก) ลักษณะและสิ่งที่เด็กอยาก رؤอยากเห็น

ตามหลักพัฒนาการทางอารมณ์และสังคมของเด็ก ส่วนใหญ่จะพบว่าเด็กในช่วงวัยนี้ เป็นช่วงวัยของความอยาก رؤอยากเห็น และจากการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนนี้ ก็ได้ผลที่สอดคล้องกัน คือพบว่าเด็กเกือบทุกคนมีความอยาก رؤอยากเห็น แต่เป็นความอยาก رؤอยากเห็นในระดับเบื้องต้น กล่าวคือเด็กจะอยาก رؤอยากเห็นเท่าที่ตนเห็นและสัมผัสเท่านั้น ถ้าเด็กได้เห็นอะไรที่มีความแปลกใหม่ก็จะใช้การซักถาม หรือการเฝ้าดูในสิ่งนั้น และสิ่งที่เด็กอยาก رؤอยากเห็นส่วนใหญ่จะเป็นสิ่งที่อยู่รอบตัวเด็ก เช่น ธรรมชาติแวดล้อม ลักษณะผู้คน การกระทำของบุคคลต่าง ๆ ดังตัวอย่างสิ่งที่เด็กจะให้ความสนใจอยาก رؤอยากเห็น เช่น

1) วัตถุหรือสิ่งของที่เด็กไม่ได้พบเห็นอยู่เป็นประจำ สังเกตได้จาก การที่เด็กเฝ้ามองตุ๊กตาสัตว์ต่าง ๆ ที่วิ่งไปวิ่งมา การจับต้องลูกตุ้มลูกตุ้มรถจักรยานหรือกลิ้งถ่ายรูปของผู้วิจัยแล้วถามว่า "นี่อะไร"

2) ธรรมชาติแวดล้อม สิ่งเหล่านี้ได้แก่ สัตว์หรือต้นไม้ที่เด็กไม่เคยพบหรือเห็น เช่น ค.ช. ตูย์จะชอบออกไปยืนนกในทุ่งเมื่อเห็นนกแปลก ๆ ก็จะนำมาเล่าและจะถามแม่ว่ามันลักษณะนี้คืออะไร หรือถามว่านกที่ร้องตอนกลางคืนคืออะไร ในกรณีของ ค.ช. ป๋อซึ่งพี่สาวได้พูดขู่ว่า "เตี้ยแววโพงจะมากัดป๋อ" แต่ ค.ช. ป๋อไม่เคยเห็นหรือเคยรู้จักแมวโพง ค.ช. ป๋อจึงไม่กลัวและได้ขอร้องพี่สาวว่า "แมวโพงเป็นอย่างไร"

3) ลักษณะผู้คน การกระทำของบุคคลต่าง ๆ รวมถึงการปฏิบัติตนตามวิถีชีวิตประจำวันของแต่ละคน กล่าวคือเมื่อเด็กเห็นใคร ทำอะไร ที่ไหน อย่างไร เด็กจะมีความสงสัยอยาก رؤอยากเห็น และใช้การซักถามหรือเฝ้าดูการกระทำเช่นนั้น ดังตัวอย่าง เมื่อเด็กเห็นคนแปลกหน้าที่ไม่รู้จัก เด็กจะถามผู้ใหญ่ว่าคนนั้นเป็นใคร อยู่ที่ไหน มาทำไม รวมทั้งซักถามการกระทำของบุคคลต่าง ๆ เช่น เด็กได้เฝ้าดูคุณครูตัดกระดาษเป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ หรือในกรณีที่เด็กเห็นคุณครูกระทำกิจกรรมบางอย่างเด็กจะชอบถามคุณครูว่า "ครูทำอะไร" "ครูไปไหนครับ" หรือการที่เด็กเฝ้าดูช่างไฟเดินสายไฟภายในหมู่บ้าน เมื่อเด็กเห็นก็จะนำมาถามผู้ใหญ่ว่าเขาทำอะไร

จากการที่ได้กล่าวว่าเด็กที่ศึกษานี้ ส่วนใหญ่มีความอยากรู้อยากเห็นใน ระดับเบื้องต้นนั้น จากข้อมูลของสิ่งที่เด็กอยากรู้อยากเห็นจะเป็นสิ่งที่บ่งบอกได้เด่นชัด นั่นคือ เด็ก จะอยากรู้อยากเห็นเพียงแต่สิ่งที่ตนเห็นตามสัมผัสเท่านั้น โดยสังเกตได้จากคำถามของเด็กซึ่ง ส่วนใหญ่จะถามว่า "นี่อะไร" "นั่นใคร" "ทำอะไร" "เป็นอย่างไร" แต่ปรากฏว่าเด็กน้อยคนนัก ที่จะถามว่า "ทำไมถึงเป็นเช่นนั้น" ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความอยากรู้อยากเห็นของเด็กที่เกี่ยวกับ ความคิดจินตนาการ หรือการสร้างสรรค์อื่น ๆ นั้นยังพบได้น้อยมาก ซึ่งคำกล่าวนี้สามารถ ยกตัวอย่างได้ดังเช่น การสังเกตในห้องเรียน ขณะที่ครูสอนหรือนำกิจกรรมสนทนา ครูได้เล่า เรื่องต่าง ๆ ให้เด็กฟัง เด็กก็จะนั่งฟังเฉย ๆ ไม่ปรากฏว่ามีเด็กคนใดซักถามครูเกี่ยวกับสิ่งที่ครู ได้สอนหรือเล่าให้ฟังเลย แม้ในขณะเรียนหรือนอกเวลาเรียน แต่การพูดคุยซักถามจะเกิดขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อครูเป็นฝ่ายถามนำให้เด็กตอบ เช่น ครูได้เล่าเรื่องนกที่พูดได้ อาจมีเด็กบางคนที่ถูกขึ้น บอกครูว่า "ผมเคยเห็นนกพูดได้ครับ" และถ้าครูถามว่ามีนกอะไรบ้าง เด็กบางคนก็จะตอบได้ว่า มีนกอะไร แต่ก็ยังไม่ปรากฏว่ามีเด็กคนใดลุกขึ้นถามครูว่า "ทำไมนกถึงพูดได้ครับ"

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ข้อมูลส่วนใหญ่จะบ่งบอกว่าเด็กมีความอยากรู้อยากเห็นในระดับเบื้องต้น แต่จากการสังเกตก็มีเด็กบางคนที่มีสภาพแวดล้อมในครอบครัวที่ดี พ่อแม่ให้ความสนใจและมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีแก่ลูก เช่น ในครอบครัวของ ด.ช. เสเม ที่พบว่าเด็กมีความอยากรู้อยากเห็นที่แตกต่างจากเด็กคนอื่น เช่น ในกรณีที่แม่ได้พูดว่า "เสเมนั่งดี ๆ เดี๋ยวครูตี" เสเมจึงถามแม่ว่า "ครูตีเสเมทำไม และถ้าเสเมไปโรงเรียนครูจะตีเสเมไหม" หรืออีกกรณีหนึ่งที่เสเมได้ถามแม่เกี่ยวกับลักษณะนิสัยและพฤติกรรมของเพื่อนในห้องเรียน เช่น ถามว่าทำไมคนนั้นถึงเป็นเช่นนี้หรือเพื่อนคนนั้นเขาชอบมาลักรินกับข้าวของเสเมแสดงว่าเขาเป็นคนไม่ดีใช่ไหม ซึ่งจากการสังเกตโดยทั่วไป พบว่าเด็กชายเสเมจะมีความอยากรู้อยากเห็นและชอบซักถามแม่อยู่บ่อยครั้ง แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อเด็กชายเสเมได้มาอยู่ในห้องเรียน กลับพบว่าการพูดคุยซักถามของด.ช. เสเมกับเพื่อนหรือครูประจำชั้นนั้นพบได้น้อยมาก เด็กชายเสเมจะมีลักษณะเฉยๆ มากกว่าการแสดงลักษณะการช่างพูดช่างคุย เช่น เด็กคนอื่น

ข) สาเหตุและองค์ประกอบที่มีผลทำให้เด็กเกิดความอยากรู้อยากเห็นเพิ่มมากขึ้นหรือลดลง จากข้อมูลพบว่าเด็กแต่ละคนมีระดับความอยากรู้อยากเห็นที่แตกต่างกันไป ซึ่งสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความแตกต่างเช่นนี้ พบว่าเกิดจาก

1) การได้รับประสบการณ์ใหม่ ๆ ที่แตกต่างไปจากสิ่งที่เคยพบเคยเห็นอยู่ประจำ กล่าวคือ เด็กที่มีโอกาสได้พบได้เห็นสิ่งต่าง ๆ มากกว่า หรือเด็กที่มีโอกาสได้ออกไปเที่ยว ออกไปเห็นสิ่งต่าง ๆ นอกเหนือจากในหมู่บ้าน จะทำให้เด็กมีข้อมูลมีความอยากรู้อยากเห็น นำมาซักถามพ่อแม่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งข้อมูลในส่วนนี้ สามารถสรุปได้จากคำสัมภาษณ์ของแม่เด็ก เช่น "เรื่องอื่น ๆ ก็ไม่เห็นถามเพราะไม่ค่อยเคยออกไปไหน ไปเล่นไกล ๆ ฉันทก็ไม่ให้ไป แต่ถ้าพาไปตลาด ไปทุ่ง เห็นอะไรก็ซักถาม" หรือจากคำสัมภาษณ์แม่ของเด็กอีกคนหนึ่งไว้พบว่า "เสมอไปตลาดบ่อย เห็นรถเห็นอะไรก็ถาม เคยไปตลาดกลาง" หรือในกรณีที่เด็กอยู่ในชั้นเรียน เด็กก็จะให้ความสนใจด้วยการซักถาม การเผด็จ การจับต้อง ของสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ ในห้องที่ครูได้ให้เด็กอยู่เสมอ แต่เป็นที่ยอมรับเท่านั้น เด็กจะให้ความสนใจมากต่อสิ่งใหม่ ๆ เหล่านี้เพียงชั่วระยะเวลาหนึ่ง เมื่อเวลาผ่านไปและถ้าขาดการกระตุ้นหรือการชี้แนะของครู เด็กก็จะไม่สนใจสิ่งเหล่านั้นอีกเลย ดังตัวอย่าง ครูได้จัดแต่งห้องเรียนเป็นมุมประสบการณ์ต่าง ๆ ตามที่คู่มือการจัดแนวประสบการณ์การเรียนการสอนในชั้นเด็กเล็กของสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติได้แนะนำไว้ เช่น ครูได้จัดมุมดนตรี มุมพยาบาล มุมธรรมชาติ มุมหนังสือ กะบะทราย ฯลฯ ซึ่งเมื่อถึงช่วงเวลาเล่นกิจกรรมตามมุมในระยะสัปดาห์แรกที่ครูได้จัดแต่งห้องนี้ เด็กจะให้ความสนใจเข้ามาเล่นมาซักถามครูอยู่เสมอ แต่ต่อจากนั้นถ้าวันใดครูไม่สั่งให้เด็กเรียนไปเล่นกิจกรรมตามมุมหรือไม่นำเด็กไปเล่นเองแล้ว เด็กส่วนใหญ่จะพอใจที่จะออกไปวิ่งเล่นกันเองในบริเวณต่าง ๆ ของโรงเรียนมากกว่าจะเล่นอยู่ในมุมกิจกรรมต่าง ๆ ของห้องเรียน

จึงสรุปได้ว่าการที่เด็กจะได้รับประสบการณ์ที่แตกต่างกันนั้น จะขึ้นอยู่กับกระทำของผู้ใหญ่เป็นสำคัญ คือในครอบครัวใดที่พ่อแม่ให้โอกาสลูกได้ออกไปเที่ยวเล่นไปเห็นสิ่งต่าง ๆ เด็กจะมีความอยากรู้อยากเห็นมากขึ้น ในกรณีของครูก็เช่นกันถ้าครูมีการจัดประสบการณ์ที่แปลก ๆ ใหม่ ๆ อยู่เสมอ และมีการชี้แนะให้เด็กเกิดความสนใจในสิ่งต่าง ๆ เด็กจะมีความอยากรู้อยากเห็นมากขึ้น ซึ่งลักษณะเช่นนี้ถือว่าเป็นการส่งเสริมความอยากรู้อยากเห็นของเด็กได้อย่างหนึ่ง

2) การปฏิบัติตนของผู้ใหญ่ ข้อมูลในส่วนนี้พบว่า เป็นสาเหตุสำคัญที่มีส่วนส่งเสริมหรือยับยั้งความอยากรู้อยากเห็นของเด็กได้อย่างมาก โดยพบว่าการปฏิบัติตนที่มีส่วนส่งเสริมความอยากรู้อยากเห็นของเด็ก เช่น

(ก) การที่ผู้ใหญ่มีปฏิสัมพันธ์ที่ดี มีความใกล้ชิด ความสนใจ รวมถึงการมีทัศนคติที่ดีต่อการซักถามของเด็ก ข้อมูลนี้ได้พบว่าในครอบครัวที่พ่อแม่หรือครูที่มีความใกล้ชิด พูดคุยกับเด็กอย่างสนิทสนมเป็นกันเอง ให้ความสนใจแก่เด็กในเรื่องต่าง ๆ สนใจเกี่ยวกับการซักถามของเด็ก ลักษณะเช่นนี้พบว่ามีผลทำให้เด็กเกิดความเป็นกันเองกับผู้ใหญ่และมีความมั่นใจในตนเองมากขึ้น มีความกล้าที่จะใช้การซักถามพูดคุยเพื่อนำไปสู่สิ่งที่ตนอยากรู้ อยากเห็นได้ ดังเช่นในครอบครัวของเด็กชายป้อซึ่งเป็นลูกคนเล็ก พ่อแม่และพี่ ๆ ทุกคน ซึ่งส่วนใหญ่จะโตแล้วจะมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เด็กชายป้อจะได้รับความสนใจจากครอบครัวเป็นพิเศษ จึงทำให้มีลักษณะเป็นเด็กช่างพูดช่างคุยและชอบซักถามผู้ใหญ่อยู่เสมอ และส่วนมากเมื่อเด็กถามอะไรผู้ใหญ่จะตอบและอธิบายให้ฟังอยู่เสมอ เช่นเดียวกับในครอบครัวของเด็กชายเสมที่พ่อแม่มีความใกล้ชิดกับลูก เด็กชายเสมจึงมีลักษณะชอบซักถามพ่อแม่อยู่เสมอ และพ่อแม่ก็ให้ความสนใจที่จะตอบคำถามและชี้แจงรายละเอียดให้ลูกฟัง

ในทางตรงกันข้ามกับข้อมูลดังกล่าว ได้พบว่าการปฏิบัติตนของผู้ใหญ่ในบางครั้งก็มีส่วนยับยั้งความอยากรู้อยากเห็นของเด็กได้เช่นกัน ซึ่งการปฏิบัติตนดังกล่าว เช่น

(ข) การตอบคำถามของเด็กเพียงสั้น ๆ เท่าที่ถาม ซึ่งลักษณะพฤติกรรมนี้แสดงให้เห็นถึงความไม่สนใจต่อคำถามของเด็กมากนัก ฉะนั้นเมื่อเด็กได้รับพฤติกรรมเช่นนี้จากผู้ใหญ่ เด็กจึงไม่กล้าที่จะซักถามอะไรเพิ่มเติม ซึ่งข้อมูลในส่วนนี้จากการสัมภาษณ์พ่อแม่บางคนได้ยอมรับว่าตนไม่ชอบตอบคำถามของลูก เช่น เมื่อลูกถามว่า "แม่นั้นอะไร" แม่อาจจะตอบว่า "รถไถนา" แล้วทำกิริยาเฉยเมยต่อเด็ก เด็กจึงไม่กล้าซักถามต่อไป

(ค) การไม่สนใจต่อคำถามของเด็ก หรือตอบคำถามของเด็กอย่างไม่ถูกต้อง พร้อมทั้งมีการบ่น ดู ว่ากล่าวหรือแสดงความไม่พอใจที่เด็กถามเช่นนั้น พฤติกรรมเช่นนี้ของผู้ใหญ่บางครั้งจะทำให้เด็กกลัวจึงไม่กล้าซักถามต่อไป หรืออาจทำให้เด็กได้ข้อมูลที่ผิด ๆ แต่จากการสังเกตการที่ผู้ใหญ่มีพฤติกรรมเช่นนี้ส่วนใหญ่จะเกิดจากสาเหตุสำคัญคือ

(1) เด็กใช้คำถาม ที่บางครั้งผู้ใหญ่จะไม่สามารถตอบ รายละเอียดให้เด็กเข้าใจได้ ดังตัวอย่าง เด็กหญิงกบได้ถามยายว่า "แม่หนูไปกรุงเทพทำไม" ยายจึงพูดว่า "อีกบ่นถามอะไรไม่รู้เรื่อง เวลาแม่มีงมากก็ไปถามกันเอง" หรือในกรณีที่ เด็กชายนทีได้ถามแม่ว่า "พ่ออยู่ไหน" ซึ่งแม่ก็ไม่รู้จึงตอบลวกด้วยความไม่พอใจว่า "ไม่ต้องถามหา ดอก รดสุดท้ายที่ไหนพ่อมีงก็อยู่ที่นั่น" ในครอบครัวดังกล่าวนี้จึงพบว่าเด็กส่วนใหญ่จะไม่ชอบซักถาม ผู้ใหญ่มากนัก

(2) ผู้ใหญ่เกิดความรำคาญ ทั้งนี้เพราะเด็กได้ใช้ คำถามในขณะที่น้อยบ่อยครั้ง จนผู้ใหญ่เบื่อและรำคาญจึงบ่นเพื่อให้เด็กหยุดการซักถามนั้น เช่นแม่ ได้พูดว่า "หยุด ๆ แม่ไม่อยากจะพูด"

(ง) การทำตัวห่างเหินไม่ใกล้ชิดกับเด็กเท่าที่ควร การปฏิบัติ ตานของผู้ใหญ่ลักษณะนี้ ส่วนใหญ่เกิดจากทัศนคติในการอบรมเลี้ยงดูเด็กของผู้ใหญ่บางคนที่คิดว่า ไม่ควรให้ความใกล้ชิดหรือเล่นกับลูกมากนักเพราะจะทำให้เด็กได้ใจ และไม่เคารพเกรงกลัว ผู้ใหญ่ ซึ่งอาจมีผลทำให้ผู้ใหญ่ไม่สามารถว่ากล่าวตักเตือนเด็กได้เมื่อเด็กทำผิด การปฏิบัติตัว ห่างเหินต่อเด็กจนทำให้เด็กเกรงกลัวจนไม่กล้าเข้าใกล้นั้น พบว่าเมื่อเด็กมีความสงสัยใคร่รู้ใน บางอย่างเด็กจะไม่กล้าซักถามผู้ใหญ่ที่มีลักษณะดังกล่าว โดยข้อมูลส่วนใหญ่จะพบว่า พ่อคือบุคคล ในครอบครัวที่ลูกเกรงกลัวและจะไม่ค่อยกล้าซักถามมากนัก ดังเช่นคำสัมภาษณ์แม่ของเด็ก คนหนึ่งที่บอกว่า "กับฉันก็คุยถามกันดี แต่พ่อมันจึก (ไม่รู้) อย่างไม่เห็นด้วย" หรือ จากการสังเกตในห้องเรียนก็เช่นกัน เด็กจะมีความเกรงกลัวครูอยู่มาก ถึงแม้ครูจะให้ความ ใกล้ชิดกับเด็กบ้างพอสมควรแต่ยังไม่ผูกพันใกล้ชิดกันมากนัก ประกอบกับเด็กได้รับการปลูกฝังว่าครู เป็นบุคคลที่ควรเคารพยำเกรง รวมทั้งบรรยากาศในการเรียนการสอนส่วนใหญ่จะเป็นในลักษณะ ครูเป็นผู้บอกกล่าวหรือซักถามเด็กมากกว่าที่จะใช้การกระตุ้นให้เด็กรู้จักคิด หรือให้เด็กมีความ สนใจใคร่รู้ในสิ่งแวดล้อมรอบตัวเอง ลักษณะที่กล่าวมาข้างต้นนี้อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่หล่อหลอม ให้เด็กส่วนใหญ่เมื่ออยู่ในห้องเรียนจะไม่ค่อยกล้าซักถามครูในสิ่งที่เป็นความรู้แต่ถ้าเป็นการซักถาม ในเรื่องทั่ว ๆ ไป เด็กบางคนก็จะกล้าถามครู เช่น "ครูครับไปไหนครับ" "ครูทำอะไรครับ"

3) ลักษณะนิสัยหรือบุคลิกภาพของเด็ก จากการสังเกตที่เห็นเด่นชัดได้พบว่า เมื่ออยู่ในห้องเรียนเด็กที่มีลักษณะเป็นเด็กช่างพูด ช่างคุย หรือเด็กที่กล้าแสดงออกจะมีความอยากรู้อยากเห็นและแสดงพฤติกรรมด้วยการซักถามเกี่ยวกับสิ่งที่ตนสงสัยได้ตลอดเวลา และบ่อยครั้ง โดยสิ่งที่เด็กสงสัยและชอบซักถามส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องทั่ว ๆ ไปที่เด็กต้องการทราบว่าใคร ทำอะไร ที่ไหน และอย่างไร แต่อย่างไรก็ตามได้มีข้อมูลบางส่วนที่พบว่า ถึงแม้เด็กที่เจียบเจยและไม่กล้าแสดงออกเมื่ออยู่ในห้องเรียน แต่ถ้าเป็นเด็กที่ชอบออกไปเที่ยวเล่นไกล ๆ หมู่บ้านหรือเป็นเด็กที่มีโอกาสได้เห็นสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ อยู่เสมอ เช่นเด็กที่พ่อแม่พาไปไหนมาไหนด้วยเด็กในกลุ่มนี้จะกล้าซักถามผู้ใหญ่และอยากรู้อยากเห็นอยู่มากเช่นกัน แต่เด็กจะแสดงออกให้เห็นเฉพาะกับบุคคลที่เด็กใกล้ชิด เช่น พ่อ แม่ พี่ น้อง เท่านั้น

จากที่กล่าวมาสามารถสรุปเกี่ยวกับสาเหตุและองค์ประกอบ ที่มีผลทำให้เด็กมีความอยากรู้อยากเห็นเพิ่มมากขึ้นและลดลงได้ว่า ลักษณะนิสัยส่วนตัวของเด็กที่ชอบพูด ชอบคุย และกล้าแสดงออก จะมีผลทำให้เด็กเกิดความกล้าที่จะใช้การซักถามบุคคลอื่นทั่ว ๆ ไป เพื่อตอบสนองในความอยากรู้อยากเห็นของตนได้มากกว่าเด็กที่เจียบเจย เด็กทั่ว ๆ ไปนั้นถ้ามีโอกาสหรือได้รับประสบการณ์แปลก ๆ ใหม่ ๆ มากกระตุ้น รวมทั้งบุคคลที่เด็กมีปฏิสัมพันธ์ด้วยนั้นให้ความใกล้ชิดสนิทสนม สิ่งเหล่านี้จะเป็นตัวเสริมแรงหรือเป็นการตอบสนองและส่งเสริมให้เด็กมีความอยากรู้อยากเห็นมากขึ้น ในทางตรงกันข้ามถ้าเด็กได้รับการปฏิบัติจากผู้ใหญ่ในลักษณะห่างเหินไม่ใกล้ชิดสนิทสนมเท่าที่ควร หรือผู้ใหญ่กระทำตนให้เด็กเกรงกลัว สิ่งเหล่านี้จะมีผลยับยั้งความอยากรู้อยากเห็นของเด็ก ทำให้เด็กไม่กล้าใช้การซักถามเพื่อนำไปสู่ข้อสงสัยของตนได้ หรือมีผลทำให้เด็กหยุดความสงสัยใคร่รู้ของตนไว้เพียงแค่ว่าที่ตนเห็นหรือสัมผัสเท่านั้น

ค) วิธีการแสดงออกของเด็กเมื่อมีความอยากรู้อยากเห็น การแสดงออกของเด็กเพื่อตอบสนองต่อความสงสัยใคร่รู้ของตน ที่สามารถสังเกตและพบได้คือ

1) การใช้คำถามซักถามบุคคลอื่น จากการสังเกตและสัมภาษณ์เมื่อเด็กอยู่ในสภาพแวดล้อมที่บ้าน พบว่าเด็กเกือบทุกคนเมื่อได้พบได้เห็นสิ่งใดที่แปลกใหม่ที่น่าสนใจ พฤติกรรมที่เด็กจะกระทำมากที่สุดคือการซักถามพ่อแม่หรือบุคคลที่ใกล้ชิดว่าสิ่งเหล่านั้นคืออะไรและโดยเฉพาะถ้าเด็กคนใดได้มีโอกาสติดตามพ่อแม่ไปที่ต่าง ๆ ได้พบสิ่งต่าง ๆ มากขึ้น เด็กก็จะยิ่งใช้คำถามซักถามเพิ่มมากขึ้น จากการสัมภาษณ์พบว่า เด็กผู้หญิงส่วนใหญ่จะชอบซักถามพ่อแม่เกี่ยวกับ

กับเรื่องหนึ่งเรื่องละครที่ดูในโทรทัศน์ หรือในบางครั้งเรื่องเหล่านี้เด็กจะสามารถเล่าให้พ่อแม่ฟัง และรู้เรื่องดีกว่าผู้ใหญ่ ส่วนเด็กผู้ชายจะชอบซักถามพ่อแม่เกี่ยวกับเรื่องสัตว์ เรื่องธรรมชาติที่ตน ได้เห็นรวมทั้งสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับเครื่องจักร เครื่องกล เช่น รถหรืออุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ

ทั้งนี้เมื่อเด็กอยู่ในสภาพแวดล้อมในห้องเรียน เด็กที่ชอบใช้

คำถามซักถามครส่วนใหญ่จะเป็นเด็กที่มีลักษณะช่างพูด ช่างคุย และกล้าแสดงออกซึ่งมีเพียงไม่กี่คน เท่านั้น โดยเด็กจะซักถามครได้เกือบทุกเรื่องที่เด็กเห็น สิ่งที่ครูได้พูดว่า "เด็กเขาจะถามทุกสิ่งที่เขาเห็น ชอบมีรถชอบเล่นไปหมดเลยเขาชอบรถจักรยานยนต์ แต่ฉันอยากไปเล่นกับลูกพี่ลูกน้องเขา" "ลูกพี่ลูกน้องเขา" "รถจักรยานยนต์" "รถจักรยานยนต์"

2) การเฝ้ามองดู พฤติกรรม เช่นนี้จากการสังเกตได้พบว่าถ้าเด็กคนใดมีความสนใจหรือมีความชอบสิ่งใดเป็นพิเศษ หรือถ้าในขณะนั้นไม่มีบุคคลที่ใกล้ชิดที่จะซักถามได้ เด็กก็จะใช้การพิจารณาเฝ้ามองดูสิ่งนั้น ๆ โดยเฉพาะในเด็กผู้ชายส่วนใหญ่จะชอบเกี่ยวกับเครื่องจักร เครื่องยนต์ ดังนั้นจากการสังเกตและสัมภาษณ์ได้พบว่า เด็กผู้ชายจะชอบเฝ้ามองดูรถชนิดต่าง ๆ ที่ผ่านไปมาได้เป็นเวลานาน ดังเช่น ด.ช. ป๋อจะชอบออกไปดูรถตักดินที่ท่าทำทางในหมู่บ้าน หรือ ด.ช. เสเมที่เฝ้ามองดูรถจักรยานยนต์ที่จอดอยู่ แล้วหมุนลูกล้อรถเล่น นอกจากนี้เด็กผู้ชายบางคนยังให้ความสนใจและเฝ้ามองดูการทำงานของผู้ใหญ่ที่เกี่ยวกับงานช่าง เช่น ด.ช. จิโรจน์ ได้มองดูช่างไฟฟ้าที่มาเดินสายไฟฟ้าภายในหมู่บ้านได้เป็นเวลานาน

3) การชำเลื่องดู พฤติกรรมเช่นนี้เด็กจะแสดงออกเมื่อมีความสนใจสิ่งต่าง ๆ แต่ถ้าในขณะนั้นมีบุคคลอื่นที่เด็กเกรงใจหรือเกรงกลัวและไม่คุ้นเคยเท่าที่ควรอยู่ในเหตุการณ์นั้นด้วยเด็กจะไม่กล้าแสดงออกถึงความอยากรู้อยากเห็นมากนัก เด็กจะใช้เพียงสายตาชำเลื่องดูสิ่งเหล่านั้น ดังตัวอย่างพฤติกรรมของเด็กหญิงเพ็ญที่เห็นผู้วิจัยดูภาพถ่ายอยู่กับพ่อแม่และพี่ชาย ซึ่งเด็กหญิงเพ็ญก็ต้องการที่จะดูภาพถ่ายนั้นด้วย เนื่องจากแม่และพี่ชายได้ชี้และบอกว่าในภาพถ่ายนั้นมีรูปของเพ็ญด้วย แต่เด็กหญิงเพ็ญไม่กล้าเข้ามาดูใกล้ ๆ เพียงใช้สายตาชำเลื่องดู และเมื่อผู้วิจัยได้เดินออกมาเด็กหญิงเพ็ญจึงเข้าไปดูภาพถ่ายและพูดคุยซักถามกับแม่และพี่ชายด้วยดี

4) การสัมผัสจับต้อง โดยธรรมชาติของเด็กในช่วงวัยนี้ เมื่อเห็นสิ่งใดเด็กจะให้ความสนใจและชอบที่จะได้สัมผัสจับต้องในสิ่งเหล่านั้น ซึ่งลักษณะดังกล่าวก็สามารถพบได้มากในเด็กที่ศึกษาเช่นกัน โดยพบว่าเด็กจะพยายามสัมผัสจับต้องในทุกสิ่งที่เด็กสนใจและสามารถสัมผัสได้ แต่การสัมผัสของเด็กในบางครั้งจะเป็นไปในลักษณะการทำลายสิ่งของอยู่บ้าง เช่นเด็กเห็นรูปภาพโปสเตอร์หรือป้ายนิเทศที่ครูนำติดจัดแต่งไว้ในห้อง เด็กบางคนจะชอบเอามือไปลูบคลำหรือแกะและดึง ซึ่งบางครั้งทำให้ภาพเหล่านั้นสกปรกหรือหลุดเสียหาย

จากลักษณะพฤติกรรมการแสดงออกของเด็กเมื่อมีความอยากรู้อยากเห็น ดังกล่าวนี้นี้ ข้อมูลไม่สามารถบ่งบอกได้เด่นชัดว่าเด็กส่วนใหญ่จะแสดงพฤติกรรมใดเด่นชัดที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากพฤติกรรมที่เด็กแสดงออกส่วนใหญ่จะมีความสัมพันธ์และต่อเนื่องกัน นอกจากนี้สภาพสถานการณ์ ลักษณะนิสัยของเด็กรวมถึงบุคคลที่เด็กมีปฏิสัมพันธ์ด้วย สิ่งเหล่านี้จะเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เด็กเลือกที่จะใช้วิธีการแสดงออกในลักษณะต่าง ๆ กันไป โดยวิธีแสดงออกของเด็กส่วนใหญ่เมื่อมีความอยากรู้อยากเห็น เช่น เด็กเห็นรถจักรยานที่จอดอยู่ เด็กอาจเข้าไปมองดูแล้วก็สัมผัสจับต้องหรือหมุนล้อรถเล่น และถ้าในขณะนั้นมีแม่หรือคนที่เด็กใกล้ชิดอยู่ด้วย เด็กก็อาจจะถามว่า "นี่อะไร" แต่ถ้าเด็กอยู่คนเดียวหรือมีคนที่ไม่คุ้นเคย เด็กอาจแสดงออกเพียงการเฝ้ามองดู และเข้าไปสัมผัสบ้างหรือเพียงแค่นำสิ่งดูเท่านั้น

สรุปได้ว่า เด็กที่ศึกษาได้แสดงความอยากรู้อยากเห็นในสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ เกือบทุกคน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นความอยากรู้อยากเห็นในระดับเบื้องต้นเท่าที่เด็กได้เห็น ได้สัมผัส ความอยากรู้อยากเห็นที่ได้จากความคิดสร้างสรรค์ของเด็กยังพบน้อย และเด็กแต่ละคนจะมีระดับความอยากรู้อยากเห็นที่แตกต่างกัน โดยพบว่าเกิดจากสาเหตุและองค์ประกอบสำคัญคือ การมีโอกาสได้รับประสบการณ์แปลก ๆ ใหม่ ๆ การได้รับปฏิสัมพันธ์ที่ดีจากผู้ใหญ่ นอกจากนี้ยังพบว่าในบางครั้งผู้ใหญ่ก็มีส่วนยับยั้งความอยากรู้อยากเห็นของเด็กอยู่บ้าง เช่น การไม่สนใจต่อคำถามของเด็กหรือมีการบ่น ดู ว่ากล่าวเด็กที่ซักถาม รวมทั้งการกระทำตนห่างเหินกับเด็ก พฤติกรรมเช่นนี้จะมีผลทำให้เด็กเกรงกลัวจนไม่กล้าใช้การซักถาม เพื่อตอบสนองความอยากรู้อยากเห็นของตนได้ นอกจากนี้ได้พบว่าการแสดงออกถึงความอยากรู้อยากเห็นของเด็กส่วนใหญ่เด็กจะใช้การซักถาม การเฝ้ามองหรือชำเลื่องดู และการสัมผัสจับต้องในสิ่งที่ตนสนใจ

5. อารมณ์สนุกสนานร่าเริง

อารมณ์สนุกสนานร่าเริงหมายถึง สภาวะความรู้สึกที่เกิดจากความพอใจ ตีใจ และมีความสุข โดยความรู้สึกนี้สามารถสังเกตได้จากพฤติกรรมที่เด็กแสดงออกทั้งทางสีหน้า เช่น การยิ้ม การหัวเราะ การเคลื่อนไหวส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เช่น การกระโดดโลดเต้น ประหม่อ ฯลฯ รวมทั้งข้อมูลที่ได้จากการซักถามความรู้สึกของเด็กเอง หรือการซักถามจากผู้ใกล้ชิดกับเด็ก

ก) สิ่งหรือสาเหตุที่ทำให้เด็กเกิดอารมณ์สนุกสนานร่าเริง อารมณ์สนุกสนานร่าเริงเป็นอารมณ์ที่สามารถพบได้ในเด็กทุกคนที่ศึกษา และพบว่าสิ่งที่ทำให้เด็กในวัยนี้มีความสนุกสนานร่าเริงได้นั้นคือ

1) การแสดงตลก ทั้งนี้หมายถึง การกระทำที่เด็กคิดว่าเป็นสิ่งที่ตลกขบขัน โดยที่เด็กหรือบุคคลอื่นได้กระทำขึ้น ทั้งที่โดยเจตนาและไม่เจตนา ซึ่งได้แก่

(ก) คำพูด คำพูดที่ทำให้เด็กรู้สึกสนุกสนานขบขันได้ เช่น คำพูดภาษาท้องถิ่นของคุณครู เช่น ในช่วงเปิดภาคเรียนใหม่ ๆ เด็กบางคนยังไม่เข้าใจภาษากลางดีพอ ครูจะใช้การพูดภาษาท้องถิ่นประกอบเพื่อให้เด็กเข้าใจยิ่งขึ้น หรือบางครั้งที่ครูอารมณ์ดีครูจะพูดหยอกล้อกับเด็กด้วยภาษาท้องถิ่น ซึ่งจะทำให้เด็กพอใจและหัวเราะกันอย่างร่าเริง ตัวอย่างประโยคที่ครูชอบพูดเพื่อที่จะเรียกให้เด็กไปกินข้าวครูจะพูดว่า "ไปกินเข้ากัน" นอกจากนี้คำพูดของเด็กบางคนที่เปลืองพูดภาษาท้องถิ่นออกมา รวมถึงคำพูดเพื่อล้อเลียนสิ่งที่เด็กเห็น บางครั้งก็ทำให้เด็กหัวเราะกันได้ เช่น เมื่อครูได้ถามเด็กชายภาณุว่าวาทรูปอะไร เด็กชายภาณุตอบว่า "วาทรูปไข่ไก่ครับ" แต่เพื่อนคนอื่นได้พูดว่า "ไข่ไก่" ทำให้เด็กทั้งหมดหัวเราะกันเสียงดัง

(ข) การเลียนเสียงคำพูดของผู้อื่นโดยเจตนาให้ตลกขบขัน ดังตัวอย่าง ขณะที่แม่ของเด็กชายภาณุได้ดูเด็กชายบ่อไม่ให้เล่นรถลากน้ำ แต่เด็กชายบ่อยังคงเล่นต่อไป เด็กชายภาณุจึงได้พูดโดยใช้น้ำเสียงเลียนแบบที่แม่นุดคือ "เด็กอะไรดีดื้อ" แล้วเด็กทั้งสองก็หัวเราะกัน

(ค) การพูดต่อคำหรือการท่องคำคล้องจองต่อ ๆ กัน ลักษณะการพูดคำคล้องจองนี้จะพบได้บ่อยครั้งทั้งในขณะที่เด็กกำลังเล่นกันในห้องเรียน นอกห้องเรียน หรือขณะที่เด็กกำลังทำงานตามที่ครูมอบหมาย ลักษณะการท่องคำของเด็กจะเริ่มจากมีเด็กคนหนึ่ง ขึ้นต้นคำคล้องจองมาประโยคหนึ่ง ต่อจากนั้นจะมีเด็กคนอื่นร้องต่อกันไปเรื่อย ๆ จนถึงขึ้นตะโกนแข่งกันจนเสียงดัง โดยขณะที่เด็กกำลังท่องคำหรือตะโกนกันอยู่นั้น เด็กส่วนใหญ่จะยิ้มหรือหัวเราะกันอย่างสนุกสนาน และเมื่อเด็กท่องจบหรือท่องถึงช่วงประโยคที่ตกลงขบขันเด็กจะยิงหัวเราะกันเสียงดังมากขึ้น ตัวอย่างคำคล้องจองที่เด็กชอบท่องกันเป็นประจำ ได้แก่

ยา หย่า ย่า	ชื่อน้ำปลาตราหัวสิงห์
จับผู้หญิงมาทรมาน	จับผู้ชายมาทรมาน
จับแม่มาตึงสายสะดือ	จับกิ้งกือมาทำก๊วยเตี๋ยว
จับแมวเหมียวมาเตะกระบี่	จับแมวดำมาเป่ายิงลูก

หรือบางครั้งเด็กจะนำเนื้อเพลงมาท่องเป็นคำคล้องจองแทน โดยแต่งเพิ่มกันเอง เพื่อให้ตลกและสนุก

ลามะลีลาขึ้นต้นเป็นมะลีลา	แตกใบอ่อนเป็นมะลีลา
สีเขียวมันทำอวดเก่ง (ซ้ำ)	จับไล่แข่งเตะไปเตะมา

จะเห็นว่าคำคล้องจองที่เด็กชอบท่องกันนี้ เป็นประโยคที่สัมผัสกัน ใช้ถ้อยคำง่าย ๆ ใกล้ตัวเด็ก ผ่งสิ่งที้นอกเหนือธรรมชาติ และมีลักษณะตกลงขบขัน ลักษณะการท่องคำก็จะท่องกันได้ตลอดเวลา ถ้ามีเด็กคนใดนำขึ้นต้นประโยคก่อน เช่น ถ้ามีเด็กคนหนึ่งร้องตะโกนว่า ยา หย่า ย่า ชื่อน้ำปลาตราหัวสิงห์ เด็กที่อยู่ใกล้ ๆ กันก็จะร้องต่อจนจบ

เป็นที่น่าสังเกตว่า คำคล้องจองที่เด็กชอบท่องกันบ่อยครั้งนั้น จากการซักถามเด็กพบว่า เป็นคำที่เด็กจำมาจากที่ ๆ ที่ได้ท่องให้ฟังมาก่อน ไม่ใช่สิ่งที่ครูได้สอนในห้องเรียน และพบว่าเด็กสามารถท่องคำเหล่านี้ได้จนจบเกือบทุกคน

(ง) การแสดงท่าทางตลกเพื่อล้อเลียนผู้อื่นโดยเจตนา การกระทำเช่นนี้เด็กมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เพื่อนได้ตกลงขบขันและสนุกสนานในท่าทางของตน ดังตัวอย่าง

เด็กชายป๋อได้นำแป้งมาทาหน้าตนเองให้ขาวเหมือนผี แล้ววิ่งไปหลอกเพื่อนคนอื่น เมื่อเจอหน้าใครเด็กชายป๋อก็จะชูมือขึ้น และทำเสียงขู่ว่า "โโฮ" เด็กคนอื่นจะวิ่งหนี เด็กชายป๋อจะวิ่งตามและส่งเสียงหัวเราะกันอย่างสนุกสนาน

2) การเล่น จากการเก็บรวบรวมข้อมูลได้พบว่า การเล่นของเด็กเป็นพฤติกรรมที่เด็กชอบและจะกระทำมากที่สุด เด็กสามารถเล่นและเพลิดเพลินกับทุกสิ่งได้ตลอดเวลา ลักษณะการเล่นที่ทำให้เด็กสนุกสนาน หรือเพลิดเพลินนั้น พบว่ามีลักษณะดังนี้

(ก) เป็นการเล่นที่ได้เคลื่อนไหวส่วนต่าง ๆ ของร่างกายหรือเป็นการเล่นที่ได้ออกกำลังมีการต่อสู้และการแข่งขัน ลักษณะเช่นนี้จะทำให้เด็กสนุกสนานได้มากที่สุดและสามารถพบได้มากทั้งในกลุ่มเด็กผู้หญิงและเด็กผู้ชาย แต่ถ้าเป็นการเล่นที่รุนแรงมีการต่อสู้กันจะพบได้ในกลุ่มเด็กผู้ชายมากกว่า ดังตัวอย่างเช่น

การเล่นขี้ม้า เป็นการเล่นที่มีเด็กคนหนึ่งขึ้นหลังเด็กอีกคนหนึ่งแล้ววิ่งไปชนเด็กคนอื่นให้ล้ม ขณะวิ่งชนกันโดยเฉาะเด็กผู้ชายถ้ายิ่งชนกันแรงมากเท่าใดเด็กก็ยิ่งหัวเราะเสียงดังยิ่งขึ้น

การเล่นชิงช้าหรือเปลม้า ถ้าเด็กยิ่งแขวงชิงช้าให้แรงและเร็ว เด็กก็ยิ่งหัวเราะชอบใจมากขึ้น

การเล่นต่อสู้กัน เช่น การเล่นชกมวย การฟันดาบ ฯลฯ การเล่นลักษณะนี้ในกลุ่มเด็กผู้ชายจะพบได้ตลอดเวลา ทั้งขณะมีการเรียนการสอนหรือขณะที่เด็กไม่มีกิจกรรมอื่นทำ

การเล่นวิ่งไล่ตีกันขณะวิ่งเด็กก็จะหัวเราะอย่างสนุกสนาน

การเล่นเกมที่ครูแนะนำ เช่น เกมนั่ง - ลง เกมโยน

ลูกบอล ฯลฯ

จากการสังเกต จะเห็นว่าการเล่นของเด็กที่ต้องใช้กำลังและมีการต่อสู้ จะเป็นสิ่งที่ทำให้เด็กสนุกสนานและชอบมาก โดยเฉพาะถ้ามีการใช้การเคลื่อนไหวมากขึ้นหรือได้ต่อสู้ที่รุนแรงก็จะยิ่งจะทำให้เด็กพอใจ และเพลิดเพลินกับกิจกรรมที่เล่นมากเป็นพิเศษ

(ข) เป็นการ เล่นหรือกิจกรรมที่มีการเคลื่อนไหวร่างกายและมีเสียงเพลงประกอบ ลักษณะนี้รวมถึงการร้องรำทำเพลง การเต้นของเด็กด้วย กิจกรรมชนิดนี้ บางครั้งเป็นกิจกรรมที่ครุณาให้เด็กเล่น เช่น ให้เด็กยืนเกาะกันแล้วเดินเป็นรถไฟโดยมีการร้องเพลงรถไฟประกอบ การสอนให้เด็กร้องเพลงแล้วทำท่าประกอบ เช่น เพลงสวัสดีเธอเจ้า ซึ่งในกิจกรรมเหล่านี้ เด็กจะมีความสุขสนุกสนานสนใจและให้ความร่วมมือที่ดี

นอกจากกิจกรรมที่ครูได้สอนให้เด็ก เพื่อความสนุกสนานแล้วนั้น จากการสัมภาษณ์ผู้ใกล้ชิดกับเด็กที่บ้าน ได้พบว่าเด็กเกือบทุกคนจะชอบสนุกสนานด้วยการเต้นประกอบเพลง หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "การตั้น" ซึ่งคำตอบเหล่านี้สอดคล้องกับการสังเกตของผู้วิจัยที่พบว่าเมื่อมีงานเทศกาลหรืองานมหรสนใด ๆ ที่เปิดโอกาสให้เด็ก ๆ หรือบุคคลอื่นได้สนุกสนานด้วยการเต้นรำกัน จะพบว่าในเด็กวัยนี้ ส่วนใหญ่จะชอบออกไปร่วมเต้นรำกับพวกผู้ใหญ่อยู่บ่อยครั้ง โดยไม่มีความเก้อเขินแต่อย่างใด แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อเด็กอยู่ในห้องเรียนถ้าครูได้เรียกให้เด็กพวกนี้บางคนออกมาร้องเพลงหรือเต้นรำหน้าห้องเรียน เด็กในกลุ่มนี้บางคนจะไม่กล้าแสดงออก หรือถ้าแสดงออกก็จะกระทำอย่างไม่เต็มใจ ทั้งนี้อาจเนื่องจากการที่เด็กได้เล่นหรือแสดงออกอย่างอิสระจะทำให้เด็กพอใจและสนุกสนานมากกว่าการถูกบังคับ

(ค) การเล่นที่ไม่ต้องใช้การเคลื่อนไหวร่างกาย หรือการออกกำลังกายมากนัก ส่วนใหญ่เป็นการเล่นที่ทำให้เด็กรู้สึกเพลิดเพลิน ได้แสดงความคิดสร้างสรรค์และก่อให้เกิดสุนทรียภาพแก่เด็กมากขึ้น การเล่นชนิดนี้รวมทั้งการเล่นคนเดียวและการเล่นร่วมกับผู้อื่น ในบางครั้งเด็กสามารถใช้เวลาได้นาน (มากกว่า 30 นาที) กับการเล่นดังกล่าว ลักษณะการเล่นที่สามารถสังเกตเห็นได้ เช่น การเล่นรวมกลุ่มของเด็กผู้หญิง ตัวอย่างเช่น การเล่นสมมุติเป็นตัวละครตามเนื้อเรื่องที่เห็นในโทรทัศน์ การเล่นแต่งตัวและการเล่นประกวดนางงาม ส่วนในกลุ่มเด็กผู้ชาย ได้พบการเล่นแสดงลีเกของเด็ที่มีทั้งการร้อง การเต้น การแสดง การแต่งตัวเลียนแบบจากการแสดงลิเกจริง ๆ ที่มาแสดงในหมู่บ้าน ฯลฯ นอกจากนี้ยังได้พบลักษณะการเล่นคนเดียวของเด็กกับสิ่งธรรมชาติหรือเศษวัสดุรอบตัวเด็ก เช่น ด.ช.จิโรจน์ นั่งเล่นกรอกดินใส่กระป๋องที่มีรูเป็นเวลานานถึง 30 นาที ด.ช.เสม เล่นลากรองเท้าที่ผูกต่อ ๆ กันโดยสมมุติเป็นรถ ขณะที่เล่นก็จะทำเสียง "บี๊ด บี๊ด" เหมือนเสียงของรถเล่นประกอบ และอีกตัวอย่างหนึ่ง ด.ญ.กบ ได้เล่นขายของ (ขายกล้วยเดี่ยว) โดยนำน้ำและใบไม้มาต้มในกระป๋องนมบนเตาไฟที่ขายก่อเอาไว้เพื่ออย่างพริกให้แห้ง

3) การกระทำผิดบางอย่างโดยไม่ตั้งใจของเพื่อน หรือตนเอง พฤติกรรมเช่นนี้ของเด็กบางคน เด็กจะมองว่าเป็นสิ่งสนุกสนานตลกขบขัน ตัวอย่างเช่น เด็กหญิงตั๋ยออกมาร้องเพลงหน้าห้องแต่ร้องผิดจึงหยุดร้อง เพื่อนจึงหัวเราะด.ญ.ตั๋ยด.ญ.ตั๋ย ก็ได้หัวเราะตามเพื่อน

4) การกระทำในสิ่งที่เด็กคิดว่าตนเหนือกว่าหรือเป็นการแกล้งเพื่อน ที่อ่อนแกว่าตน การกระทำเช่นนี้ส่วนใหญ่จะเป็นความสนุกสนานของเด็กที่ได้แสดงสิ่งที่เหนือกว่าผู้อื่น ตัวอย่างเช่น ในกรณีของเด็กชายบ๊อที่ได้นำตัวกิ้งก่าที่ตายแล้วมาหลอกด.ญ.บ๊อ พร้อมทั้งหัวเราะชอบใจในการกระทำเช่นนั้น แต่ด.ญ.บ๊อเกิดความกลัวจึงร้องไห้ แต่ถ้าการกระทำนั้นเป็นการหยอกล้อกันหรือเป็นสิ่งที่ไม่ทำให้เกิดความเสียหายเดือดร้อนแก่อีกฝ่ายหนึ่งเด็กทั้งสองฝ่ายจะมองการกระทำเช่นนี้เป็นสิ่งที่น่าสนุกสนาน เช่น ด.ช.กาญ สามารถเล่นหมอนผ้าเบียร์ได้ จึงหมอนผ้าเบียร์ไปแกล้งให้โดน ด.ช.ตั๋ย พร้อมทั้งหัวเราะ ด.ช.ตั๋ยได้หนีแต่ก็หัวเราะด้วย

5) สถานการณ์รุนแรงที่เกิดขึ้นทันทีทันใดทำให้ตกใจแต่พอสถานการณ์นั้นหายไปก็มีสิ่งขบขันเข้ามาแทน ซึ่งสถานการณ์ที่กล่าวนี้ส่วนใหญ่จะเป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับบุคคลอื่น หรือเป็นสถานการณ์ที่ไม่มีผลกระทบต่อเด็ก ตัวอย่างเช่น เมื่อเด็กเห็นเครื่องบินหรือเฮลิคอปเตอร์บินผ่านมา เด็กจะวิ่งมาด้วยสีหน้าตกใจ ต่อจากนั้นก็หัวเราะ กระโดดโลดเต้น ตีใจที่ได้เห็นเครื่องบิน หรืออีกกรณีหนึ่งจากคำสัมภาษณ์แม่ของเด็กคนหนึ่งพูดว่า "ไอ้ตั๋ย มันเห็นรถไถนาชนกันมันก็หัวเราะ"

6) ได้สิ่งของที่เด็กพอใจ เด็กส่วนใหญ่จะดีใจและมีความสุขเมื่อได้สิ่งของใหม่หรือสิ่งที่ตนต้องการ และเด็กจะชอบนำสิ่งของนั้นมาอวดแก่น้องหรือเพื่อน ดังตัวอย่างกิริยาของ ด.ช.บ๊อ ที่ได้นำกระเป๋ามาอวดนี้สาวและยิ้มอย่างดีใจ แล้วพูดว่า "น้อซื้อกระเป๋าให้ใหม่" หรือในกรณีที่เด็กชายบ๊อได้แสดงความดีใจอย่างมากที่น้อได้ทำว้าวให้เล่นและนำไปอวดเพื่อน และด.ช.เสมจะดีใจที่น้ออยู่บ้านได้กินข้าวร่วมกัน ทำให้เสมกินข้าวได้มาก

7) การหยอกล้อของบุคคลในครอบครัว จากข้อมูลได้พบว่าพี่น้อง มีการหยอกล้อกัน แต่ในบางครอบครัวที่มีลูกอายุใกล้เคียงกันและมีจำนวนมากกว่า 2 คน ส่วนใหญ่การหยอกล้อกันเพื่อความสนุกสนานนั้นจะจบลงด้วยการทะเลาะวิวาทมากกว่า ส่วนการ

หยอกล้อของพ่อแม่ที่มีต่อลูกนั้น พบว่ามีเพียงบางครอบครัว เช่น ครอบครัวของ ด.ช. เส็ม ที่แม่ได้บอกว่า "พ่อเขาชอบเล่นกับลูก ๆ หยอกล้อกันตลอดถ้าพ่อเขาอยู่บ้าน"

จากสิ่งต่าง ๆ ที่ทำให้เด็กเกิดความสุขสนุกสนาน เพลิดเพลินดังที่กล่าวมานี้ จะเห็นว่าเด็กในช่วงวัยนี้มีความสุขสนุกสนาน เพลิดเพลิน เกือบทุกสิ่งทุกอย่างที่เด็กได้พบ ได้เล่นได้สัมผัสและพอใจ รวมทั้งเป็นความสุขสนุกสนานที่เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ดังที่แม่ของเด็กคนหนึ่งได้พูดว่า "มันเห็นไอ้หนูมตีบึงปองมันก็หัวเราะไม่รู้หัวเราะอะไรได้ทั้งวัน" ฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าลักษณะเด็กไทยโดยรวมแล้ว เป็นเด็กที่รักสนุก ชอบเล่น ชอบความสุขสนุกสนาน ร่าเริง สนุกได้ทุกที่ ทุกโอกาส

ข) พฤติกรรมหรือวิธีแสดงออกของเด็กเมื่อมีความสุขสนุกสนานร่าเริง
พฤติกรรมที่เด็กแสดงออก ส่วนใหญ่เป็นกิริยาที่เปิดเผยซึ่งบอกถึงความสนุกสนานอย่างทันทีทันใดที่มีความรู้สึกดังกล่าว กิริยาที่แสดงออกเหล่านี้ได้แก่

1) การแสดงออกทางสีหน้า ท่าทาง หรือแสดงกิริยาที่ไม่อยู่เฉย เช่น การยิ้ม การหัวเราะ การตบมือ การกระโดดโลดเต้น การแกว่งแขน การวิ่งไล่กัน ในกิริยาเหล่านี้ได้พบว่า การหัวเราะจะเป็นกิริยาที่เด็กแสดงออกมากที่สุด ซึ่งระดับเสียงของการหัวเราะนี้ยังได้แสดงถึงความสนุกสนานในระดับต่าง ๆ อีกด้วย กล่าวคือ ถ้าเด็กได้เล่นหรือได้สิ่งของ และได้กระทำในสิ่งที่ตนพอใจ ถ้าพอใจมากก็จะหัวเราะเสียงดังมาก และจากการสังเกตเด็กทุกคนได้ใช้การหัวเราะเสียงดังในระดับต่าง ๆ เป็นสิ่งที่สื่อความหมายถึงความสนุกสนานร่าเริงของตน

2) การแสดงออกด้วยการร้องเพลง การร้องเพลงของเด็กในที่นี้หมายถึงขณะที่เด็กได้กระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วเกิดความเพลิดเพลิน เช่นขณะนั่งเล่นคนเดียว ขณะที่เขียนหนังสือหรือวาดรูป ฯลฯ ในบางครั้งเด็กจะแสดงออกด้วยการร้องหรือฮัมเพลง เพลงที่เด็กชอบร้องจนติดปากนั้น ส่วนใหญ่เป็นเพลงที่มีเนื้อร้อง ทำนองที่ง่าย ๆ สั้น ๆ โดยเป็นเพลงที่ครูสอนหรือที่เด็กจำมาจาก วิทยุ และโทรทัศน์ เด็กจะนำมาร้องจนติดปาก และจะร้องกันตลอดเวลา เช่นขณะที่เด็กกำลังทำงานในห้องเรียน ถ้ามีเด็กคนใดขึ้นต้นเพลงใดเพลงหนึ่งอย่างเสียงดังขึ้นมา เด็กเกือบทั้งห้องก็จะร้องตาม หรือขณะที่เด็กกำลังเล่นสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่าง

ผลิตเพลงอยู่ปากของเด็กก็จะนิมนำเพลงต่าง ๆ ไปด้วย เช่น เด็กจะชอบร้องเพลงสวัสดีเธอจำ โดยมีเนื้อร้องว่า "สวัสดีเธอจำเรามาพบกัน เธอกับฉันสวัสดี สวัสดี" หรือเพลงที่กำลังเป็นที่นิยมในขณะนั้น เช่น เพลงยินดีไม่มีปัญหา ซึ่งเป็นเพลงที่เด็กจำมาจากวิทยุและเป็นเพลงที่ได้รับความนิยมสูง เด็กจะร้องได้เฉพาะตอนที่มิเนื้อร้องซ้ำ ๆ กัน โดยเพลงนี้เด็กจะร้องซ้ำ ๆ กันในช่วง "เกิดมาเป็นยินดีช่างสุขชั้ทุกอย่าง" เด็กจะร้องซ้ำเช่นนั้นไปเรื่อย ๆ ส่วนเนื้อร้องที่ต่อไปจากนั้นถ้าเด็กร้องไม่ได้เด็กจะทำเสียงคลอตามจังหวะได้อย่างถูกต้อง

ค) การปฏิบัติของผู้ใหญ่เมื่อเด็กมีอารมณ์สนุกสนาน จากข้อมูลชี้พบว่า เด็กส่วนใหญ่ชอบความสนุกสนานร่าเริงและเป็นความสนุกสนานที่เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา โดยเฉพาะการแสดงความสามารถด้วยการหัวเราะเสียงดัง การหยอกล้อ การเล่นกัน ในบางครั้งนั้นพบว่า เป็นการแสดงออกที่มากเกินไปและไม่เหมาะสมต่อเวลาและสถานที่ ซึ่งลักษณะเช่นนี้เป็นการสร้างความเดือดร้อน รำคาญให้กับผู้ใหญ่เช่น พ่อ แม่ หรือครูอย่างมาก ฉะนั้นถ้าทราบได้ที่เด็กแสดงพฤติกรรมดังกล่าวจนทำให้ผู้ใหญ่มีความรำคาญหรือไม่พอใจ ส่วนใหญ่ผู้ใหญ่จะปฏิบัติดังนี้ตามลำดับ

1) การดู การห้ามหรือการบ่น จะเป็นกิริยาแรกที่ผู้ใหญ่จะกระทำ เช่นแม่จะพูดว่า "อย่าเล่นเสียงดัง" "อย่าเล่นแม่หนวกหู" หรือ "โอ๊ยทำไมเสียงดังจังลูก" ส่วนคุณครูมักจะพูดว่า "เล่นกันเบา ๆ หน่อย" "หนึ่ง สอง สาม เงียบ" หรือบางครั้งครูจะใช้การตึงเป็นสัญญาณให้เด็กหยุดพฤติกรรมดังกล่าว แต่จากการสังเกตได้พบว่าวิธีการเหล่านี้ เด็กจะหยุดพฤติกรรมการเล่นที่เสียงดังได้เพียงชั่วขณะหนึ่ง เมื่อผู้ใหญ่ไม่สนใจหรือเดินจากไปเด็กก็ยังคงเล่นเสียงดังกันต่อ

2) การขู่หรือการใช้เสียงดูให้ดังมากขึ้นกว่าตอนแรก ถ้าเด็กยังคงเล่นกันเสียงดังอีก ผู้ใหญ่มักจะใช้น้ำเสียงข่มให้ดังกว่าเก่า ซึ่งตอนนี้ผู้ใหญ่บางคนจะเริ่มอารมณ์ไม่ดี เช่นจะพูดว่า "นี่บอกให้เงียบนะ ไม่เงียบเดี๋ยวตีเลย"

3) ไล่เด็กให้ไปเล่นที่อื่น เพื่อเป็นการยุติไม่ให้ทำเสียงดังอีก ซึ่งส่วนใหญ่ถ้าผู้ใหญ่ถึงขั้นไล่เช่นนี้เด็กก็จะปฏิบัติตามโดยดี

4) การตี จะเป็นวิธีการสุดท้ายที่ผู้ใหญ่จะใช้กับเด็กถ้าวิธีดังกล่าวข้างต้นใช้แล้วเด็กไม่เชื่อฟัง แต่การที่ผู้ใหญ่ถึงขั้นตีเด็กได้นั้นก็ต้องขึ้นอยู่กับอารมณ์ของผู้ใหญ่ด้วย ถ้าในขณะที่ผู้ใหญ่อารมณ์ไม่ดีหรือกำลังทำงาน แต่จากการสังเกตส่วนใหญ่แล้วผู้ใหญ่จะไม่ค่อยตีเด็กบ่อยครั้งนัก

อย่างไรก็ตามจากการสังเกตโดยทั่วไป

เด็กมีความ

ผลิตเฟลน โดยสามารถเล่นหรือกระทำกิจกรรมใด ๆ ได้ตาม ๆ ทั้งที่เป็นกลุ่มหรือคนเดียว โดยที่ไม่ทำเสียงดังรบกวนผู้อื่น ส่วนมากผู้ใหญ่จะปล่อยให้เด็กได้กระทำอย่างอิสระ และไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวไปชักถาม หรือร่วมกิจกรรมนั้นกับเด็ก

ทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตเกี่ยวกับการปฏิบัติของผู้ใหญ่ โดยเฉพาะพ่อแม่เกี่ยวกับความสนุกสนานร่าเริงของเด็ก ซึ่งจากการสังเกตโดยภาพรวมแล้วพบว่าพ่อแม่ส่วนใหญ่ได้สร้างความสนุกสนานร่าเริงแก่ลูกน้อยมาก เช่นการนุดหยอกล้อกันภายในครอบครัว การสร้างของเล่นให้ลูกเพื่อให้ลูกเกิดความภาคภูมิใจหรือดีใจ รวมถึงการซื้อของเล่นที่มีประโยชน์แก่ลูก ฯลฯ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะพบได้เพียงบางครอบครัว ที่พ่อแม่มีความใกล้ชิดและผูกพันกับลูกเป็นพิเศษ

นอกจากนี้ในการจัดกิจกรรมหรือการจัดหาของเล่นเพื่อให้เด็กได้สนุกสนานเมื่อเด็กอยู่ในชั้นเรียน สิ่งเหล่านี้ก็มีข้อจำกัดที่ทำให้เด็กไม่ได้รับความสนุกสนานอย่างเต็มที่ นั่นคือ จำนวนนักเรียนที่มีมากเกินไปเกินความดูแลของครู จึงทำให้บางครั้งการจัดกิจกรรมที่สนุกสนานให้แก่เด็กได้ไม่ทั่วถึง นอกจากนี้ของเล่นที่สร้างความเพลิดเพลินให้แก่เด็กก็ยังมีไม่เพียงพอต่อความต้องการของเด็กอีกด้วย

จากข้อสังเกตที่กล่าวมาข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าเด็กในชนบทได้รับความสนใจจากผู้ใหญ่เกี่ยวกับการสร้างความสนุกสนานเพลิดเพลินให้เด็กแก่เด็กน้อยมาก แต่อย่างไรก็ตาม สิ่งเหล่านี้บางครั้งได้มีส่วนทำให้เด็กได้ปรับตัวเองที่จะเรียนรู้ธรรมชาติแวดล้อมเพื่อนำมาตอบสนองต่อความต้องการของตน ดังที่ได้พบว่าเด็กส่วนใหญ่จะไขว่คว้าหาความสนุกสนานเพลิดเพลินและพอใจจากสิ่งที่เป็นธรรมชาติหรือวัสดุใกล้ตัว โดยที่ไม่ต้องมีผู้ใหญ่มาเกี่ยวข้อง ลักษณะเช่นนี้สามารถสะท้อนให้เห็นได้จากการสังเกตการเล่นของเด็ก ที่พบว่าเด็กได้รวมกลุ่มกัน (อายุ 4-9 ปี) สร้างโรงลิเกจากใบตาลและกิ่งไม้ แล้วนำสายไฟเก่ามา

ผูกกับขดลึงเพื่อทำเป็นไมโครโฟน นำไฟหน้ารถมาตั้งไว้หน้าโรงลิเก โดยสมมติเป็นไฟสปอร์ตไลท์ ส่วนการแต่งตัวนั้นเด็กได้ลึงใบตองเป็นเส้นเล็ก ๆ แล้วนำมาผูกเป็นกระโปรง เด็กได้ตัดใบสับประรดซึ่งมีความแข็งสมมติเป็นดาบ และนำปิ๊ปเก่า ๆ มาตีเป็นกลอง (ดังรูป)

ลักษณะการเล่นหรือการเตรียมอุปกรณ์ดังกล่าวนี้ เด็กได้คิดและสร้างสรรค์กันเอง เป็นที่น่าสังเกตว่าในกิจกรรมเพื่อความสนุกสนานเช่นนี้เด็กได้แสดงความคิดสร้างสรรค์ที่ดี แต่ในเรื่องการเรียนหรือการแสดงออกต่อหน้าบุคคลอื่น (ในชั้นเรียน) ปรากฏว่าเด็กบางคนในกลุ่มนี้กลับมีลักษณะที่ตรงกันข้ามกัน ลักษณะเช่นนี้อาจเป็นเพราะการแสดงออกโดยการแสดงลิเกของเด็กเป็นการแสดงออกอย่างอิสระ เป็นการตอบสนองตามความต้องการของเด็ก โดยที่ไม่ได้ถูกบังคับแต่อย่างใด แต่เมื่อเด็กอยู่ในห้องเรียนการแสดงออกบางอย่างเช่นความคิดหรือการกระทำจะเป็นไปในลักษณะการชี้แนะของครู เช่น ถ้าครูจะให้เด็กออกมาพูดหน้าห้องครูก็อาจมีการกำหนดเรื่องที่จะพูดให้เด็ก เช่น ให้เด็กออกมาเล่าเหตุการณ์ที่เด็กได้พบมา หรือมีการขอให้เด็กพูดแนะนำตนเองก่อน หรือมีการมุ่งเน้นทางด้านการใช้ภาษาของเด็กมากกว่าการแสดงความคิดเห็น ลักษณะเช่นนี้บางครั้งจะทำให้เด็กกะวง กลัวจะพูดผิดจากที่ครูได้แนะนำไว้ จึงทำให้เด็กเกิดความประหม่า ไม่มีความมั่นใจในตนเองที่จะแสดงออกต่อหน้าบุคคลอื่น แต่ถ้าครู

มีความใกล้ชิดกับเด็กมีปฏิสัมพันธ์ที่ตีเข้าไปในความสามารถของเด็กแต่ละคน พยายามดึง
ความสามารถเหล่านั้นให้เด็กได้แสดงออกอย่างอิสระ สิ่งเหล่านี้อาจมีผลทำให้เด็กเกิดความ
เชื่อมั่นในตนเอง และกล้าที่จะแสดงออกตามความสามารถของตนเองได้มากขึ้น

สรุปได้ว่า เด็กที่ศึกษานี้เกือบทุกคนมีความสนุกสนานเพลิดเพลินเกือบทุกสิ่งของเด็ก
ได้พบได้เห็น ได้สัมผัสและพอใจ เป็นความสนุกสนานที่เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา และเด็กมักจะ
แสดงออกถึงความสนุกสนานของตนด้วยการหัวเราะเสียงดัง แต่การแสดงออกเหล่านี้ บางครั้ง
เป็นการแสดงออกที่มากเกินไปไม่เหมาะสมต่อเวลาและสถานที่ ซึ่งบางครั้งอาจทำให้ผู้ใหญ่รำคาญ
จึงมีการตอบสนองด้วยการดู การพูดห้ามปรามหรือการขับไล่ จนถึงการลงโทษด้วยการตี เพื่อให้
เด็กหยุดพฤติกรรมดังกล่าว แต่ถ้าเป็นการเล่นสนุกสนานที่ไม่ทำเสียงดังรบกวนผู้อื่นมากนัก ผู้ใหญ่
ก็มักจะปล่อยให้เด็กได้เล่นกันอย่างอิสระ

6. อารมณ์รัก

อารมณ์รักหรือความรักของเด็กที่ศึกษานี้หมายถึง สภาพอารมณ์ที่รื่นรมย์
เป็นอารมณ์ที่เกิดขึ้นกับเด็กเมื่อเด็กได้รับการเอาใจใส่ ความใกล้ชิด ผูกพัน ทั้งด้วยคำพูดและ
การสัมผัสจากพ่อแม่ หรือเกิดจากประสบการณ์ที่เด็กพึงพอใจเมื่อเกี่ยวข้องกับบุคคลใดบุคคลหนึ่ง
เด็กจะแสดงออกถึงอารมณ์เช่นนี้อย่างเปิดเผย เช่น การใช้คำพูดที่อ่อนหวาน การสัมผัส
โอบกอด รวมถึงการพยายามคลอเคลียอยู่ใกล้ชิดกับบุคคลที่เด็กรัก

ก) สาเหตุการแสดงหรือการมีอารมณ์รักของเด็ก จากการรวบรวมข้อมูล
ได้พบว่าเด็กที่ศึกษาทุกคนมีการแสดงความรักต่อบุคคลและสิ่งต่าง ๆ โดยบุคคลที่เด็กรักนั้นส่วนใหญ่
ได้แก่ บุคคลในครอบครัวของเด็กเอง เช่น พ่อ แม่ ยาย หรือน้าสาว ฯลฯ และเพื่อนบ้านที่เด็ก
เคยเล่นด้วยกัน นอกจากนี้ยังพบว่ามีเด็กบางคนมีความรักความผูกพันกับสัตว์เลี้ยงอยู่บ้างเช่นกัน
การแสดงหรือการมีอารมณ์รักของเด็กต่อบุคคลหรือสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ พบว่ามีสาเหตุสำคัญคือ

1) เด็กได้รับประสบการณ์ตรง คือ เด็กได้รับความรักการเอาใจใส่
ความใกล้ชิด และความผูกพัน การสัมผัสจากบุคคลที่เด็กรัก กล่าวคือ ถ้าบุคคลใดได้แสดง
พฤติกรรมเช่นนี้ต่อเด็ก เด็กจะเรียนรู้ว่าพฤติกรรมดังกล่าวเป็นการแสดงความรักต่อเขา เด็กก็จะ

มีพฤติกรรมตอบสนองโดยการแสดงความรักตอบ ซึ่งจากการสังเกตปฏิสัมพันธ์ระหว่างพ่อ แม่ ลูก บางครอบครัวพบว่ามีความผูกพันใกล้ชิด มีการแสดงความรักด้วยการโอบกอด สัมผัสซึ่งกันและกัน และโดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูกจะสังเกตเห็นได้เด่นชัด เช่น ขณะที่แม่พูดคุยอยู่กับบุคคลอื่น แม่ก็จะอุ้มลูกที่อายุยังน้อยไว้บนตักอยู่เสมอ ส่วนลูกที่โตแล้ว (อายุ 5-6 ขวบ) บางคนยังชอบที่จะมานั่งตักแม่หรือนอนหนุนตักแม่ฟังผู้ใหญ่คุยกัน

นอกจากนี้ได้พบว่าในบางครอบครัว พ่อจะให้ความใกล้ชิด ชอบเล่นหยอกล้อกับลูกอยู่เสมอหรือชอบนำลูกไปที่ต่าง ๆ ด้วย จึงสังเกตพบว่าเด็กในครอบครัวนั้นจะมีการแสดงความรักอย่างเปิดเผยกับพ่อเช่นกัน ดังในครอบครัวของเด็กชายเสมอ ที่สังเกตพบว่าพ่อจะชอบเล่นกับลูก และโดยเฉพาะถ้าพ่ออารมณ์ดี ลูกสามารถเล่นซนหรือนั่งตักพ่อได้ และถ้าวันใดพ่อไปธุระนอกบ้านและมีอารมณ์ดีเมื่อมาถึงบ้านพ่อจะถามหาลูกก่อน ฉะนั้นในครอบครัวนี้จึงสังเกตเห็นอยู่เสมอว่าลูกจะชอบอยู่ใกล้ชิดคลอเคลียโอบกอดและสัมผัสแม่และพ่อ เพื่อแสดงถึงความรักอย่างสม่ำเสมอ หรือในกรณีครอบครัวเด็กชายป๋อ ก็เช่นกัน ได้พบว่าพ่อมีความใกล้ชิดและเอาใจใส่ลูกอย่างมาก เช่นพ่อจะเป็นผู้ดูแลเรื่องต่าง ๆ ให้ลูก ทำของเล่นให้ลูก ฉะนั้นจึงพบว่าลูกก็มีการแสดงความรักต่อพ่อ เช่น นอนหนุนตัก นุดจางไเราะอ่อนหวานกับพ่อ ตัวอย่างกรณีครอบครัวของเด็กชายนัท ก็เช่นกัน ซึ่งเด็กชายที่ไม่ได้อยู่อาศัยบ้านแม่ของตน แต่ได้มาอยู่กับยายและนอนกับน้ำสาว น้ำสาวจึงเป็นผู้ดูแลในเรื่องต่าง ๆ นัทจึงมีความผูกพันใกล้ชิดกับน้ำสาวมาก จากการสังเกตได้เห็นว่านัทมีการเชื่อฟัง และชอบที่จะเล่นหยอกล้อกับน้ำสาวมากกว่าญาติคนอื่น ๆ

นอกจากความใกล้ชิดผูกพัน ระหว่างเด็กกับบุคคลในครอบครัวแล้วยังพบว่าเด็กมีความใกล้ชิดผูกพันกับเพื่อนที่เคยเล่นด้วยกันมานาน จนเกิดเป็นความรักซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะเป็นความรักระหว่างเด็กหญิงกับเพื่อนผู้หญิงด้วยกัน เช่นในกรณีของเด็กหญิงยุ้ย และเด็กหญิงต้อย ซึ่งเด็กได้บอกว่า "รักต้อยชอบเล่นกับต้อยเพราะเคยเล่นกันมานานแล้ว"

ฉะนั้นจึงสรุปได้ว่า ถ้าเด็กมีความผูกพัน อยู่ใกล้ชิด หรือได้รับการเอาใจใส่ดูแล รวมถึงการได้รับการสัมผัสโอบกอดที่แสดงถึงความรักจากบุคคลใด เด็กก็จะมิหรือแสดงความรักต่อบุคคลนั้น

2) การที่เด็กให้ความใกล้ชิดสนิทสนมหรือเป็นผู้ดูแลสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ความรู้สึกรักของเด็กต่อสิ่งที่ตนใกล้ชิดหรือดูแลส่วนใหญ่ได้แก่ สัตว์เลี้ยงหรือของเล่นบางอย่าง จากการรวบรวมข้อมูลพบว่า มีเด็กบางคนโดยเฉพาะเด็กผู้หญิงบางคนจะบอกว่ารักตุ๊กตาที่ตนเล่นมาตั้งแต่เด็ก พร้อมทั้งมีการเก็บรักษาตุ๊กตานั้นไว้อย่างดี พร้อมกันนี้สัตว์เลี้ยงก็เป็นสิ่งที่เด็กรักและผูกพันอย่างมากเช่นกัน ดังในกรณีเด็กชายหนี่ ซึ่งพ่อได้ซื้อลูกวัวมา 2 ตัว และมอบหมายให้เด็กชายหนี่เป็นผู้ดูแล โดยการพาวัวออกไปหาหญ้ากินหรือเกี่ยวหญ้าในบริเวณใกล้บ้านมาให้วัว ฉะนั้นจึงเกิดความรักและผูกพันต่อลูกวัวนี้มาก ซึ่งสามารถสังเกตพบได้ เช่น ขณะที่วัวนอน เด็กชายหนี่ก็ไปนั่งหรือนอนใกล้ ๆ กับท้องวัว ขณะที่ลูกวัวตกใจและได้วิ่งหนีออกไปจากบริเวณที่เลี้ยง เด็กชายหนี่พยายามวิ่งตามและกระโดดกอดคอวัวนั้นไว้และลูบหัววัวตัวนั้น สักครู่ลูกวัวก็หยุดวิ่ง ต่อมาเมื่อพ่อได้ขายลูกวัวทั้งสองไปเพราะไม่มีเงิน เด็กชายหนี่ร้องไห้เสียใจทั้งวัน

3) เด็กได้รับประสบการณ์ที่พึงพอใจจากบุคคลที่เกี่ยวข้อง ประสบการณ์ที่เด็กพึงพอใจหรือประทับใจนั้นส่วนใหญ่เป็นการได้รับสิ่งของจากพ่อแม่หรือเพื่อน การเล่นกับเพื่อนที่ติดกับตนและไม่หาเรื่องทะเลาะกัน จากสาเหตุเหล่านี้ได้มีผลทำให้เด็กบางคนจะมีความรักต่อบุคคลที่มีลักษณะดังกล่าว ดังเช่นในกรณีที่เด็กได้บอกว่ารักพ่อหรือแม่นั้น เนื่องจาก "รักพ่อตอนพ่อซื้อกางเกงให้" "รักพ่อถ่านอยู่ที่กินไก่ กินเนื้อหมู" "รักแม่หมดเลย แม่ให้ตั้ง" หรือในกรณีที่เด็กมีความรักต่อเพื่อนบางคนอาจเนื่องจาก "รักต๋อย ต๋อยให้กินไอติมและป๊อปปี้ให้ต๋อยกินด้วย" และเหตุผลที่ว่า "รักพจน์ ชอบเล่นกับพจน์ ไปไหนด้วยกัน พจน์ไม่ถักกับต๋อย"

4) เด็กถือว่าการแสดงความรักต่อบุคคลอื่นเป็นหลักฐานความรักรักจากพ่อหรือแม่ ลักษณะความรักเช่นนี้ของเด็กส่วนใหญ่จะพบได้ในครอบครัวที่มีพ่อต้องออกไปทำงานอื่นหรือในครอบครัวที่มีพ่อและแม่ได้เลิกร้างต่อกันตั้งแต่เด็กยังเล็ก ๆ โดยพบว่าพ่อจะเป็นฝ่ายทิ้งแม่ไปและปล่อยให้เด็กอยู่กับแม่ หรือบางครอบครัวบางครั้งแม่ก็จะปล่อยให้เด็กอยู่กับยายเพราะแม่ต้องออกไปทำงานอื่น (กรุงเทพฯ) จากการสังเกตพบว่าเด็กที่มีสถานครอบครัวเช่นนี้บางคนจะมีการแสดงความรักความผูกพันกับบุคคลหรือสิ่งอื่นเป็นพิเศษ เพื่อทดแทนความรักจากพ่อหรือแม่ที่ไม่ได้อยู่ใกล้ชิด ดังเช่น เด็กชายหนี่ซึ่งพ่อจะไม่ได้อยู่ที่บ้าน เดือนหนึ่งหรือสองเดือนบางครั้งเป็นปีจนถึงมาหาครอบครัว ดังนั้นเมื่อพ่อมาหาและได้ซื้อลูกวัวเพื่อให้หนี่เลี้ยง หนี่จึงให้ความสนใจดูแลรักใคร่วัวนี้อย่างมาก โดยบอกว่า "อยากเลี้ยงเพราะพ่อซื้อให้" และอาจเนื่องด้วยความรักในสายเลือดที่หนี่มีต่อพ่อ แต่พ่อไม่ได้อยู่ใกล้ชิดให้ความอบอุ่นแก่ลูก จึงสังเกตพบว่าหนี่มีการแสดงออกถึง

ความรักของตนต่อบุคคลอื่น เช่น นทีจะให้ความใกล้ชิดสนิทสนมกับเด็กผู้ชายคนหนึ่ง (อายุ 11 ปี) ซึ่งไม่ได้เป็นญาติที่น้องกันแต่บ้านอยู่ใกล้กัน เด็กชายนทีจะชอบตามเด็กชายคนนี้ไปที่ต่าง ๆ เช่น ไปยืมนก จับปลา หรือบางครั้งก็จะตามไปเลี้ยงวัว เลี้ยงควายด้วยกัน นอกจากนี้ยังพบว่า เด็กชายนทีจะให้การเชื้อฟ่งเด็กชายคนนี้เสมือนเป็นลูกพี่ เด็กชายนทีมีขนมหรือของเล่นอะไร ก็จะนำไปให้เด็กชายคนนี้เสมอ

ทั้งนี้ในครอบครัวของเด็กชาย โรจน์ก็เช่นกัน ได้พบว่าพ่อของเด็กชาย โรจน์ ได้ทิ้งแม่ของ โรจน์ไปตั้งแต่ โรจน์เพิ่งเกิด โรจน์จึงอยู่กับแม่และยายโดยที่ไม่เคยเห็นหน้าพ่อ โรจน์มีความรักความผูกพันกับแม่มาก สังเกตได้จาก โรจน์จะอยู่คลอเคลียใกล้ชิดกับแม่ตลอดเวลาที่แม่อยู่บ้าน หรือถ้าแม่จะไปบ้านใคร โรจน์ก็จะขอตามไปด้วย

ข) วิธีแสดงออกของเด็กเมื่อมีอารมณ์รัก จากสาเหตุที่กล่าวมาแล้วนี้ ได้พบว่าเมื่อเด็กเกิดอารมณ์รัก เด็กแต่ละคนจะมีวิธีการแสดงออกที่แตกต่างกันไป ด้วยมีลักษณะเด่นชัด 3 ลักษณะคือ การแสดงออกทางกาย การแสดงออกด้วยคำพูดและการแสดงออกด้วยการเคารนเชื้อฟ่ง

1) การแสดงออกทางกาย เช่น การสัมผัสโอบกอด การแสดงออกทางสีหน้าด้วยการยิ้ม หัวเราะ รวมถึงการพยายามอยู่คลอเคลียใกล้ชิดกับบุคคลที่เด็กรัก ลักษณะดังกล่าวนี้เด็กจะแสดงต่อพ่อและแม่มากที่สุด และเป็นกิริยาที่สามารถสังเกตเห็นได้บ่อยครั้ง เช่น เด็กชายเสมอ เมื่อเห็นพ่อเข้าบ้านเด็กจะยิ้มและหัวเราะวิ่งเข้าหาพ่อให้พ่ออุ้ม เด็กชายป๋อนอน หุ่นตุ๊กตาคู่หูโทรทัศน์ ค.ณ. กบ นิ่งตุ๊กตาคู่หูที่แม่เคยอยู่กับเพื่อนบ้าน หรือเด็กชายจิโรจน์ที่นั่งคอยแม่ เมื่อแม่กลับมาจากทำไร่ในตอนเย็นเด็กจะวิ่งออกไปรับที่ถนนหน้าบ้าน พร้อมทั้งช่วยแม่ถือของและกอดเอวแม่ด้วย ฯลฯ อย่างไรก็ตามได้พบว่าเด็กบางคนแสดงความรักต่อพ่อแม่และพี่น้องด้วยการจูบ แต่เด็กส่วนใหญ่ไม่พบกิริยาเช่นนี้

2) การแสดงออกด้วยคำพูด การใช้คำพูดของเด็กต่อบุคคลที่รักนั้น ส่วนใหญ่จะไม่บ่งบอกเด่นชัดนักว่าเด็กมีความรักต่อบุคคลนั้น เช่นการพูดที่อ่อนหวาน ประจบเอาใจ เช่น พูดว่า "หนูรักแม่" หรือ "ผมรักพ่อ" คำพูดเหล่านี้เด็กจะไม่กล้าพูดตรง ๆ กับพ่อแม่จากการสังเกตพบว่าเด็กจะใช้คำพูดที่แสดงออกถึงความคิดถึง ความห่วงใยหรือความสนใจต่อ

บุคคลที่เด็กรักมากกว่า ดังตัวอย่างคำพูดเช่น "แม่ให้ป้อนนอนด้วยนะ" "พิน้อยมาเมื่อไหร่ แล้วมากับใคร" "พ่อไปไหนมา" "พ่อใหญ่กินข้าวหรือยัง" หรือจากคำพูดของเด็กชายเสมที่มีความรักความห่วงใยพ่อเมื่อแม่แกล้งพูดว่าจะนำตำรวจไปจับพ่อที่เล่นไฟ เด็กชายเสมจึงพูดว่า "แม่จะไปแจ้งตำรวจทำไม แม่ไม่รักพ่อหรือ" เมื่อเด็กมีความคิดถึงพ่อหรือแม่ที่จากไปหลายวัน เช่น "แม่ไปหลายวันทีคิดถึง นอนไม่หลับ"

3) การแสดงออกด้วยการเคารพเชื่อฟังบุคคลที่เด็กรัก ลักษณะนี้พบว่าเด็กบางคนที่มีความรักความผูกพันกับบุคคลใดเป็นพิเศษ เด็กก็จะเชื่อฟังบุคคลนั้น ดังเช่นเด็กชายหนี่ที่จะเชื่อฟังนางสาว หรือเด็กชายที่อยู่ใกล้บ้าน นอกจากนี้ขณะที่เด็กอยู่ในห้องเรียน การแสดงออกด้วยความเคารพเชื่อฟังครูก็พบได้มากเช่นกัน ทั้งนี้เนื่องจากลักษณะการอบรมสั่งสอนของครูได้มุ่งเน้นให้เด็กเคารพเชื่อฟังครู โดยใช้เงื่อนไขการให้ความรัก เป็นแรงจูงใจให้เด็กกระทำตาม ดังตัวอย่างเช่น เมื่อครูต้องการให้เด็กนอนในตอนบ่าย ครูก็จะพูดว่า "ใครไม่นอนหลับตาเดี๋ยวครูไม่รักนะ" ต่อจากนั้นจะมีเด็กบางคนพูดว่า "ครูคะหนูหลับตาแล้วค่ะ" และเด็กคนอื่นก็จะพูดตาม กิริยาเช่นนี้แสดงให้เห็นว่า เด็กส่วนใหญ่จะเคารพเชื่อฟังและยอมปฏิบัติตามครูโดยดี เพื่อที่จะทำให้ครู (บุคคลที่เด็กรัก) รักเขาด้วย

ค) การปฏิบัติตนของผู้ใหญ่ต่อการแสดงความรักของเด็ก จากการสังเกตได้พบว่า ผู้ใหญ่เกือบทุกคนมีความรักและห่วงใยต่อเด็กและมีการรับรู้ต่อกิริยาของเด็กทุกคน แต่ปฏิกริยาเหล่านี้ ส่วนใหญ่ผู้ใหญ่จะไม่แสดงออกอย่างเปิดเผยว่าตนมีความรักความห่วงใยต่อเด็ก เช่นการพูดว่ารักลูก หรือคิดถึงลูก พ่อแม่บางคนจะไม่พูดต่อหน้าเด็กแต่จะนำไปพูดให้บุคคลอื่นฟัง หรือการพูดจาอ่อนหวาน ไนเราะกับลูก เช่น "ลูกจำแม่กลับมาแล้ว" คำพูดเหล่านี้จากการสัมภาษณ์พ่อแม่ส่วนใหญ่จะไม่ค่อยได้กระทำต่อลูกมากนัก ส่วนใหญ่จะบอกว่า "ฉันจะไม่พูดเพราะกับลูก ถ้ารักก็จะเข้าไปกอด" ลักษณะเช่นนี้อาจมีผลทำให้เด็กเรียนรู้ว่าการสัมผัสโอบกอดของแม่นั้นเป็นการแสดงถึงความรักที่มีต่อตน มากกว่าการพูดจา ฉะนั้นปฏิกริยาที่เด็กแสดงออกต่อพ่อแม่ก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน คือ เด็กส่วนใหญ่ก็จะไม่ใช่คำพูดที่อ่อนหวานไยเราะต่อพ่อแม่ แต่จะใช้การสัมผัสโอบกอด เพื่อแสดงถึงความรักของตนมากกว่า

อย่างไรก็ตามการแสดงความรักของผู้ใหญ่ด้วยการสัมผัสโอบกอด ให้ความใกล้ชิดกับลูกนั้น สามารถพบได้เพียงบางครอบครัว โดยเฉพาะในครอบครัวที่มีลูกน้อยเพียง

2 คน หรือในกรณีที่ได้แก่นั้นเป็นลูกคนเดียวหรือลูกคนสุดท้าย แต่ในบางครอบครัวการแสดงความรักต่อลูกยังพบได้น้อยหรือไม่สม่ำเสมอ โดยเฉพาะในครอบครัวที่มีลูกมาก (3-4 คนขึ้นไป) หรือเด็กคนนั้นไม่ใช่ลูกคนสุดท้าย การปฏิบัติที่ผู้ใหญ่แสดงต่อเด็กเช่นนี้ จากการวิเคราะห์พบว่าเกิดจากสาเหตุและปัจจัยสำคัญคือ

1) อารมณ์ของผู้ใหญ่ กล่าวคือ การแสดงความรักต่อลูกนั้นบางครั้งถ้าพ่อแม่อารมณ์ไม่ดี และลูกมาคลอเคลียใกล้ชิด ผู้ใหญ่อาจรำคาญ และจะแสดงปฏิกิริยาไม่พอใจลูก เช่น ดุ หรือไล่ออกไปไกล ๆ ดังที่แม่คนหนึ่งได้บอกว่า "กาญจะชอบนอนหนุนตักพ่อและคุยเรื่องต่าง ๆ ให้นั่ง ถ้าพ่ออารมณ์ดีก็จะนั่งเฉย ๆ แต่ถ้าอารมณ์ไม่ดีเคยดุและไล่ออก" ลักษณะเช่นนี้ได้สอดคล้องกับที่แม่ของเด็กอีกคนหนึ่งได้บอกว่า "เสมชอบกอดพ่อ พ่อนอนลูกก็ขึ้นไปนั่งเล่น พ่ออารมณ์ดีก็จะไม่ดุ ถ้าไม่ดีก็จะไล่ออก" จากข้อมูลนี้แสดงให้เห็นว่า พ่อจะเป็นบุคคลที่ใช้อารมณ์กับลูก มีลักษณะดุ น่าเกรงกลัว ลักษณะดังกล่าวจึงมีแนวโน้มทำให้ลูกส่วนใหญ่มีความรักความผูกพันกับแม่มากกว่า

2)ทัศนคติและความเชื่อ จากการสังเกตและวิเคราะห์ได้พบว่าในบางครอบครัวที่ผู้ใหญ่ไม่แสดงความรักอย่างเปิดเผยกับลูก ทั้งนี้อาจเนื่องจากทัศนคติและความเชื่อของพ่อแม่บางคนซึ่งเชื่อว่า "ถ้ารักลูกอย่าแสดงให้ลูกรู้จะทำให้ลูกได้ใจ" ดังที่พ่อของเด็กคนหนึ่งได้ให้สัมภาษณ์ "ลูกคนเล็กก็ไม่รักเป็นพิเศษ" หรือจากคำพูดที่ว่า "ฉันไม่เคยบอกว่ารักลูกคนไหนมากกว่า" "ลักษณะความเชื่อดังกล่าวจึงมีผลต่อการปฏิบัติตนของผู้ใหญ่บางคนที่จะไม่แสดงความรักต่อลูก แต่จะแสดงออกถึงความห่วงใย โดยการห้ามปราม ว่ากล่าวตักเตือนมากกว่า

สรุปได้ว่า เด็กทุกคนมีความรักและต้องการแสดงออกถึงความรู้สึกเช่นนี้ต่อบุคคลที่เด็กรักโดยเฉพาะพ่อแม่และญาติพี่น้องที่ใกล้ชิด - รวมถึงเพื่อนที่เด็กพึงพอใจ เด็กส่วนใหญ่จะแสดงออกถึงอารมณ์รักอย่างเปิดเผยทั้งทางกายด้วยการโอบกอดและสัมผัส รวมทั้งใช้คำพูดที่แสดงถึงความห่วงใยและคิดถึง แต่พฤติกรรมของเด็กจะมีการแสดงออกที่มากขึ้นเพียงไร ย่อมขึ้นกับการปฏิบัติเป็นแบบอย่างของผู้ใหญ่เป็นสำคัญ นั่นคือถ้าผู้ใหญ่ให้ประสบการณ์ตรงแก่เด็กในด้านความรัก การเอาใจใส่ การดูแลและความใกล้ชิดกับเด็กทั้งทางคำพูดและการแสดงออก เด็กส่วนใหญ่ก็จะมีพฤติกรรมดังกล่าวตอบสนองต่อผู้ใหญ่เช่นกัน

สรุปพฤติกรรมทางอารมณ์ของเด็กที่ค้นพบได้จากงานวิจัยนี้คือ อารมณ์คับข้องใจ หรืออารมณ์โกรธ อารมณ์กลัว อารมณ์อิจฉาและริษยา อารมณ์อยากรู้ อยากเห็น อารมณ์สนุกสนาน และอารมณ์รัก ซึ่งอารมณ์ทั้งหมดที่กล่าวมานี้พบว่าเด็กส่วนใหญ่จะแสดงอารมณ์ต่าง ๆ ออกมาอย่างเปิดเผยให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับใกล้ชิดได้รับรู้ถึงความรู้สึกของตน เช่น เด็กจะแสดงกิริยาร้องไห้ หรือเรียกร้องเมื่อไม่ได้สิ่งที่ตนต้องการ หรือแสดงกิริยาก้าวร้าวทำร้ายร่างกายหรือแสดงปฏิกิริยาทางอ้อม เมื่อเด็กรู้สึกอิจฉาและริษยาผู้ใด หรือในบางครั้งอาจแสดงความสนใจใคร่รู้สิ่งใดสิ่งหนึ่ง ด้วยการซักถาม จับต้องลูกบอล หรืออาจแสดงการสัมผัส โอบกอดผู้ที่ตนรักและแสดงการหัวเราะ ยิ้มแย้มเมื่อมีความสุขสนุกสนาน และพฤติกรรมทางอารมณ์ที่ค้นพบเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นพฤติกรรมที่เด็กมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกับพ่อแม่ที่น้องในครอบครัวมากกว่าที่จะแสดงออกกับครู

ข. ลักษณะพฤติกรรมทางสังคมของนักเรียนชั้นเด็กเล็กและวิธีการที่พ่อแม่และครูปฏิบัติ

ต่อเด็ก

พฤติกรรมทางสังคมของเด็กในการศึกษานี้ หมายถึง พฤติกรรมที่เด็กแสดงออก ในการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นทั้งบุคคลในครอบครัว กลุ่มเพื่อนบ้าน กลุ่มเพื่อนที่โรงเรียนและครู จากการมีปฏิสัมพันธ์ดังกล่าว เด็กจะเกิดการเรียนรู้ที่จะปรับพฤติกรรมของตนเองให้เป็นไปตามที่ตนคิดว่าบุคคลอื่นต้องการ ความหวังหรือยอมรับ รวมทั้งยังเป็นพฤติกรรมที่เด็กคิดว่าถูกต้องตาม ค่านิยม ความเชื่อ และทัศนคติที่เด็กได้รับการปลูกฝังจากบุคคลรอบตัวเด็ก

พฤติกรรมทางสังคมของเด็กที่ได้รับการยอมรับซึ่งพบในการวิจัยนี้ ได้แก่ พฤติกรรมการเป็นผู้นำหรือผู้มอบอำนาจเหนือ การเป็นผู้ตาม การร่วมมือ การมีน้ำใจหรือความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การเห็นอกเห็นใจผู้อื่น การฟังผู้อื่น ความเกรงใจ การแข่งขันชิงดีและการแบ่งเพศ นอกจากนี้ยังพบว่ายังมีพฤติกรรมอื่นอีกที่เด็กพยายามแสดงออก เมื่อเรียกร้องความสนใจจากผู้อื่น เช่น พฤติกรรมก้าวร้าว การทะเลาะวิวาท การต่อต้าน โดยที่กล่าวนี้เป็นพฤติกรรมที่บุคคลทั่วไปไม่ยอมรับและมองว่าเป็นพฤติกรรมที่ไม่ดีหรือไม่เหมาะสมและไม่อยากให้เกิดขึ้นแก่เด็ก รายละเอียดของพฤติกรรมทั้งหมดนี้ ได้แก่

1. การเป็นผู้นำหรือผู้มีอำนาจเหนือผู้อื่น

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลพบว่า พฤติกรรมความเป็นผู้นำของเด็กยังไม่เด่นชัดเท่าที่ควร ส่วนใหญ่เด็กจะแสดงออกในลักษณะการวางอำนาจเหนือ เช่น การใช้อำนาจ ข่มขู่ บังคับให้บุคคลอื่นเกรงกลัวมากกว่า แต่พฤติกรรมการวางอำนาจนี้จากการศึกษาค้นคว้า พบว่ามีแนวโน้มที่จะพัฒนาเป็นพฤติกรรมความเป็นผู้นำได้ต่อไป ฉะนั้นในการศึกษาเด็กในช่วงวัยนี้ จึงกล่าวถึงการเป็นผู้นำและผู้มีอำนาจเหนือในลักษณะเดียวกัน

การเป็นผู้นำหรือผู้มีอำนาจเหนือผู้อื่น หมายถึง พฤติกรรมที่เด็กแสดงออกถึงความเป็นตัวของตัวเอง มีความสามารถ มีความคิดริเริ่มและมีแนวโน้มที่จะเป็นผู้กำหนด ชักจูง พยายามข่มขู่หรือใช้อำนาจบังคับผู้อื่นให้กระทำตามตน ลักษณะพฤติกรรมเช่นนี้สามารถสังเกตเด็กได้จากพฤติกรรมการเป็นผู้ริเริ่ม การออกคำสั่ง การขู่ข่มขู่ การบังคับ ฯลฯ รวมทั้งข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และซักถามจากเพื่อนหรือผู้ที่มีปฏิสัมพันธ์ร่วมกับเด็กในสถานการณ์ต่าง ๆ และจากการใช้สังเกตพฤติกรรม

ก) วิธีการแสดงออกที่บ่งบอกถึงความเป็นผู้นำหรือผู้มีอำนาจเหนือผู้อื่น จากการสังเกตโดยทั่วไปพบว่า เด็กส่วนใหญ่จะพยายามแสดงตนให้ผู้อื่นรับรู้ว่าตนเป็นผู้ที่มีความสามารถ มีอำนาจเหนือผู้อื่น และต้องการให้ผู้อื่นยอมรับด้วย ดังสังเกตได้จากเมื่อครูถามเด็กว่าใครต้องการเป็นหัวหน้าห้องให้เดินออกมาหน้าชั้นเรียน ปรากฏว่ามีเด็กจำนวนมากเดินออกมา พฤติกรรมเช่นนี้แสดงให้เห็นว่า เด็กส่วนใหญ่มีความคิดว่าการเป็นหัวหน้าห้องหรือเป็นผู้นำคนอื่นนั้น เป็นสิ่งที่ดีและตนเองต้องการจะเป็น เพื่อนำไปสู่การเป็นที่ยอมรับของเพื่อนและครู จากการสังเกตพบว่าเด็กที่มีแนวโน้มความเป็นผู้นำ หรือชอบแสดงควมมีอำนาจเหนือผู้อื่นนั้นมีการแสดงออกหลายลักษณะคือ

1) การริเริ่มการกระทำซึ่งเป็นแบบอย่างให้เด็กอื่น ๆ ทำตาม วิธี การนี้ พบการแสดงควมริเริ่มแบบดัดแปลงของเด็ก ดังเช่นกรณี ด.ช.กาญจน์ทำกระทงที่แตกต่างไปจากที่ครูสอนและทำเป็นตัวอย่าง ครูชมเชยกระทงของ ด.ช.กาญจน์ เมื่อเพื่อน ๆ (โดยเฉพาะเด็กผู้ชาย) เห็น จึงทำกระทงในลักษณะเดียวกับของ ด.ช.กาญจน์ ซึ่งทำง่ายกว่าของครู หรืออีกตัวอย่างหนึ่งคือ ครูทบทวนโดยให้นักเรียนเขียนตัวอักษร ป.ปลา ซึ่งครูได้สอนไว้แล้ว

เด็กผู้หญิงส่วนใหญ่จะเขียนได้ถูกต้องแต่มีเด็กผู้ชายบางคนเขียนไม่ได้ เด็กคนนั้นจึงวาดรูปปลาแทน เมื่อเด็กผู้ชายคนอื่นเห็นจึงวาดรูปปลาตามเด็กคนนั้นและนำไปส่งครูซึ่งครูก็ไม่ว่ากล่าวอะไร นอกจากนี้ได้พบว่าเด็กจะพยายามแสดงความสามารถหรือความเก่งในด้านต่าง ๆ ที่ตนมีให้ผู้อื่นรับรู้ และเมื่อเด็กคนอื่นเห็นก็จะพยายามกระทำตามเอง ความสามารถและการแสดงออกที่ริเริ่มที่บ่งบอกถึงความเป็นผู้นำของเด็ก เช่น

(ก) การนำร้องเพลงหรือท่องคำคล้องจองด้วยเสียงอันดัง

กล่าวคือ ถ้าเด็กคนใดตะโกนขึ้นต้นเนื้อเพลงใดขึ้นมาด้วยเสียงอันดังไม่ว่าจะเป็นเวลาใด (ถ้าครูไม่ดูหรือว่ากล่าวเสียก่อน) เด็กคนอื่นก็จะร้องเพลงนั้นตามอย่างสนุกสนาน ซึ่งจากการสังเกตพบว่าเด็กที่ชอบร้องเพลงนำนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นเด็กผู้หญิง ซึ่งมีความสามารถจำเนื้อเพลงต่าง ๆ ที่ตนเองขึ้นต้นได้ถูกต้อง การร้องเพลงนำของเด็กนี้ ถ้าเพลงใดมีผู้ร้องตามมาก เด็กในกลุ่มที่ร้องนำก็จะร้องเพลงนั้นบ่อยขึ้น

(ข) การแย่งกันตอบคำถามของครู ในระหว่างการเรียน

การสอน โดยเฉพาะกิจกรรมสนทนาหรือกิจกรรมวงกลม ครูจะใช้การซักถามพูดคุยกับนักเรียนเป็นสำคัญ ถ้าคำถามนั้นเด็กสามารถตอบได้ เด็กที่มีความสามารถและกล้าแสดงออกจะรีบตะโกนตอบด้วยเสียงอันดังก่อน ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าเด็กที่ชอบตะโกนตอบครุ่นนี้ ส่วนใหญ่เป็นเด็กพูดเก่ง กล้าแสดงออก ในบางครั้งคำตอบที่เด็กตะโกนออกไปนั้นเป็นสิ่งไม่ถูกต้อง แต่ถ้าเด็กคนใดสามารถตอบได้เร็วและเสียงดังกว่าคำตอบของเด็กคนอื่น เด็กเกือบทั้งห้องก็จะตอบตามเด็กที่เสียงดังที่สุด

(ค) การกระทำตนให้แตกต่างไปจากสิ่งที่ผู้อื่นกระทำในขณะนั้น

ในลักษณะนี้เด็กจะพยายามกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ตีเพื่อครูจะได้เห็นและชมเชย แล้วเพื่อนก็จะกระทำตาม ดังเช่น กิริยาของ ด.ช.นที ในขณะที่เด็กผู้ชายทั่ว ๆ ไปกำลังเล่นเสียงดังในห้องเรียน ด.ช.นทีกลับนั่งขัดสมาธิและหลับตา เมื่อครูเห็นจึงชมเชยการกระทำของ ด.ช.นที ลักพักเด็กคนอื่นก็นั่งขัดสมาธิเลียนแบบ ด.ช.นที

2) การริเริ่มกระทำในสิ่งที่เด็กอื่น ๆ ไม่กล้ากระทำหรือการแสดงถึงความกล้าหาญของเด็ก ลักษณะเช่นนี้ส่วนใหญ่เป็นการแสดงออกที่เด็กทั่วไปกลัวหรือคิดว่าเป็นอันตราย แต่ถ้าเด็กคนใดกล้ากระทำ เด็กคนอื่นจะมองว่าเป็นคนเก่งและให้การยกย่องตั้งตัวอย่าง

เมื่อผู้วิจัยพูดคุยกับเพื่อน ๆ ของ ด.ช.ต๋อย เด็กส่วนใหญ่จะแสดงความชื่นชมและเล่าเกี่ยวกับความเก่งของ ด.ช.ต๋อยที่เด็กคนอื่นไม่กล้าทำเช่น การจับกิ่งก่า การออกไปเที่ยวเล่นไกล ๆ หมู่บ้าน ฯลฯ หรืออีกกรณีหนึ่งซึ่งพบว่า ด.ช.นที ได้แสดงความกล้าโดยการปีนขึ้นต้นไม้สูงเพื่อหยิบลูกบอลให้เด็กชั้น ป.1

3) การอาสาเพื่อนหรือครู การแสดงออกเช่นนี้พบว่า มีเด็กบางคน ต้องการแสดงความสามารถของตนด้วยการอาสาผู้อื่น ดังเช่นกิริยาของ ด.ช.กาญจน์ ในขณะที่เล่นเกมหนอนกินใบไม้ ขณะที่เด็กผู้หญิงคนหนึ่งต้องวิ่งไปจับเด็กคนอื่น ซึ่งสมมุติว่าเป็นตัวหนอนแต่จับไม่ได้สักคน ด.ช.กาญจน์ จึงอาสาที่จะเป็นผู้จับตัวหนอนแทน หรืออีกเหตุการณ์หนึ่งขณะที่เด็ก ๆ กำลังเล่นลากรถไถน้ำ ด.ช.กาญจน์ได้ไล่ให้เด็กคนอื่น ๆ ขึ้นรถไถน้ำ แล้วตนเองได้แสดงความสามารถโดยการลากรถไถน้ำนั้นไปรอบหมู่บ้าน

4) การใช้คำพูดชี้แนะหรือชักจูงให้เพื่อนที่มีลักษณะด้อย หรืออ่อนแอ กว่าตนกระทำตามที่ตนสั่ง ลักษณะเช่นนี้จะเกิดแก่เด็กบางคน ซึ่งไม่ใช่เด็กเก่งและไม่สามารถเพียงพอกับจะทำให้เพื่อนยอมรับได้ เด็กในกลุ่มนี้จึงพยายามหรือชอบที่จะแสดงอำนาจบังคับหรือพูดชักจูง ชี้แนะให้เพื่อนกระทำตามที่ตนสั่งให้ได้ ซึ่งพฤติกรรมเช่นนี้จะพบบ่อยในเด็กบางคน เช่น ด.ช.ป๋อสั่งให้เพื่อนในกลุ่มปิดกานที่วาดเนื้อไม้ให้ ด.ช.ต๋อยดู สั่งให้เพื่อนหยุดระบายสี หรือสั่งให้เพื่อนอีกคนหนึ่งระบายสีตามตนเช่นพูดว่า "เสมทำแบบนี้ซิ" หรือบางครั้งเมื่อป๋อเห็นเพื่อนเสียงดัง ป๋อได้ตะโกนเนื้อไม้ให้เพื่อนหยุดทำเสียงดังโดยพูดว่า "โอ๊ย หนวกหู" แต่จากการสังเกตก็ไม่มีเด็กคนใดกลัวและหยุดการกระทำดังกล่าว

5) การใช้คำพูดออกคำสั่งบังคับหรือข่มขู่ วิธีการนี้เด็กแสดงออกเมื่อเห็นว่าเด็กอีกฝ่ายหนึ่งมีความเกรงกลัวตน อ่อนแอกว่าตนหรือยอมลงให้ตน ดังตัวอย่างพฤติกรรมของ ด.ญ.กบในขณะที่ทำงานกลุ่ม ด.ญ.กบได้รับกรรไกรจากครูก่อน จึงใช้กรรไกรนั้นเพียงผู้เดียว ไม่ยอมให้ผู้อื่นใช้ ด.ญ.เพ็ญได้ร้องขอแต่ก็ไม่ได้จึงเข้าไปแย่งกรรไกรนั้นจากมือของ ด.ญ.กบ ด.ญ.กบจึงกระชากกรรไกรคืน และพูดด้วยเสียงดุและข่มขู่ว่า "เดี๋ยวกูให้" ด.ญ.เพ็ญจึงต้องนั่งรอเฉย ๆ หรือดั่งตัวอย่าง ด.ช.เสม (ตัวผอมๆ เล็ก ๆ) เดินเข้าไปเล่นฟุตบอลกับเพื่อน ด.ช.นทีซึ่งเป็นผู้ชักชวนเพื่อนให้มาเล่นฟุตบอลเดินมาผลักอก ด.ช.เสม และพูดว่า "ไอ้นี้ไม่ให้เล่น" หรืออีกกรณีหนึ่ง ด.ญ.ปุ้ยถือลูกวอลเลย์และชวนเพื่อน ๆ ให้มาเล่น โดยตนเองเป็น

คนโยนลูกวอลเลย์ให้เพื่อน ๆ ที่ต่อแถวกันนั้นใช้มือตักให้ได้ ในขณะที่เด็กคนอื่นกำลังยืนต่อแถวนั้น ด.ญ. ปุ้ยได้พูด (สั่ง) ว่า "ให้ต้อยอยู่หน้า" ซึ่งเด็กคนอื่นก็ยอมตามและเมื่อ ด.ญ. ปุ้ยโยนลูกไปให้เด็กอีกคนหนึ่งแต่เด็กคนนั้นตักลูกออกไปไกล ปุ้ยจึงพูดว่า "ไอ้จิตมึงตีไกลมึงไปเก็บ" และเมื่อ ด.ช. จิต ตักลูกได้ไม่ตีกี่ครั้งหนึ่ง ด.ญ. ปุ้ย จึงพูดว่า "ไอ้จิตมึงจะเล่นใหม่"

ในสถานการณ์ที่กล่าวมาทั้งหมดพบว่า การที่เด็กคนอื่นแสดงการยอมตามเด็กอีกคนหนึ่งจนเด็กคนนั้นสามารถใช้คำสั่ง บังคับหรือข่มขู่เด็กคนอื่น ๆ ได้ นั้นเนื่องจากเด็กคนนั้นมีสิ่งของหรือเป็นผู้ได้สิ่งของนั้นก่อนหรือมีสิทธิ์ในสิ่งของนั้นมากกว่า โดยเฉพาะของเล่น เมื่อเด็กคนอื่นต้องการเล่นด้วย เด็กผู้ได้สิ่งของก่อนจะได้รับการยอมรับว่ามีอำนาจเหนือกว่า และจะพยายามใช้สิทธิ์นี้ด้วยการออกคำสั่งบังคับหรือข่มขู่เพื่อนคนอื่นให้ทำตามที่ต้องการ

ข้อมูลในส่วนนี้แสดงให้เห็นว่าเด็กที่เป็นผู้ริเริ่ม ชักชวนหรือเป็นผู้ที่มีสิ่งของในการเล่นบางอย่าง จะเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในกลุ่ม และสามารถออกคำสั่งหรือบังคับให้ใครกระทำตามก็ได้

6) การแสดงกิริยาก้าวร้าวทางกาย เช่น การหาเรื่องชกต่อย ทำร้ายร่างกายผู้อื่น การแสดงออกเช่นนี้จากการสังเกตและวิเคราะห์ พบว่าเด็กได้พยายามแสดงความมีอำนาจเหนือผู้อื่นโดยมีจุดประสงค์เพื่อ

(ก) ให้เพื่อนเกรงกลัวจะได้ยอมรับในความสามารถของตน

การแสดงกิริยาดังกล่าวของเด็กสามารถพบได้ในพฤติกรรมของ ด.ช. ต้อย ซึ่งเมื่อผู้วิจัยชักถามเด็กโดยทั่วไปส่วนใหญ่จะตอบว่า "กลัวเด็กชายต้อย" และจากการสังเกตพฤติกรรมของ ด.ช. ต้อย ก็มีลักษณะดังที่กล่าวมาแล้ว เช่น มีเรื่องทะเลาะวิวาท ชกต่อยกับเพื่อนอยู่เสมอ แต่เด็กชกไปก็ได้รับการอภัย ด.ช. ต้อย เหวี่ยง ด.ช. ต้อยจะมีเรื่องทะเลาะกับเด็กที่เกรงตัวด้วยกัน

(ข) ช่วยเหลือและคุ้มครองเพื่อนที่อ่อนแอกว่า ฝ่ายที่ถูกรังแกหรือฝ่ายที่เป็นพรรคพวกของตน เด็กที่มีลักษณะดังกล่าวส่วนใหญ่จะได้รับการยอมรับให้เป็น "ลูกพี่" ของเด็กบางคน ดังเช่นเมื่อผู้วิจัยได้ชักถามพูดคุยกับ ด.ช. กาญ ว่าชอบเพื่อนคนใด ด.ช. กาญ ตอบว่า "เด็กชายต้อยครับ" เหตุผลคือ "เขาเป็นลูกพี่ผมครับ" ซึ่งคำว่าลูกพี่ของ ด.ช. กาญ นี้

หมายถึง ด.ช.ต๋อย จะช่วยเหลือและคุ้มครอง ด.ช.กาญจน์ อยู่เสมอ กล่าวคือ ถ้ามีเด็กคนใด มีเรื่องทะเลาะวิวาทหรือมารังแก ด.ช.กาญจน์ ด.ช.ต๋อยจะเข้าไปมีเรื่องกับเด็กคนนั้นแทนด.ช.กาญจน์ อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่าการใช้ความก้าวร้าวเพื่อช่วยเหลือเพื่อนนั้น ระหว่างเพื่อนที่อ่อนแอและเพื่อนที่เป็นพรรคพวกของตน เด็กจะให้ความสำคัญแก่เพื่อนที่เป็นพวกเดียวกันมากกว่า ดังตัวอย่างเหตุการณ์ต่อไปนี้ ด.ช.จิโรจน์ (ตัวเล็ก) กำลังตั้งท่าจะทะเลาะวิวาทด้วยการชนไหล่กับ ด.ช.ป๋อ ซึ่งตัวใหญ่กว่า ด.ช.ต๋อยเห็นดังนั้น จึงเข้ามาแทรกตรงกลางระหว่าง ด.ช.จิโรจน์และ ด.ช.ป๋อ แล้วได้ชนไหล่กับ ด.ช.ป๋อแทน ด.ช.จิโรจน์จึงหลบไป และได้กระโดดเตะด.ช.ป๋อแรง ๆ สักพักหนึ่ง ด.ช.จิโรจน์ ก็เข้าไปเหยียด ด.ช.กาญจน์ โดยการชนไหล่กันอีก จนถึงขั้นรุนแรง ด.ช.ต๋อยจึงเข้าไปกระโดดเตะด.ช.จิโรจน์อย่างแรง

สรุปได้ว่า เด็กที่ศึกษานี้ส่วนใหญ่ได้แสดงความเป็นผู้นำหรือผู้มีอำนาจเหนือ โดยการพยายามแสดงความสามารถที่แสดงถึงความคิดริเริ่มของตน การกระทำที่แตกต่างจากที่ผู้อื่นกระทำ รวมถึงการริเริ่มกระทำในสิ่งที่เด็กอื่น ๆ ไม่กล้ากระทำ การอาสาเพื่อนหรือครู นอกจากนี้เด็กส่วนใหญ่ยังชอบแสดงพฤติกรรมข่มขู่ ออกคำสั่ง บังคับ ก้าวร้าว เพื่อให้เพื่อนเกรงกลัว ขอมกระทำตามและยกย่องตน

ข) สาเหตุและองค์ประกอบที่มีส่วนส่งเสริมให้เด็กมีความเป็นผู้นำหรือผู้มีอำนาจเหนือ จากข้อมูลวิธีการแสดงออกของเด็กที่กล่าวมาแล้วนี้ จะเห็นว่าสาเหตุสำคัญที่เป็นแรงจูงใจให้เด็กแสดงกิริยาต่าง ๆ ทั้งการเป็นผู้ริเริ่มหรือการใช้อำนาจบังคับ ข่มขู่บุคคลอื่นนั้น จากการวิเคราะห์ พบว่า เด็กกระทำไปเพื่อต้องการเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น อันได้แก่ครูและเพื่อนมากที่สุด การแสดงการยอมรับจากครูที่พบ เช่น การพูดคุยยกย่องหรือชมเชยการกระทำบางอย่างของนักเรียน ในกรณีนี้ดังตัวอย่าง ด.ช.นทีที่แสดงการนั่งสมาธิเพื่อให้ครูชมเชยแล้วเพื่อนจะได้กระทำตามตน นอกจากนี้ยังรวมถึงการให้โอกาสนักเรียนได้แสดงความสามารถโดยการเรียกเด็กให้ได้ออกมาแสดงหน้าห้อง ส่วนการแสดงการยอมรับจากเพื่อนที่พบ เช่น การมีพฤติกรรมเลียนแบบและการยอมกระทำตาม

นอกจากสาเหตุสำคัญที่กล่าวมาแล้วนี้ จากการวิเคราะห์ได้พบว่า มีองค์ประกอบอื่นอีกที่มีส่วนส่งเสริมให้เด็กมีความเป็นผู้นำหรือผู้มีอำนาจเหนือ องค์ประกอบเหล่านี้ เช่น

1) ลักษณะเด็ก เช่น

(ก) บุคลิกภาพ จากการสังเกตพบว่า

(1) เด็กที่มีรูปร่างใหญ่กว่าผู้อื่น มักจะเป็นที่ยอมรับของเพื่อนให้เป็นผู้นำมากกว่า ข้อมูลส่วนนี้สรุปได้จากการซักถามเด็กโดยทั่วไป เมื่อผู้วิจัยถามเด็กว่า ด.ช. ต้อย เก่งที่สุดในห้องใช้ไหม แต่เด็กส่วนใหญ่จะตอบว่า "ด.ช. ชัย เก่งกว่าครับ ต้อยกลัวชัย" โดยให้เหตุผลว่า "ชัยตัวใหญ่กว่า" ซึ่งจากการสังเกตก็สอดคล้องกับคำตอบดังกล่าว

(2) เด็กที่เสียงดัง จะมีแนวโน้มเป็นที่ยอมรับของเพื่อนให้เป็นผู้นำมากกว่า ในการสังเกตจะพบว่าเด็กส่วนใหญ่จะตอบคำถามของครูหรือร้องเพลงตามเพื่อนที่เสียงดังที่สุด

(ข) สติปัญญาและความสามารถ องค์ประกอบนี้สามารถ

วิเคราะห์ได้เด่นชัดจากพฤติกรรมบางอย่างของเด็ก เช่น เด็กที่จะร้องเพลงนำให้เพื่อนร้องตามได้นั้น นอกจากเป็นเด็กที่เสียงดังแล้ว เด็กคนนั้นส่วนใหญ่จะต้องมีความสามารถจำเนื้อร้องได้ถูกต้องเพื่อนจึงยอมร้องตาม หรือในกรณีของเด็กบางคนทีครูได้เรียกให้ออกมาแสดงความสามารถหน้าห้องอยู่บ่อยครั้ง เช่น เรียกให้ตอบคำถาม เรียกให้ออกมานวดหน้าห้อง เด็กในกลุ่มนี้จะเป็นที่ยอมรับและรับรู้ว่าเป็นเด็กเก่ง ฉะนั้นเมื่อเด็กในกลุ่มนี้บางคนนุดหรือกระทำในสิ่งที่ริเริ่ม และครูได้ชมเชย เด็กคนอื่นจะคิดว่าเพื่อนคนนี้เก่ง เป็นผู้ทำได้และตนก็จะพยายามกระทำตาม ดังเช่นในกรณี ด.ช. นที ทีครูได้สั่งให้นั่งสมาธิ โดยที่ครูยังไม่ได้แนะนำว่าควรทำอย่างไรถึงจะถูกต้อง แต่ ด.ช. นทีสามารถนั่งได้อย่างถูกต้องครูจึงชม เด็กคนอื่นจึงพยายามกระทำตามนที และเมื่อครั้งใดทีครูได้สั่งให้นั่งสมาธิ ด.ช. นทีก็จะรีบนั่งสมาธิก่อนคนอื่น

(ค) ลักษณะนิสัย ได้พบว่า เด็กที่มีความกล้าหาญ เช่น เด็กที่ชอบกระทำสิ่งใดที่เสียงอันตราย หรือกระทำในสิ่งที่เด็กคนอื่นไม่กล้ากระทำ รวมทั้งเด็กที่มีลักษณะชอบอาสาผู้อื่นอยู่เสมอ เด็กดังกล่าวนี้ส่วนใหญ่จะเป็นที่ยอมรับและชื่นชมของเพื่อน ดังเช่นในกรณี ด.ช. ต้อย ที่กล้าจับกิ่งก่า ด.ช. กาญจน์ ชอบอาสาเพื่อน

2) โอกาสในการแสดงความเป็นผู้นำ จากการสังเกตได้พบว่าเด็กที่มีลักษณะผู้นำส่วนใหญ่เป็นเด็กที่ได้รับโอกาสให้แสดงความสามารถบ่อยครั้ง เช่น เด็กที่ถูกเรียกให้ออกมาแสดงความสามารถหน้าห้อง หรือเด็กที่มีโอกาสได้เล่นร่วมกับเด็กที่โตกว่าอยู่บ่อยครั้ง เด็กพวกนี้จะได้รับการฝึกฝนทักษะหรือได้รับการเรียนรู้ในการเล่นชนิดต่าง ๆ มากกว่าเด็กคนอื่น ดังนั้นเมื่อเด็กพวกนี้มาเล่นร่วมกับเพื่อนในวัยเดียวกัน เด็กพวกนี้ก็จะแสดงความเป็นผู้นำและผู้มีอำนาจเหนือออกมา ดังสังเกตได้จากพฤติกรรมการเล่นของเด็กกลุ่มหนึ่ง นั่นคือ ด.ช. นที ด.ช. กาญจ ด.ช. อ้อ ส่วนใหญ่จะได้มีโอกาสร่วมเล่นกับเด็กที่โตกว่า ในขณะที่เล่นเกมเสื่อกันห้องกับเด็กชั้นป. 5 เด็กพวกนี้มักจะเล่นผิด ๆ ถูก ๆ โดยพวกนี้ ๆ จะคอยช่วยเหลือ เช่น ในการเป่ายางลบเพื่อแบ่งฝ่ายกัน เด็กเล็กสามารถแสดงท่าซื่อ นกรรไกร หรือกระดาษได้ แต่ไม่รู้ว่าสัญลักษณ์อะไรเป็นฝ่ายแพ้หรือชนะ เด็กโตต้องคอยชี้บอกให้ เช่น "ไอ้เนี่ยแพ้ไปอยู่ข้างโน้น" ในเวลาต่อมาเด็กเล็กกลุ่มดังกล่าว ได้ชักชวนเพื่อนชั้นเดียวกันมาเล่นเสื่อกันห้อง ด.ช. นที ด.ช. ป้อและด.ช. กาญจ ได้พยายามแสดงความเป็นผู้นำของกลุ่ม โดยการสั่งให้เพื่อนเป่ายางลบเพื่อแบ่งฝ่าย แต่เด็ก ๆ แต่ละคู่ที่เป่ายางลบกันนั้นก็ไม่ว่าอะไรแพ้หรือชนะ บางคนยังทำมือในท่าต่าง ๆ ไม่ถูกต้อง แม้แต่ ด.ช. นทีเองก็เป็นเช่นเดียวกัน แต่ ด.ช. นที ก็แสดงความสามารถโดยสั่งให้เด็กคนหนึ่งเป็นคนแพ้และเด็กอีกฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายชนะ ถึงแม้การเป่ายางลบจะไม่ได้เป็นไปในลักษณะนั้นก็ตาม และเด็กเหล่านั้นก็จะยอมรับการตัดสินของ ด.ช. นทีแต่โดยดี

3) สถานการณ์ ในที่นี้หมายถึง สถานการณ์ที่เปิดโอกาสให้เด็กได้แสดงและพัฒนาความสามารถของตน ดังตัวอย่าง ด.ช. นทีจะชอบออกไปเที่ยวเล่นยิงนกเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ กับเด็กเพื่อนบ้าน โดยเด็กกลุ่มนี้มีอยู่ประมาณ 8 คน มีอายุตั้งแต่ 3-9 ปี โดยมีเด็กชั้น ป. 5 เป็นหัวหน้ากลุ่ม และนทีจะเป็นลูกน้องที่ใกล้ชิดที่สุด ในบางครั้งเมื่อเด็กเจอนก หัวหน้ากลุ่มจะวิ่งไปทางหนึ่ง เด็กชายนทีก็จะพาเด็กคนอื่นวิ่งไปอีกทางหนึ่งเช่นพูดว่า "ไอ้เตี้ย ไอ้แดง มึงตามกูมา" พร้อมทั้งชี้ให้เพื่อน (บางคนอายุมากกว่า ด.ช. นที) ยิงนกตามที่ตนสั่ง ในเหตุการณ์เช่นนี้สามารถกล่าวได้ว่า ในสถานการณ์หนึ่งถ้าผู้นำกลุ่มที่สูงกว่าตนไม่อยู่ เด็กที่มีลักษณะผู้นำที่น้อยกว่าจะมีโอกาสได้แสดงพฤติกรรมออกมา นั่นคือถ้าเกิดสถานการณ์เช่นนี้บ่อยครั้งเด็กที่มีลักษณะผู้นำน้อยกว่าก็ได้มีโอกาสพัฒนาความเป็นผู้นำของตน

4) สถานที่ สถานที่ที่เป็นองค์ประกอบให้เด็กได้แสดงความเป็นผู้นำ ได้แก่ บ้านของเด็กนั่นเอง กล่าวคือ จากการสังเกตเด็กบางคนเมื่อได้เล่นรวมกลุ่มกับเพื่อนบ้าน หรือเพื่อนที่โรงเรียน บางครั้งจะมีลักษณะตามผู้อยู่เสมอ แต่บางครั้งถ้ามีเพื่อนบ้านมาเล่นที่บ้านของตน เด็กคนนั้นก็จะใช้อำนาจความเป็นเจ้าของบ้านชี้นำหรือริเริ่มให้เด็กคนอื่นเล่นตามตน ข้อสรุปส่วนนี้สังเกตและวิเคราะห์ได้ตั้งคำพูดของแม่เด็กคนหนึ่งคือ "เล่นเล่นกับเด็กไม่เยอะ ไม่แสดงความเป็นผู้นำมากนัก แต่ถ้ามาเล่นบ้านตัวเขาก็จะนำเล่น"

จากข้อมูลในส่วนนี้สามารถกล่าวได้ว่า เด็กจะพยายามแสดงความเป็นผู้นำ หรือผู้มีอำนาจเหนือ โดยมีแรงจูงใจเพื่อต้องการให้ครูและเพื่อนยอมรับตน และการที่เด็กจะเป็นที่ยอมรับของครูและเพื่อนได้นั้น พบว่ามีองค์ประกอบสำคัญ เช่น ลักษณะเด็กอันได้แก่ บุคลิกภาพที่เสียงดัง ตัวใหญ่ หรือเด็กที่มีสติปัญญา ความสามารถ และลักษณะนิสัยกล้าหาญ ชอบอาสา นอกจากนี้ยังมีองค์ประกอบอื่น เช่น สถานการณ์และโอกาสที่เด็กจะได้แสดงความเป็นผู้นำออกมา

ค) การปฏิบัติตนของผู้ใหญ่ที่มีส่วนส่งเสริมหรือพัฒนาความเป็นผู้นำแก่เด็ก การปฏิบัติของพ่อแม่ในส่วนนี้จะมีความหมายอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องจาก พฤติกรรมความเป็นผู้นำของเด็ก เด็กจะแสดงออกในขณะที่เด็กเล่นรวมกลุ่มกับเพื่อน ซึ่งการกระทำดังกล่าวของเด็ก พ่อแม่จะไม่สนใจหรือเข้ามามีส่วนร่วมมากนัก คงปล่อยให้ลูกเล่นกันเองอย่างอิสระถ้าไม่ทำความเดือดร้อนให้กับผู้ใหญ่ นอกจากนี้จากการสังเกตยังได้พบว่าพ่อแม่ของเด็กบางคนแสดงพฤติกรรมการวางอำนาจต่อเด็ก โดยมีจุดมุ่งหมายให้ได้ใจเด็กและชื่นชมตน ทัศนคติที่กล่าวถึงพบว่ามีลักษณะผู้ใหญ่ เด็กบางคนจะประพฤติเรียบร้อยหรือเฉยเฉย พฤติกรรมการแสดงความรักเริ่มบ้าง จากการสังเกตทั่วไปยังไม่พบเห็นเด่นชัดมากนัก

นอกจากการปฏิบัติตนของพ่อแม่แล้ว ยังได้พบว่าครูเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ ในการสนับสนุนและพัฒนาพฤติกรรมความเป็นผู้นำให้เกิดขึ้นแก่เด็กมากขึ้นกัน โดยกระทำในลักษณะการจัดประสบการณ์การเรียนการสอนให้เด็กได้มีโอกาสแสดงความคิดริเริ่ม และสามารถออกมา ซึ่งกิจกรรมที่สังเกตได้เด่นชัดและครูใช้มากที่สุดคือ การใช้คำถามเพื่อกระตุ้นให้เด็กได้คิดริเริ่มและการฝึกให้เด็กได้ออกมาแสดงความสามารถเช่น ร้องเพลง นุดเล่าข่าวหรือเล่าเรื่องที่ได้นับเห็นและการให้ออกมาแสดงท่าทางตามเพลงที่ครูสอน ส่วนกิจกรรมอื่น ๆ เช่น

การให้เด็กทำงานศิลปะ เช่น วาดรูป ระบายสี ตัดกระดาษ พับกระดาษ งานปั้น สิ่งเหล่านี้
ครูจะให้เด็กได้กระทำอยู่เสมอซึ่งในกิจกรรมเหล่านี้ครูก็ได้สอดแทรกการใช้คำพูดยกย่องชมเชยใน
ผลงานต่าง ๆ ของเด็กด้วยความสนใจอย่างดี

อย่างไรก็ตาม ในพฤติกรรมแสดงอำนาจเหนือของเด็กด้วยการใช้
ปฏิกริยาที่ก้าวร้าวเพื่อแสดงอำนาจข่มขู่เพื่อนคนอื่น ๆ นั้น ส่วนใหญ่เด็กจะแสดงออกเมื่อครูไม่
สนใจหรือไม่ได้อยู่ในบริเวณนั้น หรือถ้าครูเห็นครูก็ไม่ได้สนใจในพฤติกรรมเหล่านี้มากนัก ครูจะ
รับรู้ก็ต่อเมื่อมีเด็กคนใดคนหนึ่งร้องไห้ แล้วครูก็จะเข้ามาว่ากล่าวตักเตือนฝ่ายที่ทำให้เพื่อนร้องไห้
โดยไม่สนใจที่จะซักถามอะไรเพิ่มเติมอีก

จากข้อมูลการปฏิบัติของผู้ใหญ่ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ สามารถสรุปได้ว่า
การที่ผู้ใหญ่ให้โอกาสเด็กแสดงความสามารถ และมีการยกย่องชมเชย ในการกระทำที่ถูกต้องที่ควร
ของเด็ก พฤติกรรมเช่นนี้แสดงถึงการยอมรับในตัวเด็ก สิ่งเหล่านี้ย่อมมีผลทำให้เด็กมีความมั่นใจ
ในตนเอง กล้าแสดงความคิดริเริ่ม อันจะนำไปสู่การพัฒนาความเป็นผู้นำได้ในอนาคตต่อไป

สรุปข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะพฤติกรรมการเป็นผู้นำ คือ เด็กส่วนใหญ่ต้องการ
แสดงความเป็นผู้นำหรือผู้มีอำนาจเหนือด้วยการแสดงพฤติกรรมริเริ่ม การใช้คำสั่ง บังคับ ข่มขู่
เพื่อให้เพื่อนยอมรับในความสามารถหรือเกรงกลัวตนจนยอมกระทำตามตน แต่การที่เด็กจะได้รับ
การยกย่องให้เป็นผู้นำและเด็กคนอื่นจะยอมกระทำตามได้นั้น พบว่ามีองค์ประกอบที่สำคัญคือ
ลักษณะตัวเด็กเอง เช่นเป็นผู้ที่มีรูปร่างใหญ่หรือเสียงดังกว่าเพื่อน มีสติปัญญาและความสามารถ
มีลักษณะนิสัยที่กล้าหาญและชอบอาสาผู้อื่น รวมทั้งเป็นผู้ที่มีโอกาสได้แสดงความสามารถอยู่บ่อยครั้ง
นอกจากนี้การปฏิบัติของพ่อแม่และครูก็มีความสำคัญ โดยเฉพาะการแสดงการยอมรับในตัวเด็ก
ด้วยการยกย่องชมเชยหรือให้โอกาสเด็กได้แสดงความสามารถของตน สิ่งเหล่านี้พบว่ามีส่วนสำคัญ
ที่ทำให้เด็กพัฒนาความเป็นผู้นำของตนได้

2. พฤติกรรมกรเป็นผู้ตาม

ลักษณะการเป็นผู้ตามของเด็กในการศึกษานี้ หมายถึง การที่เด็กแสดงพฤติกรรมยอมกระทำตามหรือคล้อยตาม ตามที่บุคคลอื่นชักจูง สิ่ง บังคับ ช่มชู้ ฯลฯ หรือการยอมปฏิบัติในสิ่งที่เด็กคิดว่ากลุ่มหรือสังคมพอใจ รวมทั้งเป็นพฤติกรรมที่เด็กเลียนแบบพฤติกรรมของผู้อื่น ในลักษณะการเลียนแบบคำพูด ท่าทาง และการกระทำต่าง ๆ โดยเด็กคิดว่าพฤติกรรมที่ตนยอมกระทำตามหรือเลียนแบบมานี้เป็นพฤติกรรมที่ดี ที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับหรือเป็นพฤติกรรมที่สามารถทำให้ผู้อื่นสนใจหรือยอมรับตนเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่มหรือทำให้ตนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม เช่น การเล่นหรือการทำงานกลุ่ม ฯลฯ

ก) ลักษณะการแสดงพฤติกรรมที่บ่งบอกถึงการเป็นผู้ตามของเด็ก จากการเก็บรวบรวมข้อมูลได้พบว่า พฤติกรรมการเป็นผู้ตามของเด็กนั้นจะพบได้มากและบ่อยครั้ง ทั้งในขณะที่มีการเรียนการสอน หรือขณะที่เด็กร่วมเล่นกันเป็นกลุ่มกับเพื่อนทั้งที่บ้านและที่โรงเรียน การแสดงออกของเด็กที่แสดงถึงการเป็นผู้ตามผู้อื่นนั้น จากการวิเคราะห์พบว่ามีการแสดงออกในลักษณะต่าง ๆ กันคือ

1) การยอมกระทำตามหรือคล้อยตามเมื่อถูกผู้อื่นบังคับ ช่มชู้ ฯลฯ การแสดงออกในลักษณะนี้ เด็กจะยอมตามเมื่อเห็นว่าบุคคลที่บังคับตนนั้นมีอำนาจที่เหนือกว่า ดังตัวอย่างที่ ด.ช. จิตยอมวิ่งไปเก็บลูกวอลเลย์บอลที่ตนเองต้อออกไปไกลตามคำสั่งของ ด.ญ. ปุ๋ย โดยกล่าวว่าถ้าตนไม่ไปเก็บเดี๋ยว ด.ญ. ปุ๋ย จะไม่ให้ตนเล่นด้วย หรือในกรณีของกลุ่มเด็กเล็กที่เล่นเกมชิงชิงหลักกันที่ลานดินกลางหมู่บ้าน โดยมีเด็กที่โตกว่า (อายุ 9-12 ปี) นั่งดูอยู่ด้วย ขณะที่เด็กเล่นกันเองนั้นเมื่อเด็กคนหนึ่งสั่งให้สิ่งเปลี่ยนหลัก เด็กคนอื่น ๆ ก็วิ่งเปลี่ยนเสาที่ตนเกาะเอาไว้ แต่เด็กชายต้อยจะไม่ยอมเปลี่ยนเสาเลย -แม้เพื่อนที่เล่นด้วยกันจะบอกให้ต้อยเปลี่ยนเสาก็ตาม แต่เมื่อเด็กที่โตกว่าพูดว่า "ต้อยเปลี่ยนหลักบ้างเดี๋ยวให้แน่นะ" ด.ช. ต้อยจึงยอมเปลี่ยนเสานั้น

2) การยอมปฏิบัติในสิ่งที่เด็กคิดว่ากลุ่มหรือสังคมพอใจ การที่เด็กยอมกระทำตามเช่นนี้ เป็นพฤติกรรมที่บ่งบอกได้เด่นชัดว่าเด็กต้องการเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่มหรือต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม พฤติกรรมที่สามารถพบได้เช่น กรณีของเด็กชายเสมซึ่งเป็นเด็กตัวเล็ก ๆ ผอม ๆ เป็นเด็กเงียบเลย ในขณะที่เด็กอื่น ๆ กำลัง

เล่นเกมขึ้นหลังชนกัน (เป็นการเล่นชนิดหนึ่ง ที่เด็กจะจับกันเป็นคู่ ๆ เด็กคนหนึ่งจะขึ้นหลังเด็กอีกคนหนึ่ง แล้วไปชนกับเด็กคู่อื่นให้ล้ม เด็กคู่ไหนล้มก็ขึ้นหลังมาชนกันใหม่) ในบริเวณสนามหน้าโรงเรียนเด็กชายเสมอต้องการเล่นกับเด็กพวกนี้ จึงพยายามไปขึ้นหลังเด็กที่ถูกชนล้ม แต่ไม่มีใครยอมให้ ด.ช. เสมอขึ้นหลัง เมื่อขึ้นหลังใครไม่ได้ ด.ช. เสมอจึงนั่งคุกเข่าบอกรู้เพื่อนขึ้นหลังตนแทน แม้เพื่อนคนนั้นจะตัวโตกว่าก็ตาม แต่ก็ไม่มีใครยอมขึ้นหลัง ด.ช. เสมอ เนื่องจากกลัวตก เหตุการณ์เช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่า เด็กมีความต้องการเข้าร่วมสังคมกับกลุ่มเพื่อน จึงยอมกระทำการุวิธีทางที่จะทำให้เพื่อนยอมรับตนเข้าร่วมเล่นในกลุ่มด้วย

3) การเลียนแบบพฤติกรรม ลักษณะการเลียนแบบพฤติกรรมที่บ่งบอกถึงความเป็นผู้ตามของเด็ก เช่นนี้ หมายถึง การแสดงพฤติกรรมที่คล้ายคลึงกับที่บุคคลอื่นกระทำโดยมิได้มีการบังคับ ชูเชิญให้กระทำตาม ซึ่งพฤติกรรมที่เด็กเลียนแบบมานี้เป็นพฤติกรรมที่เด็กคาดหวังว่าจะทำให้บุคคลอื่นยอมรับและสนใจตน จากการวิเคราะห์ข้อมูลได้พบว่า พฤติกรรมการเลียนแบบของเด็กนั้นแสดงออกในหลายลักษณะคือ

(ก) เลียนแบบเมื่อเห็นเด็กผู้ทำพฤติกรรมนำได้รับการชมเชยจากผู้ใหญ่ ลักษณะนี้พบเมื่อครูพูดชมเชยการกระทำของเด็กคนใดคนหนึ่งว่าเป็นสิ่งที่ดี ถูกต้อง สวยงาม เด็กคนอื่นก็จะพยายามเลียนแบบการกระทำเช่นนั้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ขณะที่ครูเรียกเด็กให้ออกมารับสมุดหน้าห้อง ขณะที่เด็กรับสมุด ปรากฏว่าไม่มีเด็กคนใดยกมือไหว้ครูเลย ครูจึงพูดว่า "ยังไม่มีใครรับของจากครูแล้ว ยกมือไหว้เลย" ด.ญ.มต จึงยกมือไหว้ครู ครูจึงชมว่า "น่ารัก" เมื่อเด็กคนอื่นมารับสมุด ก็เลยยกมือไหว้เลียนแบบ ด.ญ.มต

ขณะที่ครูนำเด็กเล่นกิจกรรมกระบะทราย โดยครูแนะนำให้เด็กก่อกองทรายเป็นรูปต่าง ๆ เด็กคนหนึ่งก่อกองทรายเป็นรูปภูเขาและนำกิ่งไม้และใบไม้มาปักไว้ ครูเห็นจึงพูดว่า "ใครหนอปลูกต้นไม้สวยจัง" เด็กคนอื่นจึงวิ่งไปเด็ดกิ่งไม้และใบไม้มาแต่งกองทรายของตนบ้าง

ขณะที่ครูนำสนทนาในกิจกรรมวงกลม ครูพูดคุยกับเด็ก

เกี่ยวกับเรื่องฤดูหนาว และถามเด็กว่าชอบฤดูหนาวหรือไม่ ด.ญ.ป๋วย ตอบว่า "หนูชอบฤดูหนาวค่ะ เพราะได้ใส่เสื้อสวย ๆ ค่ะ" ครูพูดว่า "ดีมาก" หลังจากนั้นเด็กคนอื่น ๆ ก็ยกมือและก็จะตอบในลักษณะเดียวกัน จากเหตุการณ์ที่เด็กมักจะตอบคำถามของครูโดยตามแบบกันเช่นนี้ พบว่าครูได้แก้ปัญหาเพื่อกระตุ้นให้เด็กคนอื่นมีความคิดริเริ่มอยู่บ้าง โดยการเลือกเด็กที่มีลักษณะแตกต่างจากเด็กที่ตอบคนแรก ๆ และพยายามกระตุ้นให้เด็กตอบคำถามที่แตกต่างไปจากเดิม เช่นในการตอบคำถามนี้ เด็กผู้หญิงส่วนใหญ่หรือเด็กผู้ชายบางคนจะตอบเหมือนกับที่ ด.ญ.ป๋วยพูด แต่มีเด็กผู้ชายคนหนึ่งซึ่งมีลักษณะเจียบเจ๋อไม่ช่างพูดช่างคุยตอบว่า "ผมไม่ชอบฤดูหนาวครับ เพราะผมไม่มีเสื้อใส่"

จากตัวอย่างที่กล่าวมานี้จะเห็นว่า ลักษณะการเลียนแบบคำพูดหรือเลียนแบบท่าทางของเด็กเช่นนี้ เด็กเลียนแบบเพราะคิดว่าสิ่งที่ครูพูดชมเชยนั้นเป็นสิ่งที่ดีหรือเป็นสิ่งที่ครูต้องการให้พวกเขากระทำ เด็กจึงพยายามกระทำแบบเพื่อน โดยคาดหวังว่าจะเป็นที่พอใจ และได้รับการยอมรับจากครูเช่นเดียวกัน ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า คำยกย่องชมเชยของครูที่มีต่อเด็กนั้น มีประโยชน์อย่างยิ่งในการพัฒนาพฤติกรรมของเด็ก ให้เป็นไปตามที่ครูกำลังตั้งไว้ในพฤติกรรมที่ริเริ่มสร้างสรรค์และพฤติกรรมตามแบบที่ครูต้องการ

(ข) การเลียนแบบการกระทำที่ครูให้ความสนใจ จากการสังเกตพบว่า ถ้าครูให้ความสนใจต่อพฤติกรรมใดของเด็กคนใดคนหนึ่ง แม้เพียงใช้สายตามองดูอย่างสนใจ เด็กคนอื่นก็จะคาดหวังว่า พฤติกรรมที่เด็กคนนั้นกระทำ เป็นสิ่งที่ครูชื่นชมเด็กคนอื่นก็จะพยายามเลียนแบบพฤติกรรมนั้น ดังเช่น ขณะที่ ด.ช.ต๋อยกำลังนำลูกตะคอง ซึ่งเป็นไม้ผลชนิดหนึ่ง ลูกกลม ๆ สีเขียวคล้าย ๆ ผลพุทรา แต่มีเนื้อแข็งมาโยนเล่นแทนลูกหิน ลักษณะการเล่นของเด็กคือ จะมีเด็ก 2 ฝ่าย ฝ่ายที่เก็บลูกตะคองกับฝ่ายที่ทอยลูกตะคอง โดยเด็กฝ่ายที่เก็บลูกตะคองนั้นจะขอลงมือเด็ก ๆ ใจ 3 หรือ 4 แล้วฝ่ายที่ทอยลูกตะคองจะทอยลูกตะคองมาที่ลูกบอล ถ้าทอยมาแล้วไม่ลงมือใดทอยหนึ่ง อีกฝ่ายหนึ่งก็จับมือเก็บลูกตะคองขึ้นมาไว้เรื่อย ๆ จนกว่าอีกฝ่ายหนึ่งจะทอยลูกตะคองลงหลุมได้ แล้วถึงจะเปลี่ยนข้างกัน โดยให้ฝ่ายทอยมาเป็นฝ่ายคอยเก็บลูกตะคอง ใครมีลูกตะคองมากคือผู้ชนะหรือเป็นคนเก่ง เมื่อครูและผู้วิจัยให้ความสนใจการเล่นเช่นนี้ โดยการนั่งมองอยู่ใกล้ ๆ เด็กคนอื่นเห็นเช่นนั้น ก็ไปเก็บลูกตะคองที่อยู่ในบริเวณโรงเรียนแล้วนำมาเล่นเลียนแบบเพื่อนกลุ่มแรก

(ค) การเลียนแบบการกระทำของบุคคลอื่นที่มีลักษณะผู้นำ โดยเด็กคาดหวังว่าบุคคลที่เด็กเลียนแบบนี้เป็นคนเก่ง เป็นบุคคลที่เป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป ฉะนั้นเด็กจึงคิดว่าการกระทำของบุคคลนั้นจะต้องเป็นสิ่งที่ถูกต้อง และเป็นที่น่าสนใจและยอมรับของบุคคลอื่นด้วย ซึ่งแม้ในบางครั้งการกระทำต้นแบบนั้นอาจไม่ถูกต้องเสมอไปก็ตาม แต่เด็กจะยึดตัวบุคคลที่เป็นต้นแบบมากกว่าผลการกระทำของเขา ดังเช่น เมื่อครูให้เด็กนับเลข 1-20 ในขณะที่สิ่งเก่านั้น เด็กส่วนใหญ่จะเจียบบก่อน เมื่อ ค.ช.นที (ซึ่งเป็นเด็กที่เคยเรียนชั้นเด็กเล็กมาแล้วแต่อายุไม่ถึงเกณฑ์ครูจึงให้เรียนซ้ำอีก 1 ปีทำให้เด็กทั่วไปคาดหวังว่าเด็กคนนี้จะต้องเก่งกว่าคนอื่น) เริ่มต้นนับเลขเพื่อนก็จะพูดตาม ในบางครั้งค.ช.นทีก็นับเลขผิดข้ามไปบางตัวเด็กบางคนก็พูดผิดตามจนครูต้องท้วงติงหรืออีกกรณีหนึ่งเมื่อครูให้นักเรียนฝึกขีดเส้น โดยครูบอกให้นักเรียนขีดเส้นจากข้างล่างขึ้นข้างบน แล้วครูก็ขีดเส้นในแนวตั้งให้ดูเป็นตัวอย่าง 1 เส้นบนกระดาน จากนั้นครูถามนักเรียนว่า "นักเรียนจะขีดเส้นจากไหน" ค.ช.ป้อตะโกนอย่างเสียงดังและมั่นใจว่า "ข้างบน" ส่วนเด็กผู้หญิงบางคนตอบว่าข้างล่าง ซึ่งก็มีเด็กพูดตามเล็กน้อย แต่เด็กส่วนใหญ่จะพูดตาม ค.ช.ป้อ และเมื่อครูถามซ้ำอีกเด็กก็คงตะโกนแข่งกันตอบเช่นเดิม จนครูต้องชี้แจงคำตอบที่ถูกต้อง

ข้อมูลในส่วนนี้จะเห็นได้ว่า เด็กส่วนใหญ่มีแนวโน้มที่จะเลียนแบบการกระทำของบุคคลที่เด็กคิดว่าเก่งและมีความสามารถ โดยยึดถือตัวบุคคลมากกว่าผลของการกระทำ

อย่างไรก็ตาม มีข้อมูลบางส่วนที่พบว่าเด็กบางคนจะเลียนแบบการกระทำของบุคคลที่มีความคิดริเริ่มที่แตกต่างไปจากการกระทำของผู้อื่นด้วย ซึ่งพฤติกรรมเช่นนี้สามารถพบได้อยู่เสมอในกิจกรรมศิลปะการวาดภาพระบายสีต่าง ๆ ดังเช่น เมื่อครูมอบหมายงานให้นักเรียนวาดภาพเกี่ยวกับสภาพบ้านของนักเรียนเองพร้อมทั้งระบายสี ขณะเด็กทำงานช่วงแรก ๆ เด็กแต่ละคนก็จะวาดรูปตามความคิดของตน แล้วสักพักเด็กก็จะหันไปดูเพื่อนคนอื่น ถ้าเพื่อนคนหนึ่งวาดรูปฝนตกให้เป็นจุด ๆ หรืออีกคนหนึ่งมีรังผึ้ง เด็กเกือบทั้งกลุ่มนั้นก็วาดภาพบ้านที่มีฝนตก มีรังผึ้งเหมือนกันหมดการที่เป็นเช่นนี้อาจเนื่องมาจากการลืงที่ตีที่สตัสำหรับผลงานของตนเอง ฉะนั้นเมื่อเพื่อนทำอะไร ตนก็พยายามเลียนแบบการกระทำในสิ่งนั้นให้ได้เหมือนกัน เพื่อที่จะให้งานของตนมีสิ่งดี ๆ และงานตนเองจะได้ไม่แตกต่างไปจากกลุ่มมากนัก

ข) สาเหตุที่ทำให้เด็กมีลักษณะความเป็นผู้ตาม จากการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับวิธีแสดงออกของเด็ก สามารถสรุปสาเหตุสำคัญที่ทำให้เด็กส่วนใหญ่มีลักษณะความเป็นผู้ตามค่อนข้างสูงนั้น เกิดจากเด็กส่วนใหญ่ต้องการการยอมรับหรือความสนใจจากบุคคลรอบตัวเด็ก และต้องการเป็นสมาชิกของกลุ่มสังคมนั้น ๆ รวมทั้งเด็กต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม เช่นการเล่นหรือการทำงานร่วมกับกลุ่ม ซึ่งความต้องการของเด็กที่กล่าวมานี้มีผลให้เด็กพยายามกระทำตามทุกวิถีทาง เช่นการยอมตาม การปฏิบัติในสิ่งที่คิดว่ากลุ่มหรือสังคมพอใจ รวมถึงการเลียนแบบพฤติกรรมต่างๆของบุคคลในกลุ่มโดยการพยายามปรับพฤติกรรมของตนเองให้ใกล้เคียงกับกลุ่มให้มากที่สุด ซึ่งการยอมกระทำตามที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เด็กกระทำไปก็เพื่อให้ได้รับความนิยมนิยมชมชอบหรือเป็นผู้มีคุณค่าในสายตาของบุคคลทั่วไป

ค) การปฏิบัติตนของผู้ใหญ่ จากการสังเกตโดยทั่วไป ลักษณะการเป็นผู้ตามของเด็กที่มีส่วนสัมพันธ์กับผู้ใหญ่โดยเฉพาะพ่อแม่ นั้น ส่วนใหญ่จะเป็นในลักษณะที่ผู้ใหญ่มองว่ากล่าวตักเตือน อบรมสั่งสอนระเบียบมารยาทต่าง ๆ โดยมีมุ่งหวังให้เด็กมีลักษณะ "ว่านอนสอนง่าย" และมีการอ่อนน้อมต่อตนเองที่ผู้สูงอายุกว่า และแสดงออกถึงการเคารพผู้ใหญ่ด้วยการไหว้ แต่จากการสังเกตในบางครั้งพบว่า ผู้ใหญ่จะสั่งให้เด็กไหว้เฉพาะญาติผู้ใหญ่หรือบุคคลสำคัญที่เด็กไม่ได้พบเห็นเป็นประจำ กล่าวคือเมื่อใดที่มีญาติผู้ใหญ่เยี่ยมบ้าน พ่อแม่ถึงจะสั่งให้ลูกไหว้ผู้ใหญ่เหล่านั้น หรือถ้าเมื่อใดที่เด็กพบครูในหมู่บ้านโดยมีพ่อแม่ของเด็กอยู่ด้วย พ่อแม่ก็จะสั่งให้ลูกไหว้ครู เช่นจะพูดว่า "ไหนเจอครูแล้วทำอย่างไร ไหว้ครูซิ" แล้วเด็กถึงไหว้ครู และจากการสังเกตโดยทั่วไปก็ได้พบว่าเด็กบางคนจะไม่ไหว้บุคคลใดก่อนถ้าพ่อแม่ไม่ได้สั่ง หรืออยู่ด้วย และยังปรากฏว่าในเด็กบางคนมีลักษณะเอียงอายที่จะต้องไหว้บุคคลอื่น จึงสะท้อนให้เห็นว่าลักษณะการอบรมสั่งสอนเด็กบางครั้งที่ผู้ใหญ่ใช้แต่การสั่ง หรือบังคับเด็กให้เป็นแต่ผู้กระทำตามคำสั่งอยู่เสมอ โดยที่ไม่มีการฝึกอบรมเด็กอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้เกิดความเคยชินนั้น บางครั้งอาจทำให้เด็กขาดความมั่นใจในตนเอง เด็กจะไม่กล้าตัดสินใจกระทำในบางอย่างด้วยตนเองแม้จะเป็นสิ่งที่ถูกต้องก็ตาม

ในทำนองเดียวกัน ลักษณะการอบรมสั่งสอนหรือการจัดกระบวนการเรียนการสอนของครู ก็มุ่งหวังให้เด็กมีการเชื่อฟังและปฏิบัติตามครูอยู่มากเช่นกัน และเด็กส่วนใหญ่ก็ยอมปฏิบัติตามโดยดีเพราะเด็กจะเรียนรู้ว่าการที่ตนปฏิบัติตามที่ครูสั่งหรือที่ครูต้องการนั้น จะทำให้เด็กได้รับความนิยมนิยมชมชอบ และมีคุณค่าเพิ่มมากขึ้น ในบางครั้งก็จะพบการตีอรั้นหรือ

ไม่เชื่อฟังครูของเด็กข้างแต่ก็มีเพียงเล็กน้อย เช่นเมื่อครูสั่งให้นักเรียนนอนพักอ่อนในตอนกลางวัน โดยพูดว่า "นี่ ๆ พวกเขนอนชะอย่าทำเสียงดังหนวกหูคนอื่นเขา" เด็กก็จะหลับตานอนไม่มีเสียงใด ๆ ทั้งสิ้น และเมื่อครูเผลอหรือทำงานอื่น เสียงก็จะเริ่มดังขึ้นอีก

ทั้งนี้การที่เด็กได้รับการปลุกฝังทั้งจากครอบครัวและครู ให้เป็นผู้ว่านอนสอนง่าย เชื่อฟังผู้ใหญ่ตลอดเวลาเช่นนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าอาจมีผลทำให้เด็กมีลักษณะความเป็นผู้ตามค่อนข้างสูง การกระตือรือร้นหรือการแสดงความคิดเห็นริเริ่มใด ๆ จึงปรากฏได้น้อย ดังการสังเกตที่ได้พบว่า เด็กส่วนใหญ่จะไม่กล้าซักถามครูในขณะที่มีการเรียนการสอนมากนัก

สรุปพฤติกรรมการเป็นผู้ตามของเด็กได้ว่า เด็กที่ศึกษาส่วนใหญ่มีความเป็นผู้ตามค่อนข้างสูง พฤติกรรมการเป็นผู้ตามของเด็กนั้น เด็กแสดงออกโดยการยอมกระทำตาม หรือยอมปฏิบัติในสิ่งที่เด็กคิดว่ากลุ่มพอใจ รวมทั้งการพยายามเลียนแบบพฤติกรรมผู้อื่น โดยเด็กมีความมุ่งหวังว่า พฤติกรรมที่ตนกระทำมานี้จะทำให้เพื่อนสนใจ และยอมรับตนเข้าร่วมกลุ่ม หรือเป็นการกระทำที่เด็กคิดว่าจะทำให้ผู้ใหญ่ เช่น พ่อแม่หรือครู มีความชื่นชมตนที่ยอมปฏิบัติตามหรือเชื่อฟังคำสั่งต่าง ๆ ของผู้ใหญ่

3. การร่วมมือ

พฤติกรรมความร่วมมือของเด็กตามความหมายในการศึกษานี้ก็คือ การที่เด็กให้การช่วยเหลือหรือเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมหรืองานต่าง ๆ อันได้แก่งานของครูของพ่อแม่ของเพื่อนรวมทั้งของตนเอง ซึ่งพฤติกรรมช่วยเหลือหรือมีส่วนร่วมนี้ สังเกตได้จากการที่เด็กให้ความสนใจต่องานหรือกิจกรรมนั้น ด้วยการเฝ้ามองดูหรือซักถาม รวมทั้งการกระทำตามคำสั่งของผู้ที่ตนต้องการช่วยเหลือ

จากการสังเกตโดยทั่วไปพบว่า เด็กส่วนใหญ่จะให้ความร่วมมือแก่ผู้อื่นเป็นอย่างดี แต่เด็กจะแสดงความร่วมมือต่อบุคคลต่าง ๆ มากน้อยแตกต่างกันไป ดังนี้

ก) การแสดงออกกับเพื่อน ลักษณะการร่วมมือนี้ จะสังเกตพบได้จากการที่เด็กเล่นร่วมกันเป็นกลุ่ม ทั้งที่เล่นกันเองหรือมีครูเป็นผู้นำเล่น ขณะที่เด็กเล่นกันเอง เด็ก

ส่วนใหญ่ก็ให้ความร่วมมือกันดี โดยจะมีเด็กกลุ่มหนึ่งเป็นผู้ชวนเด็กอื่น ๆ ให้มาเล่นด้วยกัน เช่น เล่นกระโดดค้าย เล่นกะเต็นกะต้อย (การเล่นชนิดหนึ่งของเด็ก) ฯลฯ กลุ่มเด็กที่เป็นผู้ชวนก็จะแสดงบทบาทความเป็นผู้นำสูงสุดของกลุ่ม ด้วยการสั่ง ควบคุม วางแผนและแนะนำการเล่นต่าง ๆ เด็กคนอื่นก็ให้ความร่วมมือและช่วยเหลือให้การเล่นนั้นประสบผลสำเร็จให้ได้ด้วยดี และจากการสังเกตได้พบพฤติกรรมที่แสดงถึงความร่วมมือกันของเด็กจนทำให้การเล่นนั้นสำเร็จลุล่วงได้ดี ดังเช่น พฤติกรรมการเล่นลิเกของเด็กที่เล่นรวมกันเป็นกลุ่ม มีเด็กอายุตั้งแต่ 4 ถึง 11 ปี เด็กที่อายุมากที่สุดจะเป็นผู้นำกลุ่ม และพฤติกรรมการเล่นลิเกของเด็กนี้แสดงถึงความร่วมมือกันของเด็กได้อย่างดีที่สุด ดังข้อมูลที่ได้จากการบันทึกภาคสนามต่อไปนี้

ขณะสังเกตเด็กในบริเวณบ้านทางด้านตะวันออกของหมู่บ้าน เด็ก ๆ ได้มารวมกัน โดยการนำของ ด.ช.สิงห์ อายุ 11 ปี ด.ช.สิงห์ได้ชวนเด็ก ๆ ซึ่งมีอายุตั้งแต่ 4 ปีจนถึง 11 ปี มีทั้งหมด 8 คน ชวนกันมาเล่นลิเก ขณะที่เด็กโตวิ่งมาที่บริเวณสวนหลังบ้าน ด.ญ. เขียวก็วิ่งตามเด็กกลุ่มนี้มาด้วย โดยไม่ได้ถามว่าพวกนี้ ๆ เขาจะไปไหนกัน ขณะมาถึงที่เล่น ด.ช.สิงห์ลงมือตอกไม้เพื่อเป็นหลักทำเป็นฉากลิเก โดยใช้ข่มกอกไม้เป็นร่ม มีใบตาลกองอยู่ในบริเวณนั้น จากการสัมภาษณ์ ด.ช.สิงห์ได้บอกว่า เมื่อเข้าเวลา 8.00 น. ได้มาเตรียมสถานที่แห่งนี้ไว้แล้ว โดยการไปตัดใบตาลมาจากโคก (ต้นน้ำ) มากองไว้และได้ตอกไม้บางส่วนไว้ก่อนแล้วสำหรับทำเป็นฉากแสดงลิเก แล้วจึงเข้าไปกินข้าวเจ้าที่บ้าน ถึงตอนสายจึงได้ชวนเพื่อน ๆ และน้องชายเป็นแม่ที่จจะเล่นนี้ ซึ่งพวกเราก็จัดแจงเตรียมใบตาลมาทำเป็นฉาก ในขณะที่ ด.ช.สิงห์กำลังมองหลังคาเวทีโรงลิเกอยู่นี้ ด.ช.นั้นก็คอยช่วยส่งใบตาลให้ เสร็จแล้ว ด.ช.สิงห์ก็ป็นขึ้นไปยังบนต้นไม้เพื่อลากเส้นเชือกที่ผูกกับขวดลิไฟ ซึ่งพวกเขาทำเป็นสายไฟกับไม้โครโพงโพงไปแขวนไว้บนต้นไม้ แล้วให้ขวดลิไฟห้อยลงมา เด็กคนอื่นก็ช่วยกันจัดเวทีจนเวทีเสร็จเรียบร้อย ด.ช.เอ็งจึงชวนเพื่อน ๆ ไปแต่งตัวที่กอดันกล้วยหลังเวที

การแต่งตัวของเด็กเด็กจะนำใบตองมาถักเป็นเส้น ๆ แล้วนำมาพันที่เอว เด็กทุกคนช่วยกันทำและช่วยแต่งตัวให้กันและกัน เมื่อเด็กแต่งตัวเรียบร้อย ด.ช.สิงห์จึงเรียกให้เด็กทุกคนเข้าไปนั่งในข่มเวที ขณะที่เด็กอยู่ในเวที เด็กแต่ละคนก็พูดกันว่าใครจะแสดงเป็นตัวแสดงอะไร มีพระเอก มีผู้ร้าย มีตัวตลก แต่ไม่มีนางเอก เพราะเด็กที่เล่นทุกคนเป็นผู้ชายหมด ส่วน ด.ญ. เขียวและน้องสาวไม่ได้ร่วมเล่นเพียงแค่นั่งดูเฉย ๆ (ดูนี่ด้วย) ขณะเตรียมตัวหน้าเวทีนี้ ด.ช.นั้นก็นำไม้ไปตัดใบตองสัปรดที่อยู่ที่ใกล้ ๆ นำมาเหลา ผู้วิจัยถามว่าทำอะไร

ด.ช. นทีตอบว่าจะทำตาบ ในช่วงนี้เด็กคนอื่น ๆ จะแต่งตัวกันใหม่อีก เด็กบางคนไปเด็ดใบยูคาลิปตัส มาทำเป็นหงอนไก่เสียบผม เด็กบางคนนำแป้งมาทาหน้าให้ขาวขึ้น

แล้วการแสดงลิเกก็เริ่ม (ดังรูป) โดย ด.ช. บัญชาเป็นคนถือไม้ค้และร้องเพลงเปิดโรง ซึ่งเป็นเพลงลูกทุ่งที่กำลังนิยม เช่น เพลงสาวรำวง เพลงหนูไม่รู้ ต่อจากนั้นจะเป็นการแสดงตลกตามแบบตัวตลกที่แสดงลิเกที่วัดเมื่อคืน โดย ด.ช. บัญชาจะทำหน้าที่เป็นโฆษกนำการเล่นตลก และเด็กคนอื่น ๆ ที่เล่นด้วยก็จะพูดตามตัวตลกของลิเก เช่น โฆษกจะถามว่า "คุณไปไหนมาอี" เด็กคนอื่นก็จะตอบว่า "ไปตลาดมาอี" ฯลฯ ในการเล่นตลกนี้ ด.ช. หมี จะยืนดูใกล้ ๆ ไม่ได้ร่วมเล่นเพราะเด็กที่โตกว่าจะแย่งพูดก่อน

ขณะที่เด็ก ๆ เล่นตลกนั้น ด.ช. เอ้จะทำสีหน้าไม่พอใจ และบอกให้เพื่อน ๆ ร้องและรำลิเกเร็ว ๆ แต่ ด.ช. บัญชา ก็เกียงให้เด็กคนอื่นร้องลิเกก่อน (ออกแขก) บอกว่าตนร้องลิเกไม่เป็น ด.ช. หมีจึงพูดว่า "ร้องลิเกไม่ได้ก็เล่นประกวดร้องเพลงดีกว่า" แล้วเด็กคนอื่น ๆ ก็เปลี่ยนมาเล่นประกวดร้องเพลง โดย ด.ช. บัญชา ตีกลอง ด.ช. หมี ร้องเพลงสาวรำวง (ในขณะที่ร้อง เด็กคนอื่นก็จะออกมาเต้นเป็นวงเครื่อง)

เมื่อเด็ก ๆ เล่นร้องเพลงได้สักพัก ด.ช. เอ้ก็ยังคงบอกให้ร้องลิเกต่อ เด็กคนอื่น ๆ ก็ไม่มีใครยอมร้อง อาจเนื่องจากร้องไม่ได้หรือเป็นเพราะมีผู้วิัจัยนั่งอยู่ด้วย บรรยากาศในตอนนั้นเด็กจะขินเฉย ๆ ไม่รู้จะเล่นอะไรกันต่อ เด็กบางคนบอกให้เล่นประกวดร้องเพลง บางคนก็ให้เล่นลิเก แล้ว ด.ช. บัญชาจึงบอกว่า "ไม่มีใครร้องลิเกได้ก็เลิกเล่นดีกว่า" เด็กคนอื่นก็ยอมตาม แล้วช่วยกันเก็บของ แล้ววิ่งตาม ด.ช. บัญชา กลับไปที่บ้าน

จากพฤติกรรมการเล่นของเด็กๆ จะเห็นว่าเด็กมีการวางแผน โดยการเตรียมอุปกรณ์ต่าง ๆ เอาไว้พร้อม เช่นไปตัดใบตาลมาก่อนแล้วตั้งแต่ตอนเช้า หรือ การตอกไม้เอาไว้สำหรับทำโรงลิเก ฯลฯ รวมทั้งการทำงานร่วมกันอย่างมีขั้นตอนและเป็นระบบ คือ เมื่อเด็กทำเวทีลิเกเสร็จก็ไปช่วยกันแต่งตัว เมื่อพร้อมก็ออกมาแสดงด้วยกัน ซึ่งการกระทำต่าง ๆ นี้ เด็กได้ทำกันเองโดยแต่ละคนจะรับรู้บทบาทหน้าที่ของตนภายใต้การแนะนำของหัวหน้ากลุ่ม และเป็นที่น่าสนใจที่ ในการเล่นเป็นกลุ่มของเด็กๆ มักจะจบลง เนื่องจากการขัดแย้งและเกิดการโต้เถียงกัน แล้วหัวหน้ากลุ่มก็จะเป็นผู้สั่งให้ยุติการเล่นนั้น

เป็นที่น่าสังเกตว่าขณะที่เด็กเล่นกันเองทั้งที่อยู่ที่บ้านและที่โรงเรียนนั้น เด็กได้แสดงถึงความร่วมมือกันอย่างดีที่จะทำให้การเล่นนั้นสำเร็จลุล่วง แต่เมื่อเด็กได้เข้าสู่ระบบ การเรียนการสอนในชั้นเรียน กิจกรรมที่ส่งเสริมให้เด็กได้ทำงานร่วมกัน ในลักษณะร่วมกันทำงาน ขึ้นใดชั้นหนึ่งให้ประสบผลสำเร็จนั้น สังเกตพบได้น้อยมาก สิ่งที่น่าพิจารณาคือครูจะให้เด็กเรียนนั่งทำงาน ร่วมกันเป็นกลุ่ม อาจมีอุปกรณ์ที่ใช้ร่วมกันคือสี แต่ก็ยังเป็นลักษณะงานใครงานมันเด็กจะทำงาน เฉพาะของตนให้ดีที่สุด ซึ่งลักษณะเช่นนี้บางครั้งมีส่วนส่งเสริมให้เด็กมีความอิจฉาและแข่งขันกันสูง เด็กจะขาดความร่วมมือร่วมใจกัน ดังตัวอย่างที่ครูให้เด็กกระทำกระทงกระดาษ ครูให้เด็กนั่ง ร่วมกันเป็นกลุ่ม แล้วแจกอุปกรณ์สำหรับทำกระทงคนละอัน เด็กแต่ละคนต่างก็พยายามทำกระทง ของตนให้เหมือนตามที่ครูแนะนำ และเด็กส่วนใหญ่มักจะนำกระทงของตนมาอวดเพื่อน ว่าของตนสวยกว่าหรือดีกว่า

ข) การแสดงออกกับครูเมื่อเด็กอยู่ในชั้นเรียน เด็กส่วนใหญ่จะช่วยเหลือ งานต่าง ๆ ตามที่ครูขอเป็นอย่างดี ซึ่งบางครั้งเด็กจะแสดงออกจนถึงขั้นแย่งกันทำงานให้ครู การแสดงออกที่สามารถพบได้เช่น

เมื่อครูเรียกนักเรียนเด็กเล็กให้ช่วยทำความสะอาดห้อง ด.ญ. ต้อย รีบวิ่งไปแย่งผ้าถูพื้นของนักเรียนชั้น ป.1 ที่กำลังถูพื้นอยู่ ครูพูดว่า "ให้พี่ ป.1 ถูพื้น เด็กเล็กเป็นคนกวาดพื้นเดี๋ยวครูกวาดให้ดู" แล้วครูก็กวาดพื้นห้อง ด.ญ. ต้อยหยิบไม้กวาด กวาดห้องตามครู อยู่สักพักก็มีเพื่อนคนอื่นมาแย่งไม้กวาดของ ด.ญ. ต้อย ด.ญ. ต้อยปล่อยไม้กวาดนั้นแล้ววิ่งไปหยิบ ไม้กวาดที่ตามหล่นไปแล้ว ก็ลงกวาดพื้นห้องนั้นต่อจนพื้นห้องสะอาด ครูได้เรียกให้เด็ก ป.1 ยก แก้วน้ำไปทำความสะอาด ด.ญ. ต้อยก็รีบวิ่งไปช่วยพี่ ป.1 ยกแก้วน้ำและช่วยครูยกของที่อยู่บนตู้

ออกมาวางที่อื่น ในขณะที่เด็ก ป.1 ยืนบนเก้าอี้เพื่อเช็ดตามตุ้ ด.ญ. ต้อยได้ยืนเกาะที่ผนังเก้าอี้มองเด็ก ป.1 เช็ดตุ้อยู่สักพัก แล้วถึงออกไปเล่นนอกห้อง

อีกเหตุการณ์หนึ่ง ขณะที่ครูกำลังขนหินเพื่อมาแต่งบริเวณหน้าห้องเรียน ครูได้เรียกเด็กให้มาช่วยครู มีเด็กผู้ชาย 4-5 คน ช่วยครูขนหินมากองไว้มากมาย ครูจึงสั่งให้หยุด แล้วครูก็หยิบหินเหล่านั้นมาวางบริเวณโถ่งน้ำ ด.ช. เสเม และ ด.ญ. กบก็เข้ามาช่วยครู โดยการหยิบหินส่งให้ครู โดยที่ครูไม่ได้บอกปาก

นอกจากนี้ยังมีอีกตัวอย่างหนึ่ง ที่แสดงถึงการร่วมมือและทำงานร่วมกันของเด็ก เช่น ถ้าวันใดห้องเรียนสกปรก ครูจะขออาสาเด็กให้ออกมากวาดห้อง จะพบว่า เด็กผู้หญิงและเด็กผู้ชายบางคน ประมาณ 5-8 คน จะรีบวิ่งไปที่กองไม้กวาดหลังห้องและแย่งไม้กวาดกัน ผู้ที่ได้ไม้กวาดก็จะกวาดห้องตามครู ส่วนเด็กที่เหลือก็จะคอยช่วยเหลืออยู่ใกล้ ๆ ครู จะกวาดห้องให้เด็กคนหนึ่งเป็นตัวอย่างเพียงเล็กน้อย แล้วปล่อยให้เด็กเรียนกวาดห้องกันเอง ซึ่งการกวาดห้องนี้ครูบอกว่าใช้เป็นกิจกรรมหนึ่ง ที่ต้องการฝึกให้เด็กรู้จักการช่วยเหลือและร่วมมือกับผู้อื่น แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า เด็กที่ออกมาช่วยครูนั้นส่วนใหญ่เป็นเด็กผู้หญิงและมีเด็กผู้ชายบ้างแต่เป็นส่วนน้อย เด็กส่วนใหญ่เป็นเด็กกลุ่มเดิมที่เคยช่วยครูอยู่บ่อยครั้ง และมีข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่งคือ ในตอนที่ครูขอร้องให้เด็กช่วยกวาดห้อง เด็กจะวิ่งแย่งกันออกมา แต่เมื่อเด็กกวาดห้องกันไปได้สักพัก เด็กที่กวาดในตอนแรกก็จะโยนไม้กวาดหรือให้ไม้กวาดแก่เพื่อนคนอื่น แล้วตนเองก็จะออกไปวิ่งเล่นนอกห้อง จะเหลือเด็กที่กวาดห้องเพียง 2-3 คนเท่านั้น ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะว่าเด็กบางคนคาดหวังว่าการที่ตนอาสาช่วยครูนี้ ครูจะสนใจและยอมรับในความสามารถของตน เมื่อเด็กพบว่าครูไม่ได้ให้ความสนใจตนมากนัก ประกอบกับเด็กบางคนต้องการออกไปเล่นกับเพื่อนมากกว่า จึงละทิ้งหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบ แต่ลักษณะเช่นนี้ก็พบในเด็กบางคนเท่านั้น

จากข้อเท็จจริงในส่วนที่กล่าวมาข้างต้นนี้ เกี่ยวกับการที่ครูได้ใช้ให้เด็ก ๆ ช่วยกันกวาดห้อง โดยคาดหวังว่าเป็นกิจกรรมหนึ่งที่จะฝึกให้เด็กมีการทำงานร่วมมือกัน แต่จากการสังเกตทั่วไป ไม่พบว่าครูมีการสอนหรือฝึกกระบวนการทำงานร่วมกันให้แก่เด็กก่อน ลักษณะการทำงานร่วมกันของเด็กนั้น จะเป็นในลักษณะที่ครูสั่งให้เด็กช่วยกันทำงานโดยครูสอนเพียงวิธีทำงานนั้นให้เด็ก เช่น สอนการกวาดห้อง แล้วให้เด็กทำกันเองโดยที่ครูก็ไม่มีครูดูแลหรือสนใจเด็กมากนัก เด็กจึงกระทำในลักษณะต่างคนต่างทำไปตามความพอใจ ความร่วมมือ

กันจึงปรากฏได้น้อย

ค) การแสดงออกกับพ่อแม่ จากการสัมภาษณ์พ่อแม่เด็ก ส่วนใหญ่บอกว่า ลูกของตนชอบเข้ามาช่วยเหลืองานต่าง ๆ ของพ่อแม่อยู่เสมอ เช่นถ้าแม่กำลังซักผ้าหรือทำกับข้าว เด็กก็จะร้องขอให้ตนได้มีส่วนร่วมบ้าง เด็กบางคนถ้าไม่ให้ทำก็อาจจะร้องไห้ หรือเด็กบางคนจะเข้ามาช่วยพ่อแม่โดยเห็นเป็นเรื่องสนุกสนานมากกว่า เช่นขณะที่แม่ซักผ้าเด็กก็จะขอซักด้วย แม่ไม่อนุญาตเด็กก็พยายามซักให้ได้เมื่อแม่ทำเสียงขู่ไล่อย่างจริงจัง เช่นพูดว่า "ไปเล่นที่อื่นอย่ามาเกะกะ" เด็กก็จะวิ่งหนีออกไปแล้วหิวเราเห็นเป็นเรื่องสนุกสนาน และเมื่อผู้วิจัยถามถึงเรื่องการฝึกหรือการสอนให้ลูกทำงานต่าง ๆ อย่างเป็นขั้นตอนนั้น พ่อแม่ส่วนใหญ่จะบอกว่าไม่ได้สอนลูกอย่างจริงจัง ส่วนใหญ่เมื่อพ่อแม่ทำอะไรลูกจะเฝ้ามองดูหรือซักถามด้วยความสนใจและบางครั้งก็จะขอเข้าไปช่วยทำ ถ้าพ่อแม่เห็นว่าสิ่งที่ทำนั้นเป็นสิ่งที่เล็กน้อยที่ลูกสามารถทำได้หรือไม่ก่อให้เกิดความเสียหายและไม่เป็นอันตรายแก่ลูก พ่อแม่ก็จะอนุญาต เช่นการให้ลูกช่วยซักผ้า ถูบ้าน ล้างจาน ตักน้ำ เด็กจะทำได้ตามความสามารถของเขา โดยที่พ่อแม่จะไม่เข้าไปว่ากล่าวถ้าลูกทำได้ไม่ดี เช่นถ้าลูกซักผ้าไม่สะอาด แม่ก็จะนำมาซักเอง นอกจากนี้พ่อแม่ส่วนใหญ่จะบอกว่า การที่ลูกได้ช่วยเหลืองานต่าง ๆ นั้น จะมีลักษณะเป็นการเล่นของเด็กมากกว่าการทำงาน

อย่างไรก็ตามในบางครอบครัวที่พ่อแม่มีภาระงานนอกบ้านมาก หรือเป็น - รจนครัวเล็กที่แยกมาปลูกบ้านใหม่ไม่ได้อยู่รวมกับญาติพี่น้องอื่น ๆ ลูกก็ยังโตไม่มากนัก พ่อแม่จะมีความมุ่งหวังให้ลูกช่วยเหลืองานบ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ลูกพอทำได้ เช่นในครอบครัวของ ด.ช. เสม ซึ่งเป็นลูกคนโต แม่เคยใช้ให้ลูกถูบ้าน ล้างจาน ซึ่งลูกก็ทำได้เรียบร้อยดี (คำสัมภาษณ์ของแม่) หรือบางครั้งเสมจะช่วยแม่ลากน้ำซึ่งการลากรถไล่น้ำโดยมีเกลลอนน้ำไม่มากนักเท่าที่เขาสามารถลากได้นำไปที่บ่อน้ำบาดาล เมื่อผู้ใหญ่อื่น ๆ เห็นก็จะโยกน้ำใส่เกลลอนและยกใส่ในรถให้ด.ช. เสมลากกลับบ้าน หรือในบางครอบครัวที่แม่ยังต้องมีภาระเลี้ยงลูกที่เพิ่งเกิดใหม่ งานบ้านต่าง ๆ ไม่สามารถทำได้มากนัก แม่ก็จะให้ลูกแต่ละคนได้มีส่วนร่วมช่วยเหลือ โดยเฉพาะลูกชาย แม่จะให้ช่วยลากน้ำ ซึ่งเด็กเล็กบางคนก็สามารถช่วยได้ ๆ ได้ด้วยความเต็มใจ ดังเช่น พฤติกรรมของ ด.ช. ต้อย ขณะที่ไปช่วยพี่ชายลากน้ำที่บ่อน้ำบาดาลในหมู่บ้าน มีลักษณะดังนี้

"เมื่อมาถึงที่บ่อน้ำบาดาล มีแกลลอนน้ำของเด็กคนอื่นวางไว้ก่อนแล้ว ด.ช.ตี (พี่ชาย ด.ช.ตุ้ย) ได้เข้าไปช่วยเด็กที่กำลังโยกน้ำอยู่ก่อนแล้ว จนน้ำเต็มหมตแกลลอนของเด็กคนนั้น ต่อจากนั้น ด.ช.ตุ้ย จึงนำแกลลอนของตนมาวางรอน้ำแทน และช่วยพี่ชายโยกน้ำ แล้วพี่ชายได้เรียกน้องอีกคนหนึ่ง (เป็นพี่ ด.ช.ตุ้ย) ให้มาช่วยกันโยกน้ำ ด.ช.ตุ้ย จึงเปลี่ยนมาตุ้เลย ๆ แต่ก็มีหน้าที่คอยเปลี่ยนแกลลอนน้ำที่เต็มแล้วออกมา"

จะเห็นว่าในเด็กช่วงวัยนี้ มีความต้องการที่จะมีส่วนร่วมในงานต่าง ๆ ของผู้อื่น ฉะนั้นในบางครอบครัวที่ได้ฝึกหรือให้โอกาสเด็กได้มีการช่วยเหลือและรับผิดชอบงานเล็ก ๆ น้อย ๆ ในบ้านก่อน จะเป็นการสร้างนิสัยให้เด็กมีความร่วมมือและทำงานกับผู้อื่นได้อย่างดี ซึ่งข้อสรุปนี้ได้จากการสังเกตที่พบว่า ในกลุ่มเด็กที่มีส่วนร่วมหรือช่วยเหลือในงานบ้านตามที่ได้รับมอบหมายมาก่อนเมื่อมาอยู่ในห้องเรียนส่วนใหญ่ก็จะเป็นเด็กที่ให้ความร่วมมือในการเล่นกับเพื่อน หรือมีความรับผิดชอบหรือช่วยเหลืองานของครูได้อย่างดีเช่นกัน

สรุปได้ว่า ความร่วมมือของเด็กนั้นจะสังเกตได้จากพฤติกรรมทำให้ความช่วยเหลือหรือเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เด็กส่วนใหญ่จะให้ความร่วมมือที่ดีต่อการเล่นกับเพื่อน และการช่วยเหลืองานต่าง ๆ ของพ่อแม่และครูตามที่ผู้ใหญ่ร้องขอ พร้อมกันนี้เด็กที่ได้รับการฝึกให้มีส่วนช่วยเหลืองานของพ่อแม่ที่บ้าน จะมีแนวโน้มที่จะเป็นเด็กที่ให้ความร่วมมือที่ดีต่อเพื่อนและครูที่โรงเรียนด้วย

4. การมีน้ำใจหรือความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

การมีน้ำใจหรือความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในการศึกษานี้ หมายถึง การที่เด็กแบ่งปันสิ่งของของตนให้แก่ผู้อื่น การแบ่งปันสิ่งของของเด็กนี้ส่วนใหญ่จะเกิดจากการที่เด็กต้องการเป็นที่ยอมรับของเพื่อนและครู และต้องการทำตนให้เข้ากับผู้อื่นโดยเด็กคาดหวังว่าการที่ตนยอมเสียสละด้วยการแบ่งปันสิ่งของของตนให้กับเพื่อน จะทำให้เพื่อนยอมรับตน และเป็นพฤติกรรมที่ครูต้องการให้เด็กกระทำ ฉะนั้นเมื่อเด็กต้องการให้ครูยอมรับ เด็กก็จะพยายามแสดงการแบ่งปันสิ่งของนั้นให้ครูเห็น พฤติกรรมเหล่านี้สามารถสังเกตได้ในกิริยาที่เด็กให้สิ่งของแก่เพื่อน รวมทั้งการซักถามและสัมภาษณ์ผู้ใกล้ชิดกับเด็ก เกี่ยวกับข้อเท็จจริงที่เด็กแสดงกิริยาเช่นนั้น

การแสดงความมีน้ำใจหรือความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ของเด็กนั้น สามารถพบเห็นได้มากเช่นกัน โดยพบว่าเด็กแสดงออกโดยการแบ่งปันสิ่งของให้แก่เพื่อน รวมทั้งพฤติกรรม การอาสาที่จะนำสิ่งของมาให้เพื่อนด้วย ซึ่งวิธีการแสดงออกต่าง ๆ ที่บ่งบอกถึงการมีน้ำใจของเด็กสามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้

ก) เด็กแสดงความมีน้ำใจอย่างมีเงื่อนไข จากการสังเกตโดยทั่วไปแล้วพบว่า การที่เด็กแสดงความมีน้ำใจต่อเพื่อนนั้น ส่วนใหญ่จะแสดงออกอย่างมีเงื่อนไข หรือมีสิ่งที่ทำให้เด็กต้องแสดงการมีน้ำใจ กล่าวคือ เด็กในช่วงวัยนี้ยังมีลักษณะการหวงของของตนเองอยู่มาก แต่เนื่องด้วยเด็กต้องการการยอมรับจากเพื่อนและครูและต้องการอยู่ร่วมในสังคม เด็กจึงพยายามที่จะปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นให้ได้ รวมทั้งในบางครั้งเด็กอาจถูกบังคับจากผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า เช่น พ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ที่ต้องการอบรมสั่งสอนเด็ก ซึ่งจากการสังเกตพบว่าเด็กแสดงความมีน้ำใจโดยขึ้นอยู่กับสาเหตุและเงื่อนไขต่าง ๆ ดังนี้

1) เด็กแสดงความมีน้ำใจด้วยการแบ่งปันเนื่องจากการถูกบังคับ

จากการสังเกต พบว่าพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ในครอบครัวของเด็กส่วนใหญ่มีความคาดหวังอย่างสูงที่จะให้เด็กของตนมีลักษณะนิสัยแบ่งปันสิ่งของให้แก่ผู้อื่น โดยเฉพาะการแบ่งปันสิ่งของให้กับญาติพี่น้องกันก่อน ฉะนั้นจึงพบอยู่เสมอว่าพ่อแม่ได้อบรมสั่งสอนให้ลูกรู้จักการมีน้ำใจต่อพี่น้อง เช่น จะสอนลูกว่า "พี่น้องต้องรักกัน มีอะไรก็ต้องแบ่งกัน" แต่ในบางครั้งถ้าเด็กไม่ยอมกระทำตามที่ผู้ใหญ่คาดหวัง ผู้ใหญ่บางคนจะใช้อำนาจบังคับเด็ก ดังเช่น พฤติกรรมของเด็กชายโรจน์ เมื่อพี่ชายจับกิ้งก่ามาได้และนำมาขังให้โรจน์กิน ขณะที่โรจน์กำลังจะกินกิ้งก่านั้น น้องสาว (อายุ 3 ขวบ) ซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้องกันได้ขอกินบ้าง ด.ช. โรจน์เดินหนี ยายซึ่งอยู่ในบริเวณนั้นจึงพูดว่า "แบ่งให้น้องมันกินบ้าง" ด.ช. โรจน์จึงยอมฉีกเนื้อกิ้งก่าใส่ปากน้องสาว

2) เด็กแสดงความมีน้ำใจเมื่อได้รับการขอร้องจากเพื่อนหรือครู

การแสดงน้ำใจในลักษณะนี้จะพบว่า ในตอนแรกเด็กจะหวงของของตนหรือบางครั้งสิ่งนั้นไม่ใช่ของของตนแต่ตนมีสิทธิ์ในสิ่งของนั้นก่อน เด็กก็จะไม่ยอมให้ใคร แต่ถ้าครูพูดขอให้เด็กแบ่งปันสิ่งของนั้นให้แก่ผู้อื่น เด็กก็จะแสดงความมีน้ำใจออกมา ดังตัวอย่าง เช่น

ในขณะที่เด็กกินข้าวกลางวันกันเป็นกลุ่ม ด.ช. นัทกินข้าวหมดก่อน เพราะตักข้าวมาน้อย จึงนั่งมองเพื่อน ๆ เมื่อครูเห็นเช่นนั้นจึงถามเด็กคนอื่น ๆ ว่าใครกินข้าวเหลือจะแบ่งให้ ด.ช. นัทบ้าง ด.ช. ต๋อยและ ด.ญ. กบสั่นหน้า แล้ว ด.ช. นัทได้เปิดกล่องข้าวของตน (เพื่อจะขอข้าวเพื่อนกินอีก) ด.ญ. ป๋วยจึงหยิบกล่องข้าวของ ด.ช. นัทมาแล้วตักข้าวของตนให้ ด.ช. นัทบอกว่า "พอแล้ว" ครูพูดชม ด.ญ. ป๋วยว่า "ดี" ต่อจากนั้น ด.ญ. กบและ ด.ญ. แดงจึงตักข้าวของตนให้ ด.ช. นัทอีก หรืออีกกรณีหนึ่ง ขณะที่ครูให้เด็กตัดกระดาษทำกระทง เด็กที่ได้กรรไกรก่อนก็ไม่ยอมแบ่งกรรไกรให้เพื่อนใช้บ้าง เมื่อครูเห็นเด็กอีกกลุ่มหนึ่งยังไม่ได้ตัดกระดาษ เพราะไม่มีกรรไกรครูจึงพูดว่า "กลุ่มนี้ตัดเสร็จหรือยังกลุ่มนี้ยังไม่ได้ตัดเลยกรรไกรไม่พอ" ด.ช. วาจึงนำกรรไกรของตนไปส่งให้ครู

นอกจากนี้ยังพบว่าถ้าครูให้ความสนใจ และอยู่ใกล้ชิดเด็กขณะทำงาน เด็กก็จะพยายามแสดงความมีน้ำใจต่อเพื่อนให้เห็นบ่อยครั้ง ดังเช่น ขณะที่ครูแนะนำเด็กเล่นก่อกองทรายและชมกองทรายที่เด็กนำไปไม้มาตักแต่งว่าดี ด.ช. กาญจจึงวิ่งไปเก็บกิ่งไม้เพื่อมาแต่งกองทรายของตน และก่อนที่ ด.ช. กาญจจะวิ่งไปนั้น ได้ตะโกนถามเด็กผู้หญิงว่าใครจะเอากิ่งไม้บ้าง และได้หักกิ่งไม้มาเมื่อเด็กเหล่านั้นด้วย

จากข้อมูลดังกล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่า ครูเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาพฤติกรรมเด็กให้เป็นผู้มีน้ำใจมากขึ้น ครูจะมีบทบาทในการฝึกให้เด็กรู้จักการแบ่งปัน โดยการเป็นผู้กระตุ้นด้วยการใช้คำพูดยกย่องชมเชย หรือขอร้องเด็ก รวมถึงการแสดงความคิดเห็นในพฤติกรรมของเด็ก เด็กก็จะรู้สึกภาคภูมิใจและพยายามที่จะแสดงความมีน้ำใจต่าง ๆ ออกมาเพื่อจะทำให้ครูชื่นชมเขา

ข้อมูลที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ สามารถบ่งบอกได้เด่นชัดว่าเด็กในช่วงวัยนี้ยังคงมีการยึดตัวเองเป็นศูนย์กลางหรือมีการหวงของของตนไม่ยอมให้ของแก่ใคร ดังสังเกตได้จากการแสดงออกด้วยการ เดินหนีหรือสั่นหน้าไม่ยอมให้สิ่งของนั้นแก่ผู้อื่น แต่ด้วยอำนาจของผู้ใหญ่ที่เหนือกว่าซึ่งใช้วิธีบังคับ หรือด้วยความเกรงใจครู เด็กจึงยอมแบ่งปันสิ่งของนั้นให้แก่พี่น้องหรือเพื่อน

ข) เด็กแสดงความมีน้ำใจด้วยความริเริ่มของตัวเอง การแสดงความมีน้ำใจเช่นนี้ จะพบได้เฉพาะเด็กบางคน โดยพบว่าเด็กแสดงความมีน้ำใจด้วยการแสดงออกถึงความห่วงใยเหมือน ดังกรณีของด.ช. เสม ซึ่งขณะที่ครูเรียกเด็กเข้าห้องเรียน แต่ด.ช. โรจน์ไม่ยอมเข้าห้อง ยังคงยืนเกาะประตูอยู่หน้าห้อง ด.ช. เสมจึงวิ่งไปดึงด.ช. โรจน์และพูดว่า "เร็ว ๆ เข้าห้อง เช็ดเท้าซะ เตียวครุตินะ"

นอกจากการแสดงความห่วงใยเหมือนเช่นนี้แล้ว ยังพบว่ามีเด็กบางคนที่มีน้ำใจแบ่งปันสิ่งของของตนให้กับผู้อื่นโดยที่ไม่ต้องมีใครมาบอกหรือบังคับ ลักษณะเช่นนี้ ในบางครอบครัวที่มีลูกน้อย (1-2 คน) จะสามารถพบว่าพี่น้องมีการแบ่งปันสิ่งของให้กัน ดังเช่นในครอบครัวของด.ญ. หนึ่ง ที่พบว่าเมื่อพี่ชายขอกินน้ำแข็ง ด.ญ. หนึ่งก็ส่งให้และพูดว่า "เอาไปหมดเลย" ส่วนการแสดงความมีน้ำใจเมื่อเด็กอยู่กับกลุ่มเพื่อนที่โรงเรียนนั้น พฤติกรรมเหล่านี้จะสังเกตได้เด่นชัดในเวลาที่เด็กรับประทานอาหารร่วมกัน จะสังเกตเห็นว่าเด็กนำกับข้าวมาวางรวมกันและเด็กแต่ละคนก็จะตักกับข้าวของผู้อื่นกินโดยที่เพื่อนไม่ได้ว่าอะไร หรือบางครั้งเด็กที่เป็นเจ้าของก็เป็นฝ่ายตักกับข้าวของตนให้เพื่อน ดังเช่น ด.ญ. ปุยฉิก เนื้อไก่ของตนแจกเพื่อนในวง พฤติกรรมเหล่านี้เมื่อมีการสืบค้นข้อมูลพบว่าพ่อแม่ของเด็กบางคน ในขณะที่เตรียมห่อข้าวกลางวันให้ลูกส่วนใหญ่จะบอกให้ลูกแบ่งกับข้าวให้เพื่อนกินบ้าง ซึ่งแสดงถึงลักษณะการอบรมสั่งสอนให้เด็กรู้จักการแบ่งปันในเบื้องต้น

อย่างไรก็ดี มีข้อมูลบางส่วนที่พบว่าในการกินข้าวร่วมกันของเด็กถึงแม้ว่าเด็กจะมีการแบ่งปันกับข้าวซึ่งกันและกัน แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าในเด็กบางคนถ้าวันไหนตนนำกับข้าวที่ดีหรือมีราคาแพงและหากินได้ยาก เด็กก็จะแสดงความห่วงใยโดยไม่ต้องการให้เพื่อนมากินกับข้าวของตนถึงแม้ว่าจะนั่งร่วมวงเดียวกันก็ตาม ดังเช่น วันหนึ่ง ด.ญ. ต้อยนำกับข้าวคือเนื้อทอดมากินที่โรงเรียน ขณะที่ด.ญ. ต้อยกำลังจะลุกไปกินน้ำจึงตะโกนบอกเพื่อนในวงว่า "ใครกินกับกูเป็นหมา" แต่เด็กคนอื่นก็ไม่สนใจและตักกับข้าวของ ด.ญ. ต้อยกิน เมื่อ ด.ญ. ต้อยกลับมาจึงถามว่า "ใครกินกับกู" เด็กคนอื่นก็ไม่ตอบ

อีกตัวอย่างหนึ่ง คือ ในขณะที่เด็กกำลังกินข้าวกลางวันด้วยกัน ด.ช. ป๋อได้นำปลาสดย่างมากิน ด.ช. ชวนจึงขอกินบ้าง ขณะที่เห็นหีบปลาของ ด.ช. ป๋อ ด.ช. ป๋อจะตอบ ๆ เอาเมื่อมาปิ้งไว้แล้วทำตาอู๋แต่ไม่กล้าบอกว่า "ไม่ให้กิน" เนื่องจากผู้วิจัยนั่งอยู่ด้วย

สกลยศ. ช. ป๋อคอย ๆ ขยับกล่องข้าวของตนเองออกมาเอววง เพื่อไม่ให้ใครหยิบปลาของตนได้ จนยกมาเกือบหมด อ. ช. ป๋อจึงนำกล่องข้าวที่เหลือมาวางใกล้ ๆ กับ ด. ช. โรจนและพูดว่า "ห้ามใครกินนะ" จากนั้นป๋อก็ลุกขึ้นจะไปตักน้ำพร้อมทั้งหันมามองกล่องข้าวของตนอีกครั้งและพูดว่า "ห้ามกินนะ"

ในอีกกรณีหนึ่งที่เด็กมีการแบ่งปันสิ่งของให้แก่พี่น้องกัน ถึงแม้เด็กจะมีน้ำใจที่จะแบ่งปันสิ่งของให้กับผู้อื่นแต่เด็กก็จะไม่ยอมให้สิ่งของนั้นหมด ดังเช่น พฤติกรรมของ ด.ญ. ป๋อซึ่งกำลังกินเงาะกับน้องชาย จนเงาะในถุงเหลืออยู่เพียง 5 ผล ด.ญ. ป๋อกับน้องชายจึงแบ่งกัน ด.ญ. ป๋อหยิบเงาะมา 3 ผล และหยิบให้น้อง 2 ผล และพูดว่า "อันนี้ของป๋อ 3 ใบนะ นี่ของไหม" แล้วนำเงาะส่วนของตนมาวางไว้บนตัก นางสาวจึงบอกให้ ด.ญ. ป๋อแบ่งเงาะให้น้องอีก ด.ญ. ป๋อพูดว่า "ฮิ"

จากข้อมูลทั้งหมดจะเห็นว่า ถึงแม้เด็กจะแสดงความมีน้ำใจเนื่องจากได้รับการอบรมสั่งสอนให้รู้จักแบ่งปัน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อพี่และน้อง รวมทั้งบุคคลอื่น แต่ด้วยลักษณะการยึดตนเองเป็นศูนย์กลางหรือการหวงของนั้นมีอิทธิพลมากกว่า ในบางครั้งจึงทำให้การแบ่งปันสิ่งของแก่ผู้อื่นนั้นเป็นไปในลักษณะที่ไม่เต็มใจมากนัก

5. การเห็นอกเห็นใจ

การเห็นอกเห็นใจผู้อื่น หมายถึง การที่เด็กแสดงความผูกพัน ห่วงใยหรือสงสารบุคคลใดบุคคลหนึ่ง โดยการเข้าไปช่วยเหลือ ปรอบบโยนบุคคลนั้นด้วยการลูบไล้ การกอด การชกถามถึงสิ่งทำให้เกิดความเศร้าโศก เสียใจ หรือชกถามถึงสาเหตุที่เจ็บปวด

ในการศึกษานี้พบว่าเด็กมีการแสดงความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นอยู่บ้าง แต่ก็สามารถพบได้เฉพาะเด็กบางคน ซึ่งสาเหตุสำคัญที่ทำให้เด็กแสดงความรู้สึกเห็นอกเห็นใจผู้อื่นพบว่าเกิดจากความสงสาร ห่วงใยหรือความผูกพันใกล้ชิดกับบุคคลนั้น โดยพบว่าถ้าบุคคลที่เด็กรักหรือผูกพันใกล้ชิด เช่น พ่อแม่ ญาติพี่น้องหรือเพื่อนได้รับความทุกข์หรือมีความเศร้าโศก เสียใจ และเจ็บปวดด้วยประการต่าง ๆ เด็กบางคนจะแสดงออกด้วยการเข้าไปช่วยเหลือ ปรอบบโยนจับต้อง หรือใช้คำพูดชกถามถึงสิ่งหรือสาเหตุที่ทำให้บุคคลนั้น เศร้าโศก เสียใจหรือเจ็บปวด

ดังเช่น พฤติกรรมของ ด.ญ. ต้อยที่เห็นน้องร้องไห้ ด.ญ. ต้อยจึงเข้าไปกอดปลอบโยนและให้การช่วยเหลือด้วยการชวนน้องมาเล่นด้วยกัน เพื่อให้น้องหยุดร้องไห้ เช่นพูดว่า "น้องหยุดร้องเดี๋ยวพี่จะชวนเล่น" หรืออีกครั้งหนึ่งที่พบว่า ด.ญ. ต้อยได้แสดงถึงความห่วงใยพ่อใหญ่ (ตา) ซึ่งอาศัยอยู่ในบ้านเดียวกันเมื่อครั้งที่พ่อใหญ่ไม่สบาย ด.ญ. ต้อยก็ได้มีส่วนช่วยแม่ดูแลและสนใจซักถามอาการของพ่อใหญ่ เช่นพูดว่า "พ่อใหญ่เจ็บตรงไหนปวดตรงไหน"

นอกจากเด็กจะแสดงความเห็นใจบุคคลในครอบครัวแล้ว เด็กได้แสดงออกต่อเพื่อนด้วยเช่นกัน เช่นพฤติกรรมของ ด.ญ. ต้อยที่แสดงต่อ ด.ญ. ปุ้ย จากการสังเกตพบว่า เด็กทั้งสองจะชอบเล่นด้วยกันทั้งอยู่ที่บ้านและโรงเรียน เด็กมีความสนิทสนมกันมาก เมื่อ ด.ญ. ปุ้ย ถูก ด.ญ. กบนำไม้มาตีที่ขาอย่างแรง ด.ญ. ปุ้ยจึงร้องไห้แบบสะอื้นไม่มีเสียงดังมากนัก ด.ญ. ต้อยได้เข้ามาดูแลด้วยการลูบขาที่เจ็บของเพื่อนด้วยความสงสารและเห็นใจ แต่ก็ไม่ได้นุ้คอะไร

นอกจากนี้ยังได้พบว่า เด็กที่มีลักษณะเป็นผู้นำหรือชอบเข้าสังคมส่วนมากมักจะเข้าไปมีส่วนร่วมในสถานการณ์ที่เด็กเห็นว่าบุคคลอื่นกำลังได้รับบาดเจ็บหรือถูกรังแก เด็กพวกนี้จะมีความเห็นอกเห็นใจและเข้าไปช่วยเหลือ หรือเข้าไปต่อสู้กับเด็กอีกฝ่ายหนึ่ง ดังเช่นพฤติกรรมของเด็กชายตุ้ยที่เห็น ด.ช. ป๋อกำลังจะมีเรื่องชกต่อยกับ ด.ช. กาญญ ด.ช. ต้อยจึงเข้าไปยืนแทนที่หรือต่อสู้แทน ด.ช. กาญญ และเตะ ด.ช. ป๋อ 1 ที ด.ช. ป๋อร้องไห้แล้วเดินหนีไป หรืออีกเหตุการณ์หนึ่งในขณะที่ ด.ญ. ปุ้ยกำลังเล่นโยนลูกวอลเลย์กับเพื่อนผู้หญิงกลุ่มหนึ่ง ด.ช. ประกอบได้เข้ามาแย่งลูกวอลเลย์บอลนั้นวิ่งหนีไป ด.ช. ต้อยเห็นเช่นนั้นจึงวิ่งไปแย่งลูกวอลเลย์บอลจาก ด.ช. ประกอบ แล้วนำมาคืนให้ ด.ญ. ปุ้ย

ดังนั้น จะเห็นว่า เมื่อเด็กมีความเห็นอกเห็นใจเพื่อนเด็กจะแสดงออกด้วยการช่วยเหลือหรือปลอบโยนเพื่อน ซึ่งจากการสืบค้นข้อมูลเพิ่มเติมพบว่า เด็กที่ชอบช่วยเหลือเพื่อนโดยมีความเห็นอกเห็นใจเป็นพื้นฐานและเป็นการช่วยเหลือเพื่อนที่เด็กริเริ่มเอง โดยไม่ต้องรอให้บุคคลใดมาร้องขอ ลักษณะดังกล่าวได้มีผลต่อการเป็นที่ยอมรับของเพื่อนอย่างมากเช่นกัน ดังเช่นพฤติกรรมของ ด.ช. ต้อยและ ด.ญ. ต้อยที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ ซึ่งข้อสรุปนี้ จากการสังเกตที่พบว่าเด็กส่วนใหญ่จะแสดงการยอมรับในตัว ด.ญ. ต้อยและ ด.ช. ต้อยอย่างมาก เช่นบอกว่า "หนูชอบต้อยค่ะเขาเรียบริ้วดี" และ "หนูชอบต้อยเขาชอบช่วยหนูและเคยให้ออติมหนูด้วย" ส่วน ด.ช. ต้อยนั้น เพื่อนจะชื่นชมในความเก่งในทางการต่อสู้ที่คอยช่วยเหลือคุ้มครองเพื่อนไม่ให้ถูกรังแก

ซึ่งคำตอบเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า เด็กส่วนใหญ่จะให้การยอมรับในตัว ต.ญ. ต้อยและ ต.ช. ต้อยตามข้อมูลที่ได้สรุปมาแล้ว

อย่างไรก็ตาม นอกจากการแสดงความคิดเห็นนอกเหนือใจของเด็กต่อผู้อื่นโดยตรงแล้ว ได้มีข้อมูลบางส่วนพบว่า โดยพื้นฐานของเด็กแล้วมีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นอยู่มากเช่นกัน แต่เป็นความรู้สึกที่ไม่ได้แสดงออกเด็กเพียงนำมาเล่าให้พ่อแม่ฟัง เมื่อตนได้พบบุคคลหรือเหตุการณ์ที่ทำให้เกิดความสงสารนั้น ดังเช่นข้อมูลที่ได้จากคำสัมภาษณ์พ่อแม่เด็กบางคนได้บอกว่า "ตุ้ยมันชอบสงสาร เคยบอกแม่ว่า สงสารนกกตัญเอนะ" หรือแม่ของเด็กอีกคนหนึ่งบอกว่า "โรจน์มันบอกว่าไอ้ฮู้ดแขนหักคงเจ็บมาก"

จากข้อมูลทั้งหมด สรุปได้ว่า เด็กมีการแสดงความคิดเห็นนอกเหนือใจต่อผู้อื่น โดยเฉพาะต่อบุคคลที่เด็กรัก หรือมีความผูกพันใกล้ชิดด้วย เด็กจะแสดงออกโดยการปลอบโยนช่วยเหลือ หรือซักถาม และเด็กที่มีการแสดงออกถึงความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นด้วยความเต็มใจ โดยที่ไม่ต้องมีใครร้องขอ จะทำให้เด็กเป็นที่ยอมรับของเพื่อนได้อย่างมาก

6. การพึ่งผู้อื่น

การพึ่งผู้อื่น หมายถึง ลักษณะที่เด็กแสวงหาความช่วยเหลือ การคุ้มครองป้องกันและการคำจุน รวมทั้งการแสวงหาความเอาใจใส่ ความอบอุ่น การยอมรับและการขอความพึงพอใจจากบุคคลอื่น ซึ่งแรงจูงใจที่ทำให้เด็กเกิดพฤติกรรมเช่นนี้ เนื่องจากเด็กมีความปรารถนาที่จะได้รับการสนใจดูแลและยอมรับ ได้รับการช่วยเหลือ ได้รับความสุขสบายและได้รับการคุ้มครองป้องกัน พฤติกรรมที่เด็กแสดงออกเหล่านี้สามารถสังเกตได้จากการเคล้าคลอเกาะติด หรือแสดงความใกล้ชิดผู้ที่ตนผูกพัน (การติดบุคคล) การเรียกร้องความสนใจและยอมรับ รวมทั้งการขอความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่หรือเพื่อน

การพึ่งผู้อื่นของเด็กนั้นสามารถสังเกตพบได้เฉพาะในเด็กบางคน ถึงแม้ว่าเด็กแต่ละคนจะมีความปรารถนาที่จะได้รับการสนใจดูแล ได้รับการช่วยเหลือ ได้รับความสุขสบายต่าง ๆ ซึ่งความปรารถนาเหล่านี้เด็กจำเป็นต้องมีการพึ่งพิงผู้อื่น เพื่อให้ได้ตามที่ตนปรารถนา แต่จากการสังเกตโดยทั่วไปแล้วกลับพบว่า เด็กที่ศึกษานี้มีลักษณะการพึ่งผู้อื่นปรากฏ

ได้น้อย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า ลักษณะครอบครัวในชนบทส่วนใหญ่จะมีความมุ่งหวังให้ลูกของตนช่วยเหลือตนเองให้ได้ เพื่อที่จะได้ไม่ต้องเป็นภาระแก่พ่อแม่มากนัก ในยามที่พ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่คนอื่นต้องออกไปทำงานนอกบ้าน โดยเฉพาะในครอบครัวที่มีลูกมาก (3-4 คนขึ้นไป) ครอบครัวเหล่านี้บางครั้งพ่อแม่จะปล่อยให้พี่น้องดูแลและช่วยเหลือกันเอง ดังข้อมูลที่ว่าในเวลากลางวัน บางครอบครัวจะมีเพียงเด็ก (ที่ศึกษา) อยู่กับผู้สูงอายุที่ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ แต่เด็กก็สามารถช่วยเหลือตนเองในเรื่องการกินการอยู่ทั้งของตนเองและของผู้สูงอายุได้อย่างดี ดังข้อมูลที่เด็กคนหนึ่งให้สัมภาษณ์ว่า "นี่ ๆ ไปทำงานกันหมดเหลือผมเฝ้าบ้านคนเดียว บางทีอยู่กับย่ากัน 2 คน ตอนกลางวันหิวข้าวก็เรียกย่ากินข้าวกันเถอะ ผมจะหาข้าวกินเองและล้างชามเอง นี่ตัวเป็นคนสอน"

นอกจากนี้อาจมีสาเหตุเนื่องจากลักษณะของเด็กในช่วงวัยนี้ ซึ่งส่วนใหญ่จะต้องการเป็นที่ยอมรับของเพื่อน พ่อแม่ หรือครู เด็กจะพยายามแสดงความสามารถต่าง ๆ ด้วยตนเองให้ผู้อื่นรับรู้ ฉะนั้นการขอความช่วยเหลือหรือการแสดงถึงความอ่อนแอให้ผู้อื่นได้เห็นนั้น เด็กบางคนจะไม่ต้องการ ทำให้พบว่าเด็กบางคนจะพยายามกระทำในบางสิ่งบางอย่างให้ได้ด้วยตนเอง แต่อาจมีการพึ่งผู้อื่นบ้างเพียงแค่ขอคำแนะนำ ซึ่งลักษณะที่กล่าวมานี้ส่วนใหญ่จะพบในเด็กผู้ชาย ดังข้อมูลนี้ที่สาวของเด็กคนหนึ่งบอกว่า "ป้อเขาเห็นเพื่อนเล่นธนูเขาอยากเล่นแต่ก็ไม่ได้ ออกปากขอให้ป้อทำ เขาจะไปหาไม้แล้วมาเหลาเอง แต่ป้อเห็นก็สงสารก็เลยจะทำให้ เช่นพูดว่า ป้อเอาไม้มาแล้วป้อทำให้ดู" หรือในเด็กผู้ชายคนอื่น ๆ ก็เช่นกัน ถ้าเห็นเด็กที่โตกว่าหรือผู้ใหญ่ทำของเล่น เช่น ว่าว ตาบ (ไม้) บิน (ไม้) หรืออุปกรณ์อื่น ๆ เช่นที่ดักนก ถ้าเด็กต้องการหรืออยากเล่นเด็กบางคนก็จะเฝ้ามองดูหรือหาไม้มาแล้วพูดขอร้องให้ผู้ใหญ่ช่วยทำให้ตน เช่นพูดว่า "ผมหาไม้มาแล้วสอนผมทำตาบเบิ่ง" ผู้ใหญ่บางคนอาจทำให้เด็กเลย แต่เด็กจะชอบที่จะมีส่วนร่วมในการทำงานนั้นมากกว่า เช่น ถ้าเด็กทำว่าว เด็กก็จะเหลาไม้ตามผู้ใหญ่แล้วคอยถามว่า "แค่นี้ใช้ได้หรือยัง" ผู้ใหญ่ก็จะแนะนำไปเรื่อย ๆ- เมื่อเหลาไม้เสร็จขณะประกอบเป็นโครงเด็กก็จะพยายามกระทำเองให้ได้ ลักษณะพฤติกรรมที่กล่าวมานี้จะเห็นว่าถึงแม้เด็กจะมีการขอความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่อยู่บ้าง แต่โดยแก่นแท้แล้วเด็กมีความพยายามที่จะทำสิ่งนั้นให้ได้ด้วยตนเองเพื่อความภาคภูมิใจของตนเองมากกว่า

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้โดยภาพรวมแล้วเด็กส่วนใหญ่จะช่วยเหลือตนเองได้ เช่นการอาบน้ำแต่งตัว การหาข้าวกินเองได้ การทำอุปกรณ์ของเล่น รวมถึงการเดินทางไปโรงเรียน ซึ่งบางหมู่บ้านอยู่ห่างจากโรงเรียนเกือบ 3 กิโลเมตร ในเด็กเล็กบางคนก็สามารถเดินทางไปโรงเรียนได้ทุกวันโดยที่พ่อแม่ไม่ต้องมาส่ง หรือในเด็กบางคนในช่วงวันแรก ๆ ที่เปิดภาคเรียน เด็กก็สามารถช่วยเหลือตนเองได้เกือบทุกอย่าง โดยไม่ต้องเป็นภาระของครู ของพ่อแม่หรือของพี่ที่เรียนชั้นสูงกว่า แต่จากการสังเกตก็สามารถพบเด็กบางคนที่ยังมีการพึ่งพาผู้อื่นอยู่บ้างแต่เป็นเพียงสิ่งเล็กน้อยตามพัฒนาการของเด็ก ดังเช่นพฤติกรรมของ ด.ญ. ต้อย ซึ่งเป็นลูกคนเดียวของพ่อแม่ แม่ได้ให้สัมภาษณ์ว่า "ตั้งแต่ไปโรงเรียนจะไม่ค่อยบอกให้แม่ทำอะไรให้ แต่เมื่อก่อนแม่ต้องคอยเรียกให้อาบน้ำ กินข้าว หรือเวลาเขาง่วงนอนเขาก็จะร้องอแงให้แม่พาไปนอน แต่ถ้าพ่อแม่ไม่ว่างเขาก็ช่วยเหลือตนเองได้" หรืออีกกรณีหนึ่งที่ผู้วิจัยพบพฤติกรรมของ ด.ช. ไรจน์ และ ด.ญ. เณีย์ ซึ่งเป็นเด็กเรียบร้อยไม่ค่อยพูดจาหรือเล่นกับเพื่อนมากนัก เมื่อเด็กพบคนแปลกหน้า (ผู้วิจัย) มาที่บ้าน เด็กได้แสดงออกถึงลักษณะการพึ่งพาผู้อื่น โดยการยื่นเกาะขาแม่หรือนั่งเคล้าคลออยู่ใกล้ชิดกับแม่ตลอดเวลา ซึ่งลักษณะนี้เด็กอาจมีความกลัวหรือยังไม่ไว้ใจคนแปลกหน้า (ผู้วิจัย) จึงยึดเกาะติดแม่ไว้เป็นที่พึ่ง แต่ลักษณะเช่นนี้สามารถพบได้ในระยะแรก ๆ ของการสังเกตเท่านั้น

นอกจากนี้ยังสามารถพบพฤติกรรมการพึ่งพาทางอารมณ์ของเด็ก เช่น การแสวงหาหรือเรียกร้องความสนใจและการยอมรับจากผู้ใหญ่หรือบุคคลอื่นอยู่บ้างเหมือนกัน เด็กจะแสดงออกด้วยการเคล้าคลอเกาะติดหรือแสดงความใกล้ชิดกับบุคคลที่ตนผูกพัน ลักษณะนี้สามารถพบได้ใน ด.ช. ไรจน์ ซึ่งเป็นลูกคนเล็กอยู่กับแม่และยายไม่เคยเห็นหน้าพ่อแม่มาตั้งแต่เกิด เด็กจึงมีความผูกพันใกล้ชิดกับแม่มากเป็นพิเศษ จึงทำให้มีลักษณะเกาะติดแม่อยู่ตลอดเวลาที่แม่อยู่บ้าน ถ้าแม่จะไปคุยหรือไปธุระบ้านใคร ด.ช. ไรจน์ก็จะขอตามไปด้วย ถ้าแม่ไม่ให้ไปก็จะร้องไห้จนแม่ต้องยอม แต่ถ้าแม่ไปทำงานรับจ้าง บางครั้ง ด.ช. ไรจน์ก็จะร้องให้ตาม ซึ่งบางครั้งแม่ก็ต้องนำลูกไปทำงานในไร่ นา ด้วย และจากการสัมภาษณ์แม่ของ ด.ช. ไรจน์เพิ่มเติมได้บอกว่า "เดี๋ยวนี้มันไปโรงเรียน มีเพื่อนเล่นเยอะ มันไม่ค่อยร้องตามเท่าไร"

เป็นที่น่าสังเกตว่า การพึ่งพาทางอารมณ์ของเด็กเมื่อเรียกร้องความสนใจและการยอมรับจากครู ด้วยการเคล้าคลอหรืออยู่ใกล้ชิดกับครู เช่น เดินจับมือครู หรือการขอให้ครูอุ้ม ฯลฯ นั้น จะปรากฏเห็นได้น้อยในกลุ่มเด็กที่ศึกษานี้ ทั้งนี้อาจเนื่องจากบุคลิกภาพของครูที่

ไม่ค่อยพูดเล่นหรือให้ความใกล้ชิดสนิทสนมกับเด็กมากนัก หรืออาจเป็นเพราะเด็กนั้นไม่เคยแสดงกิริยาเช่นนี้กับพ่อแม่ เด็กจึงไม่กล้าที่จะแสดงออกกับครู แต่ก็สามารถพบการเรียกร้องความสนใจอย่างอื่นของเด็ก เช่น การเข้าไปยืนอยู่ใกล้ครูและขอให้ครตรตรวจงานตนเองเป็นพิเศษ หรือการขอให้ครูเขียนชื่อของตนให้ดู ภายหลังจากที่ครูได้แนะนำเพื่อน ๆ ไปแล้ว เป็นการแสดงให้เห็นว่าตนมีความสนิทสนมกับครู

สรุปได้ว่า ในเด็กที่ศึกษานี้บางคนมีการพึ่งพาผู้อื่นอยู่บ้าง โดยเฉพาะเด็กที่เป็นลูกคนสุดท้องหรือลูกคนเดียวของพ่อแม่ จะแสดงการพึ่งพาทางอารมณ์ค่อนข้างสูงกว่าเด็กคนอื่น ส่วนเด็กทั่วไปส่วนใหญ่จะช่วยเหลือตนเองได้ในเรื่องต่าง ๆ ทั้งนี้เนื่องจากสภาพสังคมและเศรษฐกิจที่พ่อแม่มีภาระในการทำงาน จึงพยายามสั่งสอนลูกให้รู้จักการช่วยเหลือตนเองและให้มีส่วนรับผิดชอบในงานบ้านต่าง ๆ

7. ความเกรงใจ

ความเกรงใจตามความหมายในการศึกษานี้หมายถึง การยับยั้งการกระทำซึ่งคาดว่าจะเป็นการรบกวนผู้อื่น หรือทำให้ผู้อื่นเกิดความเสียหาย ไม่สะดวกหรือเดือดร้อนรำคาญใจ รวมทั้งเป็นการยับยั้งการกระทำที่คิดว่าเป็นสิ่งไม่ดี ไม่เหมาะสม หรือไม่สุภาพเรียบร้อย ต่อหน้าบุคคลอื่น

ลักษณะการแสดงความเกรงใจของเด็กนี้ สามารถพบได้เมื่อเด็กอยู่ที่บ้าน และในชั้นเรียน บุคคลที่เด็กจะแสดงความเกรงใจนั้น ได้แก่ครู พ่อแม่หรือผู้ใหญ่ที่สูงอายุกว่า

ความเกรงใจเป็นลักษณะหนึ่งที่ผู้ใหญ่คาดหวังให้พึงเกิดแก่เด็กอย่างมาก ดังที่พบว่า ผู้ใหญ่ในหมู่บ้านโคปุระรวมถึงครูได้มีความมุ่งหวังอย่างยิ่งที่จะให้เด็กของตนแสดงความเกรงใจต่อผู้อื่น และการที่จะทำให้อีกมีลักษณะดังกล่าวได้นั้น เกิดจากการอบรมสั่งสอนที่มุ่งเน้นและฝึกให้เด็กมีความเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ก่อน หรืออีกลักษณะหนึ่งก็คือ "การเคารพและเกรงใจ" ซึ่งการอบรมสั่งสอนเช่นนี้บางครั้งผู้ใหญ่จะใช้อำนาจด้วยการสั่งและบังคับเพื่อให้เด็กเกรงกลัวก่อน เมื่อมุ่งหวังให้เด็กพัฒนาเป็นความเกรงใจได้ในภายหลัง วิธีการอบรมสั่งสอนให้เด็กมีความเกรงใจบุคคลอื่นที่สามารถพบได้ เช่น

ในขณะที่ผู้วิจัยนั่งคุยกับยายของต.ช.โรจน์อยู่บนศาลาวัด ต.ช.โรจน์ได้นั่งเหยียดขามาทงผู้วิจัย ยายจึงตีขา ต.ช.โรจน์ และบอกให้นั่งให้เรียบร้อย

ในขณะที่ผู้วิจัยลงจากบ้าน ต.ช.โรจน์ ผู้วิจัยได้บอกว่า "ครูกลับแล้วนะ" ต.ช.โรจน์ยืนเฉย ลุงจึงตะโกนบอกว่า "ครับซิ" ต.ช.โรจน์จึงพูดว่า "ครับ"

ในขณะที่ผู้วิจัยได้นั่งคุยกับพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ของ ค.ณ.ป๋วย ค.ณ.ป๋วยได้เดินมานั่งชั้นเขา (กิริยาการนั่งที่ยกขาขึ้นสูงเสมอหน้า) นางสาวซึ่งนั่งอยู่ด้วยได้บอกว่า "ป๋วยนั่งงาม ๆ ซิ นั่งพับเหยียบให้เรียบร้อยต่อหน้าคุณครู" และเมื่อผู้วิจัยถามว่าป๋วยอาบน้ำเองได้ไหม ค.ณ.ป๋วยยกหน้า นางสาวจึงบอกว่า "ทำไมยกหน้าหละ ตอบคุณครูซิยกหน้าไม่เรียบร้อย" ต่อจากนั้นค.ณ.ป๋วยได้นำมามีที่ตัวหนังสือของผู้วิจัยเขียน แม่จึงพูดว่า "ป๋วยอย่ากวนคุณครูซิ"

ในขณะที่ผู้วิจัยนั่งคุยอยู่กับพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ของค.ณ.ต้อย ค.ณ.ต้อยและเด็กอื่น ๆ ได้เดินขึ้นมาบนบ้านและยืนมองผู้วิจัย แม่จึงพูดว่า "ต้อย มายืนทำอะไรอยู่ได้ ไม่เห็นหรือว่าคุณครูนั่งอยู่"

จากข้อมูลที่เสนอมานี้ จะเห็นว่าการฝึกเด็กให้รู้จักเกรงใจผู้อื่นนั้น ผู้ใหญ่จะใช้การห้ามหรือการสั่ง ซึ่งสังเกตได้จากคำพูดที่ลงท้ายด้วยคำว่า "ซิ" เพื่อไม่ให้เด็กแสดงกิริยาที่ตนคิดว่าไม่เรียบร้อย ไม่เหมาะสม หรือไม่สุภาพต่อหน้าบุคคลที่เคารพ ดังเช่นการห้ามไม่ให้นั่งเหยียดขามาทงผู้ใหญ่ การนั่งชั้นเขาต่อหน้าผู้ใหญ่ หรือการยื่นค้ำหัวผู้ใหญ่ และการพูดกับผู้ใหญ่ก็ไม่ควรแค้นยกหน้าเฉย ๆ ต้องตอบตามที่ผู้ใหญ่ถามและต้องพูดลงท้ายด้วยคำว่า "ครับ" หรือ "ค่ะ" กับผู้ใหญ่ นอกจากนี้ผู้ใหญ่ยังมีการฝึกให้เด็กรู้จักเกรงใจไม่กระทำสิ่งใดที่เป็นการรบกวนหรือทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน

นอกจากการอบรมสั่งสอนของพ่อแม่ที่มุ่งหวังให้ลูกมีความเกรงใจบุคคลอื่นแล้วนั้น จากการเก็บข้อมูลพบว่าครูก็มีบทบาทสำคัญในการอบรมสั่งสอนดังกล่าวด้วย ดังข้อมูลที่ได้จากการบันทึกข้อมูลดังนี้ "ครูได้สอนเด็กเรื่องการเล่น เด็กต้องเล่นให้เป็นที่ ไม่ให้หยิบมาเล่นกลางห้อง ใครจะเล่นมมอะไรต้องขออนุญาตครู ครูได้สอนอีกกว่าเป็นนักเรียนต้องมีกฎระเบียบต้องเกรงใจกัน เพื่อความมีระเบียบในห้องเรียน และครูได้ถามเด็กว่า พ่อแม่ เคยสอนไหม

ให้เกรงใจคนอื่น ไม่นำของใคร เด็กได้ตะโกนว่า "เคยค่ะ" เป็นที่น่าสังเกตว่าครูไม่ได้อธิบายให้เด็กเข้าใจเพิ่มเติมว่าความเกรงใจคนอื่นนั้นเด็กต้องทำอะไรบ้าง และข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือ ถึงแม้ว่าครูได้มีการสอนเด็กเกี่ยวกับความเกรงใจ คือสอนให้เด็กรู้จักเคารพกฎระเบียบภายในห้องจะเล่นหรือทำอะไรต้องขออนุญาตคุณครู รวมถึงต้องเก็บของเล่นต่าง ๆ ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย แต่จากการสังเกตโดยทั่วไปแล้วกลับพบว่าห้องเรียนนี้ไม่มีกฎระเบียบหรือความเรียบร้อยเท่าที่ควร เด็กจะเล่นตามมุมและหยิบสิ่งของต่าง ๆ อย่างอิสระไม่มีการขออนุญาต และเมื่อเด็กเล่นแล้วก็ไม่รู้จักเก็บให้เรียบร้อย การที่เป็นเช่นนี้อาจเนื่องจาก ครูใช้แต่เพียงการขอกโดยไม่มีการฝึกหรือการควบคุมเด็ก มีลักษณะปล่อยปละละเลยเด็กมากเกินไป

อย่างไรก็ตามจากการวิเคราะห์และสืบค้นข้อมูลอย่างละเอียดแล้ว มีความเห็นว่า การแสดงความเกรงใจของเด็กในช่วงวัยนี้ที่แสดงต่อบุคคลในครอบครัวหรือครูที่นับเป็นส่วนใหญ่มักแฝงความเกรงกลัวไว้เป็นพื้นฐาน กล่าวคือ ความเกรงใจของเด็กที่มีการยับยั้งการกระทำบางอย่างเพื่อไม่ต้องการให้ผู้อื่นเดือดร้อนรำคาญใจ ในบางครั้งการที่เด็กยับยั้งการกระทำเช่นนี้ อาจเป็นเพราะเด็กเกรงกลัวว่าถ้าตนยังคงกระทำพฤติกรรมเช่นเดิมอยู่ อาจถูกผู้ใหญ่ว่ากล่าวหรือทำโทษได้ ดังเช่น

ขณะที่เด็กเล่นชิงชิงหลัก เด็กได้ส่งเสียงดังกันอย่างสนุกสนาน ผู้ใหญ่ซึ่งกำลังหลับนอนอยู่บนบ้านจึงตะโกนว่า "เงียบ ๆ หน่อยหนวกหู คนจะนอน" และได้มีเด็กคนหนึ่งพูดว่า "มึงเล่นกันค่อย ๆ หน่อยเดี๋ยวบ้านตื่น" และเมื่อผู้ใหญ่ตะโกนว่ากล่าวอีกครั้ง เด็ก ๆ ก็ชวนกันย้ายไปเล่นที่อื่น ลักษณะเช่นนี้อาจวิเคราะห์ได้ว่าเด็กมีความเกรงใจจึงหนีไปเล่นที่อื่นเพราะไม่ต้องการให้ผู้ใหญ่รำคาญ แต่เมื่อผู้วิจัยซักถามเด็กในที่นั้นบางคนจะตอบว่า "กลัวผู้ใหญ่ลงมามี" หรือในอีกกรณีหนึ่งที่คล้ายคลึงกัน ขณะที่เด็กกำลังวิ่งเล่นเสียงดังกันอย่างสนุกสนานในชั้นเรียน เมื่อครูเดินเข้ามาในห้อง เด็กบางคนจะตะโกนบอกเพื่อนว่า "ครุมาแล้ว ครุมาแล้ว นิ่งๆ ให้เรียบร้อย" พฤติกรรมเช่นนี้อาจเป็นเพราะเด็กได้รับการสั่งสอนว่าไม่ให้ทำเสียงดังในห้อง ฉะนั้นเมื่อเด็กเห็นครูเข้ามาในห้อง เด็กจึงพยายามเงียบเสียงและทำตัวให้เรียบร้อย แต่ถ้าซักถามถึงลักษณะพฤติกรรมดังกล่าวเด็กจะตอบว่า "กลัวครูดุค่ะ"

ขณะนั้นสามารถกล่าวได้ว่า ความกระตือรือร้นเป็นพฤติกรรมหนึ่งที่มีอยู่คาดหวังให้เพียงเกิดแก่เด็กเป็นอย่างมาก โดยใช้การอบรมสั่งสอนที่มุ่งเน้นให้เด็กมีความกระตือรือร้นและเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ก่อน ต่อจากนั้นเด็กจึงจะค่อย ๆ พัฒนาเป็นความกระตือรือร้นในขั้นสูงขึ้น คือ ขั้นพิจารณาเหตุและผล

3. การแข่งขันชิงดี

การแข่งขันชิงดี หมายถึง ความพยายามที่จะให้ได้หรือกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ดีที่สุด หรือให้ดีเหมือน ๆ หรือเท่ากับคนอื่น หรือเป็นความพยายามที่ต้องการเอาชนะและต้องการเป็นที่หนึ่ง โดยพฤติกรรมการแข่งขันนี้จะเกิดกับเด็กตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป และสามารถสังเกตได้จากกิริยา การคุยโวโอ้อวดเกี่ยวกับการเป็นที่หนึ่ง หรือเกี่ยวกับการเป็นเจ้าของสิ่งที่ดีกว่า รวมถึงการพยายามทำส่วนตนให้ดีกว่าหรือทำให้ได้ดีเช่นเดียวกับเพื่อน

ก) วิธีการแสดงออกที่บ่งบอกถึงลักษณะการแข่งขันชิงดีของเด็ก จากการเก็บรวบรวมข้อมูลสามารถสรุปได้ว่า เด็กที่ศึกษาในช่วงวัยนี้มีการแข่งขันและชอบการแข่งขันกันสูง และสามารถพบการแข่งขันของเด็กทั้งในระหว่างพี่น้องและเพื่อนทั้งที่บ้านและที่โรงเรียน การแสดงออกเกี่ยวกับการแข่งขันชิงดีของเด็กที่สามารถพบได้นั้น เช่น

1) การคุยโวโอ้อวดเกี่ยวกับการเป็นที่หนึ่งหรือเกี่ยวกับการเป็นเจ้าของสิ่งที่ดีกว่า การแสดงออกเช่นนี้ที่สามารถพบได้เช่น เมื่อผู้วิจัยได้ซักถามเด็ก ๆ ทั่วห้องว่าใครเป็นหัวหน้าห้อง เด็กแต่ละคนก็จะบอกชื่อเพื่อนไม่เหมือนกัน เช่น บางคนบอกว่า "ตุ้ยครับ" หรือบางคนบอกว่า "หมิวครับ" (ครูยังไม่ได้มีการแต่งตั้งใครเป็นหัวหน้าห้อง) แล้ว ค.ช. ป๋อได้ตะโกนว่า "ผมเป็นหัวหน้าครับ ผมเคยพูดทำความเคารพ" จากนั้น ค.ช. นทีจึงพูดว่า "ตอนแรกที่เป็นหัวหน้าแล้วป๋อแย่งชิงนั่งหน้า ป๋อเขาอยากเป็นหัวหน้า" แล้ว ค.ช. ป๋อก็รีบพูดว่า "นทีก็อยากเป็น" พฤติกรรมเช่นนี้แสดงให้เห็นว่า ทั้ง ค.ช. ป๋อและ ค.ช. นที มีการแข่งขันกันที่จะแสดงตัวให้ผู้อื่นรู้ว่าตนเป็นหัวหน้าห้อง และได้มีการพูดโอ้อวดถึงความสามารถของตน พร้อมทั้งมีการว่ากล่าวฝ่ายตรงข้าม หรืออัครณึ่งหนึ่งเป็นการพูดโอ้อวดระหว่าง ค.ช. ป๋อกับค.ช. ป๋อในขณะที่กินข้าวกลางวันด้วยกัน เมื่อผู้วิจัยได้ชมกล่องข้าวของ ค.ช. ป๋อว่าสวยดี ค.ช. ป๋อจึงพูดว่า "ของผมก็มีครับอยู่ที่บ้าน สีฟ้าเหมือนกัน"

2) การพยายามทำส่วนตนให้ดีกว่าหรือทำให้ดี เช่นเดียวกับเพื่อน ในลักษณะนี้พบว่า เด็กบางคนจะมีความพยายามกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เหนือกว่า ดีกว่า หรือเช่นเดียวกับที่เพื่อนกระทำ ดังตัวอย่าง ด.ช.ป๋อที่เห็น ด.ช.นที นั่งหัวแถว ด.ช.ป๋อจึงพยายามเข้าไปเบียดและแย่งนั่งหัวแถวให้ได้ แต่ ด.ช.นทีไม่ยอม ด.ช.ป๋อก็ยังคงพยายามเบียด ด.ช.นทีเข้าไปอีก จนกระทั่ง ด.ช.นทีต้องยอมถอยหลังให้ ด.ช.ป๋อนั่งหัวแถว

นอกจากนี้ยังพบการแสดงออกของเด็กที่พยายามทำส่วนตนให้ดีกว่าหรือเช่นเดียวกับเพื่อน อีกลักษณะหนึ่ง ซึ่งเป็นการแสดงออกที่มีพื้นฐานความรู้สึกอัจฉริยภาพกันมาก่อน กล่าวคือ ถ้าเด็กเห็นเพื่อนอีกฝ่ายหนึ่ง (เด็กที่เป็นคู่อัจฉริยภาพกันอยู่บ่อยครั้ง) สามารถกระทำสิ่งอะไรได้ ตนก็จะพยายามกระทำสิ่งนั้นให้ได้หรือให้ดีกว่าที่เพื่อนกระทำ ดังเช่น

ในขณะที่ครูให้นักเรียนเขียนตัวเลข และถ้าใครทำเสร็จแล้วก็ให้ระบายสีภาพในกระดาษแผ่นหลังที่เขียนตัวเลขนั้น ด.ญ.ป๋อเห็น ด.ญ.กบเขียนตัวเลขเสร็จแล้วและกำลังจะระบายสีต่อ จึงถาม ด.ญ.กบว่า "เขียนเสร็จแล้วหรือ" ซึ่งในขณะที่นั้น ด.ญ.ป๋อเพิ่งเขียนตัวเลขได้เพียงครึ่งหน้ากระดาษ ด.ญ.ป๋อจึงพลิกกระดาษแล้วมาระบายสีตาม ด.ญ.กบเมื่อระบายสีได้สักพักซึ่งยังไม่ครบทุกภาพ ด.ญ.ป๋อก็รีบนำไปส่งครูก่อนที่ ด.ญ.กบจะไปส่ง ลักษณะเช่นนี้จะเห็นว่า เมื่อด.ญ.ป๋อเห็นว่า ด.ญ.กบสามารถเขียนตัวเลขหรือกำลังระบายสีจะเสร็จก่อนตน ด.ญ.ป๋อจึงแสดงการแข่งขัน โดยการพยายามเขียนตัวเลขและระบายสีให้เสร็จเพื่อที่จะได้นำไปส่งคุณครูก่อน ด.ญ.กบ ถึงแม้ว่างานนั้นจะไม่สำเร็จครบถ้วนก็ตาม

อีกกรณีหนึ่ง ในขณะที่ครูถามนักเรียนทั้งชั้นว่าไขมันได้จากอะไร ด.ญ.ป๋อตอบว่า "น้ำมันหมู่นะ" ครูชมว่าเก่ง แล้ว ด.ญ.ป๋อพูดต่อไปว่า "เขาเอาไปผัดผัก ไปผัดผักแล้วเขาก็เอามาไปกินน่ะ" ครูถามว่า "ผักอะไร" ด.ญ.มดซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กันกำลังจะลุกเพื่อตอบคำถามของครู แต่ ด.ญ.ป๋อได้ตอบก่อนว่า "ผักคะน้านะ" ด.ญ.กบจึงตอบตามว่า "ผักกาดคะน่ะ" ลักษณะดังกล่าวซึ่งคล้ายคลึงกับเหตุการณ์แรก จะเห็นว่าเมื่อด.ญ.กบเห็น ด.ญ.ป๋อสามารถตอบคำถามของครูได้และได้รับคำชม ด.ญ.กบก็จะพยายามแสดงให้เห็นว่าตนก็มีความรู้ความสามารถเช่นเดียวกับ ด.ญ.ป๋อ จึงแสดงการแข่งขัน โดยการพยายามตอบคำถามให้ได้ดังที่ ด.ญ.ป๋อตอบ อย่างไรก็ตามเมื่อมีการวิเคราะห์หรือสืบค้นข้อมูลอย่างละเอียดแล้ว จะพบอยู่เสมอว่าเด็กทั้งสองจะแสดงหรือมีความอิจฉากันให้เห็นอยู่บ่อยครั้ง ดังเช่นครั้งหนึ่ง เมื่อครูได้ถามเรื่อง

เครื่องนุ่งห่มมีอะไรบ้าง ด.ญ. กบสามารถตอบได้ทุกหมวด ครูให้เพื่อนทั้งห้องตอบมีให้ ด.ญ. กบ ด.ญ. ปุ้ยแสดงสีหน้าไม่พอใจ หน้าบึ้ง และแลบลิ้นใส่ ด.ญ. กบ แต่ ด.ญ. กบอมยิ้มให้กับเพื่อน ๆ จากพื้นฐานความรู้สึกอิจฉากันมาก่อนเช่นนี้ จึงทำให้เด็กทั้งสองมีการแข่งขันกันอยู่เสมอ ไม่ว่าเด็กคนใดทำอะไรได้ เด็กอีกฝ่ายหนึ่งก็จะพยายามทำให้ได้เช่นกัน ในข้อสรุปนี้สามารถยกตัวอย่างเพิ่มเติมจากเด็กคนอื่นเพื่อสนับสนุนข้อสรุปดังกล่าวได้อีก เช่น พฤติกรรมของ ด.ญ. ปุ้ยกับ ด.ช. ป๋อ ซึ่งเด็กทั้งสองมีบ้านอยู่ใกล้กันและเล่นด้วยกันมาตั้งแต่เล็ก ๆ แต่จากการสัมภาษณ์ พ่อแม่และญาติเด็กที่ใกล้ชิดต่างลงความเห็น ว่า เด็กทั้งสองจะเล่นด้วยกันได้ไม่นานแล้วก็จะทะเลาะกัน ใครมีอะไรอีกคนหนึ่งก็ต่อมิให้ได้ แสดงให้เห็นว่าเด็กมีความอิจฉากันในเบื้องต้น ฉะนั้นเมื่อเด็กทั้งสองมาเรียนในชั้นเรียนเดียวกัน จึงทำให้สังเกตเห็นพฤติกรรมการแข่งขันกันบ่อยครั้ง

ข) สาเหตุที่ทำให้เด็กมีพฤติกรรมการแข่งขันชิงดีกัน จากข้อมูลวิธีการแสดงออกที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นว่าสาเหตุสำคัญที่ทำให้เด็กมีพฤติกรรมการแข่งขันชิงดีกันนั้นเนื่องจาก

1) ความรู้สึกอิจฉาของเด็กที่ไม่อยากให้ใครดีเด่น มีความสามารถหรือมีสิ่งของมากกว่าตน ฉะนั้นเมื่อเด็กเห็นเพื่อนสามารถกระทำการสิ่งใดได้ตนก็จะแสดงพฤติกรรมการแข่งขันที่จะกระทำการนั้นให้ได้ดี เช่นเดียวกับที่เพื่อนกระทำ

2) ความต้องการของเด็กในสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เหมือนกัน แต่สิ่งนั้นมีเพียงสิ่งเดียวหรือมีจำนวนไม่เพียงพอต่อความต้องการ ดังนั้นเมื่อเด็กมีความต้องการเด็กบางคนจึงแสดงออกด้วยการแข่งขัน เพื่อให้ได้ในสิ่งนั้น ดังเช่นพฤติกรรมของ ด.ช. ป๋อและ ด.ช. นทีที่ต้องการเป็นหัวหน้าห้องซึ่งสามารถเป็นได้เพียงคนเดียว เด็กจึงพยายามพูดโอ้อวดหรือกระทำตนให้เหนือกว่าอีกฝ่ายหนึ่งด้วยการพยายามแย่งนั่งหัวแถวให้ได้ หรือในอีกกรณีหนึ่งระหว่าง ด.ญ. ปุ้ยกับน้องชาย ขณะที่เด็กทั้งสองเดินลงมาจากบนบ้าน ด.ญ. ปุ้ยได้วิ่งไปที่ชิงช้าใต้ถุนบ้านของตน และในขณะที่ ด.ช. ไข่ (น้องชาย ด.ญ. ปุ้ย) ก็กำลังจะวิ่งไปที่ชิงช้าตัวนั้นเช่นกัน เด็กทั้งสองจึงวิ่งแข่งขันกันเพื่อไปให้ถึงชิงช้าก่อน

จากสาเหตุความต้องการของเด็กในลักษณะนี้ จึงทำให้พบพฤติกรรมการแข่งขันของเด็กอยู่บ่อยครั้งในการชิงของเล่นกันในห้องเรียน ซึ่งมีของเล่นเพียงเล็กน้อยไม่เพียงพอต่อจำนวนเด็ก และการที่เด็กมีความต้องการสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีเพียงเล็กน้อยนั้น

พบว่าครูได้นำมาเป็นรางวัล เพื่อใช้เป็นตัวเสริมแรงให้เด็กมีความพยายามที่จะทำงานตามที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จลุล่วง โดยพบว่าครูจะนำขนมมาแจกเด็กอยู่บ่อยครั้ง และพูดวางเงื่อนไขว่า ถ้าใครอยากทานขนมเด็กต้องทำงานให้เสร็จ ให้เรียบร้อยและเชื่อฟังครู ซึ่งลักษณะดังกล่าวจะเป็นตัวเสริมแรงทำให้เด็กมีความต้องการขนม เด็กจึงเกิดการแข่งขันกันที่จะทำงานต่าง ๆ ให้ได้ดีที่สุด

3) ความรู้สึกต้องการชนะหรือต้องการความเป็นที่หนึ่ง ความรู้สึกของเด็กเช่นนี้จะเกิดขึ้นเมื่อเด็กได้ร่วมทำงานหรือเล่นกันเป็นกลุ่ม เด็กจะต้องการเป็นที่หนึ่งเป็นหัวหน้าหรือเป็นผู้นำของกลุ่มหรือต้องการชนะ ฉะนั้นจึงทำให้พบอยู่เสมอว่าในการเล่นของเด็กตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ส่วนใหญ่จะเป็นการเล่นที่มีการแข่งขันมีฝ่ายแพ้หรือฝ่ายชนะ เช่น การเล่นชิงหลังชนกัน เล่นชกมวย เล่นกักขี้อ (คล้ายการเล่นสื่อกันห้องของเด็กภาคกลาง) ฯลฯ ซึ่งการเล่นแต่ละครั้งเด็กก็จะคาดหวังว่าฝ่ายตนเองจะต้องเป็นผู้ชนะ ทำให้การเล่นเหล่านี้เป็นสิ่งที่น่าตื่นเต้นและเป็นที่พอใจของเด็ก สิ่งที่ได้จาก เมื่อมีการเล่นที่มีการแข่งขันเด็กจะลงเสียงดังหัวเราะกันอย่างสนุกสนาน และด้วยพฤติกรรมที่เด็กต้องการชนะ จึงทำให้พบว่า ครูได้จัดกิจกรรมการเล่นให้เด็กได้มีการแข่งขันอยู่เสมอเช่นกัน ดังเช่น ให้เด็กแข่งขันกันร้องเพลงระหว่างกลุ่มเด็กผู้หญิงและเด็กผู้ชาย การให้เล่นเกมโยนลูกบอลแข่งกันระหว่างเด็ก 2 ฝ่าย ฯลฯ

ค) การปฏิบัติตนของผู้ใหญ่ ในการเก็บรวบรวมข้อมูลพบว่าการปฏิบัติตนของผู้ใหญ่ โดยเฉพาะครูจะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมหรือเป็นตัวกระตุ้นให้เด็กแสดงพฤติกรรมการแข่งขันกันสูงดังที่กล่าวมาแล้ว ครูมีการจัดกิจกรรมการส่งเสริมบางอย่างที่มุ่งเน้นให้เด็กมีการแข่งขันกัน เช่นการให้ขนมเด็กเป็นรางวัล การจัดให้เด็กเล่นแข่งขันกันเป็นกลุ่ม ฯลฯ

นอกจากครูแล้วยังพบว่าพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ของเด็กนั้น ก็มีมีส่วนส่งเสริมให้เด็กได้แสดงพฤติกรรมการแข่งขันด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะการแข่งขันระหว่างพี่น้อง ซึ่งพบว่าในบางครอบครัว พ่อแม่มีการว่ากล่าวตักเตือนเด็ก โดยใช้การเปรียบเทียบเด็กกับลูกหรือเด็กคนอื่นที่ประพฤติตนดีกว่า ในลักษณะนี้ทำให้เด็กบางคนเกิดความอิจฉาพี่น้องและพยายามกระทำตนเพื่อแข่งขันกับพี่น้องดังกล่าว แต่อย่างไรก็ตามการแข่งขันกันในระหว่างพี่น้องหรือเพื่อนทั้งที่บ้านและโรงเรียน ถ้าเป็นการแข่งขันที่ไม่สร้างความเดือดร้อนรำคาญให้แก่ผู้ใหญ่ กล่าวคือ

ไม่มีการทะเลาะวิวาทกันให้ผู้ใหญ่ต้องมาตัดสิน
การแข่งขันของเด็กมากนัก

ผู้ใหญ่ก็จะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวในพฤติกรรม

สรุปได้ว่า การแข่งขันชิงดีของเด็กนั้นเป็นสิ่งปกติที่สามารถพบได้กับเด็กทุกคน
ทั้งนี้เนื่องจากเด็กในวัยนี้บางคนมีความรู้สึกอิจฉาไม่อยากจะให้ใครดีเด่นกว่าตน รวมทั้งเด็กส่วนใหญ่
ต้องการเป็นที่หนึ่ง ต้องการเอาชนะ เด็กจึงแสดงการแข่งขันออกมา ด้วยการคุยโวโอ้อวดและ
การพยายามทำส่วนตนให้ดีกว่าหรือทำให้ได้ดีเช่นเดียวกับเพื่อน

9. การแบ่งเพศ

การแบ่งเพศหมายถึง การที่เด็กมีการเรียนรู้ในความแตกต่างระหว่าง
เพศหญิงและเพศชาย รวมทั้งมีการเรียนรู้ทางบทบาทและทัศนคติที่เหมาะสมกับเพศของตน การ
เรียนรู้เหล่านี้มีผลทำให้เด็กผู้ชายมักจะหลีกเลี่ยงการมีความสัมพันธ์กับเด็กผู้หญิง หรือไม่เล่นรวม
กับเด็กผู้หญิง และเด็กผู้หญิงก็มีพฤติกรรมในลักษณะเดียวกัน กิริยาแสดงออกที่สามารถสังเกตได้ว่า
เด็กมีการแบ่งเพศกันนั้น สังเกตได้จาก การเลือกกิจกรรมและการรวมกันเล่นหรือทำงานเฉพาะ
กลุ่มเพศของตน การกีดกันหรือการหลีกเลี่ยงไม่ให้เด็กเพศตรงข้ามมาเล่นด้วย การห้ามหรือบังคับ
ไม่ให้เพื่อนไปยุ่งเกี่ยวในเขตของเด็กอีกฝ่ายหนึ่ง

ก) วิธีแสดงออกของเด็กที่บ่งบอกถึงการแบ่งแยก ระหว่างเพศหญิงและ
เพศชาย ในการศึกษานี้ได้พบว่า เด็กที่ศึกษามีการแบ่งแยกกันระหว่างเพศหญิงและเพศชาย ซึ่ง
การแบ่งเพศของเด็กนี้ สามารถสังเกตได้จากพฤติกรรมดังต่อไปนี้

1) การเลือกกิจกรรมและการรวมกันเล่นหรือทำงานของเด็กเฉพาะ
กลุ่มเพศของตน เป็นที่สังเกตว่า ในกลุ่มเด็กผู้หญิงจะเลือกเล่นกิจกรรมที่ไม่รุนแรง เช่นการ
เล่นบทบาทสมมติ รวมถึงการเล่นที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตของผู้ใหญ่ที่เป็นผู้หญิง ที่มีความอ่อนแอ มี
ความรักสวยรักงาม เช่น การทำงานบ้าน ทำกับข้าว การขายของ การแต่งตัว และในกลุ่ม
เด็กผู้ชายนั้นก็จะพบการเล่นที่รุนแรงหรือการแสดงออกถึงการต่อสู้ การใช้กำลัง เช่นเล่นชกมวย
เล่นขี้อัดกัน ฯลฯ รวมถึงการชอบเล่นของเล่นจำลองที่เกี่ยวกับเครื่องยนตร์ กลไกต่างๆ ใน
ลักษณะนี้ เมื่อเด็กอยู่ที่บ้านอาจพบเด็กผู้หญิงและผู้ชายเล่นอยู่ในบริเวณเดียวกัน แต่ บางครั้ง

พบว่า กิจกรรมการเล่นบางอย่างของเด็กจะแยกกันเล่น ดังการสังเกตการเล่นของเด็กครั้งหนึ่งที่พบว่า เด็ก ๆ ได้รวมกลุ่มกันมาเล่นที่บริเวณใต้ถุนบ้านของเด็กคนหนึ่ง แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า เด็กผู้หญิงจะแยกไปเล่นแต่งตัวประกวดนางงามกัน ส่วนกลุ่มเด็กผู้ชายซึ่งเล่นอยู่ใกล้บริเวณนั้น ได้เล่นชกมวยและเล่นขี่หลังชนกัน

นอกจากนี้ยังพบว่า เมื่อเด็กอยู่ที่โรงเรียนเด็กส่วนใหญ่จะชอบเล่นกันเป็นกลุ่มๆ เฉพาะเพศของตน หมายถึง เด็กจะชอบเล่นกันเฉพาะที่มีผู้หญิงล้วนๆ หรือมีผู้ชายล้วน ๆ หรือบางครั้งอาจมีเพศตรงข้ามมาร่วมเล่นอยู่ด้วย แต่ก็ร่วมเล่นได้ไม่นาน ลักษณะที่กล่าวมานี้สามารถสังเกตได้จากกิจกรรมเล่นตามมุม ครูจะปล่อยให้เด็กเลือกที่จะเล่นหรือทำกิจกรรมใด ๆ ได้อย่างอิสระ ในช่วงเวลานี้จะพบว่า ทั้งเด็กผู้หญิงและเด็กผู้ชาย จะเลือกเล่นสิ่งของต่างๆ เป็นกลุ่ม แบ่งแยกกันเห็นได้ชัด โดยกลุ่มเด็กผู้หญิงจะแย่งกันเข้าไปเล่นในมุมบ้านซึ่งมีกระจกแผ่นใหญ่ มีแป้ง มีหวี เด็กจะชอบเข้าไปส่องกระจกหวีผมและทาแป้งแต่งตัว ในมุมนี้ยังมีของเล่นที่เป็นเครื่องครัวชุดเล็ก เด็กผู้หญิงจะชอบมาเล่นสมมติเป็นแม่ค้าขายอาหาร ฯลฯ ส่วนในกลุ่มเด็กผู้ชายนั้นจะพอใจที่จะเล่นตัวต่อพลาสติกหรือไม้ที่เล่นรถพลาสติกที่ครูซื้อมาจากตลาด รวมถึงการวิ่งเล่น การเล่นต่อสู้ชกต่อยกันในบริเวณห้องเรียนแต่โดยทั่วไปแล้ว ก็ไม่สามารถบ่งบอกได้เด่นชัดเลยว่าเด็กจะเล่นเฉพาะกิจกรรมที่กล่าวมานี้อยู่เสมอ บางครั้งก็มีการเปลี่ยนแปลงบ้าง แต่ส่วนใหญ่แล้วจะเล่นในลักษณะเช่นนั้น และเป็นที่สังเกตเห็นได้เด่นชัดอีกอย่างหนึ่ง คือเด็กจะเล่นหรือทำงานกันเป็นกลุ่มเฉพาะเพศของตน ดังเช่นขณะเด็กทำงาน ถึงแม้ว่าครูจะจัดแบ่งเด็กเป็นกลุ่ม ๆ โดยคละกันระหว่างเด็กผู้หญิงกับเด็กผู้ชาย แต่เมื่อครูปล่อยให้เด็กทำงานเด็กผู้หญิงก็จะมารวมกันเป็นกลุ่ม ส่วนเด็กผู้ชายก็จะมารวมกลุ่มเฉพาะเด็กผู้ชายเช่นเดียวกันหรือในบางครั้งก็ครูจัดกิจกรรมเข้าจังหวะซึ่งจะต้องมีการจับคู่กันนั้น สังเกตพบว่า เด็ก ๆ จะจับคู่กับคนที่เพศเดียวกัน แต่ถ้าครั้งใดที่ครูขอให้เด็กจับคู่กับเพศตรงข้าม เด็กส่วนใหญ่ก็ปฏิบัติตามแต่จะเป็นในลักษณะที่เด็กผู้หญิงวิ่งไปจับคู่กับเด็กผู้ชายมากกว่า

อย่างไรก็ตาม มีข้อมูลบางส่วนที่พบว่าเด็กผู้ชายมาทำงานหรือเล่นร่วมกับเด็กผู้หญิงอยู่บ้าง แต่ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นเด็กที่บ้านอยู่ใกล้เคียงกันเคยเล่นด้วยกันมาตลอด เช่น ด.ช.ภาณุจะชอบเข้ามาเล่นหรือทำงานร่วมกับเด็กผู้หญิงอยู่บ่อยครั้ง ส่วนเด็กผู้ชายคนอื่นก็พบได้น้อย หรือถ้ามีเด็กผู้ชายบางคนมาเล่นหรือทำงานกับเด็กผู้หญิงก็จะเล่นด้วยกันได้ไม่นาน ดังเช่นการสังเกตพฤติกรรมของ ด.ช.ตุ้ยขณะเล่นตัวต่อพลาสติกกับกลุ่มเด็กผู้หญิง ด.ช.ตุ้ย

เล่นได้สักพักก็ถูกไปนั่งที่กลุ่ม ด.ช.นที ซึ่งนั่งเล่นรถถังและทหารพลาสติก

2) การกีดกันหรือการหลีกเลี่ยงไม่ให้เด็กเพศตรงข้ามมาเล่นด้วย

ในลักษณะนี้พบว่าในการเล่นบางอย่าง เด็กผู้ชายต้องการเล่นเฉพาะพวกตนโดยเฉพาะการเล่นที่มีความรุนแรง มีการต่อสู้ การออกกำลัง และมีฝ่ายแพ้ชนะ เด็กผู้ชายบางคนจะไม่ยอมหรือหลีกเลี่ยงไม่ให้ผู้หญิงเล่นด้วย ดังเช่นจากการสังเกตพฤติกรรมการเล่นที่หลังชนกันของกลุ่มเด็กผู้ชายซึ่งขณะที่เล่นกันนั้น เด็กต่างมีความสนุกสนานหัวเราะกันเสียงดัง เด็กผู้หญิงบางคนต้องการร่วมเล่นด้วย ด.ญ.กบจึงให้ด.ญ.ต้อยที่หลังตนแล้ววิ่งไปชนกับเด็กผู้ชาย แต่ปรากฏว่าเด็กผู้ชายค่อนข้างจะพยายามเดินหนีไม่ยอมชนกับเด็กผู้หญิง ที่เป็นเช่นนี้อาจเนื่องจากเด็กกลุ่มผู้ชายเห็นว่าเด็กผู้หญิงอ่อนแอและชอบร้องไห้ และในการเล่นครั้งนี้ต้องใช้ความรุนแรงชนกันอย่างแรง ๆ ถึงจะสนุก และถ้าเด็กผู้ชายไปชนกับเด็กผู้หญิงก็ไม่สามารถชนแรง ๆ ได้ เด็กผู้ชายจึงคิดว่าจะทำให้ไม่สนุก จึงพยายามหลีกเลี่ยงไม่เล่นหรือชนกับเด็กผู้หญิงทั้งสอง หรือในอีกเหตุการณ์หนึ่งที่เด็กเล่นลิเกด้วยกัน ซึ่งเด็กที่เล่นนั้นมีแต่เด็กผู้ชายทั้งหมด ถึงแม้ว่าจะมีเด็กผู้หญิง 2 คน ได้ร่วมอยู่ในเหตุการณ์นั้นด้วย แต่เด็กส่วนใหญ่ก็ไม่ยอมให้เด็กผู้หญิงทั้งสองได้ร่วมเล่นตั้งที่ได้สังเกตเห็นขณะที่เด็กต่างตัวกันและมีการกำหนดให้ใครเล่นเป็นตัวอย่างไร ปรากฏว่าเด็กผู้ชายไม่ยอมให้เด็กผู้หญิงเล่นเป็นนางเอก ดังนั้นในการเล่นลิเกจึงมีแต่เด็กผู้ชายเป็นผู้เล่นและมีเด็กผู้หญิง 2 คน เป็นผู้ดู

3) การห้ามหรือบังคับไม่ให้เพื่อนไปยุ่งเกี่ยวกับในเขตของเด็กอีกฝ่าย

หนึ่ง ซึ่งจากลักษณะที่เด็กมักจะทำกร่วมกันเป็นกลุ่มเฉพาะเพศตน ในบางครั้งเด็กแต่ละฝ่ายจะแบ่งเขตกันว่า ทางด้านขวาของห้องเป็นเขตผู้หญิง ส่วนทางด้านซ้ายมือเป็นเขตผู้ชาย ดังนั้นเมื่อค.ช.โรจน์มานั่งเล่นอยู่บริเวณของเด็กผู้หญิง ค.ช.กาญจนาจึงบอก ค.ช.โรจน์ว่า "มึงขยับมานั่งทางซีกผู้ชายสิ"

ลักษณะการแบ่งเพศของเด็กส่วนใหญ่ พบว่าเด็กผู้ชายจะเป็นฝ่ายหลีกเลี่ยงหรือพยายามไม่เล่นร่วมกับเด็กผู้หญิงมากกว่าที่เด็กผู้หญิงจะแสดงออกต่อเด็กผู้ชาย

ข) สาเหตุของการแบ่งเพศของเด็ก สาเหตุสำคัญที่เป็นพื้นฐานให้เด็กรู้จักการแบ่งเพศของตนเอง จากการสืบค้นข้อมูลสามารถกล่าวได้ว่า เด็กในช่วงวัยนี้มีการเรียนรู้ความแตกต่างระหว่างเพศหญิงและเพศชาย พร้อม ๆ กับเรียนรู้บทบาทและทัศนคติที่เหมาะสมกับเพศของตน หรือสามารถกล่าวได้ว่า เด็กในช่วงวัยนี้มีพัฒนาการทางความคิดความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาบทบาททางเพศของตน ในพัฒนาการนี้เมื่อเด็กรู้ว่าตนเป็นเพศใดเพศหนึ่งเด็กก็จะพยายามแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสมกับเพศของตน เด็กจะเรียนรู้ว่าพฤติกรรมใดเหมาะสมกับเพศของตน จากการอบรมสั่งสอนของผู้ใหญ่ และการได้เห็นผู้ใหญ่เพศเดียวกับตน จึงทำให้เด็กหันมาหาค้นคุณลักษณะกิจกรรมและของเล่นที่เหมาะสมกับเพศของตน และโดยเฉพาะในกลุ่มเด็กผู้ชายที่มักจะพบการหลีกเลี่ยงการมีความสัมพันธ์กับเด็กผู้หญิง หรือการไม่เล่นร่วมกับเด็กผู้หญิง แต่ยังไม่ถึงขั้นต่อต้าน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ เด็กผู้ชายได้เรียนรู้จากสภาพในสังคมรอบตัวเขาว่าผู้ชายจะแข็งแรงและอยู่เหนือความเป็นผู้หญิงที่อ่อนแอกว่า

ในข้อสรุปที่กล่าวมาเบื้องต้นนี้สามารถแสดงข้อมูลเพิ่มเติมได้ เช่น เด็กในช่วงวัยนี้จะมีการรับรู้ว่าเป็นเพศใดเพศหนึ่ง จากการสังเกต การซักถามและการบอกกล่าวของพ่อแม่ดังข้อมูลแม่ของเด็กส่วนใหญ่จะบอกว่า ลูกจะรู้ว่าใครเป็นผู้หญิงหรือผู้ชาย เช่นแม่ของเด็กคนหนึ่งได้บอกว่า "ไอ้ตุ้มมันเห็นน้องออกมามันก็รู้ว่าน้องเป็นผู้ชาย" หรือแม่ของเด็กอีกคนหนึ่งเล่าว่า ลูกของตนชอบถามว่า น้องเกิดมาเป็นผู้หญิงหรือผู้ชายและแตกต่างกันอย่างไร ซึ่งแม่จะบอกเพียงว่าเป็นผู้หญิงหรือผู้ชายเท่านั้น แต่ไม่อธิบายอะไรมากนัก โดยให้เหตุผลว่าเดี๋ยวเด็กมันก็รู้เอง พร้อมกันนี้การซักถามหรือการแนะนำเด็กเกี่ยวกับเรื่องอวัยวะเพศของเด็กก็เป็นลักษณะหนึ่งที่ทำให้เด็กรับรู้ว่าเป็นเพศอะไร ดังเช่นผู้ใหญ่มักจะถามเด็กผู้ชายว่า "ไอ้เนี่ย (หมายถึงอวัยวะเพศของเด็กผู้ชาย) ใครให้มาวะ" เด็กก็จะตอบว่า "...นี่พ่อให้มา"

นอกจากนี้เด็กยังมีการเรียนรู้บทบาท และทัศนคติที่เหมาะสมกับเพศของตนจากการอบรมสั่งสอนและทำตนเป็นแบบอย่างของผู้ใหญ่ โดยพบว่าเด็กผู้หญิง ผู้ใหญ่ก็จะสั่งสอนให้มีความเรียบร้อยมีกิริยามารยาทที่ดีตัวอย่างเช่น ยายได้กล่าวหลานว่า "เดินค่อย ๆ ศึกษาก็เป็นผู้หญิงอะไรเดินตึงตัง" หรือการที่ผู้ใหญ่ให้เด็กช่วยเหลืองานตามความเหมาะสมกับเพศของตน โดยพบว่าในขณะที่แม่ทำกับข้าวก็จะให้ลูกผู้หญิงมาช่วยเหลือเกี่ยวกับการเตรียมอาหารหรืออาจให้ลูกให้ล้างจาน ถูเรือน ส่วนเด็กผู้ชายนั้นก็จะให้รับผิดชอบงานที่ใช้กำลัง เช่น ให้ออกไปลากน้ำ หรือการไปเลี้ยงโค กระบือกับพ่อแม่หรือพี่ ฯลฯ

อย่างไรก็ตาม นอกจากสาเหตุที่ทำให้เด็กเรียนรู้เกี่ยวกับบทบาททางเพศของตนอันมีผลทำให้เด็กเกิดการแบ่งเพศดังที่กล่าวมาแล้วนั้น จากการสังเกตยังได้พบว่า มีสาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้เด็กทั้งผู้หญิงและผู้ชายพยายามหลีกเลี่ยงที่จะร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยกัน สาเหตุหนึ่งก็คือ การล้อเลียนของเด็กด้วยกัน การล้อเลียนส่วนใหญ่ถ้าเด็กเห็นเด็กผู้หญิงหรือเด็กผู้ชายคนใดจับคู่กันหรือมาเล่นรวมกลุ่มกับเด็กอีกฝ่ายหนึ่งบ่อยครั้ง เด็กคนอื่น ๆ ก็จะล้อเลียนว่า "เป็นแฟนกัน" หรือ "เป็นคู่กัน" ดังเช่น เมื่อครูให้นักเรียนหญิงไปจับคู่กับเด็กผู้ชาย เด็กผู้ชายคนใดถูกผู้หญิงมาจับมือก็จะอึดอัด ๆ และเพื่อนคนอื่นก็จะหัวเราะและพูดว่า "ไอ้บ้อคู่กับทิวา" หรือในกรณีของ ด.ช. กาญจน์ที่ชอบเข้าไปเล่นหรือทำงานรวมกลุ่มกับเด็กผู้หญิง เด็กผู้ชายคนอื่น ๆ ก็จะล้อเลียนว่า "ไอ้กาญจน์เป็นแฟนสนิ" เด็กที่ถูกล้อเลียนมักจะแสดงกิริยาโกรธเคืองไม่พอใจเมื่อล้อเลียน ซึ่งลักษณะที่กล่าวนี้อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เด็กไม่กล้าที่จะร่วมกิจกรรมต่าง ๆ กันมากนัก

ความคิดเห็นและการปฏิบัติของผู้ใหญ่เกี่ยวกับการแบ่งเพศของเด็ก ในการรวบรวมข้อมูลพบว่า พ่อแม่ของเด็กส่วนใหญ่ไม่ได้คาดหวังให้ลูกมีการแบ่งเพศแยกกันเล่น แต่พฤติกรรมเหล่านี้เด็กได้เรียนรู้กันเองในสังคมของเด็ก จึงทำให้พบว่า พ่อแม่มักจะพูดในทำนองที่ว่า ลูกของตนเล่นกับใครก็ได้ และไม่คอยเคยเห็นว่าลูกได้มีการแบ่งแยกกันเล่นแต่อย่างไร เด็กคงเล่นรวมกันทั้งพี่น้องและเพื่อนบ้านทั้งผู้หญิงและผู้ชาย

ส่วนความคิดเห็นของครูนั้นไม่ต้องการให้เด็กแบ่งแยกกัน ดังสังเกตได้จากการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ครูจะพยายามให้เด็กได้ทำงานหรือเล่นด้วยกัน โดยให้เหตุผลในทำนองที่ว่า ครูต้องการฝึกให้เด็กเรียนรู้การทำงานการอยู่ร่วมกันกับบุคคลต่างเพศ ให้เด็กมีความร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อเป็นการเตรียมให้เด็กมีความพร้อมในการปรับตัวเข้ากับผู้อื่นให้มากที่สุด

ฉะนั้นสามารถสรุปว่า เด็กในช่วงวัยที่ศึกษานี้เกือบทุกคน บางครั้งมีการแบ่งเพศกันในการทำงานหรือเล่น โดยสังเกตได้จากการเลือกกิจกรรมในการเล่น หรือการทำงานหรือเล่นร่วมกันเฉพาะกลุ่มเพศของตน เด็กผู้ชายมีแนวโน้มที่จะพยายามหลีกเลี่ยงการมีกิจกรรมร่วมกันกับเด็กผู้หญิงแต่ยังไม่ถึงขั้นต่อต้าน และการที่เด็กมีการแบ่งแยกเพศกันเช่นนี้ เนื่องจากเด็กมีการเรียนรู้ถึงความแตกต่างระหว่างเพศ รวมถึงการเรียนรู้บทบาทและทัศนคติที่เหมาะสมกับเพศของตน จากการอบรมสั่งสอน การสังเกต การเลียนแบบ และการเสริมแรงจากผู้ใหญ่

10. การต่อต้าน

การต่อต้านหมายถึง การขัดขืนไม่ยอมกระทำตามความต้องการของบุคคลอื่น โดยพฤติกรรมที่แสดงออกถึงการขัดขืนของเด็ก เช่น การนิ่งเฉย ไม่สนใจคำสั่ง การเดินหนี การแสดงความไม่พอใจ รวมทั้งการนุศปฏิบัติ

ก) สาเหตุและวิธีแสดงออกเมื่อเด็กมีการต่อต้าน พฤติกรรมการต่อต้าน เป็นพฤติกรรมทางสังคมลักษณะหนึ่งที่แสดงถึงการปรับตัวทางสังคมของเด็ก เด็กแสดงพฤติกรรม การต่อต้าน เพื่อแสดงถึงความไม่พอใจหรือความต้องการที่จะกระทำในสิ่งที่ถูกบังคับ แต่ด้วย ลักษณะการอบรมสั่งสอนของผู้ใหญ่ในหมู่บ้านโคปุระ ส่วนใหญ่มุ่งเน้นให้เด็กเคารพ เชื่อฟัง และ กระทำตามที่ผู้ใหญ่สั่งหรือขอร้อง รวมถึงการห้ามไม่ให้เด็กกระทำในสิ่งที่ผู้ใหญ่ไม่ต้องการ ด้วย ความขัดแย้งกันเช่นนี้ จึงเป็นเหตุให้เด็กมีการแสดงออกถึงการต่อต้านอยู่บ่อยครั้ง วิธีแสดงออก ที่สามารถพบได้ เช่น

1) การนิ่งเฉยหรือไม่สนใจ การแสดงเช่นนี้พบว่า บางครั้งเมื่อ ผู้ใหญ่มีการขอร้องให้เด็กช่วยเหลือ การใช้คำสั่งห้าม หรือการใช้คำสั่งเพื่อบังคับให้กระทำตาม ในบางครั้งพบว่าเด็กแสดงกิริยาไม่สนใจ หรือยังคงกระทำพฤติกรรมเดิมที่ตนได้กระทำอยู่ก่อนแล้ว โดยไม่สนใจคำสั่งหรือคำขอร้องใด ๆ ของผู้ใหญ่ ซึ่งกิริยาเช่นนี้จะเป็นการแสดงถึงการต่อต้าน ผู้ใหญ่ของเด็ก ที่สามารถพบได้บ่อยครั้งที่สุด ดังเช่น ในขณะที่ต.ญ. หนึ่งนั่งเล่นอยู่ปากโอ่งที่บ้าน ของตน แม่ได้ตะโกนว่า "ขึ้นมาเอาเงินไปซื้อต้นหอมให้แม่หน่อย" ต.ญ. หนึ่งยังคงนั่งเฉยและ ยังคงนั่งเล่นบนปากโอ่งต่อไป หรือในพฤติกรรมของเด็กชายเสม ซึ่งแม่สั่งให้เขาไหว้ญาติคนหนึ่ง ที่เขาไม่รู้จัก ต.ช. เสมคงยืนเฉยไม่ยอมกระทำตามที่แม่บอก แต่แม่ก็ไม่ได้ว่าอะไร พฤติกรรม ต่อต้านของเด็กด้วยการนิ่งเฉยหรือไม่สนใจเช่นนี้ - เป็นวิธีการแสดงออกที่ไม่รุนแรงมากนัก และ พบว่าเด็กส่วนใหญ่แสดงการต่อต้านด้วยวิธีการเช่นนี้ และบ่อยครั้งมากกว่าวิธีการอื่น ๆ

2) การเดินหนี เด็กจะแสดงออกเมื่อเห็นว่า คำสั่งหรือการว่ากล่าว ของผู้ใหญ่ไม่จริงจัง หรือผู้ใหญ่ไม่ได้สนใจตนเองมากนัก โดยพบว่าเด็กจะกล้าแสดงกิริยา เช่นนี้กับครูมากกว่าแสดงต่อพ่อแม่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการแสดงออกในลักษณะการขัดขืนคำสั่งหรือ กฎระเบียบของห้องและครู ซึ่งเป็นการขัดขืนที่ทำให้เกิดความไม่เรียบร้อยในห้องเรียนได้มากที่สุด

ตั้ง เช่น ขณะที่ครูเรียก ด.ช. วิจารณ์และเด็กอีกคนหนึ่งให้มานั่งในที่ที่ครูกำหนด แล้วครูก็หันไปสนใจเด็กคนอื่น ปรากฏว่าเด็กทั้งสองเดินออกไปนอกห้องโดยไม่สนใจคำสั่งของครู แต่ครูก็ไม่ได้สนใจที่จะเรียกเด็กให้กลับเข้ามา ที่เป็นเช่นนี้ ครูให้เหตุผลว่า "ปล่อยเขาไปก่อน ตอนนี้เด็กยังไม่ชินกับการอยู่ในห้อง" แต่อย่างไรก็ดีจากการสังเกตโดยทั่วไป พบว่าเด็กส่วนใหญ่จะไม่กล้าแสดงกิริยา เช่นนี้ต่อพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ เพราะเด็กเรียนรู้ว่าพ่อแม่ของตนนั้น ส่วนใหญ่จะใช้การสั่งและต้องปฏิบัติตามอย่างจริงจังและถ้าไม่ยอมทำตามอาจโดนทำโทษได้

3) การพูดหรือการแสดงการปฏิเสธอย่างทันทีทันใด เด็กแสดงการต่อต้านเช่นนี้ บางครั้งเมื่อเด็กเห็นว่าสิ่งที่พ่อแม่ห้ามปรามไม่ให้ตนกระทำนั้น เป็นสิ่งที่ไม่รุนแรงและไม่ทำความเสียหายให้แก่ใคร หรือเป็นสิ่งที่เด็กต้องการกระทำมาก แต่ถูกห้ามปราม เด็กจึงแสดงการปฏิเสธ ดังเช่น ขณะที่แม่และพ่อเรียกให้ ด.ญ. ปุ๋ยลงจากรถจักรยาน เพราะกลัวว่ารถจะล้มทับ ด.ญ. ปุ๋ยร้องว่า "อ๊" (เป็นการปฏิเสธที่จะไม่ยอมลงจากรถจักรยานนั้น) หรือในกรณีที่เด็กชาย วิจารณ์อ้อมแมวมานำให้ย้ายที่ ย้ายจึงสั่งให้วางแมวดู เพราะกลัวว่าขนแมวจะเข้าจมูกเด็กหรือกลัวว่าอาจเป็นการทรมาณสัตว์ ด.ช. วิจารณ์แสดงการต่อต้านด้วยการ "อึ้งหน้า" แต่เขาก็ใช้อำนาจที่เหนือกว่ากับ ขาดแมวดูจนกระทั่ง ด.ช. วิจารณ์ขางแรงและนำไปปล่อยที่อื่น และเมื่อย้ายแสดงอำนาจเช่นนี้ ด.ช. วิจารณ์จึงยอมตาม ไม่มีการขัดขืนแต่อย่างใด

4) การกระทำในลักษณะตรงข้ามกับที่ผู้ใหญ่ได้สั่งหรือห้ามปรามไว้ การต่อต้านเช่นนี้ ถือว่าเป็นการแสดงออกที่รุนแรงที่สุด ซึ่งพบได้ในเด็กบางคนเท่านั้น เช่น ด.ช. นที ซึ่งแม่บอกว่า "เป็นลูกที่ดื้อที่สุด ห้ามอะไรไม่ค่อยจะฟัง ชอบทำทนาย" ตัวอย่างเช่น แม่สั่งห้ามไม่ให้กินที่ตั่งเอง แต่เขาก็ชอบมีเรื่องทะเลาะและรังแกน้องอยู่บ่อยครั้ง รวมทั้งการหนีออกไปเที่ยวเล่นไกลหมู่บ้าน ถึงแม่แม่จะห้ามปรามเสมอ แต่เขาก็ไม่เชื่อฟัง

ข้อมูลในส่วนนี้ทั้งหมดจะเห็นว่า เด็กส่วนใหญ่แสดงการต่อต้าน ขัดขืนคำสั่ง หรือการห้ามปรามของผู้ใหญ่ในลักษณะที่ยังไม่รุนแรงมากนัก เกิดจากความกลัวของผู้ใหญ่ได้ และการที่ข้อมูลส่วนใหญ่พบว่า เด็กแสดงการต่อต้านด้วยการนิ่งเฉยหรือไม่สนใจอยู่บ่อยครั้งที่สุดนั้น อาจเนื่องจาก ลักษณะการอบรมสั่งสอน ที่เด็กต้องเคารพ เชื่อฟังผู้ใหญ่ ฉะนั้นในบางครั้งถ้าเด็กไม่พอใจ หรือไม่เต็มใจที่จะกระทำเช่นนั้น เด็กก็จะกล้าต่อต้านเพียงแค่แก้งนึ่งเฉย หรือไม่สนใจคำสั่ง เพราะถ้าแสดงกิริยาอะไรที่รุนแรงมากกว่านี้ เด็กอาจถูกลงโทษได้

ข) การปฏิบัติตนของผู้ใหญ่ต่อการแสดงการต่อต้านของเด็ก ดังจะเห็นว่าเด็กที่มีการแสดงออกถึงการต่อต้านผู้ใหญ่ขึ้น ผู้ใหญ่จะเรียกเด็กที่มีกิริยาเช่นนี้ว่าเป็น "เด็กดื้อ" เพราะเป็นกิริยาที่ผู้ใหญ่ทั้งพ่อแม่และครูไม่ต้องการให้เด็กต่อต้านตนเองมากนัก การต่อต้านของเด็กที่ไม่รุนแรง เช่น การนั่งเฉยหรือไม่สนใจคำสั่งนั้น บางครั้งพ่อแม่หรือครูก็ไม่ได้สนใจต่อการต่อต้านเช่นนั้นมากนัก คงปล่อยเฉยกับเด็ก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า ในบางครั้งการพูดขอร้องหรือสั่งให้เด็กกระทำตามนั้น เป็นสิ่งที่ผู้ใหญ่ไม่ได้คาดหวังให้เด็กกระทำตามมากนัก หรือเป็นสิ่งที่ผู้ใหญ่ยังไม่ต้องการมากนัก ในขณะที่ขอร้องประกอบด้วยอารมณ์ในช่วงนั้น ผู้ใหญ่อาจยังไม่รู้สึกโกรธเคืองอะไรหรืออาจเป็นเพราะมีบุคคลอื่นอยู่ในขณะนั้นด้วย ผู้ใหญ่จึงปล่อยให้เด็กกระทำการต่อต้านได้ แต่จากการสังเกตโดยทั่วไปแล้ว ถ้าเด็กแสดงการต่อต้านที่รุนแรง เช่น การทำลายของ การร้องกรี๊ดเสียง ฯลฯ การแสดงการปฏิเสธผู้ใหญ่อย่างทันทีทันใด เช่น พูดปฏิเสธหรือสั่นหน้า อันแสดงถึงการไม่เชื่อฟังและต่อต้าน ประกอบกับถ้าผู้ใหญ่มีลักษณะเอาจริงหรือจริงจังกับเด็ก ผู้ใหญ่ก็จะใช้อำนาจที่เหนือกว่า บังคับ ข่มขู่ หรือลงโทษเด็ก ซึ่งส่วนใหญ่เด็กก็จะยอมปฏิบัติตาม ดังที่พี่สาวของเด็กคนหนึ่งพูดว่า "ถ้าขัดขืน ผู้ใหญ่เขาก็บังคับ เด็กมักจะยอมตามเสมอ"

อย่างไรก็ตามข้อมูลบางส่วนพบว่า ในบางครอบครัวที่พ่อแม่มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน โดยเฉพาะในด้านการใช้คำพูดที่อ่อนโยนไม่เป็นการบังคับข่มขู่ลูกมากนัก พฤติกรรมดังกล่าวนี้ อาจทำให้ลูกลดการต่อต้านและมีการยอมตามหรือเชื่อฟังพ่อแม่อยู่บ้าง เช่นกัน ดังข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แม่ของค.ญ. ต้อย ได้บอกว่า "ต้อย แม่บอกอะไรก็เชื่อ" และจากการสังเกต ถ้าแม่ต้องการให้ลูกหยิบสิ่งของให้ แม่ก็ใช้คำพูดที่อ่อนโยนและลูกก็ยอมปฏิบัติตาม เช่น ขณะที่แม่ใช้ให้ค.ญ. ต้อย ไปซื้อของที่ร้านค้า ในตอนแรกค.ญ. ต้อยพูดปฏิเสธ แม่จึงพูดว่า "แม่ไม่มีใครช่วย ต้อยไม่ซื้อให้แม่แล้วแม่จะให้ใครหละ" ค.ญ. ต้อยจึงพูดว่า "เออต้อยไปก็ได้"

ส่วนการต่อต้านของเด็กที่แสดงต่อครูนั้น มักจะไม่ค่อยรุนแรงมากนัก แสดงออกเพียงนั่งเฉยหรือแก้งไม่สนใจ โดยเฉพาะคำสั่งของครูเกี่ยวกับการจัดระเบียบภายในห้อง และครูก็ไม่ค่อยได้ใส่ใจต่อพฤติกรรมดังกล่าวอย่างจริงจัง จึงทำให้สภาพภายในห้องเรียนทั่วไปมีลักษณะไม่เป็นระเบียบและดูวุ่นวาย

ข้อมูลในส่วนพฤติกรรมนี้ สามารถสรุปได้ว่า พฤติกรรมการต่อต้านเป็นการแสดงออกที่พบได้ในเด็กเกือบทุกคน แต่เป็นการแสดงออกที่ไม่รุนแรงมากนัก แสดงออกเพียงการนิ่งเฉยหรือไม่สนใจ และยังพบว่าในบางครอบครัวที่พ่อแม่ลูกมีปฏิสัมพันธ์ที่ติดต่อกัน พฤติกรรมการแสดงการต่อต้านของลูกก็มีน้อย

11. ความก้าวร้าว

พฤติกรรมการก้าวร้าว หมายถึง การกระทำของบุคคลฝ่ายเดียวโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้บุคคลหรือสิ่งอื่น ๆ นั้นได้รับความเสียหาย และเป็นการกระทำที่แสดงออกทั้งทางกาย เช่น การทำร้ายร่างกายผู้อื่นด้วยการ ชก ต่อย เตะ ตี การร้องกรี๊ด การทำลายสิ่งของด้วยการ ขว้าง ปา การรังแกหรือทารุณสัตว์ และการแสดงทางคำพูด เช่น การตำหนิ การว่ากล่าวเสียดสี เพื่อให้ผู้อื่นได้รับความเสียหายหรือเสียใจ การแสดงความก้าวร้าวของเด็กส่วนใหญ่จะแสดงออกโดยสืบเนื่องมาจากอารมณ์โกรธหรือความคับข้องใจ และความอิจฉาริษยา หรืออาจเกิดจากการเลียนแบบหรือการได้รับตัวเสริมแรงจากบุคคลอื่น

ก) วิธีแสดงออกและกลุ่มบุคคลที่เด็กจะแสดงความก้าวร้าวด้วย ในการเก็บรวบรวมข้อมูลพบว่า การแสดงความก้าวร้าวของเด็กจะปรากฏและพบได้ในเด็กเกือบทุกคน ซึ่งการแสดงความก้าวร้าวของเด็กนั้น พบว่ามีการแสดงออกทั้งทางร่างกาย เช่น การทำร้ายร่างกายผู้อื่นด้วยการเตะ ต่อย ตี การทำลายสิ่งของด้วยการ ขว้าง ปา การรังแกหรือทารุณสัตว์ และการแสดงออกทางคำพูด เช่น การตำหนิ การว่ากล่าวเสียดสี รวมถึงการพูดจากับผู้ใหญ่ด้วยน้ำเสียงกระด้าง กระโชกโฮกฮาก อันแสดงถึงการไม่เคารพผู้ใหญ่ ในการแสดงออกเหล่านี้พบว่าเด็กได้แสดงความก้าวร้าวต่อบุคคลต่าง ๆ เช่น

1) การแสดงความก้าวร้าวในระหว่งพี่น้องด้วยกัน จากการสัมภาษณ์พ่อแม่ของเด็ก ส่วนใหญ่จะบอกว่าลูกของตนไม่ค่อยแสดงความก้าวร้าวต่อผู้อื่น แต่จะแสดงต่อพี่น้องด้วยกันมากกว่า และเป็นการแสดงออกที่ไม่รุนแรงมากนัก ดังที่แม่ของเด็กคนหนึ่งได้บอกว่า "ต้อยไม่ค่อยรังแกใคร ส่วนใหญ่จะยอมเขา ถ้าในหมู่พี่น้องก็มีบ้างที่ไล่ตีไล่ต่อกัน" หรือแม่ของเด็กอีกคนหนึ่งพูดว่า "กานมมันดีแต่ขู่ เดี่ยวเตะไปเรื่อย ไม่กล้าทำใครจริง จะมีก็แต่กับพี่ตัว เช่นบอกให้หล่นเก็บดอกไม้มาเผื่อกาญไต้ไหม ไม่เก็บเดี๋ยวเตะเลย" ส่วนเด็กคนอื่น ๆ ก็

เช่นเดียวกันที่พ่อแม่ส่วนใหญ่จะบอกว่า ลูกของตนไม่ค่อยแสดงความก้าวร้าวรังแกใคร แต่จะมีบ้างก็เพียงแสดงกับพี่ ๆ น้อง ๆ ซึ่งก็ไม่รุนแรงมากนัก

ดังนั้นจะเห็นว่าความก้าวร้าวที่แสดงในหมั่นนึ่งที่พบนั้น ส่วนใหญ่เป็นในลักษณะที่นึ่งแสดงออกกับพี่มากกว่าที่นึ่งจะแสดงต่อน้อง ทั้งนี้อาจเนื่องจากการอบรมสั่งสอนของผู้ใหญ่จะมุ่งเน้นให้พี่รักน้องไม่รังแกน้อง ดังนั้นเมื่อน้องแสดงความก้าวร้าวใด ๆ พี่จะเป็นฝ่ายให้น้องกระทำเพียงฝ่ายเดียว ดังที่แม่ของเด็กคนหนึ่งกล่าวว่า "พี่จะยอมน้องไม่ต่างกลับ" หรือในพฤติกรรมอื่น ๆ ที่พบ เช่น พฤติกรรมของ ด.ช. วิจารณ์ที่มีความอัจฉริยะหาที่ที่มีความสามารถสร้างของเล่นได้และมีผู้อื่นสนใจ ด.ช. วิจารณ์จึงแสดงความก้าวร้าวด้วยการทำลายสิ่งของ คือเตะของเล่นที่พี่ได้สร้างไว้ แต่พี่ก็ไม่ได้ว่าอะไร ในลักษณะเช่นนี้บ่งบอกได้ว่า ด.ช. วิจารณ์มีความก้าวร้าว แต่อีกลักษณะหนึ่ง ถ้าพี่ที่ถุกนึ่งรังแกแล้วมีการตอบโต้ พฤติกรรมเช่นนี้จะกลายเป็นการทะเลาะวิวาทกันระหว่างพี่น้อง จึงกล่าวได้ว่าการแสดงความก้าวร้าวของเด็กเป็นพฤติกรรมเบื้องต้นที่นำไปสู่การทะเลาะวิวาทได้

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้การแสดงความก้าวร้าวในระหว่างพี่น้องกันนี้ ยังไม่ถึงขั้นรุนแรงจนกลายเป็นการทะเลาะวิวาทกัน แต่การแสดงออกเช่นนี้บางครั้งพ่อแม่บางคนจะรู้สึกว่า เป็นสิ่งไม่ดี และไม่ต้องการให้มันเสียดังกล่าว ทั้งนี้สืบเนื่องจากความมุ่งหวังของพ่อแม่ที่ต้องการให้พี่น้องรักกัน น้องต้องเคารพพี่ แต่ข้อมูลทั้งหมดจะเห็นว่าน้องเป็นฝ่ายแสดงความก้าวร้าวกับพี่อยู่เสมอ ซึ่งพฤติกรรมก้าวร้าวเช่นนี้ถ้าพ่อแม่เห็น จะต้องมีการว่ากล่าวตักเตือนเพื่อไม่ให้ลูกกระทำเช่นนี้อีก ดังที่แม่คนหนึ่งพบว่าลูกชอบพูดขู่ว่า "เดี๋ยวเตะเลย" ซึ่งถือว่าเป็นการแสดงคุณค่าที่ก้าวร้าวไม่ควรพูดกับพี่หรือบุคคลอื่น แม่ของเด็กคนนี้จึงบอกว่า "ฉันก็คอยดูมันเหมือนกัน บอกว่าอย่าไปเตะพี่นะ เข้าโรงเรียนแล้ว เขาไม่ให้พูดอย่างนี้ด้วย " หรือจากการสัมภาษณ์พี่สาวของเด็กอีกคนหนึ่งบอกว่า "ถ้าป่อดีหรือเตะพี่น้องกัน แม่จะดูและพูดว่า อย่าหัดทำแบบนี้ เป็นเด็กน้อยไม่ดี"

2) การแสดงความก้าวร้าวกับเพื่อน เด็กที่มีความก้าวร้าวกับเพื่อนส่วนใหญ่เป็นเด็กที่ชอบรังแกหรือหาเรื่องเพื่อนก่อน ในการรังแกเพื่อนนั้น ถ้าเพื่อนอีกฝ่ายไม่มีการโต้ตอบก็แสดงว่าเด็กคนนั้นแสดงความก้าวร้าวต่อเพื่อน แต่ถ้าเพื่อนมีการโต้ตอบด้วยก็จะกลายเป็นการทะเลาะวิวาทกัน โดยส่วนใหญ่แล้วเด็กจะแสดงการทะเลาะวิวาทให้เห็นอยู่บ่อยครั้ง

มากกว่าที่จะปล่อยให้เพื่อนแสดงความก้าวร้าวต่อตนเองได้เพียงฝ่ายเดียว แต่ในบางครั้งพบว่า เด็กที่มีอำนาจเหนือผู้อื่นมักจะมีการแสดงความก้าวร้าวข้ามผู้อื่นอยู่บ้างเช่นกัน และส่วนใหญ่จะแสดงความก้าวร้าวทางร่างกายมากกว่า เช่นการผลักออก การตีหรือเตะเพื่อน พฤติกรรมก้าวร้าว เช่นนี้ ส่วนมากจะพบในเด็กผู้ชายมากกว่าเด็กผู้หญิง และเป็นการแสดงออกที่ต้องการให้เพื่อนยอมรับในความเก่งหรือความสามารถของตน หรือต้องการข่มให้เพื่อนเกรงกลัวมากกว่าและมักจะแสดงออกกับเพื่อนที่อ่อนแอกว่าตน ซึ่งการแสดงออกเช่นนี้สามารถพบได้มากในพฤติกรรมของด.ช. ต๋อย ซึ่งพบว่าในแต่ละวันด.ช. ต๋อยจะต้องมีเรื่องรังแกเด็กคนอื่น ๆ ให้ร้องไห้อยู่เสมอเช่น

ขณะที่เพื่อน ๆ เด็กผู้ชายกำลังช่วยครูกวาดห้อง ด.ช. ต๋อยก็เดินไปผลักอกเพื่อน ๆ แต่เพื่อน ๆ เหล่านั้นก็ไม่มีปฏิกิริยาโต้ตอบ หรือในบางครั้งถ้าด.ช. ต๋อยเห็นเพื่อนเล่นต่อสู้กัน ด.ช. ต๋อยก็จะเข้าไปร่วมด้วยแต่จะเล่นกับเพื่อนแรง ๆ เช่น ต่อย หรือเตะแรง ๆ แบบเอาจริง จนบางครั้งเพื่อน ๆ ต้องร้องไห้ ดังข้อมูลในการบันทึกที่ว่า "ขณะที่ด.ช. ป๋อกำลังซนโหล่และมองตากันด.ช. โธนา (เตรียมที่จะต่อยกัน) ด.ช. ต๋อยได้เข้ามาแทรกตรงกลางแล้วเตะด.ช. ป๋อแรง ๆ หนึ่งที ด.ช. ป๋อทำท่าจะร้องไห้และบอกว่า "ไอ้ลูกกบฏาแรง ๆ นะ" แล้วด.ช. ป๋อก็วิ่งจากไปโดยไม่สนใจอะไร"

เมื่อครูตรวจหนังสือที่ ด.ช. ป๋อกำลังเล่นเตะลูกบอลอยู่คนเดียว มีเด็กคนอื่นมาขอเล่นด้วย ด.ช. ป๋อก็ไม่ยอมให้เล่น สักพัก ด.ช. ต๋อยจึงเข้าไปแย่งลูกบอลจาก ด.ช. ป๋อ ด.ช. ป๋อไม่ยอม ด.ช. ต๋อยจึงผลักอก ด.ช. ป๋ออย่างแรง แล้วเดินจากไป หรืออีกกรณีหนึ่งที่ ด.ช. ต๋อยมักแสดงความก้าวร้าวด้วยการข่มขู่ผู้อื่น เช่น ขณะที่ ด.ช. ต๋อยเล่นต่อหุ่นยนต์อยู่นั้น ด.ช. ป๋อโยนลูกบอลมาโดนหัว ด.ช. ต๋อย ด.ช. ต๋อยจึงพูดว่า "ไอ้ป๋อมึงอยากลองเหรอะ"

เป็นที่น่าสังเกตว่า ด.ช. ต๋อยจะหาเรื่องหรือแสดงความก้าวร้าวกับเด็กผู้ชายที่มีลักษณะเกเร หรือชอบหาเรื่องกับบุคคลที่มีลักษณะเหมือนกับตน เด็กผู้ชายอื่น ๆ ที่เรียบร้อยหรือเด็กผู้หญิง ด.ช. ต๋อยจะไม่ค่อยแสดงความก้าวร้าวด้วยมากนัก

การแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็ก เช่นนี้ ส่วนใหญ่แล้วเด็กจะแสดงออกในช่วงเวลาที่ครูปปล่อยให้เด็กเล่นกันอย่างอิสระ และครูจะไม่ค่อยสนใจพฤติกรรมของเด็กมากนัก จนกว่าจะมีเด็กคนใดคนหนึ่งร้องไห้แล้วมาฟ้องครู ครูจึงจะเรียกเด็กที่รังแกเพื่อนและเด็กที่ถูกรังแกเข้ามาซักถามว่า ใครถูกใครผิดหรือใครทำใครก่อน ต่อจากนั้นครูก็จะมีการว่ากล่าวตักเตือนหรือสั่งห้ามเด็กที่เป็นฝ่ายรังแกเพื่อนก่อน ซึ่งส่วนใหญ่จะพูดในทำนองว่า "ทีหลังเธออย่ารังแกเขาอีกนะ ถ้าครูเห็นอีก แล้วครูจะตีเธอ" หรือบางครั้งอาจจะมีการลงโทษด้วยการตี แต่ก็ไม่รุนแรงมากนัก เช่นตีมือหรือตีขาเพียงเบา ๆ

3) การแสดงความก้าวร้าวกับผู้ใหญ่ จากรวบรวมข้อมูล ได้พบว่าเด็กมีการก้าวร้าวกับผู้ใหญ่อยู่บ้าง โดยส่วนใหญ่แล้วจะแสดงออกกับพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ของตน แต่ไม่ปรากฏว่าเด็กได้แสดงความก้าวร้าวกับครู การแสดงความก้าวร้าวกับผู้ใหญ่นั้น มีทั้งการแสดงออกด้วยคำพูดและการกระทำทางกาย ดังเช่น พฤติกรรมของด.ช.นทีที่ได้คำพ่อของตนว่า "ไอ้แนวสี่ เขี่ย" หรือบางครั้งถ้าพ่อแม่ตำหนิว่ากล่าวตนอย่างไร นทีก็จะด่าพ่อกลับไปเช่นนั้นและขณะที่ด่าพ่อไปนั้นนทีก็จะวิ่งหนีแล้วแหกกันให้พ่อดูเป็นการล้อเลียนพ่อด้วย ในพฤติกรรมเช่นนี้ บางครั้งพ่อของเด็กจะมองว่าเป็นความสนุกสนานหรือเป็นการหยอกล้อกันระหว่างพ่อลูก แต่ถ้าแม่อยู่ด้วย แม่จะมีการตักเตือนว่ากล่าวในกิริยาเช่นนี้ของด.ช.นที อีกกรณีหนึ่งในครอบครัวของด.ช.ต้อย ขณะที่ด.ช.ต้อยร้องไห้เนื่องจากพี่ชายได้นำหนังสือของตนไปเล่นจนเกือบหมด แม่และตาจึงเข้ามาปลอบโยนโดยบอกว่าจะซื้อหนังสือให้ใหม่ แต่ด.ช.ต้อยไม่ยอมและยังคงร้องไห้ต่อไป พร้อมทั้งด่าและนินทาพี่ชายอยู่ตลอดเวลา จากนั้นตาได้บอกให้หยุดร้องไห้และให้มากินข้าว ด.ช.ต้อยไม่ยอมกินและนินทาตาด้วยเสียงอันดังว่า "ไม่กินหรอก ถ้าไม่ได้ยังไงจะไม่กินข้าว" พร้อมทั้งเอามือปิดจานข้าวออกไปจากตัว

อย่างไรก็ตามการแสดงความก้าวร้าวต่อผู้ใหญ่ที่พบนี้ก็เป็นเพียงส่วนน้อยซึ่งพ่อแม่บางคนก็ไม่ได้แสดงความสนใจมากนัก ดังสังเกตได้จากพ่อแม่บางคนที่ยังคงวางเฉยต่อพฤติกรรมดังกล่าวของลูก แต่เมื่อมีการสอบถามพ่อแม่และผู้ใหญ่คนอื่น ๆ ถึงพฤติกรรมดังกล่าวนี้ พ่อแม่บางคนจะบอกว่า "ถ้าเป็นลูกฉันคงต้องตีแล้ว คนด่าพ่อแม่นี้บาป" หรือในอีกกรณีหนึ่งซึ่งผู้ใหญ่บางคนก็เห็นว่า เป็นการไม่เหมาะสมที่เด็กเล็กจะพูดจากับ ปู่ ย่า ตา ยาย ด้วยน้ำเสียงกระโชกโฮกฮาก พร้อมทั้งแสดงกิริยาที่ไม่ดี แบบประชดประชันด้วยการปิดจานข้าวเช่นนี้ และพ่อแม่บางคนบอกว่า "ถ้าเป็นลูกฉันคงไม่กล้าเช่นนี้" ข้อมูลในส่วนนี้จะเห็นว่า การตัดสินว่าพฤติกรรม

ของเด็กรู้สึกมีความก้าวร้าวมากน้อยเพียงไร บางครั้งไม่สามารถกำหนดได้เด่นชัดนัก ทั้งนี้พบว่าขึ้นอยู่กับ การอบรมสั่งสอนของพ่อแม่ในแต่ละครอบครัวเป็นสำคัญ กล่าวคือ ในบางครอบครัวที่พ่อแม่สนใจมีการอบรมสั่งสอนลูกให้รู้จักเคารพ เชื่อฟังผู้ใหญ่ไม่แสดงกิริยาใด ๆ ที่เป็นการลบหลู่ดูหมิ่นผู้ใหญ่ และถ้าเด็กได้แสดงกิริยาไม่ดี เช่นนี้ผู้จะมองกิริยาดังกล่าว เป็นการก้าวร้าวต่อผู้ใหญ่ในทำนองเดียวกัน ถ้าผู้ใหญ่ปล่อยปละละเลย ไม่ได้มีการอบรมสั่งสอนเด็กมากนัก ผู้ใหญ่บางคนจึงไม่คิดว่ากิริยาดังกล่าว เป็นความก้าวร้าวแต่อย่างไร

4) การแสดงความก้าวร้าวด้วยการรังแกหรือทารุณสัตว์ ในการสังเกตได้พบว่า การไล่นกยิงกิ้งก่า หรือสัตว์อื่น ๆ ของเด็ก จะเป็นกิจกรรมหนึ่งที่เด็กผู้ชายโดยทั่วไปชอบกระทำและเด็กผู้ชายที่ศึกษานี้ ก็มักมีการเลียนแบบพฤติกรรมดังกล่าวอยู่เหมือนกัน โดยพบว่าเด็กเล็กผู้ชายเกือบทุกคน จะเคยติดตามเด็กที่โตกว่าเพื่อออกไปยิงนกยิงกิ้งก่า ฯลฯ อยู่เป็นประจำ โดยเด็กจะมีอุปกรณ์ เช่น ไม้จุ่ม ลูกหินและย่ำมสะพายติดต่อกันตลอดเวลา และในการแสดงพฤติกรรมเช่นนี้ จากการสอบถามบุคคลทั่วไปต่างก็แสดงความคิดเห็นในหลาย ๆ ทิศนะ โดยพบว่าแม่หรือกลุ่มญาติผู้ใหญ่ที่เป็นผู้หญิงบางคนจะเห็นว่าการไล่นกยิงสัตว์ดังกล่าว เป็นการก้าวร้าวรังแกสัตว์ แม่จะมีการห้ามปราม โดยมุ่งสั่งสอนให้เด็กมีความเชื่อในเรื่องของ "บาป" และ "บุญ" หรือผลแห่งการกระทำเช่นนี้

ส่วนแม่หรือญาติผู้ใหญ่ที่เป็นผู้หญิงอีกกลุ่มหนึ่ง มีความคิดเห็นว่าการยิงสัตว์ดังกล่าวเป็นการยังชีพโดยการนำเนื้อมาเป็นอาหาร หรือเป็นยาแก้โรคทาง (โรคขาดสารโปรตีนชนิดหนึ่ง) ได้มีข้อมูลบางส่วนที่พบว่า แม่และยายของเด็กบางคนในกลุ่มนี้จะให้การสนับสนุนพฤติกรรมดังกล่าวโดยตรง เช่น ผู้ใหญ่บางคนเมื่อเห็นกิ้งก่าก็จะชี้ให้ลูกหลานยิงหรือบางครั้งเมื่อเด็กสามารถยิงนกหรือยิงกิ้งก่ามาได้ ผู้ใหญ่ก็จะ เป็นฝ่ายนำเนื้อสัตว์นั้นมาปรุงเป็นอาหาร เช่น นำมาคั่ว โดยการนำนกกามาถอนขนหรือนำกิ้งก่ามาลอกหนังแล้วสับให้ละเอียดต่อจากนั้นจึงนำหอม กระเทียม พริกแห้ง ตะไคร้ ผีวมะกรูดที่สับละเอียดแล้วมาผัดรวมกันกับเนื้อนกกหรือเนื้อกิ้งก่า เพื่อนำมากินเป็นกับข้าวได้ นอกจากนี้ยังมีข้อมูลบางส่วนที่สังเกตพบว่า เด็กได้นำกิ้งก่าที่ยังได้มาลอกหนัง และผู้ใหญ่ได้ช่วยหาเศษไม้หรือใบไม้มาถักไฟให้เด็ก เด็กก็จะโยนกิ้งก่านั้นเข้าไปในกองไฟ และเมื่อเห็นว่าสุกดีแล้วก็จะนำออกมากินเล่นโดยที่ไม่ต้องมีเครื่องปรุงแต่อย่างไร

ความคิดเห็นอีกลักษณะหนึ่งของผู้ใหญ่ผู้ชาย จะบอกว่าการยิงนกยิงกิ้งก่าเป็นสิ่งที่น่าสนุกสนานของเด็ก ผู้ใหญ่จะไม่สอนให้เด็กกระทำแต่ส่วนใหญ่แล้วเด็กจะเรียนรู้กันเองจากเด็กที่โตกว่า และบอกว่าเมื่อตอนที่ผู้ใหญ่เหล่านี้เป็นเด็ก ๆ ก็ชอบไล่ยิงนกยิงกิ้งก่ากันเกือบทุกคน แสดงให้เห็นว่าการกระทำเช่นนี้เป็นสิ่งที่สังคมนั้นยอมรับและปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา

ส่วนความคิดเห็นของเด็กที่ศึกษาโดยตรงแล้ว เด็กจะบอกว่าชอบออกไปยิงนกยิงกิ้งก่าเพราะสนุก และเมื่อผู้วิจัยซักถามว่าพ่อแม่มีการห้ามปรามและอบรมสั่งสอนเกี่ยวกับการกระทำดังกล่าวหรือไม่ เด็กส่วนใหญ่บอกว่า "บางครั้งก็ห้าม" แต่ถ้าไปกับพวกพี่ ๆ หรือไปแค่แถวบ้านพ่อแม่ก็จะไม่ว่าอะไร ส่วนเรื่องการอบรมสั่งสอนนั้นเด็กไม่พูดว่าอะไร ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ผู้ใหญ่อาจมีการว่ากล่าวตักเตือนอยู่บ้าง แต่เด็กบางคนไม่เชื่อฟัง คงเห็นการเล่นและความสนุกสนานเหนือสิ่งอื่นใด หรือในเด็กบางคนทีนอกจากจะชอบยิงนกยิงกิ้งก่าแล้วเด็กยังชอบจับกิ้งก่าที่ยังไม่ตายมาเล่นอีกด้วย เช่น นำเชือกมาคล้องคอกิ้งก่าแล้วลากเล่น หรือนำไปแกงเลี้ยงเพื่อน รวมถึงการนำกิ้งก่าที่ท้องแก่มาบีบและรีดเอาไข่ของมันมาเล่น พฤติกรรมเช่นนี้เด็กผู้กระทำนั้นก็บอกเพียงว่า "ผมทำเล่น ๆ ครับ" ดังที่สังเกตเห็นว่า ขณะที่เด็กจับกิ้งก่าไปแกงเลี้ยงเพื่อนเด็กก็จะหัวเราะ ส่วนเด็กคนอื่นจะมองการกระทำของเด็กคนนั้นในลักษณะชื่นชมและยอมรับในความสามารถเฉพาะตัวของเขatikล้าจับกิ้งก่าได้ ดังสังเกตได้จาก ขณะที่ผู้วิจัยได้มีโอกาสคุยกับเพื่อน ๆ ของต.ช. ต้อยในช่วงเวลาที่ต.ช. ต้อยกำลังรังแกกิ้งก่า เด็กเหล่านี้จะพยายามแย่งกันพูดถึงวิธีการยิง การจับหรือการรีดไข่กิ้งก่าของเด็กคนนั้นให้ผู้วิจัยฟังด้วยน้ำเสียงและสีหน้าที่ชื่นชม เป็นการแสดงให้เห็นว่าต.ช. ต้อยมีความสามารถกระทำสิ่งเหล่านี้ได้ดีเหมือนกับเด็กที่โตกว่ากระทำ และมีความสามารถกระทำในสิ่งที่เด็กวัยเดียวกันทำไม่ได้

เป็นที่น่าสังเกตว่า เด็กที่พ่อแม่สนใจมีการอบรมสั่งสอนลูกให้เกรงกลัวต่อบาปกรรม และไม่ชื่นชมในพฤติกรรมดังกล่าว เด็กในกลุ่มนี้จะไม่ชอบการกระทำดังกล่าวมากนัก หรือเด็กบางคนไม่เคยกระทำเลย เช่น ต.ช. เสมที่แม่บอกว่า "เสมอไม่เคยมีหนังยางยิงนก และไม่เคยออกไปหายิง พ่อเขาก็ไม่เคยนำลูกไป" ส่วนเด็กบางคนทีพ่อแม่ไม่สนใจลูก หรือไม่มีเวลาดูแลลูกมากนัก รวมทั้งมีการสนับสนุนพฤติกรรมดังกล่าว พ่อแม่ในกลุ่มนี้จะปล่อยให้ลูกออกไปเที่ยวเล่นได้อย่างอิสระ เช่น ต.ช. ต้อยและต.ช. นที จึงทำให้พบพฤติกรรมการยิงนกยิงกิ้งก่าในเด็กกลุ่มนี้อยู่เป็นประจำ

อย่างไรก็ตาม ในการออกไปเที่ยวหาอิงนิงกิ่งก่าของเด็ก เป็นการแสดงถึงลักษณะสังคมของเด็กผู้ชายได้อย่างหนึ่ง นั่นคือในกลุ่มที่เด็กจะออกไปอิงนิงด้วยกัน จะเป็นกลุ่มเด็กผู้ชายที่โตกว่า โดยมีเด็กที่อายุมากที่สุดเป็นหัวหน้ากลุ่ม เด็กหัวหน้ากลุ่มจะเป็นผู้ชายเพื่อน ๆ ที่บ้านอยู่ใกล้กันก่อน ตั้งที่สังเกตพบว่า เด็กหัวหน้ากลุ่มจะเดินตะโกนบอกไปแต่ละบ้าน เด็กที่ต้องการไปด้วยก็จะออกมาเดินตามกันเป็นกลุ่ม เด็กคนอื่นเห็นก็จะถามว่า "ไปไหนกัน" เด็กกลุ่มนี้ก็จะตอบ "ไปหาอิงนิง ไปไหม" ในกลุ่มเด็กเล็กถ้ามีพี่หรือลูกพี่ลูกน้องของตนไปด้วย เด็กก็จะได้รับการอนุญาตให้ร่วมไปอิงนิงด้วย ในครั้งแรก เด็กเล็ก ๆ เหล่านี้อาจอิงนิงไม่ได้เลยสักตัว แต่ก็คอยวิ่งตามพี่ ๆ และถือหนังสือเอาไว้อีก ๆ และถ้าพี่ยังได้ก็จะดำเนินการตอนขบสอกหนึ่งในบริเวณนั้นเลย ก่อนที่จะนำไปให้ผู้ใหญ่ป้อนเป็นอาหารให้ หรือบางครั้งเด็ก ๆ ก็นำมาขบกับกันเองในบริเวณนั้น เด็กเล็กก็จะวิ่งเล่นรอบบ้านมา เว้นแบบในภายหลัง ในกรณีที่เด็กชอบไปอิงนิงด้วยกัน บางครอบครัวจะเขียนเลขมาไว้ มีสมาชิกมาขบมาในหลายระดับอายุ เด็กเล็กบางคนได้รวมกลุ่มก็จะได้รับการยอมรับจากกลุ่ม เด็กก็จะรู้สึกว่าคุณสมบัติพวกและเป็นการทำให้เด็กได้พัฒนาคุณภาพของตนได้ โดยพบว่าเด็กที่ชอบเข้าสังคมรวมกลุ่มกับเด็กที่โตกว่า โดยเริ่มต้นจากการออกไปหาอิงนิงด้วยกันแล้ว เด็กจะมีกิจกรรมกลุ่มอื่นอีก เช่น การนำเล่นด้วยกัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ฯลฯ ดังนั้นเด็กเล็กที่อยู่ในกลุ่มนี้เมื่อมาอยู่ในกลุ่มเด็กเล็กด้วยกัน เด็กพวกนี้จะได้รับการยอมรับและจะแสดงความเป็นผู้นำหรือผู้มีอำนาจเหนือผู้อื่นอยู่บ่อยครั้ง

ข) สาเหตุการแสดงความก้าวร้าวของเด็ก ในข้อมูลที่ถูกกล่าวมาทั้งหมดเบื้องต้นนั้น มีข้อมูลบางส่วนที่พบว่า เด็กแสดงความก้าวร้าวโดยมีพื้นฐานความรู้สึกจากอารมณ์โกรธ ไม่พอใจ และความอิจฉาริษยา ดังพฤติกรรมของด.ช. โรจน์ที่แสดงความก้าวร้าวด้วยการเตะบ้านกระต่ายของพี่ชาย เนื่องจากความอิจฉาริษยาดังที่กล่าวมาแล้ว พร้อมกันนี้ยังพบว่าเด็กมีการเลียนแบบความก้าวร้าวจากบุคคลอื่น - ดังเช่นในกรณีของด.ช. นที ที่มีข้อมูลพบว่าบางครั้งก็ได้ด่าพ่อ ตามที่พ่อเคยด่าเขา หรือกรณีด.ช. ต๋อยที่แสดงความก้าวร้าวกับตาด้วยการมัดจานข้าว เมื่อผู้วิจัยได้ซักถามแม่ของด.ช. ต๋อย พบว่าภริยา เช่นนี้พ่อของเจ็กชายต๋อยได้เคยกระทำบ่อยครั้งในขณะที่ตนเองเมาเหล้าหรือมีความโกรธไม่พอใจใคร พ่อของด.ช. ต๋อยจะชอบขว้างปาสิ่งของ ส่วนข้อมูลอีกส่วนหนึ่งที่พบว่าเด็กมีการก้าวร้าวรังแกสัตว์นั้น ไม่สามารถบ่งได้เด่นชัดนักว่าเด็กได้รับการเสริมแรงหรือสนับสนุนจากผู้ใหญ่ ฉะนั้นสามารถกล่าวได้ว่า ในการแสดงความก้าวร้าวของเด็กนั้น บางครั้งเกิดจากอารมณ์โกรธ ไม่พอใจ หรือความรู้สึกอิจฉาริษยาผู้อื่น

รวมถึงเกิดจากการเลียนแบบจากตัวแบบที่แสดงความก้าวร้าวต่อเด็ก หรือกระทำให้เด็กเห็น

สรุปได้ว่า การแสดงความก้าวร้าวของเด็กที่ศึกษานั้น เป็นพฤติกรรมที่ก่อกำเนิดที่สามารถพบได้ในเด็กแต่ละคน แต่จะมีความรุนแรงมากน้อยแตกต่างกันไป ก็แล้วแต่การอบรมสั่งสอน ความคาดหวัง และการกระทำเป็นแบบอย่างของผู้ใหญ่ในแต่ละครอบครัว รวมถึงการพัฒนาและควบคุมอารมณ์และแสดงความรู้สึกต่าง ๆ เช่นความโกรธ การอิจฉาริษยา ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ต่าง ๆ ถ้าเด็กสามารถกระทำได้ ความรุนแรงของความก้าวร้าวก็สามารถลดลงได้เช่นกัน

12. การทะเลาะวิวาท

การทะเลาะวิวาท หมายถึง การแสดงออกเนื่องจากอารมณ์โกรธของบุคคล 2 ฝ่ายที่มีความขัดแย้ง มีการแย่งชิงกันหรือการที่ฝ่ายหนึ่งถูกรังแกหรือได้รับความเสียหาย ทั้งโดยเจตนาหรือไม่เจตนาที่มาจากบุคคลอีกฝ่ายหนึ่ง โดยที่บุคคลฝ่ายหนึ่งเป็นผู้เริ่มต้นการก้าวร้าวทางกาย เช่น การผลักอก ชกต่อย เตะตี หรือทางคำพูดเช่นการตำหนิหรือการว่ากล่าวด้วยถ้อยคำที่รุนแรงก่อน และบุคคลอีกฝ่ายหนึ่งมีการแสดงความก้าวร้าวโต้ตอบกลับ เช่น การต่อสู้หรือการพูดโต้เถียง

ก) สาเหตุที่ทำให้เด็กมีการทะเลาะวิวาทและวิธีการแสดงออก ในการสังเกตเด็กขณะทำงานหรือเล่นด้วยกันทั้งที่อยู่ที่บ้านและที่โรงเรียนพบว่า การทะเลาะวิวาทของเด็ก เป็นพฤติกรรมที่พบได้บ่อยครั้งที่สุดเมื่อเด็กมีการรวมกลุ่มกัน หรือบางครั้งในขณะที่มีการเรียนการสอน เด็กบางคนก็มีการกระทบกระทั่งกัน จนเกิดการทะเลาะวิวาทให้เห็นอยู่บ่อยครั้ง ซึ่งสาเหตุสำคัญที่ทำให้เด็กทะเลาะวิวาทกันส่วนใหญ่เกิดจากความรู้สึกโกรธเคืองหรือไม่พอใจบุคคลอีกฝ่ายหนึ่ง จึงมีการแสดงออกที่รุนแรงออกมาทั้ง 2 ฝ่าย และการที่เด็กจะแสดงอารมณ์โกรธที่รุนแรงจนถึงขั้นทะเลาะวิวาทกันได้นั้น พบว่าเกิดจากสาเหตุ คือ

1) เด็กถูกรังแกแล้วมีการโต้ตอบกลับ จากการสังเกตสาเหตุนี้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เด็กมีการทะเลาะเบาะแว้งกันได้บ่อยครั้งที่สุด โดยพบว่าจะมีเด็กที่มีนิสัยชอบหาเรื่องหรือแสดงความก้าวร้าวรังแกผู้อื่นก่อนเสมอ และบางครั้งเด็กที่ถูกรังแกจะไม่ยอมให้เพื่อน

กระทำต่อตนได้เพียงฝ่ายเดียว เด็กจึงมีการโต้ตอบกลับจนกลายเป็นการทะเลาะวิวาทด้วยการชกต่อย เตะ ตี หรือต่อสู้กันให้เห็นอยู่เป็นประจำ ซึ่งการแสดงออกเช่นนี้ส่วนใหญ่จะพบในเด็กผู้ชายได้บ่อยครั้ง ดังเช่นตัวอย่างเหตุการณ์ต่อไปนี้

ขณะที่ครูเรียกนักเรียนมาทำความสะอาดห้องเรียน ด.ช.ตุ้ยได้เดินไปทั่วห้องและไล่ผลักกอกเพื่อน ๆ จนมาถึงเด็กชายป้อ ซึ่งแสดงการไม่ยอม จึงมีการดึงคอเสื้อของกันและกัน และใช้สายตาดูจ้องมองกัน ส่วนมือนั้นก็ทำท่าเตรียมที่จะต่อสู้กันแต่ก็ยังไม่ถึงขั้นต่อสู้กัน เพราะมีเพื่อนตะโกนว่า "ครูครับ คนทะเลาะกันครับ" แล้วทั้งคู่ก็มองหน้ากันและปล่อยคอเสื้อแล้วจากกันไป

อีกกรณีหนึ่ง ด.ช.ยศได้ปั่นทรายเป็นก้อนกลม ๆ แล้วปามายังกองทรายของด.ญ.กบที่กำลังเล่นอยู่ ด.ญ.กบจึงด่า ด.ช.ยศ แล้วเล่นต่อไปสักพัก ด.ช.ยศได้ปาดทรายมาอีก ด.ญ.กบจึงกำทรายปาโต้ตอบกลับไปมาจน ด.ญ.กบร้องไห้ หรืออีกกรณีหนึ่งขณะที่ครูปล่อยให้เด็กออกไปเล่นกลางแจ้งที่สนาม สักพัก ด.ช.โรจน์ได้ร้องไห้มาหาครู เมื่อครูสอบถามจึงพบว่า ด.ช.โรจน์ไปแซกหัว ด.ช.กาญจน์ก่อน ด.ช.กาญจน์จึงเตะ ด.ช.โรจน์แรงกว่าที่ ด.ช.โรจน์แซกหัวตน ด.ช.โรจน์จึงร้องไห้ แต่เพื่อนคนอื่นบอกว่าเด็กทั้งสองเขาเล่นไล่ตีกันมาก่อน ในเหตุการณ์นี้อาจวิเคราะห์ได้ว่า การที่เด็กฝ่ายหนึ่งรังแกหรือก้าวร้าวเด็กอีกฝ่ายหนึ่งก่อน บางครั้งเด็กแสดงไปเพื่อความสนุกสนาน หรือต้องการที่จะเล่นต่อสู้กับเพื่อนคนนั้น แต่เพื่อนที่ถูกทำร้ายก่อนอาจมีอารมณ์โกรธไม่พอใจ แม้ว่าจะกำลังเล่นด้วยกันมากก็ตาม เด็กจึงทำการโต้ตอบกลับอย่างจริงจัง จนทำให้เด็กอีกฝ่ายหนึ่งร้องไห้

เป็นที่น่าสังเกตว่า ถ้าผู้รังแกคนอื่นก่อนเป็นเด็กที่มีความเป็นผู้นำหรือผู้มีอำนาจเหนือผู้อื่น ที่มักจะใช้การก้าวร้าวรังแกให้เพื่อนเกรงกลัว เด็กที่ถูกรังแกจะไม่ค่อยมีการโต้ตอบกลับจนถึงขั้นทะเลาะวิวาทกันให้เห็น ดังเช่นพฤติกรรมของ ด.ช.ตุ้ย เมื่อมีการแสดงความก้าวร้าวรังแกเพื่อนก่อน และจากการสังเกตเพื่อนก็ไม่ค่อยมีการโต้ตอบกลับ ดังนั้นจึงสามารถกล่าวได้ว่า เด็กจะแสดงการทะเลาะวิวาทกับผู้ที่มีความสามารถหรือรูปร่างลักษณะที่ใกล้เคียงกับตน ถ้าเป็นเด็กที่โตกว่าหรือเป็นผู้มีอำนาจเหนือผู้อื่น เด็กส่วนใหญ่จะไม่ค่อยกล้าแสดงการทะเลาะวิวาทด้วย

2) การแย่งชิงของเล่นหรือสิ่งอื่น ๆ จากการสังเกตพบว่า เมื่อเด็กอยู่ในชั้นเรียน เด็กที่ชอบแสดงอำนาจเหนือผู้อื่นด้วยความก้าวร้าว แต่เพื่อนไม่ค่อยยอมรับในอำนาจที่แสดงออกมานั้น จะเป็นเด็กที่ชอบแย่งชิงของเล่นของผู้อื่นอยู่เสมอ และผู้ที่ถูกแย่งของจะมีอารมณ์โกรธก็จะไม่ยอมให้ของนั้น จึงเกิดการยื้อแย่งกัน จนมีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นฝ่ายที่แย่งของจะแสดงบทบาทการป้องกันไม่ให้อีกฝ่ายหนึ่งนำของไปได้ ด้วยการเตะ ตี ชกต่อย หรือการด่า เด็กอีกฝ่ายหนึ่งก็จะมีการโต้กลับ จนถึงขั้นทะเลาะวิวาทกัน ในบางครั้งการทะเลาะวิวาทนั้นก็จบลงด้วยการร้องไห้ทั้งสองฝ่าย ดังเช่น

ขณะที่ ด.ช.โรจน์เล่นบอลกับ ด.ช.กาญจน์ แล้ว ด.ช.ป้อมมาแย่งลูกบอลจาก ด.ช.โรจน์ ด.ช.โรจน์ไม่ยอมจึงแย่งกลับมา ด.ช.ป้อมก็ไม่ยอมเช่นกัน จึงมีการยื้อแย่งกันไปมา ด.ช.โรจน์จึงเอามือทาบ ด.ช.ป้อมจนร้องไห้ แต่ ด.ช.ป้อมก็เอามือตี ด.ช.โรจน์จนร้องไห้เช่นกัน

นอกจากการแย่งชิงของเล่นกันแล้ว ยังพบว่า เด็กมีการแย่งชิงเพื่อนที่ตนเองพอใจ กล่าวคือ เด็กผู้หญิงบางคนจะมีลักษณะที่พอใจจะอยู่เป็นกลุ่มของตนหรืออยู่เฉพาะพรรคพวกที่ตนสนิทสนมและเป็นเด็กที่เพื่อนทั่วไปรักใคร่หรือยอมรับ ในลักษณะเช่นนี้ เมื่อครูให้เด็กจับคู่กัน เด็กผู้หญิงจะแย่งชิงกันจับคู่กับเด็กที่ตนเองพอใจและต้องการ และไม่ยอมจับคู่กับเด็กที่เพื่อนฝูงไม่ยอมรับ เช่น เด็กที่แต่งตัวสกปรก เด็กที่ไม่กล้าแสดงออก เด็กที่ไม่ค่อยชอบเล่นรวมกลุ่มกับผู้อื่น หรือเด็กที่อยู่คนละหมู่บ้าน ดังนั้นเมื่อเด็กไม่สามารถจับคู่กับเพื่อนที่ตนต้องการได้ เด็กก็จะเกิดการแย่งชิงและโต้เถียงกัน บางครั้งอาจมีการทำร้ายร่างกายกันบ้าง ซึ่งพฤติกรรมของเด็ก เช่นนี้บางครั้งครูต้องมีการว่ากล่าวเด็กจึงหยุดพฤติกรรมดังกล่าว ดังการสังเกตครั้งหนึ่งขณะที่ครูให้นักเรียนร้องเพลงนกเขา และมีการจับคู่กันเพื่อแสดงท่าทาง เด็กผู้หญิงจะแย่งจับคู่กับเพื่อนบางคนและมีการทะเลาะไม่ยอมจับคู่กับเพื่อนที่ตนไม่ต้องการ ครูจึงดูและพบว่า "ผู้หญิงทำไมต้องทะเลาะกัน จะคู่กับใครก็ได้ ดูตัวอย่าง ด.ช.ตั๋ยซี่ ยังยอมคู่กับ ด.ช.ชัย ไม่เห็นต้องเลือกมาก"

3) การกระทบกระทั่งหรือการถกร่างกายกันโดยไม่เจตนา การกระทบกระทั่งกันของเด็กนี้ บางครั้งเมื่อเด็กกระทำอะไรที่ร้อนหรือมีการแข่งขันกันในบางสิ่งบางอย่าง ถ้าเกิดมีการชนหรือถูกเนื้อต้องตัวกัน แต่ถ้าเด็กที่ถูกชนนั้นมีความโกรธหรือไม่พอใจ

เด็กอาจแสดงกิริยาที่ไม่พอใจด้วยการก้าวร้าวโต้ตอบกลับและอาจเกิดเป็นการทะเลาะวิวาทกันได้ดังเช่น

ขณะที่ครูให้เด็กเล่นเกมทำตามคำสั่ง ครูได้สั่งให้นักเรียนวิ่งไปหลังห้อง เด็กทั้งห้องจึงรีบวิ่งไปให้เร็วที่สุด ในขณะที่วิ่งนั้น ด.ช.ป๋อวิ่งไปชน ด.ญ.ป๋อย ด.ญ.ป๋อย จึงผลักอก ด.ช.ป๋อ และทำท่าจริงจัง ด.ช.ป๋อจึงเฉย ต่อจากนั้น ด.ช.กอบวิ่งมาชน ด.ญ.ป๋อยอีก ด.ญ.ป๋อยจึงผลักอก ด.ช.กอบ ด.ช.กอบจึงเตะ ด.ญ.ป๋อย ด.ญ.ป๋อยได้ถีบ ด.ช.กอบอีกครั้งหนึ่ง และ ด.ช.กอบก็เตะ ด.ญ.ป๋อยอย่างแรงจน ด.ญ.ป๋อยร้องไห้

อีกกรณีหนึ่ง ด.ช.ยศได้เล่นปาทรายกับ ด.ญ.ตา ขณะที่ด.ช.ยศวิ่งหลบทรายที่ ด.ญ.ตาป่านั้น ด.ช.ยศจึงไปชนกับ ด.ช.กาญจน์ ด.ช.กาญจน์จึงลุกขึ้นและผลักอก ด.ช.ยศ แล้วพูดว่า "มึงจะลองกับกูหรือ" ด.ช.กาญจน์ได้กำมือและทำท่าเอียงคอจะต่อยกับ ด.ช.ยศ ด.ช.ยศก็แสดงท่าทางลักษณะเดียวกัน คือตั้งท่าเตรียมจะต่อยกับ ด.ช.กาญจน์ โดยเอาไหล่ชนกันไปมา แล้ว ด.ช.กาญจน์ได้พูดว่า "มึงมาโดนกูสิมึงมีเรื่องแน่" เด็กทั้งสองตั้งท่ากันอยู่สักพัก ด.ช.กาญจน์ก็เบี่ยงซ้ายไม่สนใจ และปล่อยมือจาก ด.ช.ยศ แล้วกลับไปในห้อง ด.ช.ยศ ตามไปชนชั้น ๒ แล้วพูดกับชั้น เป็นเพื่อนของทรายไปด้วย

ข้อควรระวังในเหตุการณ์ทั้งสอง คือเด็กที่ก้าวร้าว เริ่มตั้งแต่วัยเล่นขว้างของกันนั้น บางครั้งเป็นเหตุการณ์ที่เด็กไม่เจตนาให้เกิดขึ้น แต่ด้วยลักษณะเด็กที่จะไม่ยอมให้เพื่อนที่มีลักษณะคล้าย ๆ กับตนรังแกได้ง่าย ๆ เด็กบางคนก็จะแสดงท่าทางเตรียมต่อสู้แต่เมื่อเด็กสามารถระงับความโกรธเคืองนั้นได้ การทะเลาะวิวาทที่รุนแรงจึงไม่เกิดขึ้น ส่วนในอีกกรณีหนึ่งที่ ด.ญ.ป๋อยถูกเพื่อนชนแม้ไม่ได้เจตนาก็ตาม แต่ด้วยการพัฒนาทางอารมณ์ของเด็กยังไม่ดีพอเด็กไม่สามารถควบคุมอารมณ์โกรธของตนได้ จึงได้แสดงกิริยาก้าวร้าวโต้ตอบออกไปจนถึงขั้นทะเลาะวิวาทที่รุนแรงตามมา

4) เด็กมีความคิดเห็นที่ไม่สอดคล้องกัน ในลักษณะนี้เกิดจากเด็กบางคนยังมีลักษณะการยึดตนเองเป็นศูนย์กลางและต้องการเป็นผู้นำ ต้องการให้เพื่อนมีความคิดเห็นสอดคล้องหรือตามใจตนเสมอ เมื่อเด็กที่มีลักษณะเช่นนี้มาเล่นรวมกลุ่มกัน บางครั้งทำให้พบว่าเด็กมีการโต้เถียงกันเกี่ยวกับวิธีการเล่นบางอย่างอย่างรุนแรง จนกลายเป็นการทะเลาะ

วิวาทกัน และส่วนใหญ่เมื่อทะเลาะกันเช่นนี้เด็กก็จะจบลงด้วยการเลิกเล่นในกิจกรรมนั้น ซึ่งความคิดเห็นในการเล่นที่ไม่สอดคล้องกันนั้น อาจเกิดจากที่เด็กบางคนเรียนรู้หรือจดจำมาจากนี้ ๆ ไม่ตรงกัน เด็กจึงมักมีการโต้เถียงกันอยู่บ่อยครั้ง ดังตัวอย่างเช่น ขณะที่เด็กรวมกลุ่มกันเล่นในบริเวณสนามหน้าโรงเรียน ด.ญ. ปุ๋ยได้เป่ายางลบกับ ด.ญ. ต้อย แต่ดูไม่ออกว่าใครแพ้หรือชนะ เพราะเด็กแสดงท่าทางไม่ถนัด ดังนั้น ด.ช. กาญและ ด.ช. ป๋อจึงใช้อำนาจความเป็นผู้นำของตนเป็นผู้ชวนเพื่อน ๆ มาเล่น ด้วยการบอกว่า "ต้อยชนะ" แต่ ด.ช. ต้อยบอกว่า "ปุ๋ยชนะ" แล้วเด็กก็เกิดการโต้เถียงทะเลาะกันแล้วเลิกเล่นกิจกรรมนั้น

ในเหตุผลที่ทำให้เด็กมีการทะเลาะวิวาทกันทั้งหมดนี้ ส่วนใหญ่เกิดจากการที่เด็กได้เล่นรวมกลุ่มกันตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป แต่เนื่องจากเด็กบางคนยังไม่สามารถควบคุมอารมณ์โกรธของตนได้ รวมทั้งยังขาดประสบการณ์ในการเล่นจึงทำให้เด็กมีการขัดใจกันหรือเกิดความขัดแย้งและแย่งชิงของเล่นกัน เด็กที่เป็นฝ่ายถูกแย่งชิงหรือถูกรังแกก่อนก็มักจะมีการโต้ตอบหรือแสดงบทบาทการป้องกันตนเองจนกลายเป็นการทะเลาะวิวาทกันได้ และการทะเลาะวิวาทของเด็กก็จะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การเล่นนั้นจบลง

อย่างไรก็ตามเป็นที่สังเกตว่า การทะเลาะวิวาทของเด็กที่ศึกษา นี้ จะใช้เวลาสั้นและอาจรุนแรงบ้าง และเมื่อเด็กหายโกรธกันแล้วก็จะลืม ต่อจากนั้นก็จะเป็นเพื่อนกันเหมือนเดิม ดังเช่น พฤติกรรมการทะเลาะวิวาทของ ด.ช. กาญกับ ด.ช. ยศที่ได้กล่าวมาแล้ว จะเห็นว่าขณะที่เด็กทั้งสองกำลังตั้งท่าเตรียมต่อสู้กันนั้น เด็กมีอารมณ์โกรธที่ไม่มากนัก เด็กเพียงตั้งท่าเพื่อไม่ให้เด็กอีกฝ่ายหนึ่งตูดถูกตนได้ แต่ก็ในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ เมื่อ ด.ช. กาญได้ยื่นการทอ้ง ก.ไก่ ของนักเรียนชั้น ป.1 ซึ่งเรียนอยู่ใกล้ ๆ กัน ด.ช. กาญจึงเกิดความเกลียดเกลียดใจเรื่องทะเลาะกันและทอ้งตามไปเรื่อย ๆ ในขณะที่เดียวกัน ด.ช. ยศก็ไม่ได้สนใจการทะเลาะวิวาทนั้นอีก จึงหัวเราะและเรียกเพื่อน ๆ ให้มาดู ด.ช. กาญและบอกว่า "เฮ้ย ไอ้กาญร้องเตลิด" แล้วเด็ก ๆ ก็หัวเราะกัน ทั้ง ด.ช. กาญ ด.ช. ยศและเด็กคนอื่น ๆ

อีกเหตุการณ์หนึ่งที่ ด.ช. กาญกับ ด.ช. ป๋อมีการโต้เถียงกับ ด.ช. ต้อย เรื่องการเป่ายางลบของ ด.ญ. ปุ๋ยกับ ด.ญ. ต้อย จนเกิดการทะเลาะกันและเลิกการเล่นนั้นไป ซึ่งเหตุการณ์ต่อจากนั้นคือ ด.ช. ป๋อและ ด.ช. กาญจึงชวนเพื่อน ๆ เด็กผู้หญิงให้เล่นกักขือ (การเล่นชนิดหนึ่ง) แต่ไม่ยอมให้ ด.ช. ต้อยเล่นด้วย ด.ช. ต้อยจึงเดินตามมาคูดอยู่ใกล้ ๆ กับที่

เพื่อนเล่นกัน ขณะที่เด็ก ๆ เล่นกันชื่อกันนั้น เด็กส่วนใหญ่ยังไม่ถูกกติกา เด็กเล่นเพียงแคว้งไปตามเส้นที่ขีดไว้เป็นตาราง ถ้าอีกฝ่ายหนึ่งที่ยืนอยู่ตามเส้นที่ขีดไว้ตีลูกฝ้ายที่วิ่งผ่านมา ฝ่ายที่ตีลูกจะบอกว่าอีกฝ่ายหนึ่งตายแล้ว (หรือแพ้แล้ว) เด็กฝ่ายที่ถูกลูกตีก็ต้องยอมแพ้ทั้งกลุ่ม แล้วเปลี่ยนมาเป็นอีกฝ่ายหนึ่ง เด็กเล่นกันได้อยู่สักพัก ด.ช. กานูตี ด.ช. ป๋อถูกลูกและบอกว่า ด.ช. ป๋อ "ตายแล้ว" ด.ช. ป๋อไม่ยอม จึงมีการผลักรอกกัน ด.ช. กานูตีจึงบอกว่าไม่ให้ ด.ช. ป๋อ เล่นแล้ว ด.ญ. ป๋อ และ ด.ญ. ต้อยก็ยืนยกหน้า ด.ช. ป๋อ จึงเดินออกไป แต่ก็ยังคงอยู่ใกล้ ๆ บริเวณนั้น ในขณะที่เดียวกัน ด.ช. ต้อยก็เดินเข้ามาทักคอบ ด.ช. กานูตีและบอกว่า "ไม่ให้ไอ้ป๋อเล่น เราเล่นด้วยกันเนอะ" แล้วเด็กทั้ง 4 คน มี ด.ช. ต้อย ด.ช. กานูตี ด.ญ. ป๋อ และ ด.ญ. ต้อย ก็เริ่มเป่าขลุ่ยแข่งฝ้ายกันอีกครั้งหนึ่ง

ข้อมูลที่กล่าวมาทั้งหมด ในส่วนของสาเหตุที่ทำให้เด็กเกิดการทะเลาะวิวาทกันนั้น จะเห็นว่าในกลุ่มเด็กผู้ชายจะมีการทะเลาะวิวาทด้วยการทำร้ายร่างกายกันสูง และเป็นการทะเลาะวิวาทที่เริ่มต้นจากการผลักรอกกัน เพื่อเป็นการท้าทายเด็กอีกฝ่ายหนึ่ง ถ้าเด็กอีกฝ่ายหนึ่งไม่สามารถควบคุมอารมณ์โกรธของตนได้ มีการโต้ตอบกลับก็จะกลายเป็นการทะเลาะวิวาทที่รุนแรงจนถึงขั้นทุบ ต่อย เตะ ตี และต่อสู้กัน ส่วนในกลุ่มเด็กผู้หญิงนั้นการทะเลาะวิวาทส่วนใหญ่จะเริ่มต้นจากการแย่งชิงของและมีการพูดโต้เถียงกัน จะรุนแรงมากขึ้นก็เพียงแต่การตี เตะหรือการใช้เท้าถีบเด็กอีกฝ่ายหนึ่ง แต่ยังไม่ถึงขั้นต่อสู้กันอย่างจริงจัง

ข) การปฏิบัติตนของผู้ใหญ่ เมื่อพบว่าเด็กมีการทะเลาะวิวาทกัน จากข้อมูลทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่าทะเลาะวิวาทของเด็ก เมื่ออยู่ในชั้นเรียนนั้น ครูได้มีส่วนรับรู้ในการทะเลาะวิวาทนี้อยู่มากเช่นกัน เนื่องจากเมื่อเด็กทะเลาะวิวาทกันเด็กที่อ่อนแอกว่ามักจะเป็นฝ่ายร้องไห้ก่อน แม้ว่าตนเองจะเป็นฝ่ายหาเรื่องทะเลาะวิวาทก่อนก็ตาม หรืออาจจะร้องไห้ทั้งสองฝ่าย แล้วแต่ความรุนแรงของการแสดงออก ซึ่งการร้องไห้ของเด็กนี้จะมีเด็กคนอื่นเข้ามาบอกรู้ หรือเด็กที่ร้องไห้นั้นก็ต้องการให้ครูตัดสินว่าใครถูกใครผิด

ในประเด็นนี้จึงทำให้พบว่า ครูได้มีส่วนในการตัดสินหรือมีการแก้ไขปัญหาการทะเลาะวิวาทของเด็กอยู่บ่อยครั้ง ซึ่งลักษณะการแก้ปัญหาของครูส่วนใหญ่จะใช้การสั่งสอนให้เด็กรู้จักขอโทษเมื่อกระทำผิด เนื่องจากการทะเลาะวิวาทและผู้ตีนั้นก็คือผู้ที่ทำให้ผู้อื่นร้องไห้ ในลักษณะเช่นนี้ บางครั้งครูไม่ได้มีการซักถามเด็กเพิ่มเติมว่าใครถูกใครผิดอย่างไร เมื่อ

ครูเห็นเด็กที่ทะเลาะกันและมีเด็กคนหนึ่งร้องไห้ ครูก็จะสั่งให้เด็กอีกคนหนึ่งพูดขอโทษเด็กที่ร้องไห้
 ดังเช่น ในขณะนั้น ด.ช.หน้อยกับ ด.ช.วากำลังตีกันโดยไม่ทราบสาเหตุ แล้ว ด.ช.หน้อยร้องไห้
 ครูจึงบอกให้หยุดร้องและบอกให้ ด.ช.วานพูดขอโทษ ด.ช.หน้อย ซึ่ง ด.ช.วานก็พูดตามครู หรือ
 อีกรกรณีหนึ่งซึ่ง ด.ญ.กบได้ผลักอก ด.ญ.ป๋อยอย่างแรง ด.ญ.ป๋อยจึงร้องไห้ แล้ว ด.ญ.ต๋อยได้มา
 ฟ้องครู ครูจึงบอกให้ ด.ญ.กบพูดขอโทษ ด.ญ.กบยกมือไหว้และพูดขอโทษ ด.ญ.ป๋อย ส่วนการ
 ลงโทษของครูด้วยการตีนั้น พบได้น้อยและเป็นการตีที่ไม่รุนแรงเพียงแค่ตีมือหรือตีขาบ่อย ๆ

อย่างไรก็ดี ในบางครั้งพบว่าครูมีการแก้ปัญหาการทะเลาะวิวาท
 ของเด็กอย่างไม่ให้ความสนใจมากนัก เช่น เมื่อ ด.ญ.ป๋อยได้มาฟ้องครูว่า "ด.ช.ป๋อเขาตีหนูค่ะ"
 ครูจึงถาม ด.ช.ป๋อว่า "ป๋อทำไมเธอตีป๋อยหะ" ด.ช.ป๋อตอบว่า "ผมตีเล่น ๆ ครับ" แล้วครูก็
 ไม่ได้สนใจเด็กทั้งสองอีก หรือบางครั้งครูอาจมีการพูดคุยเตือนหรือพูดคุยเด็กที่ทำร้ายเพื่อนก่อน
 เช่น "ทีหลังเธออย่าไปรังแกเพื่อนก่อนนะ ถ้าเธอทำใครอีกครูจะตีเธอ" ในลักษณะเช่นนี้ ครูได้
 ให้เหตุผลในทำนองที่ว่า เด็กเล็กส่วนใหญ่จะมีการทะเลาะวิวาทและรังแกกันอยู่เสมอและเด็กจะมี
 เรื่องมาฟ้องครูอยู่บ่อยครั้ง ในบางครั้งทำให้ครูรำคาญได้ ฉะนั้นถ้าเรื่องที่เด็กฟ้องเป็นสิ่งที่
 ไม่รุนแรงมากนัก ครูก็เพียงแคร์ับรู้และมีการว่ากล่าวตักเตือนเด็กที่ทำผิด แต่ก็ไม่ใส่ใจมากนัก
 เนื่องจากถ้าครูให้ความสนใจเรื่องของเด็กคนใดเป็นพิเศษ เด็กคนอื่นก็จะชอบนำเรื่องของตนเอง
 มาฟ้องอยู่เสมอ

นอกจากการปฏิบัติตนของครูต่อการทะเลาะวิวาทของเด็กแล้ว ยัง
 พบว่าพ่อแม่ก็มีส่วนรับรู้และมีการแก้ปัญหาการทะเลาะวิวาทของเด็กอยู่เหมือนกัน แต่ก็เป็นการ
 รับรู้ที่มีเด็กมาฟ้องหรือรับรู้เมื่อเด็กมีการทะเลาะวิวาทกันจนเกิดเสียงดังหรือร้องไห้ จนทำให้
 ผู้ใหญ่รำคาญ จากการซักถามพ่อแม่ส่วนใหญ่มีการรับรู้ว่าคุณลูกของตนมีการทะเลาะวิวาททั้งใน
 ระหว่างพี่น้องและเพื่อนบ้านอยู่บ่อยครั้งเช่นกัน และยังพบว่าในครอบครัวที่ลูกแต่ละคนมีอายุห่างกัน
 ไม่มากนัก จะแสดงการทะเลาะวิวาทให้เห็นอยู่เสมอ และจากการสังเกตก็พบว่า เด็กที่มี
 เรื่องทะเลาะวิวาทกับพี่น้องอยู่บ่อยครั้ง จะมีแนวโน้มที่แสดงการทะเลาะวิวาทกับเพื่อนในชั้นเรียน
 ได้บ่อยครั้งเช่นกัน

พร้อมกันนี้ได้พบว่า ถ้าเด็กในระหว่างพี่น้องกันมีการทะเลาะกัน พ่อแม่ส่วนใหญ่จะทำโทษผู้เป็นพี่ก่อน โดยมักจะสรุปว่าพี่ต้องเป็นฝ่ายรังแกน้องก่อน หรือถ้าน้องมีการแย่งชิงของพี่ก่อน พี่ก็ต้องยอมให้น้อง ถ้าพี่ไม่ให้และมีการทำร้ายน้องจนน้องร้องไห้ พี่ก็จะกลายเป็นผู้ผิดและอาจถูกทำโทษได้ แต่ถ้าเด็กไปเล่นบ้านคนอื่นและเด็กมีการทะเลาะวิวาทกับเด็กเพื่อนบ้าน ถ้าเด็กร้องไห้กลับมาฟ้องพ่อแม่พ่อแม่บางคนจะไม่เข้าข้างลูกของตนเอง เช่นแม่คนหนึ่งบอกว่า "ร้องไห้มากี่ทีซ้ำๆ อยากไปเล่นบ้านเขาเอง" หรือพ่อแม่บางคนอาจมีการว่ากล่าวลูกตนเองซ้ำเติมพร้อมทั้งมีการห้ามไม่ให้เด็กไปเล่นกับเพื่อนที่ทำความให้ร้องไห้ เช่นพูดว่า "ร้องไห้ใครทำมาหละ บอกลแล้วไม่ให้ไปเล่นบ้านอ๊ปปี้ ก็รู้ว่ามันหวงของ ที่หลังมีงไปเล่นบ้านมันอีกจะตีซ้ำ" แต่ถ้าลูกชวนเพื่อนมาเล่นที่บ้านตนเอง และทะเลาะวิวาทกันจนลูกตนเองร้องไห้แม่บางคนอาจมีการว่ากล่าวซ้ำเติมลูกตนเอง หรือปล่อยให้ลูกมีการโต้ตอบกลับ พร้อมทั้งมีการขู่ห้ามไม่ให้ไปเล่นบ้านคนอื่นด้วย เด็กที่โดนลงโทษก็มักบ่นว่าลูกพูดขอตนเองว่า "เขาไปเล่นบ้านคนอื่นร้องไห้เขาไปเล่นบ้านอ๊ปปี้ทำไมไม่ให้ไปเล่นบ้านอ๊ปปี้" ถ้ามีเรื่องเกิดออกก็ตีมันไปเลย"

เด็กที่มีพฤติกรรมทะเลาะวิวาทของเด็กรุ่น เป็นพฤติกรรมที่ทำให้ผู้ใหญ่ที่พ่อแม่และครอบครัวเด็กต้องร้องไห้ด้วยใจได้ รวมทั้งเป็นพฤติกรรมที่ผู้ใหญ่ไม่ต้องการให้เกิดกับเด็ก เพราะเป็นพฤติกรรมที่ทำให้เด็กเกิดอับอาย และได้รับความเจ็บปวดได้ ผู้ใหญ่จึงให้การห้ามไม่ให้เด็กไปเล่นกับเด็กที่ชอบทะเลาะวิวาท และบางครั้งผู้ใหญ่จะใช้การทำโทษที่รุนแรง เช่น การตี การด่า ว่ากล่าว เพื่อให้เด็กเกรงกลัว จะได้ไม่กล้าแสดงการทะเลาะวิวาทกับผู้อื่นให้เห็นอีก ซึ่งพฤติกรรมเช่นนี้อาจทำให้เด็กบางคนที่เป็นฝ่ายถูกรังแกรู้สึกว่ามีพ่อแม่หรือครูไม่ได้เป็นที่พึ่งของตนอย่างแท้จริง ดังนั้นเมื่อตนเองมีเรื่องทะเลาะวิวาทกับใคร เด็กก็ต้องการให้ผู้ใหญ่ช่วยเหลือหรือช่วยตัดสินว่าใครถูกใครผิด แต่เมื่อเด็กไม่ได้รับการตอบสนองที่เหมาะสม เด็กจึงเรียนรู้ที่จะใช้การตัดสินด้วยการใช้กำลังเข้าตอบโต้ ซึ่งเป็นการแสดงถึงการทะเลาะวิวาทที่รุนแรงยิ่งขึ้น ในการแสดงออกเช่นนี้จึงสามารถกล่าวได้ว่า ผู้ใหญ่มีส่วนสำคัญในการส่งเสริมให้เด็กมีการทะเลาะวิวาทเพิ่มมากขึ้น ดังนั้นถ้าผู้ใหญ่มีการฝึกหรืออธิบายให้เด็กรู้จักเหตุผล รู้จักระดับอารมณ์โกรธ และไม่แสดงกิริยาก้าวร้าวใด ๆ ต่อผู้อื่นก่อนหรือแสดงการตอบโต้ต่อเพื่อน อาจทำให้การทะเลาะวิวาทของเด็กลดน้อยลงได้บ้าง

สรุปพฤติกรรมการทะเลาะวิวาทของเด็กที่ศึกษาได้ว่า การทะเลาะวิวาทของเด็กเป็นพฤติกรรมปกติที่สามารถพบได้ในเด็กที่ศึกษาทุกคน แต่จะมีความรุนแรงมากน้อยแตกต่างกันในแต่ละคน ซึ่งความรุนแรงในการแสดงออกจนทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทได้นั้นพบว่า ขึ้นอยู่กับสาเหตุที่ทำให้เด็กโกรธเคือง เช่น การถูกรังแก การแย่งชิงของ การแสดงความคิดเห็นที่ไม่ตรงกัน จนทำให้เกิดความขุ่นใจ หรือขัดแย้งกัน นอกจากนี้ยังรวมถึงอารมณ์โกรธที่เด็กแต่ละฝ่ายมีต่อกัน แต่ถ้าเด็กมีพัฒนาการทางอารมณ์ที่ดี รู้จักรงับอารมณ์โกรธและไม่แสดงการโต้ตอบใด ๆ ที่รุนแรงออกมา การทะเลาะวิวาทก็อาจไม่ถึงขั้นรุนแรงได้

ในข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมทางสังคมทั้งหมดสามารถสรุปได้ว่า การแสดงออกทางสังคมของเด็กที่ค้นพบนี้ มีทั้งพฤติกรรมที่สังคมส่วนใหญ่คาดหวังให้เกิดขึ้นแก่เด็ก เช่น การเป็นผู้นำ การเป็นผู้ตามที่ดี การร่วมมือ การมีน้ำใจหรือความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การเห็นอกเห็นใจผู้อื่น และความเกรงใจผู้อื่น ซึ่งพฤติกรรมเหล่านี้สามารถค้นพบได้มากในเด็กที่ศึกษาเกือบทุกคน และการที่เด็กมีการแสดงพฤติกรรมเหล่านี้ย่อมพบว่าเกิดจาก ลักษณะสังคมในชนบทที่มีการช่วยเหลือแบ่งปันกัน รวมถึงการที่ผู้ใหญ่มุ่งเน้นให้เด็กมีการเคารพเพื่อน และต้องปฏิบัติตามคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ และถ้ามีการขัดแย้งก็จะใช้การลงโทษที่รุนแรงมากน้อยแตกต่างกัน จึงทำให้เด็กส่วนใหญ่มีการเคารพเพื่อน และพยายามปฏิบัติตามให้ได้ตามความคาดหวังของผู้ใหญ่ เพื่อที่จะได้ทำให้ผู้ใหญ่ชื่นชมและเป็นที่ยอมรับของสังคมทั่วไป นอกจากนี้ยังพบพฤติกรรมที่ผู้ใหญ่หรือสังคมทั่วไปไม่ต้องการให้เกิดขึ้นกับเด็ก เช่น การต่อต้าน การก้าวร้าว และการทะเลาะวิวาท แต่พฤติกรรมเหล่านี้ก็สามารถพบได้มากเช่นกัน และถือว่าเป็นพฤติกรรมปกติที่จะพึงเกิดแก่เด็กได้ ซึ่งจะมากน้อยเพียงไรก็ขึ้นอยู่กับกรอบสั่งสอนของผู้ใหญ่เป็นสำคัญ พร้อมทั้งยังพบพฤติกรรมทางสังคมอื่น ๆ ที่สามารถเกิดแก่เด็กในช่วงวัยนี้ เช่น การหึงผู้อื่น การแข่งขันชิงดี อย่างไรก็ตามโดยภาพรวมแล้ว กิริยาการแสดงออกที่แสดงถึงพฤติกรรมทางสังคมต่าง ๆ ที่ค้นพบนี้ เป็นการแสดงออกที่ยังไม่รุนแรงมากนัก จนทำให้เกิดปัญหากับบุคคลรอบข้างได้

การสรุปและเปรียบเทียบพฤติกรรมทางอารมณ์และสังคมของเด็กเมื่ออยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน

ข้อมูลในส่วนนี้เป็นการสรุปลักษณะพฤติกรรมทางอารมณ์และสังคม ในด้านวิธีการแสดงออก สาเหตุ ปัจจัย การปฏิบัติตามของผู้ใหญ่ และสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ค้นพบในการศึกษานี้ โดยแสดงข้อมูลให้เห็นถึงความแตกต่างและความเหมือนกัน ที่เด็กได้แสดงออกเมื่ออยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน ซึ่งข้อมูลเหล่านี้สามารถแสดงได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4 สรุปลักษณะเปรียบเทียบอารมณ์คับข้องใจและอารมณ์โกรธของเด็กเมื่ออยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน

พฤติกรรมทางอารมณ์โกรธของเด็กที่แสดงออกที่		ข้อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
<p>1. ขณะอยู่ที่บ้านเมื่อเด็กมีอารมณ์โกรธมักจะแสดงกิริยาที่รุนแรงออกมาให้เห็นอย่างเด่นชัด เช่น การร้องไห้เพื่อเรียกร้องในสิ่งที่ตนต้องการ การตำหนิตัวผู้อื่น การทำร้ายร่างกายผู้ที่ทำให้โกรธด้วยการทุบตี แต่ยังไม่รุนแรงจนถึงขั้นทะเลาะวิวาทและต่อสู้กัน เนื่องจากบุคคลที่เด็กจะโกรธและทำร้ายทุบตีนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นพี่หรือน้องของตน ซึ่งพ่อแม่จะใช้การบังคับหรือลงโทษให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจนต้องยอมให้กัน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นพี่ทะเลาะที่รุนแรงจนถึงการต่อสู้กันนั้น จึงพบได้น้อยมาก</p>	<p>1. เมื่อเด็กเล่นหรือทำงานร่วมกับเพื่อนและถ้าเกิดขัดใจกัน เด็กจะแสดงอารมณ์โกรธด้วยการร้องไห้ การนุดขู่ ตะคอกมากที่สุด แต่การร้องไห้ของเด็กนี้ยังไม่รุนแรงมากนัก เพราะเป็นการร้องไห้ที่เกิดจากความโกรธเคืองและเสียดายของที่ถกแย้งซึ่ง ไม่ใช่เป็นการร้องไห้เพื่อเรียกร้องใด ๆ จากครู การทำร้ายร่างกายเพื่อนก็มีบ้างเพียงแต่ทุบตีกัน แต่ก็ไม่รุนแรงมากจนถึงขั้นทะเลาะวิวาทและต่อสู้กัน</p>	<p>1. เด็กแสดงอารมณ์โกรธที่บ้านมากและรุนแรงกว่าเมื่ออยู่ที่โรงเรียน ทั้งทางด้านการใช้ภาษาและการกระทำ</p>
<p>2. การแสดงอารมณ์โกรธของเด็ก ส่วนใหญ่เด็กจะแสดงใน</p>	<p>2. ขณะอยู่ในชั้นเรียนการแสดงอารมณ์โกรธของเด็กจะแสดง</p>	<p>2. เด็กแสดงอารมณ์โกรธกับพ่อแม่ แต่ไม่กล้า</p>

พฤติกรรมทางอารมณ์โกรธของเด็กที่แสดงออกที่		ข้อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
<p>ขณะที่มีปฏิสัมพันธ์กับพ่อแม่</p> <p>3. เมื่ออยู่ที่บ้านสาเหตุสำคัญที่ทำให้เด็กเกิดความโกรธนั้น เนื่องจากเด็กไม่ได้รับการตอบสนองในสิ่งที่ตนต้องการ โดยเฉพาะการที่พ่อแม่ไม่ให้เงินตามที่เด็กขอ แต่ถ้าพ่อแม่อธิบายให้ลูกเข้าใจถึงเหตุผลที่พ่อแม่ไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของเด็ก ให้เด็กรับรู้และเข้าใจ เด็กบางคนก็จะไม่แสดงกิริยาโกรธที่รุนแรงออกมา</p> <p>4. อารมณ์โกรธของเด็กบางครั้งเกิดจากถูกพ่อแม่บังคับหรือห้ามไม่ให้เด็กกระทำบางสิ่งบางอย่างที่พ่อแม่ไม่ต้องการ</p>	<p>ออกเมื่อเด็กมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนมากที่สุด ไม่พบการแสดงอารมณ์โกรธต่อครู</p> <p>3. ขณะอยู่ในชั้นเรียนสาเหตุสำคัญที่ทำให้เด็กโกรธนั้นเกิดจากการแย่งชิงของเล่นและการพูดล้อเลียนซึ่งกันและกัน</p> <p>4. เมื่อครูมีการบังคับห้ามปรามเข้มข้มหรือลงโทษเด็ก เช่นเดียวกับที่พ่อแม่เคยกระทำก็ไม่ปรากฏว่าเด็กมีการแสดงอารมณ์โกรธต่อครูแต่อย่างไร</p>	<p>แสดงออกกับครู</p> <p>3. เมื่อเด็กอยู่ที่บ้านสาเหตุที่ทำให้เด็กโกรธจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับการกระทำของพ่อแม่ แต่เมื่ออยู่ที่โรงเรียน สาเหตุสำคัญจะเกี่ยวข้องกับการเล่นและการขัดใจกับเพื่อน</p> <p>4. เด็กจะไม่กล้าแสดงอารมณ์โกรธเมื่อถูกครูบังคับ แต่ถ้าเป็นพ่อแม่เด็กบางคนจะกล้าแสดงกิริยาโกรธเคืองหรือไม่พอใจ ทั้งนี้เนื่องจากสถานะความเป็นครูที่</p>

พฤติกรรมทางอารมณ์โกรธของเด็กที่แสดงออกที่		ข้อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
<p>5. พ่อแม่ส่วนใหญ่ไม่เข้มงวดในการฝึกอบรมเด็กเกี่ยวกับกฎระเบียบภายในบ้าน เด็กจึงไม่รู้ลึกซึ้งถึงขั้นแสดงอารมณ์โกรธออกมา</p> <p>6. การแสดงกิริยาโกรธเคืองของเด็กบางครั้งเป็นการสร้างความเดือดร้อนให้กับพ่อแม่อย่างมาก จึงทำให้พบพฤติกรรมตอบสนองของผู้ใหญ่ต่อการแสดงอารมณ์โกรธของเด็กในหลายลักษณะ เช่นการปล่อยปละ การชี้แจง</p>	<p>5. บางครั้งครูก็ไม่เข้มงวดในการฝึกอบรมเด็กเกี่ยวกับกฎระเบียบภายในชั้นเรียน</p> <p>6. เด็กส่วนใหญ่จะแสดงอารมณ์โกรธกับเพื่อน และครูจะมีการรับรู้อารมณ์โกรธของเด็กได้น้อย การตอบสนองของครูจึงไม่พบพฤติกรรมที่เด่นชัดนัก</p>	<p>สังคมในหมู่บ้านให้การยอมรับ โดยปลูกฝังให้เด็กต้องเคารพ เชื่อฟัง ให้มีความเกรงกลัวและเกรงใจจึงทำให้ไม่พบว่าเด็กมีการเรียกร้องในสิ่งที่ตนเองต้องการมากมายนัก ดังเช่นเมื่อเด็กอยู่ที่บ้าน</p> <p>5. เมื่อเด็กอยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน เด็กก็ไม่รู้ลึกซึ้งเกี่ยวกับการฝึกอบรมของพ่อแม่และครูมากนัก</p> <p>6. การแสดงอารมณ์โกรธของเด็กจะสร้างความเดือดร้อนรำคาญใจให้แก่พ่อแม่มากกว่าครู</p>

พฤติกรรมทางอารมณ์โกรธของเด็กที่แสดงออกที่		ชื่อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
<p>เหตุผล การว่ากล่าวตักเตือน การวางเงื่อนไข การให้สิ่งที่ต้องการ การปล่อยเฉย และ การดู ชู ต่ำและตี ซึ่ง การกระทำเหล่านี้พ่อแม่มี จุดประสงค์เพื่อให้เด็กหยุด พฤติกรรมการเรียวรื้อนั้น</p>		
<p>7. พฤติกรรมของผู้ใหญ่ในการ ตอบสนองต่อการแสดงอารมณ์ โกรธของเด็กนั้น ไม่สามารถ บ่งบอกได้เด่นชัดนัก ว่าผู้ใหญ่ จะใช้การกระทำเช่นใด ต้อง ขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ คือ อารมณ์ของผู้ใหญ่ การมีบุคคล อื่นอยู่ในสถานการณ์นั้น ความ รุนแรงของพฤติกรรมเด็กและ ความเสียหายหรือความเดือด ร้อนรำคาญใจที่เกิดขึ้นจาก การที่เด็กแสดงอารมณ์ออกมา</p>	<p>7. การตอบสนองของครูต่อการ แสดงอารมณ์โกรธของเด็ก ส่วนใหญ่จะไม่รุนแรงและเด่น ชัดนัก</p>	<p>7. พ่อแม่มีการตอบสนองต่อ การแสดงอารมณ์โกรธ ของเด็กมากกว่าครู</p>

สรุปข้อค้นพบ เด็กเมื่ออยู่ที่บ้านมักจะแสดงอารมณ์โกรธด้วยการร้องไห้ที่รุนแรง เพื่อเรียกร้องโน้มน้าวที่ตนเองต้องการให้ได้จากพ่อแม่ และมักใช้การด่าด้วยถ้อยคำรุนแรงกับเพื่อนบ้านและพี่น้อง แต่เมื่ออยู่ที่โรงเรียนการเรียกร้องต่าง ๆ จะไม่ค่อยเกิดขึ้นและเมื่อโกรธเพราะขัดใจกับเพื่อนนั้นก็จะไม่แสดงการร้องไห้หรือด่าเพื่อนด้วยกิริยาหรือถ้อยคำที่รุนแรงมากนัก ส่วนการทำร้ายผู้ที่ทำให้ตนโกรธด้วยการทุบตี ก็สามารถพบได้บ้างทั้งขณะเด็กอยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน อย่างไรก็ตาม การแสดงอารมณ์โกรธของเด็กเมื่ออยู่ที่บ้าน จะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเรียกร้องและความสัมพันธ์กับการกระทำของพ่อแม่ ส่วนเมื่อเด็กอยู่ที่โรงเรียนนั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการเล่นและการขัดใจกันกับเพื่อนฝูง ซึ่งบางครั้งไม่เกี่ยวข้องหรือสร้างความรำคาญใจให้ครุมากนัก แต่เมื่ออยู่ที่บ้านการแสดงอารมณ์โกรธของเด็ก บางครั้งเป็นการสร้างความเดือดร้อนรำคาญใจให้กับพ่อแม่ได้บ่อยครั้ง พ่อแม่จึงมีการตอบสนองต่อการแสดงอารมณ์โกรธของเด็กในหลายลักษณะ เช่น การปลอบโยน การชี้แจงเหตุผล การว่ากล่าวตักเตือน การวางเงื่อนไข การให้สิ่งที่เด็กต้องการ การปล่อยเฉย และการดุ ทุ้ม ด่าและตี แต่การตอบสนองของพ่อแม่เช่นนี้ บางครั้งไม่สามารถบ่งบอกได้เด่นชัดนักว่าพ่อแม่จะใช้การกระทำเช่นใด ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ คือ อารมณ์ของพ่อแม่ การมีบุคคลอื่นอยู่ในสถานการณ์นั้น ความรุนแรงของพฤติกรรมเด็กและความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการที่เด็กแสดงอารมณ์โกรธออกมา

ตารางที่ 5 สรุปลักษณะเปรียบเทียบอารมณ์กลัวของเด็กเมื่ออยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน

พฤติกรรมทางอารมณ์กลัวของเด็กที่แสดงออกที่		ข้อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
<p>1. การแสดงออกของเด็กเมื่อเกิดความกลัวนั้นจะเป็นปฏิกิริยาที่แสดงออกอย่างทันทีทันใด เช่น วิ่งหนีเพื่อไปให้พ้นจากสิ่งที่ตนกลัว หรือร้องไห้เพื่อเป็นการเรียกร้องไห้บุคคลอื่นช่วยเหลือตน และเป็นการเรียกร้องไห้พ่อแม่ส่งสารจะได้ไม่ทำโทษตน</p>	<p>1. เมื่อเด็กอยู่ที่โรงเรียนเด็กจะไม่แสดงปฏิกิริยาหวาดกลัวครุ ออกมาอย่างเด่นชัดนัก พบเพียงการบอกกล่าวของเด็กเท่านั้นที่บอกว่ากลัวครุทำโทษ โดยเฉพาะการตี และเมื่อครุตีเด็กจริง ๆ แล้วก็ปรากฏว่ามีเด็กคนใดร้องไห้หรือวิ่งหลบหนีการตีของครุ</p>	<p>1. เด็กจะไม่กล้าแสดง ความหวาดกลัวการลงโทษของครุด้วยการวิ่งหนีหรือร้องไห้ ทั้งนี้ อาจเนื่องจากเด็กมีการเรียนรู้ว่าถ้าเด็กแสดงพฤติกรรมเช่นนั้นจะเป็นการแสดงถึงความอ่อนแอและจะทำให้ครุและเพื่อนไม่ยอมรับตนได้</p>
<p>2. เมื่ออยู่ที่บ้านสิ่งที่ทำให้เด็กเกิดความหวาดกลัวได้มากนั้นส่วนใหญ่คือสิ่งทั่ว ๆ ไป เช่น สัตว์ สิ่งนอกเหนือธรรมชาติ และสถานการณ์ต่าง ๆ ที่น่ากลัว โดยเฉพาะการลงโทษของพ่อหรือของผู้ใหญ่ที่เป็นผู้ชาย</p>	<p>2. เมื่ออยู่ที่โรงเรียนสิ่งที่ทำให้เด็กกลัวได้มากที่สุดคือ การลงโทษด้วยการว่ากล่าว การดุ การนุดข่มขู่ จนถึงการตีของครุ</p>	<p>2. เมื่ออยู่ที่บ้านเด็กมีสิ่งที่ทำให้กลัวมากมาย แต่เมื่อมาอยู่ที่โรงเรียน การทำโทษของครุจะเป็นสิ่งเดียวที่เด็กกลัวมากที่สุด แม้ว่าเด็กบางคนจะไม่เคยมีประสบการณ์มาก่อนก็ตาม</p>
<p>3. สาเหตุสำคัญที่ทำให้เด็กมีความหวาดกลัวในบางสิ่ง</p>	<p>3. ครุมักจะใช้การนุดขู่ให้เด็กกลัว เพื่อเป็นการควบคุมไม่</p>	<p>3. ทั้งพ่อแม่และครุมักจะใช้คำนุดขู่ให้เด็กกลัวใน</p>

พฤติกรรมทางอารมณ์กลัวของเด็กที่แสดงออกที่		ชื่อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
<p>บางอย่างเนื่องจากคำบอกเล่าและคำขู่ของพ่อแม่และบุคคลอื่นที่มีความสัมพันธ์กับเด็ก โดยมีจุดประสงค์เพื่อความสนุกสนาน เพื่อควบคุมเด็กและเป็นการตักเตือนให้เด็กระวังในสิ่งที่จะเป็นอันตราย</p>	<p>ให้เด็กกระทำในสิ่งที่ครูไม่ต้องการ และเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยในห้องเรียน</p>	<p>บางสิ่งบางอย่าง โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้เด็กเชื่อฟังและควบคุมไม่ให้เด็กกระทำในสิ่งที่ผู้ใหญ่ไม่ต้องการ</p>

สรุปข้อค้นพบ เมื่อเด็กอยู่ที่บ้านเด็กจะกลัวสิ่งต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะความกลัวที่เกิดจากการทำโทษของพ่อแม่ เด็กบางคนจะแสดงออกโดยการวิ่งหนี หรือร้องไห้เพื่อให้พ่อแม่สงสาร แต่เมื่อเด็กอยู่ที่โรงเรียนถ้าถูกครูทำโทษ ซึ่งเป็นสิ่งเดียวที่เด็กกลัวที่สุด เด็กจะไม่กล้าแสดงกิริยาใด ๆ คงยอมให้ครูทำโทษโดยดี ถึงอย่างไรก็ตามยังพบว่าทั้งพ่อแม่และครูต่างก็ชอบใช้คำขู่ขู่ให้เด็กเกิดความกลัวในบางสิ่งบางอย่างเหมือนกัน และมีจุดประสงค์เดียวกันนั่นคือ เพื่อให้เด็กเชื่อฟังและเป็นการควบคุมไม่ให้เด็กกระทำในสิ่งที่ผู้ใหญ่ไม่ต้องการ

ตารางที่ 6 สรุปลและเปรียบเทียบอารมณ์وجدนาและริชษาของเด็กเมื่ออยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน

พฤติกรรมทางอารมณ์وجدนาริชษาของเด็กที่แสดงออกที่		ข้อสรุปและแนวคิที่ค้ณพบ
บ้าน	โรงเรียน	
1. การแสดงออกถึงอารมณ์وجدนาและริชษาของเด็กเมื่ออยู่ที่บ้านนั้น ส่วนใหญ่เป็นการแสดงปฏิกริษาก้าวร้าวโดยตรงและโดยอ้อมแต่ไม่รุนแรงมากนักหรือริชษา เช่น การชกต่อย ตี เตะ กัด ผลักหรือการทำลายข้าวของ	1. ขณะที่เด็กอยู่ที่โรงเรียน ถ้ามีความوجدนาและริชษา เด็กมักจะแสดงกิรษาไม่ยอมรับในความสามารถหรือพยายามทำตัวให้เหมือนกับผู้ที่ตนوجدนาและริชษา	1. การแสดงออกถึงความوجدนาและริชษาของเด็กสามารถพบได้มากทั้งที่บ้านและที่โรงเรียนและเป็นปฏิกริษาที่แสดงออกโดยตรงต่อผู้ที่ตนوجدนาและริชษา
2. เมื่อเด็กอยู่ที่บ้าน เด็กมักจะแสดงความรู้สึกไม่พอใจต่อนี้หรือน้องที่ได้รับสิ่งของหรือความสนใจดูแลและความรักจากพ่อแม่	2. เมื่ออยู่ที่โรงเรียน เด็กมักจะแสดงความรู้สึกไม่พอใจต่อเพื่อนที่เก่งหรือมีความสามารถและเป็นที่ยอมรับของครู	2. บุคคลที่เด็กจะแสดงความوجدนาและริชษาเมื่ออยู่ที่บ้านและที่โรงเรียนจะแตกต่างกัน
3. ขณะอยู่ที่บ้านสาเหตุสำคัญที่ทำให้เด็กแสดงความรู้สึกوجدนาและริชษานั้น เกิดจากความไม่ยุติธรรมในการแบ่งปันสิ่งของ และการให้ความรักความสนใจต่อลูกที่ไม่เท่าเทียมกันของพ่อแม่	3. เมื่ออยู่ที่โรงเรียนสาเหตุสำคัญจะเกิดจากการแสดงความภาคภูมิใจหรือการแสดงเยาะเย้ยของเพื่อนที่เก่งหรือมีความสามารถมากกว่าตน	3. สาเหตุที่ทำให้เด็กเกิดความรู้สึกوجدนาและริชษาจะมีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด โดยเมื่ออยู่ที่บ้านสาเหตุสำคัญจะเกิดจากการกระทำของพ่อแม่ และ

พฤติกรรมทางอารมณ์และวิชาของเด็กที่แสดงออกที่		ชื่อรูปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
<p>4. พ่อแม่ส่วนใหญ่มีการเรียนรู้ว่าลูกของตนมีความรู้สึกอิจฉาและริษยากันทั้งในระหว่างพี่น้องและเพื่อนบ้านด้วยกัน ดังนั้นพ่อแม่บางคนจึงมีการปฏิบัติงานเพื่อป้องกันหรือทำให้ลูกมีความรู้สึกอิจฉาและริษยาลดน้อยลงได้ โดยการอบรมสั่งสอนให้ลูกรู้จักการเสียสละระหว่างพี่น้อง การปลุกฝังให้ลูกพอใจในสิ่งที่ตนมี การพยายามให้สิ่งของแก่ลูกอย่างเท่าเทียมกัน การไม่บอกลูกว่ารักลูกคนใดคนหนึ่งมากกว่าเมื่อลูกถาม</p>	<p>4. ครูมีส่วนรับรู้ในการแสดงความรู้สึกอิจฉาและริษยาของเด็กที่มีต่อเพื่อนด้วยกันน้อยมาก จึงทำให้ไม่พบการตอบสนองของครูต่อการแสดงความรู้สึกอิจฉาและริษยาของเด็กมากนัก</p>	<p>เมื่ออยู่ที่โรงเรียน การแสดงพฤติกรรมของเพื่อนจะเป็นสิ่งสำคัญ</p> <p>4. พ่อแม่จะมีความใกล้ชิดและรับรู้ถึงการแสดงความรู้สึกอิจฉาและริษยาของเด็กได้มากกว่าครู</p>

สรุปข้อค้นพบ เด็กมีการแสดงออกถึงความอิจฉาและริษยาได้ทั้งที่บ้านและที่โรงเรียน และเป็นปฏิกริยาที่ก้าวร้าวที่แสดงออกโดยตรงต่อผู้ที่ตนอิจฉาและริษยา ทั้งนี้เมื่อเด็กอยู่บ้านการกระทำของพ่อแม่จะเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เด็กมีความรู้สึกอิจฉาพี่น้องหรือน้องที่ได้สิ่งของหรือความรัก ความ

สนใจคุณมากกว่านม่มากกว่าตน แต่เมื่อเด็กอยู่ที่โรงเรียน การแสดงออกของเพื่อนที่บ่งบอกถึงความภาคภูมิใจหรือเยาะเย้ยผู้อื่นจะมีผลทำให้เด็กแสดงความรู้สึกอิจฉาและริษยาเพื่อนที่เก่งหรือมีความสามารถมากกว่าตนได้

ตารางที่ 7 สรุปและ เปรียบเทียบอารมณ์อยากหรืออยากเห็นของเด็กเมื่ออยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน

พฤติกรรมอยากหรืออยากเห็นของเด็กที่แสดงออกที่		ข้อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
1. ขณะที่เด็กอยู่บ้าน เมื่อเด็กมีความอยากหรืออยากเห็นในเรื่องต่าง ๆ เกือบทุกเรื่อง การแสดงออกที่เด่นชัดที่สุดคือการซักถามจากบุคคลที่ใกล้ชิด เช่นพ่อแม่หรือพี่	1. เด็กเมื่ออยากหรืออยากเห็นในเรื่องทั่ว ๆ ไป ก็จะใช้การซักถามครู แต่เป็นการถามเฉพาะเรื่องที่เด็กเห็น ส่วนสิ่งที่มีความรู้ในขณะที่มีการเรียนการสอน เด็กจะไม่ค่อยได้ซักถามครูมากนัก	1. เด็กเมื่ออยู่ที่ทั้งที่บ้านและที่โรงเรียน มักจะชอบใช้การซักถามเกี่ยวกับสิ่งทั่ว ๆ ไปที่ตนเห็น แต่ในขณะที่มีการเรียนการสอนเด็กจะไม่ค่อยกล้าซักถามครูที่เกี่ยวกับความรู้ต่าง ๆ มากนัก ทั้งนี้เนื่องจากการขาดความใกล้ชิด และเด็กมีความเกรงกลัวครูอยู่มาก ประกอบกับบรรยากาศในการเรียนการสอน ส่วนใหญ่เป็นลักษณะครูเป็นผู้บอกกล่าวหรือซักถามเด็กมากกว่าที่จะใช้การกระตุ้นให้เด็กรู้จักคิด

พฤติกรรมอยากรู้อยากเห็นของเด็กที่แสดงออกที่		ชื่อรูปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
<p>2. เมื่ออยู่ที่บ้านเด็กมีโอกาสได้รับประสบการณ์ใหม่ ๆ เช่น การออกไปเที่ยวเล่น และได้พบเห็นสัตว์และธรรมชาติรอบตัวเด็ก อันเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้เด็กเกิดความอยากรู้ อยากเห็นและนำมาซักถามพ่อแม่ได้มากมาย</p>	<p>2. ในการจัดประสบการณ์ของครูจะใช้เพียงการซักถามพูดคุยกับเด็กเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ที่เด็กพบเห็น ส่วนการเสริมประสบการณ์เด็กต้องการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ภายในห้อง ครูก็ไม่ค่อยมีการชี้แนะและเด็กก็ไม่ค่อยให้ความสนใจที่จะร่วมกิจกรรมหรือซักถามเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ มากนัก</p>	<p>และกล้าซักถาม</p> <p>2. ประสบการณ์ที่มีส่วนกระตุ้นความอยากรู้ อยากเห็นที่เด็กได้รับจากที่บ้านและที่โรงเรียนมีความแตกต่างกัน เมื่อเด็กอยู่ที่บ้านเด็กได้รับประสบการณ์เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เป็นจริง สามารถสัมผัสจับต้องได้ แต่เมื่ออยู่ที่โรงเรียน ประสบการณ์ที่เด็กจะได้รับ ส่วนใหญ่เป็นสิ่งที่จำลองมาจากของจริง และเด็กมักจะถูกห้ามไม่ให้จับต้องมากนัก การแสดงความอยากรู้อยากเห็นในสิ่งเหล่านี้ เมื่ออยู่ที่โรงเรียนจึงพบได้น้อย</p>

สรุปข้อค้นพบ เด็กเมื่อมีความอยากรู้อยากเห็นทั้งที่อยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน มักจะใช้การซักถามในสิ่งทั่ว ๆ ไปที่ตนเห็นตนสัมผัส แต่ถ้าเป็นความรู้ในขณะที่มีการเรียนการสอนเด็กจะไม่ค่อยกล้าซักถามครุมากนัก นอกจากนี้ประสบการณ์แปลก ๆ ใหม่ ๆ ที่มีส่วนกระตุ้นให้เด็กมีความอยากรู้อยากเห็นที่เด็กได้รับจากที่บ้านและที่โรงเรียนก็มีความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัด นั่นคือเมื่ออยู่บ้านเด็กได้ประสบการณ์เกี่ยวกับธรรมชาติแวดล้อมที่สามารถสัมผัสจับต้องได้ แต่เมื่ออยู่ที่โรงเรียนประสบการณ์ต่าง ๆ เป็นเพียงคำพูดแนะนำหรือบอกกล่าวของครู ซึ่งไม่กระตุ้นให้เด็กได้ใช้ความคิดจนเกิดการซักถามอันแสดงออกถึงความอยากรู้อยากเห็นมากนัก

ตารางที่ 8 สรุปและเปรียบเทียบอารมณีสุนกสนานของเด็กเมื่ออยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน

พฤติกรรมสุนกสนานของเด็กที่แสดงออกที่		ข้อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
1. เด็กส่วนใหญ่เมื่อเล่นรวมกลุ่มกันอยู่ที่บ้าน การแสดงออกถึงความสุนกสนานร่าเริง จะสังเกตได้จากการหัวเราะในระดับเสียงต่าง ๆ ถ้ามีความสุนกสนานมาก ก็จะมีเสียงดังมากยิ่งขึ้น	1. เด็กขณะที่เล่นรวมกลุ่มกันอยู่ที่โรงเรียน เด็กก็จะแสดงออกถึงความสุนกสนานด้วยการหัวเราะในระดับเสียงต่าง ๆ เช่นกัน	1. การแสดงออกถึงความสุนกสนานร่าเริงของเด็กทั้งที่อยู่ที่บ้านและที่โรงเรียนไม่มีความแตกต่างกันมากนัก เด็กคงแสดงออกด้วยการหัวเราะในระดับเสียงต่าง ๆ อันเป็นสื่อที่บ่งบอกถึงความสุนกสนานมากน้อยของตน
2. เด็กเมื่ออยู่ที่บ้านสามารถพบการเล่นคนเดียวหรือเล่นเป็นกลุ่มที่แสดงถึงความเพลิดเพลิน	2. เมื่ออยู่ที่โรงเรียนสามารถสังเกตพบการเล่นคนเดียวหรือเล่นเป็นกลุ่มที่แสดงถึง	2. เด็กสามารถมีความเพลิดเพลินหรือความคิดสร้างสรรค์จากการเล่น

พฤติกรรมสนุกสนานของเด็กที่แสดงออกที่		ข้อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
<p>เพลิน ความคิดสร้างสรรค์ และสุนทรียภาพของเด็ก เช่น การเล่นเกมของ ธรรมชาติและเศษวัสดุรอบตัว</p>	<p>ความเพลิดเพลินและความคิดสร้างสรรค์ของเด็กได้มากขึ้น แต่เป็นการเล่นจากวัสดุอุปกรณ์ทางวิทยาศาสตร์ที่ครูซื้อ มา เช่น การเล่นต่อตัวพลาสติก การเล่นเกมจากอุปกรณ์เครื่องครัวชุดเล็ก ฯลฯ</p>	<p>คนเดียวหรือ เล่นเป็นกลุ่ม ได้ทั้งที่บ้านและที่โรงเรียน แต่จะมีความแตกต่างกันจากแหล่งของอุปกรณ์ที่เด็กนำมาเล่น</p>
<p>3. พ่อแม่ส่วนใหญ่ไม่ค่อยให้ความสนใจต่อการ เล่น หรือการสร้างของเล่นให้แก่เด็กมากนัก คงปล่อยให้เด็กเล่นกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างอิสระ</p>	<p>3. ในการจัดกิจกรรมของครูส่วนใหญ่ครูจะให้ความสำคัญและสนใจต่อการ เล่นเพื่อสร้างความสนุกสนานเพลิดเพลินให้แก่เด็ก ด้วยการจัดหาอุปกรณ์ของเล่นต่าง ๆ และการแนะนำวิธีการเล่นต่าง ๆ ให้แก่เด็กด้วยความสนใจ</p>	<p>3. ครูมีความสนใจการเล่นของเด็กมากกว่าพ่อแม่</p>

สรุปข้อค้นพบ การแสดงออกสนุกสนานของเด็กนั้น ไม่มีความแตกต่างกันมากนักเมื่อเด็กอยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน เด็กคงแสดงออกสนุกสนานด้วยการหัวเราะและการเล่นได้ตลอดเวลา ในทุกสถานที่และโอกาส จะมีความแตกต่างกันบ้างก็เพียงแหล่งของอุปกรณ์ในการเล่น เพื่อเสริมสร้างความเพลิดเพลินและความคิดสร้างสรรค์ นั่นคือเมื่อเด็กอยู่ที่บ้านเด็กจะเล่นของเล่นจากธรรมชาติและเศษวัสดุ แต่เมื่ออยู่ที่โรงเรียนเด็กจะเล่นจากของเล่นจากอุปกรณ์ทางวิทยาศาสตร์ที่ต้องหาซื้อ มา ซึ่งความแตกต่างนี้ก็ไม่สามารถสรุปได้ว่าอุปกรณ์ของเล่นแบบใดที่จะเสริมสร้างความคิดสร้างสรรค์ให้แก่เด็กได้มากกว่ากัน

ตารางที่ 9 สรุปและเปรียบเทียบอารมณ์รักของเด็กเมื่ออยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน

พฤติกรรมทางอารมณ์รักของเด็กที่แสดงออกที่		ข้อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
<p>1. เด็กขณะอยู่ที่บ้านเมื่อมีอารมณ์รัก เด็กมักแสดงออกโดยตรงต่อบุคคลที่เด็กรัก เช่น นอนแม่ และบุคคลที่ใกล้ชิดภายในครอบครัว ด้วยการสัมผัสโอบกอด</p>	<p>1. เด็กส่วนใหญ่เมื่อมีความรัก เคารพครู เด็กจะแสดงออกทางอ้อม ด้วยการแสดงความเคารพและเชื่อฟังครูและการสังเกตไม่พบว่าเด็กมีการแสดงออกด้วยการสัมผัสโอบกอดครูให้เห็น</p>	<p>1. การแสดงออกถึงความรักของเด็กต่อบุคคลในครอบครัวจะมีความแตกต่างจากการแสดงออกต่อครูโดยเด็กจะไม่กล้าแสดงการสัมผัสโอบกอดครูเหมือนดังที่เด็กเคยแสดงออกต่อบุคคลในครอบครัวทั้งนี้อาจเนื่องจากครูเองก็ไม่เคยแสดงพฤติกรรมดังกล่าวต่อเด็ก เด็กจึงไม่กล้าที่จะแสดงออกต่อครูเช่นกัน</p>
<p>2. ขณะที่เด็กอยู่บ้านสาเหตุสำคัญที่ทำให้เด็กเรียนรู้ถึงอารมณ์รักต่อคนอื่นนั้น เกิดจากการได้รับประสบการณ์ตรง ด้วยการสัมผัสโอบกอด การได้รับความเอาใจใส่จากบุคคลที่เด็กรัก เด็กจึงมีความรักและ</p>	<p>2. การที่เด็กมีความรักและเคารพครู ส่วนใหญ่เกิดจากการอบรมสั่งสอนของพ่อแม่ที่ต้องการให้เด็กเชื่อฟังครู รวมถึงการใช้เงื่อนไขการให้ความรักเป็นแรงจูงใจให้เด็กกระทำตามของครู ซึ่งเด็ก</p>	<p>2. เด็กมีการเรียนรู้หรือได้รับความรักจากบุคคลในครอบครัวด้วยการสัมผัสและโอบกอดซึ่งแตกต่างจากที่เด็กได้รับจากครู ซึ่งเป็นความรับแบบมีเงื่อนไข</p>

พฤติกรรมทางอารมณ์รักของเด็กที่แสดงออกที่		ข้อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
มีการแสดงออกเช่นเดียวกับที่เด็กได้รับ เพื่อตอบสนองต่อบุคคลที่เด็กรัก	ส่วนใหญ่จะยอมกระทำตามเพื่อต้องการให้ครูรักและยอมรับตน	
3. พ่อแม่ส่วนใหญ่จะไม่แสดงออกอย่างเปิดเผยด้วยการพูดว่ารักลูกหรือคิดถึงลูกมากนัก คงแสดงเพียงการสัมผัสโอบกอด	3. ความรักที่ครูแสดงต่อเด็กส่วนใหญ่จะเป็นในลักษณะการพูดวางเงื่อนไข ว่าครูจะรักเด็กที่มีความประพฤติเรียบร้อยและเชื่อฟังครู ส่วนการสัมผัสโอบกอดเด็คนั้นพบได้น้อย	3. การแสดงความรักของพ่อแม่และครูที่มีต่อเด็กมีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด โดยพ่อแม่จะแสดงออกโดยการสัมผัสโอบกอด แต่ครูจะแสดงออกโดยการพูดจาอย่างเปิดเผย

สรุปข้อค้นพบ เด็กส่วนใหญ่เมื่อมีอารมณ์รัก จะแสดงออกโดยตรงด้วยการสัมผัสโอบกอดบุคคลที่ตนรัก โดยเฉพาะกับพ่อแม่หรือบุคคลในครอบครัวที่ใกล้ชิด แต่กับครูเด็กจะไม่กล้าแสดงพฤติกรรมดังกล่าว เนื่องจากการเรียนรู้และการได้รับความรัก การสัมผัสโอบกอดจากพ่อแม่และครูที่แตกต่างกัน เด็กจึงเรียนรู้ที่จะตอบสนองต่อบุคคลต่าง ๆ ที่แตกต่างกันด้วย

ตารางที่ 10 สรุปลักษณะเปรียบเทียบพฤติกรรมการเป็นผู้นำหรือผู้มีอำนาจเหนือของเด็กเมื่ออยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน

พฤติกรรมการเป็นผู้นำของเด็กที่แสดงออกที่		ข้อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
<p>1. ขณะที่เด็กเล่นร่วมกับเด็กเพื่อนบ้านที่มีอายุแตกต่างกันไม่มาก เด็กบางคนมักจะชอบแสดงความเป็นผู้นำด้วยการแสดงความคิดเห็นริเริ่ม พูดออกคำสั่ง การนัดข่มขู่ การบังคับเพื่อนให้ปฏิบัติตามที่ตนต้องการ</p>	<p>1. ขณะที่เด็กเล่นหรือทำงานร่วมกับเพื่อนในชั้นเรียนที่มีครูอยู่ด้วย เด็กบางคนจะชอบการแสดงความเป็นผู้นำด้วยการแสดงความคิดเห็นริเริ่ม ส่วนการแสดงความมีอำนาจเหนือด้วยการนัดข่มขู่ บังคับ ออกคำสั่งให้เพื่อนปฏิบัติตามนั้น เด็กมักแสดงออกขณะที่ครูไม่สนใจหรือขณะที่อยู่นอกห้องเรียน</p>	<p>1. ขณะที่เด็กเล่นหรือทำงาน ถ้ามีครูอยู่ด้วยเด็กบางคนมักจะแสดงความ เป็นผู้นำด้วยการแสดงความคิดเห็นริเริ่มต่าง ๆ แต่ถ้าเป็นการเล่นที่อยู่ นอกเหนือการควบคุมของครูหรือขณะที่เด็กเล่นกันเองอยู่ที่บ้านเด็กบางคนมักแสดงความมีอำนาจเหนือด้วยการข่มขู่ ออกคำสั่งผู้อื่นอยู่เสมอ</p>
<p>2. ในเด็กกลุ่มเพื่อนบ้านที่เล่นด้วยกันนั้น เด็กที่มีลักษณะผู้นำและเป็นที่ยอมรับของเพื่อน ส่วนใหญ่เป็นเด็กที่มีอายุมากที่สุด มีรูปร่างใหญ่โตกว่าเพื่อน และต้องเป็นเด็กที่มีความกล้าหาญกล้ากระทำในสิ่งที่เด็กคน</p>	<p>2. ขณะอยู่ในชั้นเรียน เด็กที่มีลักษณะเป็นผู้นำและได้รับการยอมรับของเพื่อน ส่วนใหญ่เป็นเด็กที่ครูยกย่องชมเชยในการกระทำบางอย่างหรือเป็นเด็กที่เก่งมีความสามารถและครูได้เรียกให้ออกมาแสดง</p>	<p>2. ลักษณะเด็กที่แสดงถึงความเป็นผู้นำจะมีความแตกต่างกันในกลุ่มเพื่อนบ้านและกลุ่มเพื่อนที่โรงเรียน โดยเมื่อเด็กอยู่ในชั้นเรียนนั้น การกระทำของครูจะมีส่วน</p>

พฤติกรรมกาเป็นผู้นำของเด็กที่แสดงออกที่		ข้อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
<p>อื่นไม่กล้า หรือเป็นเด็กที่มีลักษณะก้าวร้าว ชอบใช้กำลังรังแกผู้อื่นด้วยการชก ต่อยเตะตี</p>	<p>ความสามารถหน้าห้องบ่อยครั้ง</p>	<p>สนับสนุนและกระตุ้นให้เด็กมีการแสดงความเป็นผู้นำมากขึ้น</p>
<p>3. เด็กที่มีลักษณะผู้นำเมื่ออยู่ที่บ้าน จะมีโอกาสแสดงความเป็นผู้นำได้เฉพาะขณะที่เด็กเล่นรวมกลุ่มกับเพื่อนบ้านในวัยเดียวกัน</p>	<p>3. เมื่ออยู่ที่โรงเรียนเด็กที่มีลักษณะผู้นำมีโอกาสที่จะแสดงความเป็นผู้นำได้ตลอดเวลา ทั้งขณะที่มีการเรียนการสอน การทำงานและการเล่นรวมกลุ่มกัน</p>	<p>3. เมื่ออยู่ที่โรงเรียนเด็กที่มีลักษณะผู้นำจะมีโอกาสแสดงความเป็นผู้นำได้มากกว่าอยู่ที่บ้าน ทั้งนี้เนื่องจากสภาพแวดล้อมทางบุคคลและการจัดกระบวนการเรียนการสอนที่ทำให้เด็กมีการปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนและครูอยู่เสมอ เด็กจึงเกิดการเรียนรู้ว่าถ้าตนสามารถกระทำสิ่งใดที่เหนือกว่าผู้อื่นได้ ตนจะได้รับการยอมรับจากเพื่อนและครู ฉะนั้นเด็กจึงพยายามแสดงความเป็นผู้นำผู้อื่นอยู่เสมอเมื่ออยู่ที่โรงเรียน</p>

พฤติกรรมความเป็นผู้นำของเด็กที่แสดงออกที่		ชื่อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
4. การแสดงความเป็นผู้นำของเด็ก ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับการเล่นเป็นกลุ่มในระหว่างเด็กเพื่อนบ้านด้วยกัน โดยพ่อแม่จะไม่ค่อยมีส่วนรับรู้หรือมีบทบาทในการส่งเสริมความเป็นผู้นำของเด็กมากนัก	4. การแสดงความเป็นผู้นำของเด็ก ส่วนใหญ่เป็นการแสดงออกที่ต้องการให้ครูยอมรับและรับรู้ในความสามารถของเขา นั่นคือพฤติกรรมของครูที่มีการยกย่องชมเชยหรือให้โอกาสเด็กได้แสดงความสามารถ จะเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เด็กได้พัฒนาความเป็นผู้นำของตน	4. ครูเป็นผู้มีบทบาทสำคัญมากกว่าพ่อแม่ในการส่งเสริมให้เด็กมีการพัฒนาความเป็นผู้นำที่ดีต่อไป

สรุปข้อค้นพบ เด็กเมื่อมีการเล่นหรือทำงานรวมกลุ่มกัน ส่วนใหญ่เด็กจะแสดงความเป็นผู้นำด้วยการคิดริเริ่มกระทำในบางสิ่งบางอย่างในขณะที่มีครูอยู่ด้วย แต่ถ้าอยู่นอกเหนือการควบคุมของครูหรือขณะที่เด็กเล่นกันเองอยู่ที่บ้าน เด็กมักจะแสดงออกถึงความมีอำนาจเหนือด้วยการข่มขู่บังคับเพื่อนมากกว่า ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเด็กที่มีลักษณะความเป็นผู้นำเมื่ออยู่ที่บ้านและที่โรงเรียนก็จะต้องมีความแตกต่างกันอยู่บ้าง โดยเมื่อเด็กอยู่ในชั้นเรียนเด็กที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้นำมากที่สุด ส่วนใหญ่เป็นเด็กที่เก่งมีความสามารถกล้าแสดงออก ส่วนเด็กที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้นำเมื่ออยู่ที่บ้านและอยู่นอกเหนือการควบคุมของครู ส่วนใหญ่เป็นเด็กที่มีลักษณะที่ชอบใช้อำนาจข่มขู่ บังคับหรือแสดงความก้าวร้าวด้วยกำลังต่อผู้อื่น

ตารางที่ 11 สรุปลักษณะเปรียบเทียบพฤติกรรมการเป็นผู้ตามของเด็กเมื่ออยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน

พฤติกรรมการเป็นผู้ตามของเด็กที่แสดงออกที่		ข้อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
<p>1. เด็กเมื่อมีการเล่นกับกลุ่มเด็กเพื่อนบ้าน การแสดงออกที่บ่งบอกถึงความเป็นผู้ตามที่พบมากที่สุดนั้นคือการยอมกระทำตามหรือคล้อยตามเมื่อถูกผู้อื่นบังคับเพื่อความเป็นกลุ่มและพวกเดียวกัน</p>	<p>1. เด็กเมื่ออยู่ในชั้นเรียนจะพบการแสดงความเป็นผู้ตามได้บ่อยครั้งในขณะที่ทำงานร่วมกันหรือขณะที่มีการเรียนการสอนและการแสดงออกที่เด่นชัดที่สุด นั้นคือ การพยายามเลียนแบบการกระทำของเพื่อนที่ครูให้ความสนใจหรือมีการยกย่องชมเชยด้วยความเต็มใจ โดยคาดหวังว่าการกระทำที่ตนเลียนแบบมานี้ จะได้รับการยอมรับและสนใจจากครูและเพื่อนด้วย</p>	<p>1. การแสดงออกถึงความเป็นผู้ตามของเด็กจะมีความเด่นชัดแตกต่างกัน อยู่บ้าง และกิจกรรมที่เด็กแสดงออกก็มีความแตกต่างกันบ้างเหมือนกันนั่นเอง</p>
<p>2. ในขณะที่เล่นอยู่กับกลุ่มเพื่อนบ้านด้วยกันความต้องการที่จะเข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มหรืออิทธิพลของกลุ่มจะมีผลทำให้เด็กมีการยอมกระทำตามผู้อื่น โดยคาดหวังว่าการยอมทำตามของตนเองจะทำให้กลุ่ม</p>	<p>2. เมื่ออยู่ในชั้นเรียนความต้องการเป็นที่ยอมรับหรือความสนใจจากครู จะมีอิทธิพลโดยตรงที่ทำให้เด็กมีการเลียนแบบพฤติกรรมของเพื่อน โดยคาดหวังว่าการกระทำที่ตนเลียนแบบมานี้ จะได้รับการ</p>	<p>2. สาเหตุที่ทำให้เด็กแสดงความเป็นผู้ตามที่แตกต่างกันบ้าง เนื่องจากความคาดหวังที่แตกต่างกัน</p>

พฤติกรรมการณ์เป็นผู้ตามของเด็กที่แสดงออกที่		ข้อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
พอใจและยอมรับตนเข้าเป็นพรรคพวกเดียวกัน	ยอมรับและสนใจจากครู	

สรุปข้อค้นพบ การแสดงออกถึงความเป็นผู้ตามของเด็ก จะมีความเด่นชัดแตกต่างกันอยู่บ้าง เมื่ออยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน โดยเมื่อเด็กอยู่ที่บ้านในขณะที่เด็กเล่นรวมกลุ่มกับเพื่อนบ้าน เด็กมักแสดงออกโดยการยอมกระทำตามการบังคับ ช่มชู้ ของผู้มีอำนาจเหนือกว่า โดยเด็กมีความคาดหวังว่าจะทำให้กลุ่มเพื่อนมีการยอมรับตนให้ได้ร่วมเล่นหรือเป็นพรรคพวกเดียวกับกลุ่ม แต่เมื่ออยู่ที่โรงเรียนการแสดงออกที่เด่นชัด จะเป็นในลักษณะการเลียนแบบการกระทำของเพื่อน ที่เด็กคิดว่าเป็นการกระทำที่ดี หรือเป็นสิ่งที่ครูต้องการให้พวกเขากระทำ ในการกระทำเช่นนี้เด็กมีจุดประสงค์เพื่อต้องการให้ครูยอมรับในตัวเขามากกว่าที่จะให้เพื่อนยอมรับ

ตารางที่ 12 สรุปและเปรียบเทียบพฤติกรรมการณ์ร่วมมือของเด็กเมื่ออยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน

พฤติกรรมการณ์ร่วมมือของเด็กที่แสดงออกที่		ข้อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
1. เมื่อเด็กอยู่ที่บ้านเด็กมักแสดงความร่วมมือด้วยการเฝ้ามองดูหรือซักถามด้วยความสนใจ ต่องานต่าง ๆ ที่พ่อแม่กระทำ และบางครั้งเด็กก็จะขอเข้า	1. เด็กเมื่ออยู่ในชั้นเรียนจะแสดงความร่วมมือ ด้วยการเข้าไปช่วยเหลืองานต่าง ๆ ที่ครูร้องขอ	1. การแสดงความร่วมมือของเด็กต่อพ่อแม่และครู จะมีความแตกต่างกันอยู่บ้าง โดยการที่เด็กให้ความร่วมมือต่องานของ

พฤติกรรมความร่วมมือของเด็กที่แสดงออกที่		ชื่อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
ไปช่วยทำงานต่าง ๆ นั้นด้วย		พ่อแม่จะเป็นลักษณะที่เด็กต้องการเข้าไปช่วยเหลือ หรืออาสาเข้าไปมีส่วนร่วมในงานของพ่อแม่ โดยที่พ่อแม่ไม่ต้องร้องขอ แต่ถ้าเป็นงานของครู เด็กจะไม่กล้าอาสาเข้าไปยุ่งเกี่ยวมากนักจนกว่าครูจะร้องขอ เด็กถึงแสดงความช่วยเหลือในงานนั้น
2. ขณะที่เด็กเล่นรวมกลุ่มกับเด็กเพื่อนบ้าน มีข้อมูลบางส่วนที่พบว่าเด็กมีการเล่นและทำงานร่วมมือกันเป็นกลุ่มอย่างมีกระบวนการและมีหัวหน้ากลุ่ม มีการวางแผนและทำงานช่วยเหลือแนะนำกันจนการเล่นหรืองานนั้นสำเร็จลุล่วง ซึ่งกระบวนการทำงานเช่นนี้ของเด็กจะเป็นไปตามธรรมชาติที่เด็กเรียนรู้กันเองจากสิ่งแวดล้อมรอบตัว	2. ในการทำงานร่วมกันของเด็กเมื่ออยู่ในชั้นเรียน ครูจะมีบทบาทสำคัญในการกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอน ซึ่งส่วนใหญ่ครูจะให้เด็กมีการทำงานร่วมกันเพียงแค่นั่งรวมกันเป็นกลุ่ม แต่ลักษณะการทำงานเด็กจะทำงานเฉพาะงานของตนให้สำเร็จ ไม่พบการทำงานเป็นกลุ่มที่เด็กร่วมมือกันทำงานสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้สำเร็จลุล่วง โดยเป็นผลงาน	2. ลักษณะการทำงานเป็นกลุ่มของเด็กมีความแตกต่างกัน โดยเมื่อเด็กอยู่ในกลุ่มเพื่อนบ้าน เด็กมีการทำงานร่วมมือที่จะทำให้งานนั้นสำเร็จลุล่วงร่วมกัน แต่เมื่ออยู่ที่โรงเรียนลักษณะการทำงานร่วมกันนั้นจะเป็นในลักษณะที่ครูสั่งให้เด็กช่วยกันทำงาน โดยครูสอนวิธี

พฤติกรรมความร่วมมือของเด็กที่แสดงออกที่		ข้อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
	<p>ของกลุ่ม อย่างไรก็ตามก็ได้มีข้อมูลบางส่วนที่พบว่าครูได้ให้เด็กทำงานร่วมกันอยู่บ้าง เช่น ให้เด็กช่วยกันกวาดห้อง แต่ก็เป็นการร่วมมือกันทำงานเพียงแค่ว่าเด็กไม่เกียคน และเป็นการทำงานที่ครูไม่ได้สอนวิธีการทำงานร่วมกันก่อน ครูจะสอนเพียงวิธีการกวาดห้องเท่านั้น</p>	<p>ทำงานนั้นให้เด็ก แล้วให้เด็กทำกันไปเอง โดยเด็กมักจะต่างคนต่างทำไปตามความพอใจ</p>
<p>3. การที่เด็กไปยุ่งเกี่ยวหรือช่วยเหลืองานของพ่อแม่ ส่วนใหญ่เด็กจะกระทำไปด้วยความสนุกสนานหรือเป็นลักษณะทำเล่น ๆ มากกว่าและถ้าบางครั้งพ่อแม่มีการร้องขอให้เด็กช่วยทำงานบางอย่างเด็กบางคนก็อาจเกิดการต่อต้านและไม่ยอมให้ความร่วมมือที่ดี</p>	<p>3. ถ้าเด็กได้รับการร้องให้ช่วยเหลืองานต่าง ๆ ของครู โดยมีครูร่วมทำงานนั้นด้วย หรือมีการดูแลอย่างใกล้ชิด เด็กก็จะให้ความร่วมมือที่ดี และช่วยทำงานกันอย่างจริงจัง จนงานนั้นสำเร็จลุล่วง</p>	<p>3. ลักษณะการเข้าไปช่วยเหลืองานของพ่อแม่ และของครูนั้น เด็กมีการแสดงออกที่แตกต่างกัน โดยเด็กมีความเต็มใจที่จะให้ความร่วมมือกับงานต่าง ๆ ของครู แต่ในการแสดงความร่วมมือในงานของพ่อแม่ บางครั้งเป็นการทำเพื่อความสนุกสนาน และอาจมีการต่อต้านบ้าง</p>

พฤติกรรมความร่วมมือของเด็กที่แสดงออกที่		ข้อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
4. เด็กที่อยู่ในครอบครัวที่พ่อแม่มีภาระงานนอกบ้านมาก พ่อแม่จะมอบหมายงานบ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ ให้เด็กได้ช่วยเหลือ ซึ่งเด็กก็สามารถรับผิดชอบและปฏิบัติงานได้ดี	4. เด็กที่ให้ความร่วมมือในการเล่นกับเพื่อนหรือเด็กที่ทำให้การช่วยเหลืองานของครูอย่างดี ส่วนใหญ่เป็นเด็กที่มาจากรอบครัวที่พ่อแม่มีความมุ่งหวังให้เด็กช่วยเหลืองานบ้านที่เด็กพอทำได้	4. เด็กที่ได้รับการฝึกให้มีส่วนช่วยเหลืองานของพ่อแม่ที่บ้านจะมีแนวโน้มที่จะเป็นเด็กที่ให้ความร่วมมือที่ดีต่อเพื่อนและครูที่โรงเรียน

สรุปข้อค้นพบ เด็กมีการแสดงออกถึงความร่วมมือที่ดีด้วยการช่วยเหลืองานของพ่อแม่และครู แต่ส่วนใหญ่เป็นการแสดงออกที่แตกต่างกันอยู่บ้าง โดยเด็กมีความเต็มใจให้ความร่วมมือแก่ครู ก็เพื่อต้องการให้ครูสนใจและยอมรับ ส่วนการช่วยเหลืองานของพ่อแม่บางครั้งก็กระทำไปเพื่อความสนุกสนาน หรือบางครั้งก็เกิดการต่อต้านบ้าง ส่วนการแสดงความร่วมมือในกลุ่มเพื่อนบ้านและเพื่อนที่โรงเรียนนั้นก็มีความแตกต่างกันอยู่บ้าง โดยพบว่าบางครั้งในขณะที่เด็กเล่นและทำงานร่วมกันกับเด็กกลุ่มเพื่อนบ้าน จะพบการทำงานร่วมกันอย่างมีกระบวนการตามธรรมชาติของเด็ก แต่เมื่ออยู่ที่โรงเรียนการทำงานร่วมกันบางอย่างของเด็กเป็นเพียงการสั่งของครู โดยที่ไม่มีการฝึกหรือการสอนให้เด็กรู้จักการทำงานร่วมกันก่อน เด็กจึงทำงานนั้นได้ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ดังเช่นที่เคยพบเมื่อเด็กร่วมมือกันอยู่ที่บ้าน

ตารางที่ 13 สรุปลักษณะเปรียบเทียบพฤติกรรมความมีน้ำใจหรือความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ของเด็กเมื่ออยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน

พฤติกรรมความมีน้ำใจของเด็กที่แสดงออกที่		ข้อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
<p>1. เด็กจะแสดงออกถึงความมีน้ำใจต่อพี่น้องกัน ด้วยการแบ่งปันสิ่งของให้แก่กัน แต่เป็นการแบ่งปันที่มีเงื่อนไข เช่น ถูกผู้ใหญ่บังคับและเด็กก็ไม่เต็มใจมากนัก</p>	<p>1. เมื่อเด็กอยู่ที่โรงเรียนก็จะแสดงออกถึงความมีน้ำใจด้วยการแบ่งปันสิ่งของและเป็นการแบ่งปันที่มีเงื่อนไขเช่นกัน เช่น เกิดจากการขอร้องจากครู</p>	<p>1. เด็กส่วนใหญ่จะแสดงความมีน้ำใจต่อคนในครอบครัวหรือเพื่อนที่โรงเรียน ด้วยการแบ่งปันเหมือนกัน และเป็นการแบ่งปันที่มีเงื่อนไข ด้วยการถูกบังคับจากผู้ใหญ่หรือถูกขอร้องจากครูเช่นเดียวกันและการที่เด็กมีการแสดงออกเช่นนี้ส่วนใหญ่จะเกิดจากเด็กในช่วงวัยนี้จะมีลักษณะการยึดตนเองเป็นศูนย์กลางหรือมีการหวงของค่อนข้างสูงนั่นเอง</p>
<p>2. พ่อแม่มีความคาดหวังให้ลูกแสดงการแบ่งปันต่อพี่น้องหรือน้องด้วยกันค่อนข้างสูง</p>	<p>2. ครูก็มีความมุ่งหวังให้เด็กมีลักษณะการแบ่งปันสิ่งของให้แก่ผู้อื่นค่อนข้างสูงเช่นกัน</p>	<p>2. ทั้งพ่อแม่และครูต่างก็มีความคาดหวังให้เด็กมีการแบ่งปันสิ่งของแก่ผู้อื่นค่อนข้างสูงเช่นกัน</p>

พฤติกรรมการณ์น้ำใจของเด็กที่แสดงออกที่		ข้อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
3. พ่อแม่มักจะให้การอบรมสั่งสอนด้วยการออกคำสั่ง บังคับให้ลูกแสดงการแบ่งปันสิ่งของต่าง ๆ ต่อพี่หรือน้อง ซึ่งในตอนแรกเด็กมักจะมีการต่อต้าน แต่ด้วยอำนาจที่เหนือกว่า เด็กก็มักจะยอมแบ่งปันสิ่งของให้แก่พี่หรือน้องด้วยกัน	3. ครูมักจะใช้การพูดขอร้องให้เด็กเห็นว่าการแบ่งปันสิ่งของให้แก่ผู้อื่นเป็นสิ่งที่ดี และเด็กส่วนใหญ่มักจะต้องการการเป็นที่ยอมรับของครู เด็กก็มักจะยอมแบ่งปันสิ่งของให้เพื่อนตามที่ครูขอร้องอย่างโดยดี	3. พ่อแม่และครูจะมีการอบรมสั่งสอนหรือปลุกฝังให้เด็กรู้จักการแบ่งปันสิ่งของให้กับผู้อื่นในลักษณะที่แตกต่างกัน

สรุปข้อค้นพบ เด็กส่วนใหญ่ มักจะมีการยึดตนเองเป็นศูนย์กลางหรือมีลักษณะการหวงของค่อนข้างสูง เด็กจึงแสดงความมีน้ำใจด้วยการแบ่งปันสิ่งของให้แก่บุคคลต่าง ๆ ทั้งที่บ้านและที่โรงเรียนในลักษณะที่มีเงื่อนไขหรือไม่เต็มใจมากนัก แต่ด้วยความมุ่งหวังของพ่อแม่และครูที่ต้องการให้เด็กมีลักษณะนิสัยแบ่งปันสิ่งของให้แก่ผู้อื่นเหมือนกัน ผู้ใหญ่จึงมีลักษณะการอบรมสั่งสอนเด็กในลักษณะต่าง ๆ ที่แตกต่างกัน โดยพ่อแม่มักจะใช้อำนาจบังคับ ส่วนครูมีการใช้การพูดขอร้องอย่างมีเหตุผลและเด็กก็มักจะยอมกระทำตามที่ครูขอร้องโดยดี ซึ่งแตกต่างจากพฤติกรรมที่แสดงออกกับพ่อแม่ ซึ่งมักจะมีการต่อต้านก่อนในตอนแรก แต่เมื่อถูกผู้ใหญ่ใช้อำนาจที่เหนือกว่าบังคับ เด็กก็ต้องยอมโดยดี

ตารางที่ 14 สรุปและเปรียบเทียบพฤติกรรมการเห็นอกเห็นใจของเด็กเมื่ออยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน

พฤติกรรมการเห็นอกเห็นใจของเด็กที่แสดงออกที่		ข้อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
<p>1. สาเหตุที่ทำให้เด็กแสดงความรู้สึกเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ส่วนใหญ่เกิดจากความสงสาร ความห่วงใยและความผูกพันใกล้ชิดกับบุคคลนั้น ดังนั้นบุคคลที่เด็กมักจะแสดงความรู้สึกเห็นอกเห็นใจเมื่ออยู่ที่บ้าน จึงได้แก่บุคคลที่เด็กรักและมีความผูกพันใกล้ชิดด้วย เช่น พ่อ แม่หรือญาติผู้ใหญ่บางคน รวมถึงเพื่อนบ้านที่เด็กสนิทสนมและเล่นด้วยกันมาตลอด</p>	<p>1. จากข้อมูลไม่ปรากฏว่า เด็กมีการแสดงความรู้สึกเห็นอกเห็นใจครู แต่พบการแสดงความรู้สึกเห็นอกเห็นใจต่อเพื่อน โดยมีสาเหตุเกิดจากเด็กมีความสงสารเพื่อนที่ถูกบุคคลอื่นรังแก</p>	<p>1. บุคคลและสาเหตุที่ทำให้เด็กมีความเห็นอกเห็นใจนั้น มีความแตกต่างกัน ถ้าอยู่ที่บ้านเด็กจะแสดงต่อบุคคลที่รักและใกล้ชิด โดยเกิดจากความห่วงใยและความผูกพันใกล้ชิดกัน แต่เมื่ออยู่ที่โรงเรียน เด็กจะแสดงออกเฉพาะกับเพื่อน โดยมีสาเหตุจากความสงสารและต้องการช่วยเหลือเพื่อนที่อ่อนแอ ถึงแม้ว่าเพื่อนคนนั้นเด็กจะไม่มี ความสนิทสนมมาก่อนก็ตาม</p>
<p>2. การแสดงออกถึงความเห็นอกเห็นใจต่อบุคคลในครอบครัวที่เด็กรักและใกล้ชิดนั้น เด็กจะแสดงออกถึงความห่วงใยด้วย</p>	<p>2. เด็กมักจะแสดงออกถึงความเห็นอกเห็นใจเพื่อนที่ถูกรังแกก่อน ด้วยการให้ความช่วยเหลือในด้านการป้องกัน</p>	<p>2. การแสดงออกถึงความเห็นอกเห็นใจต่อผู้อื่น จะมีมาน้อยเพียงไรก็ขึ้นอยู่กับความผูกพัน</p>

พฤติกรรมที่เห็นอกเห็นใจของเด็กที่แสดงออกที่		ชื่อรูปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
การนุ่ดปลอบโยน มีการสัมผัสจับต้องหรือใช้คำพูดซักถามถึงสิ่งหรือสาเหตุที่ทำให้บุคคลนั้นเจ็บปวด	ไม่ให้เด็กนั้นถูกรังแกหรือการเข้าไปทำร้ายเด็กอีกฝ่ายหนึ่งที่มารังแกเพื่อนก่อน และถ้าเพื่อนที่ถูกรังแกนั้น มีความสนิทสนมใกล้ชิดกับเด็กมาก แต่เด็กไม่สามารถช่วยเหลืออะไรได้ เด็กก็อาจมีการแสดงความเห็นอกเห็นใจด้วยการสัมผัสจับต้องเพื่อปลอบโยนให้คลายความเสียวใจ แต่ไม่พบการนุ่ดปลอบโยนอะไร	ใกล้ชิดของเด็กต่อบุคคลนั้นรวมถึงการเลียนแบบจากการกระทำต่าง ๆ ของผู้ใหญ่ที่สืบทอดกันมา เมื่ออยู่ที่บ้านเด็กมีความใกล้ชิดกับพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่หรืออาจเคยเห็นพ่อแม่แสดงความห่วงใยต่อญาติผู้ใหญ่คนอื่น ๆ เด็กก็จะกล้าแสดงความเห็นอกเห็นใจในลักษณะเดียวกัน โดยเฉพาะการนุ่ดปลอบโยนหรือการสัมผัสจับต้อง แต่เมื่ออยู่ที่โรงเรียนการแสดงความเห็นอกเห็นใจด้วยการช่วยเหลือเพื่อนนอกเหนือจากความสงสารแล้ว อาจเกิดจากระบบสังคมที่เด็กที่แข็งแรงกว่ายอมต้องช่วยเหลือผู้ที่อ่อนแอและถูกรังแกการแสดงออกเช่นนี้จึง

พฤติกรรมที่เห็นอกเห็นใจของเด็กที่แสดงออกที่		ข้อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
		<p>เป็นไปได้ในลักษณะที่แตกต่างจากการแสดงออกต่อบุคคลในครอบครัว และถึงแม้ว่าจะมีข้อมูลที่พบการแสดงการปลอบโยนด้วยการสัมผัสเพื่อนที่ใกล้ชิด แต่เด็กก็ไม่มี การพูดอะไร ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ว่าในสังคมกลุ่มเพื่อนของเด็กในช่วงวัยนี้ยังไม่มี การเรียนรู้หรือยังไม่มีตัวแบบที่แสดงความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นด้วยการพูดปลอบโยนกันให้เห็นก็ได้</p>

สรุปข้อค้นพบ เมื่ออยู่ที่บ้านบุคคลที่เด็กจะแสดงความเห็นอกเห็นใจด้วยการพูดปลอบโยน การสัมผัสจับต้องที่แสดงถึงความสงสารและห่วงใยนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นบุคคลในครอบครัวที่เด็กมีความรัก ความผูกพันใกล้ชิดเป็นพิเศษ แต่เมื่ออยู่ที่โรงเรียนเด็กจะแสดงออกถึงความเห็นอกเห็นใจด้วยการช่วยเหลือเพื่อนที่ถูกรังแก โดยทั่วไปไม่เฉพาะเจาะจงแต่เพื่อนที่สนิทสนมเท่านั้น แต่ ถ้าเป็นเพื่อนที่สนิทสนมกันมาก แต่เด็กไม่สามารถช่วยเหลือปกป้องเพื่อนได้ เด็กอาจแสดงออกด้วยการสัมผัสจับต้องเพื่อแสดงถึงการปลอบโยน

ตารางที่ 15 สรุปและเปรียบเทียบพฤติกรรมการนั่งผู้อื่นของเด็กเมื่ออยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน

พฤติกรรมการนั่งผู้อื่นของเด็กที่แสดงออกที่		ชื่อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
<p>ลักษณะการแสดงออกถึงการนั่งผู้อื่น ของเด็กด้วยการแสวงหาความช่วยเหลือ การคุ้มครองป้องกัน การเอาใจใส่ ฯลฯ ต่าง ๆ เหล่านี้จากพ่อแม่ โดยภาพรวมแล้วจะพบได้น้อย โดยส่วนใหญ่แล้ว เด็กทั่วไปจะมีลักษณะช่วยเหลือตนเองได้ เช่น การอาบน้ำแต่งตัว การหาข้าวกินเอง</p>	<p>เมื่ออยู่ที่โรงเรียนเด็กส่วนใหญ่ก็ไม่ค่อยแสดงความนั่งผู้อื่นให้เห็นมากนัก เด็กส่วนใหญ่จะช่วยเหลือตนเองได้ในเรื่องต่างๆ เช่น การเข้าห้องน้ำ การรับประทานอาหารกันเอง โดยไม่ต้องมีครูดูแล ฯลฯ</p>	<p>เด็กโดยส่วนรวมแล้ว เมื่ออยู่ที่บ้านและที่โรงเรียนสามารถนั่งนิ่งและช่วยเหลือตนเองในเรื่องต่าง ๆ ได้ดี ไม่พบลักษณะการนั่งผู้อื่นมากนัก</p>

ตารางที่ 16 สรุปลักษณะและเปรียบเทียบพฤติกรรมความเกรงใจของเด็กเมื่ออยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน

พฤติกรรมความเกรงใจของเด็กที่แสดงออกที่		ชื่อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
<p>1. การแสดงออกถึงความเกรงใจต่อบุคคลในครอบครัว โดยเฉพาะพ่อแม่และญาติ ผู้สูงอายุ นั้น เด็กจะแสดงออกก็ต่อเมื่อเด็กถูกผู้ใหญ่สั่งหรือบังคับในเชิงการอบรมสั่งสอนให้ยับยั้งการกระทำบางอย่างที่ผู้ใหญ่คาดว่าจะเป็นการรบกวนผู้อื่นหรือทำให้ผู้อื่นเกิดความเสียหาย รวมทั้งเป็นการแสดงออกที่บ่งบอกถึงความเคารพให้เกียรติแก่ผู้สูงอายุว่า</p>	<p>1. ความเกรงใจที่เด็กจะแสดงออกต่อครูเมื่ออยู่ในชั้นเรียนนั้น ส่วนใหญ่แสดงออกในลักษณะการกระทำตนหรือกระทำต่อสิ่งของอื่น ๆ ในชั้นเรียนให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย การไม่ส่งเสียงดังอึกทักคริกโครมให้เป็นที่รบกวนครู</p>	<p>1. ลักษณะการแสดงออกที่บ่งบอกถึงความเกรงใจของเด็กที่แสดงออกที่บ้านและที่โรงเรียนนั้น มีความแตกต่างกันอยู่บ้าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความคาดหวังและวิธีการอบรมสั่งสอนที่ผู้ใหญ่แต่ละฝ่ายด้วยการให้เด็กมีลักษณะความเกรงใจตามที่ตนต้องการ</p>
<p>2. พ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ของเด็กมีความต้องการอย่างสูงให้เด็กมีความเกรงใจผู้อื่น จึงทำให้พบการอบรมสั่งสอนด้วยการบังคับให้เด็กมีการยับยั้งพฤติกรรมบางอย่างที่ผู้ใหญ่คิดว่า เป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสมที่จะแสดงต่อหน้า</p>	<p>2. ครูก็มีความต้องการอย่างสูงให้เด็กมีความเกรงใจเช่นกัน จึงมีการพูดอบรมให้เด็กมีความเกรงใจครู โดยเฉพาะในเรื่องความเป็นระเบียบเกี่ยวกับการเล่น การขออนุญาตและการทำตัวให้เรียบร้อย ไม่ส่งเสียงดัง</p>	<p>2. ทั้งพ่อแม่และครูต่างก็ต้องการให้เด็กมีความเกรงใจเหมือนกัน แต่แตกต่างกันที่ลักษณะความเกรงใจที่ผู้ใหญ่คาดหวังจะให้เกิดแก่เด็กและวิธีการอบรมสั่งสอน โดยพ่อแม่จะ</p>

พฤติกรรมความเกรงใจของเด็กที่แสดงออกที่		ข้อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
บุคคลที่สูงอายุกว่า เช่น การห้ามเด็กไม่ให้ยืนขณะที่มีผู้ใหญ่ นั่งอยู่ ฯลฯ	หมวดหุครู แต่ครูยังขาดความสม่ำเสมอในการฝึกให้เด็กมีลักษณะดังกล่าว	มุ่งเน้นให้เด็กมีความเกรงใจในลักษณะที่ต้องเคารพยำเกรงผู้ใหญ่ โดยใช้วิธีการบังคับให้เด็กเกรงกลัวก่อนแล้วเด็กจะได้ยอมปฏิบัติตาม ส่วนครูจะมุ่งเน้นเด็กในเรื่องความเป็นระเบียบเรียบร้อยในชั้นเรียน โดยใช้วิธีการอบรมสั่งสอนด้วยการพูดแนะนำ แต่ขาดการฝึก

สรุปข้อค้นพบ การแสดงออกที่บ่งบอกถึงความเกรงใจของเด็กที่มีต่อบุคคลต่าง ๆ เมื่ออยู่ที่บ้าน และที่โรงเรียนนั้นมีความแตกต่างกันอยู่บ้าง แต่เป็นความแตกต่างที่เกิดจากความมุ่งหวังและวิธีการอบรมสั่งสอนของผู้ใหญ่แต่ละฝ่าย ที่ต้องการให้เด็กมีลักษณะความเกรงใจตามที่ตนต้องการที่แตกต่างกัน โดยพ่อแม่จะมุ่งเน้นให้เด็กมีความเกรงใจผู้ใหญ่เป็นสำคัญในลักษณะที่ต้องเคารพและยำเกรง และใช้วิธีการอบรมสั่งสอนโดยการบังคับให้เด็กเกรงกลัวก่อนเพื่อเด็กจะได้ยอมปฏิบัติตามและพัฒนาเป็นความเกรงใจได้ในภายหลัง ส่วนครูจะมุ่งเน้นให้เด็กมีความเกรงใจครู ด้วยการให้เด็กประพฤติปฏิบัติตนให้เรียบร้อยตามกฎระเบียบในชั้นเรียน เพื่อที่ครูจะได้ไม่เดือดร้อนรำคาญใจมากนัก และใช้วิธีการอบรมสั่งสอนด้วยการพูดแนะนำ แต่ขาดการฝึก

ตารางที่ 17 สรุปและเปรียบเทียบพฤติกรรมการแข่งขันชิงดีของเด็กเมื่ออยู่ที่บ้าน และที่โรงเรียน

พฤติกรรมการแข่งขันชิงดีของเด็กที่แสดงออกที่		ข้อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
<p>1. การแสดงออกถึงการแข่งขันของเด็กเมื่ออยู่ที่บ้านนั้น สามารถพบการแข่งขันในระหว่างพี่น้องหรือเพื่อนบ้านด้วยกัน โดยมีสาเหตุสำคัญจากการพูดว่ากล่าวตักเตือนเด็กของพ่อแม่ที่มีลักษณะการเปรียบเทียบเด็กกับลูกหรือเด็กคนอื่นที่มีความประพฤติดีกว่าตน เด็กบางคนอาจเกิดความอิจฉาจึงพยายามแสดงการแข่งขัน ด้วยการพยายามกระทำตนให้ดีกว่าบุคคลดังกล่าว</p>	<p>1. การแสดงออกถึงการแข่งขันของเด็กเมื่ออยู่ที่โรงเรียน เด็กส่วนใหญ่จะแสดงออกด้วยการพยายามทำส่วนตนให้ดีกว่าหรือทำให้ดีเช่นเดียวกับเพื่อนเหมือนกัน ส่วนสาเหตุนั้นก็เกิดจากความอิจฉาเพื่อนอยู่บ้าง รวมถึงสาเหตุจากความรู้สึกของเด็กเองที่ต้องการชนะหรือต้องการเป็นหนึ่งจึงแสดงออกถึงการแข่งขัน เพื่อให้ได้ในสิ่งที่ตนต้องการ</p>	<p>1. การแสดงออกถึงการแข่งขันของเด็กนั้น โดยส่วนใหญ่แล้วจะมีการแสดงออกที่ไม่แตกต่างกันมากนัก ทั้งที่อยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน ส่วนสาเหตุที่ทำให้เด็กมีการแข่งขันกันนั้น เมื่ออยู่ที่โรงเรียนจะพบสาเหตุได้หลายประการ ทั้งนี้ อาจเนื่องจากในชั้นเรียนเด็กต้องมีลักษณะการอยู่เป็นกลุ่ม มีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนและครูอยู่ตลอดเวลา รวมถึงอุปกรณ์สิ่งของต่าง ๆ ที่มีจำนวนน้อยไม่เพียงพอต่อจำนวนเด็ก จึงทำให้เกิดการแย่งชิงและแข่งขันกัน สิ่งเหล่านี้ อาจมีผลทำให้เด็กแสดง</p>

พฤติกรรมการแข่งขันเชิงดีของเด็กที่แสดงออกที่		ข้อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
<p>2. ขณะที่เด็กเล่นรวมกลุ่มกับเด็กเพื่อนบ้านนั้น ส่วนใหญ่เป็นการเล่นที่อิสระ ไม่มีผู้ใหญ่เข้ามายุ่งเกี่ยว เด็กจึงไม่มีการเรียกร้องความสนใจจากใคร เด็กคงเล่นกันไปตามธรรมชาติ ซึ่งอาจมีการแข่งขันกันอยู่บ้าง แต่ก็ไม่มากนัก</p>	<p>2. ขณะเด็กอยู่ที่โรงเรียน กระบวนการเรียนการสอนหรือการทำงานและการเล่นต่าง ๆ ส่วนใหญ่เด็กจะกระทำกันเป็นกลุ่ม โดยมีครูเป็นผู้ชี้แนะและมีส่วนร่วมในกิจกรรมเหล่านั้น เช่น การให้รางวัล การจัดการแข่งขันให้เด็ก ดังนั้นขณะที่เด็กร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เด็กจึงพยายามแสดงการแข่งขันกันเพื่อความบันเทิง เพื่อที่จะทำให้ได้รางวัลและทำให้ครูสนใจและยอมรับตน ด้วยลักษณะเช่นนี้จึงทำให้พบพฤติกรรมการแข่งขันกันอยู่บ่อยครั้ง</p>	<p>การแข่งขันกันบ่อยครั้งกว่าอยู่ที่บ้าน</p> <p>2. เมื่อเด็กอยู่ที่โรงเรียน เด็กมีการแสดงการแข่งขันกันบ่อยครั้งกว่าอยู่ที่บ้าน ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากลักษณะการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครูที่มีการส่งเสริมให้เด็กมีการแข่งขันกัน โดยมุ่งหวังถึงผลสำเร็จของงานที่เด็กกระทำ</p>

สรุปข้อค้นพบ เด็กส่วนใหญ่เมื่ออยู่ที่บ้านและที่โรงเรียนมักจะแสดงออกถึงการแข่งขัน ด้วยการพยายามทำส่วนตนให้ดีกว่าหรือทำให้ดี เช่นเดียวกับเพื่อน และโดยภาพรวมแล้วเมื่อเด็กอยู่ที่โรงเรียนเด็กมีการแสดงการแข่งขันกันบ่อยครั้งกว่าอยู่ที่บ้าน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะลักษณะการจัดกิจกรรมของครูที่มีการส่งเสริมให้เด็กมีการแข่งขันกันสูง ประกอบกับเด็กมีการปฏิสัมพันธ์กับครูและเพื่อนอยู่ตลอดเวลา การแข่งขันกันก็ย่อมเกิดขึ้นได้ รวมทั้งอุปกรณสิ่งของต่าง ๆ ที่ใช้ในการเรียนการสอนมีจำนวนน้อยไม่เพียงพอต่อจำนวนเด็ก จึงทำให้เด็กเกิดการแย่งชิงและแข่งขันกันได้บ่อยครั้ง

ตารางที่ 18 สรุปและเปรียบเทียบพฤติกรรมการแข่งขันของเด็กเมื่ออยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน

พฤติกรรมการแข่งขันของเด็กที่แสดงออกที่		ข้อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
1. เมื่อเด็กอยู่ที่บ้าน การแสดงออกถึงการแข่งเพศที่เด่นชัดของเด็กนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นการรวมกันเล่นเฉพาะกลุ่มเพศของตน แต่จะต้องเป็นการเล่นรวมกลุ่มกันที่มีจำนวนเด็กหลาย ๆ คน จึงจะสังเกตการแข่งแยกได้เด่นชัด	1. ขณะที่เด็กอยู่ที่โรงเรียน เด็กจะแสดงออกถึงการแข่งเพศกันให้เห็นอย่างเด่นชัด โดยการเลือกกิจกรรมและการรวมกันเล่นหรือทำงานเฉพาะกลุ่มเพศเดียวกับตน หรือบางครั้งอาจมีการแสดงการกัดกันหรือหลีกเลี่ยงไม่ให้เพศตรงข้ามมาเล่นด้วย	1. การแสดงออกถึงการแข่งเพศของเด็ก จะสังเกตเห็นได้เด่นชัดเมื่อเด็กอยู่ที่โรงเรียนมากกว่าอยู่ที่บ้าน ทั้งนี้อาจเนื่องจากเมื่อเด็กอยู่บ้านนั้น เด็กจะเล่นรวมกลุ่มกันและเด็กเพื่อนบ้านที่ใกล้เคียงกันและเคยเล่นด้วยกันมาตั้งแต่เล็ก ๆ และมีความสนิทสนมกันมาก่อน ทำให้เด็กไม่รู้สึกถึงความแตกต่างเหล่านี้

พฤติกรรมการณ์แบ่งเพศของเด็กที่แสดงออกที่		ข้อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
<p>2. พ่อแม่ส่วนใหญ่จะไม่ค่อยรับรู้ถึงลักษณะการเล่นที่มีการแบ่งเพศของเด็กมากนัก</p>	<p>2. ครูจะให้ความสำคัญของการเล่นหรือทำงานร่วมกันระหว่างเด็กชายและเด็กหญิงอย่างมาก โดยมีจุดประสงค์เพื่อเป็นการเตรียมให้เด็กมีความพร้อมในการปรับตัวเข้ากับผู้อื่นให้มากที่สุด</p>	<p>มากนัก แต่ถ้าเป็นการเล่นรวมกลุ่มกับเด็กหลาย ๆ คน ทั้งที่บ้านและที่โรงเรียนเด็กอาจมีการชักชวนกันหรือมีลักษณะคล้อยตามกลุ่มที่จะเล่นกันเฉพาะกลุ่มเพศของตน โดยเฉพาะเด็กผู้ชายจะพยายามหลีกเลี่ยงการเล่นร่วมกับเด็กผู้หญิงค่อนข้างสูง</p> <p>2. ครูมีความสนใจในพฤติกรรมการณ์แบ่งเพศของเด็กมากกว่าพ่อแม่ ทั้งนี้เนื่องจากการแสดงความสามารถของเด็กนั้น บางครั้งอาจทำให้การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนบางอย่างไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ครูต้องการ นั่นคือครูต้องการฝึกให้เด็กมีการทำงาน</p>

พฤติกรรมการแบ่งเพศของเด็กที่แสดงออกที่		ข้อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
		<p>ร่วมกันทั้งผู้หญิงและผู้ชายเพื่อเป็นการพัฒนาให้เด็กมีการปรับตัวที่ดีต่อไป ดังนั้นในบางครั้งถ้าครูพบการหลีกเลี่ยงไม่แสดงพฤติกรรมร่วมกันตามที่ครูสั่ง เช่น ให้เด็กจับคู่กัน ครูจะใช้การบังคับหรือการพูดชักจูงให้เด็กแสดงพฤติกรรมร่วมกันให้ได้</p>

สรุปข้อค้นพบ การแสดงออกถึงลักษณะแบ่งเพศของเด็กจะพบได้เด่นชัด เมื่อเด็กอยู่ที่โรงเรียนมากกว่าอยู่ที่บ้าน และมักจะแสดงออกด้วยการร่วมกันเล่นหรือทำงานเฉพาะกลุ่มเพศเดียวกับตน โดยเฉพาะเด็กผู้ชายมักจะแสดงการกีดกันหรือหลีกเลี่ยงการมีกิจกรรมร่วมกับเด็กผู้หญิง ซึ่งลักษณะการแบ่งเพศของเด็กเช่นนี้ บางครั้งทำให้การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครูไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ครูต้องการ จึงทำให้พบพฤติกรรมตอบสนองของครูต่อการแสดงพฤติกรรมการแบ่งเพศของเด็กในลักษณะที่ใช้การบังคับหรือพูดชักจูงให้เด็กแสดงพฤติกรรมร่วมกันให้ได้ ซึ่งแตกต่างจากพ่อแม่ที่จะไม่ค่อยสนใจพฤติกรรมนี้ของเด็กมากนัก

ตารางที่ 19 สรุปและเปรียบเทียบพฤติกรรมการต่อต้านของเด็กเมื่ออยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน

พฤติกรรมการต่อต้านของเด็กที่แสดงออกที่		ชื่อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
<p>1. การแสดงออกถึงการต่อต้านของเด็กเมื่ออยู่ที่บ้านนั้น เด็กมักแสดงออกด้วยการนั่งเฉยหรือไม่สนใจ</p>	<p>1. การแสดงออกถึงการต่อต้านของเด็กเมื่ออยู่ที่โรงเรียนนั้น เด็กมักแสดงออกด้วยการเดินหนี ถ้าคำสั่งหรือการว่ากล่าวของครูนั้นดูไม่จริงจังหรือครูไม่ได้ให้ความสนใจตนมากนัก</p>	<p>1. การแสดงการต่อต้านของเด็กเมื่ออยู่ที่บ้านและที่โรงเรียนนั้น ส่วนใหญ่เป็นการแสดงออกที่ไม่รุนแรงมากนัก</p>
<p>2. สาเหตุสำคัญที่ทำให้มีการต่อต้านผู้ใหญ่ นั้น เกิดจากความไม่พอใจหรือไม่ต้องการที่จะกระทำในสิ่งที่ถูกบังคับ แต่ลักษณะการอบรมสั่งสอนของพ่อแม่มักจะใช้การห้ามปรามหรือให้การทำตามที่ผู้ใหญ่สั่ง ลักษณะเช่นนี้จึงเกิดความขัดแย้งต่อความรู้สึกของเด็ก จึงทำให้แสดงการต่อต้านอยู่บ่อยครั้ง</p>	<p>2. การแสดงการต่อต้านของเด็กส่วนใหญ่เกิดจากการขัดขืนต่อคำสั่งหรือกฎระเบียบของห้องและของครู แต่ก็เป็น การต่อต้านที่ไม่รุนแรง เนื่องจากครูไม่ค่อยมีความเข้มงวดในเรื่องกฎระเบียบและคำสั่งของครู เด็กจึงไม่รู้สึกอึดอัดหรือถูกบังคับมากนัก จึงไม่ค่อยแสดงการต่อต้านให้เห็น ออกมามากหรืออาจเนื่องจากเด็กมีความเกรงกลัวและเกรงใจครูเป็นพื้นฐาน ดังนั้นเมื่อครูสั่งหรือใช้อะไร เด็กก็จะยอมปฏิบัติตามโดยดี</p>	<p>2. เด็กมักจะแสดงการต่อต้านต่อพ่อแม่มากกว่าที่จะแสดงต่อครู อาจเป็นเพราะว่าพ่อแม่มีการใช้หรือบังคับเด็กอยู่บ่อยครั้ง การแสดงการต่อต้านก็ย่อมมีมากขึ้นเช่นกัน</p>

สรุปข้อค้นพบ การแสดงการต่อต้านของเด็กทั้งที่อยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน ส่วนใหญ่เป็นการแสดงออกที่ไม่รุนแรงนัก โดยเมื่ออยู่บ้านเด็กมักแสดงออกด้วยการนั่งเฉยหรือไม่สนใจต่อคำสั่งหรือการขอความช่วยเหลือของพ่อแม่ แต่การต่อต้านเหล่านี้ถ้าผู้ใหญ่แสดงท่าทางจริงจัง เด็กก็มักจะยอมตาม เมื่ออยู่ที่โรงเรียนก็เช่นกัน ถ้าเด็กเห็นครูไม่สนใจตนเองมากนัก เด็กก็จะมี การต่อต้านต่อกฎระเบียบและคำสั่งของครูอยู่บ้าง แต่โดยส่วนรวมแล้วเด็กจะไม่ค่อยแสดงการต่อต้านต่อครูให้เห็นมากนัก ซึ่งแตกต่างจากการแสดงออกกับพ่อแม่ที่พบการต่อต้านอยู่บ่อยครั้ง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพ่อแม่มีการใช้หรือบังคับเด็กอยู่บ่อยครั้ง เด็กก็ยอมมีการต่อต้านที่มากขึ้นเช่นกัน

ตารางที่ 20 สรุปและเปรียบเทียบพฤติกรรมความก้าวร้าวของเด็กเมื่ออยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน

พฤติกรรมความก้าวร้าวของเด็กที่แสดงออกที่		ข้อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
1. การแสดงความก้าวร้าวของเด็กที่มีต่อเพื่อนบ้านหรือพี่น้องด้วยกันนั้น ส่วนมากเป็นพฤติกรรมการแสดงออกที่ไม่รุนแรงนัก เช่น อาจมีการด่าว่ากัน หรือทำร้ายร่างกายกันบ้างก็เพียงเล็กน้อยตามธรรมชาติของเด็ก	1. การแสดงความก้าวร้าวต่อเพื่อนเมื่อเด็กอยู่ที่โรงเรียนนั้นก็เป็น การแสดงออกที่ไม่รุนแรงเช่นกัน เช่น อาจแสดงออกด้วยการหาเรื่อง หรือทำร้ายร่างกายเพื่อนก่อน ซึ่งจะพบได้เฉพาะเด็กบางคน แต่มีความบ่อยครั้ง	1. ทั้งที่อยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน เด็กมีการแสดงความก้าวร้าวต่อบุคคลอื่นที่ไม่รุนแรงมากนัก แต่เมื่ออยู่ที่โรงเรียน การแสดงความก้าวร้าวจะพบได้บ่อยครั้งกว่าในแต่ละวัน จึงถือเป็นพฤติกรรมปกติของเด็ก
2. การแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวรังแกสัตว์ เช่น การจับกิ้งก่ามาริดเอาไข่หรือการจับกิ้งก่ามาผูกคอเล่น สามารถพบได้	2. การแสดงความก้าวร้าวรังแกสัตว์ ไม่สามารถพบได้ที่โรงเรียน	2. ถึงแม้การแสดงความก้าวร้าวรังแกสัตว์ของเด็กจะไม่พบที่โรงเรียน แต่พบว่าเด็กที่ชอบแสดง

พฤติกรรมความก้าวร้าวของเด็กที่แสดงออกที่		ข้อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
ในเด็กบางคน		ความก้าวร้าวรังแกสัตว์ เมื่ออยู่ที่บ้าน มักจะเป็น ผู้ที่ชอบแสดงความ ก้าวร้าวรังแกเพื่อนที่ โรงเรียน อยู่บ่อยครั้ง

สรุปข้อค้นพบ การแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กต่อผู้อื่น ส่วนใหญ่เป็นการกระทำที่ไม่รุนแรงนักแต่เป็นการกระทำที่พบได้บ่อยครั้งเมื่อเด็กอยู่ที่โรงเรียน จนถึงเป็นพฤติกรรมปกติที่จะพึงเกิดแก่เด็กวัยนี้ ส่วนความก้าวร้าวรังแกสัตว์เมื่อเด็กอยู่ที่บ้านนั้นก็สามารถพบได้บ้างในเด็กบางคน และเด็กที่มีลักษณะดังกล่าวก็มักจะเป็นเด็กที่มีความก้าวร้าว ชอบรังแก หาเรื่องเพื่อนที่โรงเรียนอยู่เสมอ

ตารางที่ 21 สรุปและเปรียบเทียบพฤติกรรมการทะเลาะวิวาทของเด็กเมื่ออยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน

พฤติกรรมการทะเลาะวิวาทของเด็กที่แสดงออกที่		ข้อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
<p>1. ขณะเด็กอยู่ที่บ้านเมื่อมีการทะเลาะวิวาทกัน เด็กผู้ชายมักแสดงออกด้วยการทำท่าย และมีการทำร้ายร่างกายกันบ้าง แต่ยังไม่ถึงขั้นต่อสู้กันอย่างรุนแรงมากนัก ส่วนเด็กผู้หญิงก็มักแสดงออกด้วยการด่า หรือโต้เถียงกันด้วยถ้อยคำที่รุนแรงบ้าง</p>	<p>1. การแสดงออกถึงการทะเลาะวิวาทของเด็ก เมื่ออยู่ในชั้นเรียน ส่วนใหญ่ก็เป็นการแสดงออก ด้วยการทำท่าย ตั้งท่าเตรียมที่จะมีเรื่องชกต่อยกัน แต่ส่วนใหญ่แล้วเด็กก็จะแสดงอารมณ์โกรธเคืองหรือไม่พอใจเพียงชั่วคราว แล้วก็กลับมามีกันเหมือนเดิม หรือเด็กบางคนอาจมีการทำร้ายร่างกายกันบ้าง เช่น ผลักอกชก ต่อย เตะ ตี ถีบ กัน ส่วนใหญ่ก็เป็นปฏิกริยาที่โต้ตอบกันเพียงไม่กี่ครั้ง แต่ก็ไม่รุนแรงจนถึงขั้นต่อสู้กันหรืออาจมีการนุก ด่าทอ โต้เถียงกันบ้างก็เพียงเล็กน้อย</p>	<p>1. เมื่อเด็กมีการทะเลาะวิวาทกัน ทั้งที่อยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน โดยภาพรวมแล้ว ก็เป็นการแสดงออกที่ไม่รุนแรงนัก</p>
<p>2. เมื่ออยู่ที่บ้าน เด็กมักจะไม่ค่อยแสดงการทะเลาะวิวาทกับพี่น้องหรือเพื่อนบ้าน ให้ออแม่เห็นมากนัก เพราะถ้าพอ</p>	<p>2. เมื่ออยู่ที่โรงเรียนการทะเลาะวิวาทของเด็กจะเกิดขึ้นอยู่เสมอ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเด็กต้องร่วมกิจกรรมกันทั้ง</p>	<p>2. เด็กจะแสดงการทะเลาะวิวาทให้เห็นที่โรงเรียนได้บ่อยครั้งกว่าที่บ้านทั้งนี้เนื่องจาก</p>

พฤติกรรมกิริยาและวิวาทของเด็กที่แสดงออกที่		ข้อสรุปและแนวคิดที่ค้นพบ
บ้าน	โรงเรียน	
หรือแม่เห็น เด็กอาจถูกทำโทษได้ แม้ว่าเด็กจะเป็นฝ่ายถูกรังแกก่อนก็ตาม	การเล่นและการทำงานอยู่บ่อยครั้ง การกระทบกระทั่งกัน หรือการขัดแย้ง การแย่งชิงของกัน รวมถึงการดลที่ไม่ตั้งใจของครู สิ่งเหล่านี้ย่อมเป็นสาเหตุให้เด็กมีการทะเลาะวิวาทโต้เถียงกันได้เสมอ	สาเหตุและปัจจัยทางสิ่งแวดล้อมในชั้นเรียน จะมีส่วนสนับสนุนให้เด็กมีการทะเลาะวิวาทกันอยู่เสมอ แต่เมื่ออยู่ที่บ้าน พ่อแม่จะมีการลงโทษอย่างรุนแรง เด็กจึงมีการเกรงกลัวจนไม่กล้าแสดงการทะเลาะวิวาทให้พ่อแม่เห็นบ่อยครั้งนัก

สรุปข้อค้นพบ การแสดงออกถึงการทะเลาะวิวาทของเด็กทั้งที่อยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน ส่วนใหญ่แล้วเป็นการแสดงออกที่ไม่รุนแรงนัก แต่เด็กจะแสดงการทะเลาะวิวาทให้เห็นที่โรงเรียนได้บ่อยครั้งกว่าที่บ้าน เนื่องจากเมื่อเด็กอยู่ที่โรงเรียนเด็กต้องมีการร่วมกิจกรรมกันบ่อยครั้ง เด็กอาจเกิดการกระทบกระทั่ง การขัดแย้ง และการแย่งชิงสิ่งของกัน รวมถึงการดลที่ไม่ตั้งใจของครู ย่อมทำให้เด็กมีการทะเลาะวิวาทได้อยู่เสมอ ในทางตรงกันข้าม เมื่อเด็กอยู่ที่บ้าน พ่อแม่จะมีการลงโทษหรือว่ากล่าวเด็กอย่างรุนแรง ถ้าเด็กแสดงการทะเลาะวิวาทให้เห็น เด็กจึงมีความเกรงกลัวจึงไม่กล้าแสดงการทะเลาะวิวาทให้พ่อแม่เห็นมากนัก

สรุปข้อค้นพบทั้งหมด

จากการเปรียบเทียบข้อสรุปที่ค้นพบได้ทั้งหมดนี้ จะเห็นว่าเด็กมีการแสดงออกถึงพฤติกรรมบางพฤติกรรมที่มีความเด่นชัดแตกต่างกัน เมื่ออยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน โดยพบว่าพฤติกรรมที่เด็กมักแสดงออกที่บ้านอย่างเด่นชัด ส่วนใหญ่เป็นพฤติกรรมทางอารมณ์ โดยเฉพาะอารมณ์โกรธ ซึ่งเป็นอารมณ์ที่เด็กจะไม่กล้าแสดงออกมากนักเมื่ออยู่ที่โรงเรียน นอกจากนี้ยังพบพฤติกรรมทางสังคมอยู่บ้าง โดยเฉพาะลักษณะการช่วยเหลือหรือพึ่งตนเองของเด็ก และลักษณะการอบรมสั่งสอนให้เด็กรู้จักเกรงใจ ส่วนพฤติกรรมการแสดงออกที่เด่นชัดเมื่ออยู่ที่โรงเรียนนั้น ส่วนใหญ่เป็นพฤติกรรมทางสังคมมากกว่า ทั้งนี้เนื่องจากในสภาพแวดล้อมที่โรงเรียนมีส่วนส่งเสริมให้เด็กมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างเพื่อนและครูอยู่บ่อยครั้ง และการแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ของเด็กก็มักกระทำไปเพื่อให้ครูและเพื่อนยอมรับตน จึงทำให้พบการแสดงพฤติกรรมทางสังคมที่โรงเรียนซึ่งมีความเด่นชัดมากกว่าอยู่ที่บ้าน พฤติกรรมที่เด่นชัดนี้ได้แก่ การเป็นผู้นำ การเป็นผู้ตาม และการแข่งขัน